

საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის სამინისტრო

გურგენ გურჩიანი

სვანური მუსიკალური ფოლკლორი
ეთნომუსიკალურ ასპექტში

თბილისი

2022

ISBN 978-9941-8-4940-4

რედაქტორი ბაია ასიეშვილი

სვანური ტექსტების რედაქტორი რუსუდან იოსელიანი

ხმის რეჟისორი არჩილ ბურჭულაძე

მთარგმნელი მაია კაჭკაჭიშვილი

დიზაინერი ნიკოლოზ გოგაშვილი

კონსულტანტი ნანა ვალიშვილი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა სოფიო კოტრიკაძისა

პროექტის ხელმძღვანელი სოფიო კოტრიკაძე

© გურგენ გურჩიანი

© საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის სამინისტრო

სარჩევი

წინათქმა	5
ბუნების აღორძინების ხალხური დღესასწაულები სვანეთში	17
კვირია	49
კვირია – ლაღამური ვარიანტი	58
კვირია – ქვემოსვანური ვარიანტი	60
კვირია – ლაბსყაღდური ვარიანტი	62
კვირია – გაღრანების ვარიანტი	69
აღრეკილა	73
მელია-ტუღეფია	77
იაე ქაღთიდ	80
ქაღთიდ	85
იაე ქაღთი	91
ჯგღრწიშ	96
ასურღულა	98
ჯგღრწიშ – ბალსქვემოური ვარიანტი	102
ჯგღრწის მესტიური ვარიანტი	103
გა	104
საღამი	111
საიოღეშ	117
უშეულ ლასმან	119
მირმინქელა	121
უფლიშიშ საღამ	127
ღწმზერწშ	130
ღიაღებ	134

ლაჟღერიაშიშ დიადებ	136
ცხატქრისდემ	139
ზაშინაგა	141
ავლითა ი მავლითა	143
ქალდან მურზა	145
ყაიო სუმა	145
გაბრიელ მახარებელ	146
ლილე	147
რადიო	152
შგარიდა	155
ჰარირა რირა	158
შინა ორგილ	159
შეხე აბრამ	160
მურზაყან (კონსტანტინე) დადეშქელიანი	164
ჟარედა	167
ლაგუშედა	169
დამოწმებული ლიტერატურა	171
ანსამბლ შგარიდას მიერ აღდგენილი სიმღერები	172
ქართული (სვანური) მუსიკალური ფოლკლორის მოღვაწეები	176
აუდიოალბომის სიმღერების სია	183
Svan Folk Music from Ethnomusical Aspect	184

წინათქმა

*„ისე არაფერი ინახავს მამაპაპურ
ტრადიციებსა და ქართულ სულს, როგორც სიმღერა“*

ანზორ ერქომაიშვილი

ყოველი ერის, ყოველი ხალხის სულიერ კულტურაში ერთ-ერთი უმთავრესი ადგილი მუსიკალურ ხელოვნებას, მუსიკალურ შემოქმედებას უკავია. ყველას უყვარს და ამყობს მშობლიური სამუსიკო ფოლკლორით.

ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედება, ხალხურ ტრადიციებსა და ეთნოგრაფიულ ყოფაში ამოზრდილი ხალხური მუსიკა, ცეკვასთან ერთად, დიდი ხანია გასცდა ეროვნულ საზღვრებს და, როგორც ქართულმა ფენომენმა, ღირსეული ადგილი დაიკავა მუსიკის ზოგადსაკაცობრიო საგანძურში. ყველაზე სასიხარულო და საამაყო მაინც ისაა, რომ ამ საგანძურში ქართული კულტურა წარმოდგენილია თავისი მრავალფეროვნებით, თითოეული კუთხის ტრადიციებზე დაფუძნებული თვითმყოფადი ხალხური შემოქმედებით – ერთ დიდ ოჯახად, რომელსაც ჰქვია საერთო ქართული სულიერი კულტურა.

სვანური სამუსიკო ფოლკლორი ამ ზოგადქართული ოჯახის ღირსეული წარმომადგენელია. მრავალხმიანი უნიკალური ქართული ხალხური მუსიკის ერთ-ერთი შემოქმედი და არქიტექტორი.

ნაშრომი მთლიანად ეძღვნება სვანურ მუსიკალურ ფოლკლორს, რომელსაც მკითხველს წარვუდგენთ დმანისის მუნიციპალიტეტის კულტურისა და ხელოვნების ცენტრთან არსებული უძველესი სვანური ხალხური სიმღერა-საგალობლების აღმდგენ ფოლკლორულ ანსამბლ შგარდას შემოქმედებისა და საქმიანობის მიხედვით. ანსამბლმა მოიძია, აღადგინა და საზოგადოებას წარუდგინა სხვადასხვა ეპოქის 40-ზე მეტი (ძირითადად, საწესო-რელიგიური ხასიათის) სიმღერა, ჰიმნ-საგალობელი და ფერხული. პარალელურად მუშაობდა ეთნომუსიკალური მიმართულებით. სწორედ მრავალწლიანი დაძაბული მუშაობის შედეგია ეს ნაშრომი.

ახლა, უპირველეს ყოვლისა, გავეცნოთ ფოლკლორულ ანსამბლ შგარდას და მის საქმიანობას, რაც არ არის ჩვეულებრივი ამბავი: ეთნოზოგრაფიკულ და მუსიკალურ დმანისში მოიძია, აღადგინა (დაამუშავა) და ფართო საზოგადოებას გააცნო სვა-

ნური მუსიკალური ფოლკლორის შედეგები (40!), უფრო მეტიც: დაძაბული მუსიკალური საქმიანობის პარალელურად ჩატარდა სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაო ფოლკლორულ ნიმუშთა სოციალ-ისტორიული და საკულტო-რელიგიური წარმომავლობის შესასწავლად. მოკლედ რომ ვთქვათ, ეს კვლევები მეცნიერების რამდენიმე დარგს აერთიანებს: ეთნომუსიკოლოგიას, ენათმეცნიერებას, ეთნოგრაფიას და სხვ. ეს მაშინ, როდესაც ანსამბლის წევრებს, ხელმძღვანელს – ნაშრომის ავტორს – სპეციალური განათლება არ გააჩნიათ. დიახ, ეს სიმართლეა და ჩვენ მაინც შევძელით, როგორც სვანური ფოლკლორის საგანძურის გაცოცხლება-გადარჩენა, ისე შესაბამისი ნაშრომის მომზადებაც, რაც მრავალწლიანი დაძაბული შრომის შედეგია.

ახლა კი დადგა დრო, გაგაცნოთ დმანისის ფოლკლორული ანსამბლი *შგარიდა*, შექმნისდაგვარად, წარმოგიდგინოთ მისი ოცწლიანი მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი ეტაპები, მკითხველთან ერთად მოვეფერო ადამიანებს, რომლებიც უანგაროდ, პატრიოტული სულისკვეთებით, მონაწილეობდნენ ამ საშვილიშვილო საქმეში.

ანსამბლი *შგარიდა*

მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში პირადი ინიციატივით დავიწყე მოძიება მივიწვებული სვანური სიმღერებისა. მქონდა ინფორმაცია, რომ სვანეთში ჯერ კიდევ ახსოვდათ ძველი სიმღერები, რომლებიც საზოგადოებაში უკვე დავიწყებას მისცემოდა. დავგეგმე ექსპედიციები და ზემო სვანეთის თითქმის ყველა სოფელი მოვიარე. შევხვდი ეთნოფორებს, სამუსიკო ფოლკლორის სხვადასხვა ქანრის 20-მდე ნიმუშის ჩაწერა მოვახერხე. ეს მასალები, ძირითადად, 1987-1988 წლებში ერთ ხმაში ჩაიწერა.

1994 წელს საცხოვრებლად ქალაქ დმანისში გადმოვედი, სადაც სტიქიით დაზარალებული სვანების (ეკომიგრანტების) საკმაოდ დიდი ჯგუფი უკვე დასახლებული და დამკვიდრებული იყო. აქვე აღვნიშნავ: სისტემატურად ვმუშაობდი, ვსწავლობდი და ვამუშავებდი ეთნოფორებისაგან ჩაწერილი სიმღერების ტექსტებს და, საერთოდ, სიმღერა-საგალობლების სტრუქტურას, სვანური ტრადიციებისა და მუსიკალური ფოლკლორის შესახებ ვეცნობოდი ქართველი მეცნიერების და შე-

საბამისი დარგის მკვლევართა ნაშრომებსა და მოსაზრებებს.

2002 წელს, ალბათ ღვთის ნებით, დადგა ჟამი მრავალწლიანი ნატგრა და სურვილი რეალურ, ცოცხალ ქმედებად მექცია. ეს კი უშუალოდ ქართული მუსიკალური ფოლკლორის მამამთავრის და პატრიარქის – ანზორ ერქომაიშვილის – სახელს უკავშირდება: სვანეთში ერთ-ერთი მოგზაურობის დროს ანზორმა გაიგო, რომ გურგენ გურჩიანს აქვს სვანეთში ექსპედიციებისას მოპოვებული ფოლკლორული მასალები. რა თქმა უნდა, შევხვდი სულმნათ ანზორ ერქომაიშვილს და, როცა ვუთხარი, – მაქვს უძვირფასესი ჩანაწერები, შემიძლია, ეს მასალები დავამუშავო, ახალი სიცოცხლე შთავებო და შევქმნა ანსამბლი-მეთქი, – მის სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა. შევთანხმდით: შევქმნიდი ფოლკლორულ ანსამბლს და, შესაბამისი მომზადების შემდეგ, პრეზენტაცია დმანისში გაიმართებოდა.

ანსამბლის წევრთა შეკრება არ გამჭირვებია. დმანისში რამდენიმე წელი არსებობდა სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლი *ლილე*. ცნობილი მეცნიერ-არქეოლოგისა და დიდი ენთუზიასტის – ჯუმბერ კოპალიანის – ინიციატივით შექმნილი ანსამბლი უკვე აღარ ფუნქციონირებდა. დღევანდელი შგარიდას უმეტესობა ამ ანსამბლის წევრები ვიყავით...

შეგვიბე ბიჭები და ავუსხენი ვითარება: მაქვს სვანეთში მოპოვებული მეტად ღირებული მასალები და მათი გაცოცხლება დღეს აუცილებელია, ვინაიდან ისინი სვანური მუსიკალური ფოლკლორის ორგანული ნაწილია. არ დამიმაღლავს, რომ ამ საქმის აღსრულება დიდ ძალისხმევას და დაძაბულ ყოველდღიურ შრომას მოითხოვდა, თანაც უსასყიდლოდ. ღვთის ნებით, ერთსულონად დამეთანხმნენ. ასე შეიქმნა ახალი ფოლკლორული ანსამბლი *შვარიდა*.

შვარიდა სვანური ლაშქრული საფერხულო სიმღერაა. ის საკმაოდ ცნობილია ქართულ სამუსიკო ფოლკლორში და უცხოეთშიც. ანზორ ერქომაიშვილთან შეთანხმებით, ეს სახელი ავირჩიეთ იმიტომ, რომ, მეტად მნიშვნელოვანი სამუშაოსა და ღონისძიებების გამო, მართლაც ლაშქრად შევიყარეთ და შევუდექით საშვილიშვილო ეროვნული საქმის განხორციელებას, რასაც მივიწყებული მუსიკალური ფოლკლორის ნიმუშების მოძიება, აღდგენა და საზოგადოებისათვის წარდგენა ჰქვია.

გაგაცნობთ ანსამბლ *შვარიდას* დამფუძნებლებსა და წევრებს, რომლებმაც სათავე დაუდეს ლამაზ ისტორიას და აქტიურად ჩაერთვნენ მჩქეფარე ქართულ ხალხურ მუსიკალურ ცხოვრებაში.

1. გურგენ გურჩიანი (ანსამბლის ხელმძღვანელი)
2. შმაგი გურჩიანი
3. მურმან მურდელიანი
4. ვასილ ფარჯიანი
5. ვალერიან გადრანი
6. ჯამლეტ ვიბლიანი
7. ვალერი ვიბლიანი
8. ბადრი ჯაჭველიანი
9. ვალერი ხარძიანი
10. ზაურ ხორგუანი
11. ლერი ცინდელიანი
12. გურგენ ჩხეტიანი
13. გუჯა გადრანი
14. ერეკლე ფილფანი

15. ჩეფხან ოთხვანი
16. ჯოყოლა (გივი) კვანჭიანი
17. შოთა ჩხეტიანი
18. ღუდა ანსიანი

ამ შემადგენლობით გამოვედით *შვარიდას* პრეზენტაციაზე ქალაქ დმანისში 2003 წლის აპრილში. წარდგინებას დაესწრნენ: ანზორ ერქომაიშვილი, თემურ ჭკუასელი და ერეკლე საღლიანი. შევასრულეთ ჩვენ მიერ გაცოცხლებული სხვადასხვა ჟანრის 20-მდე სიმღერა-საგალობელი, ღვთის სადიდებელი ჰიმნები. ანზორის უმაღლესმა შეფასებამ გადაამწყვეტი როლი ითამაშა ანსამბლის მომავალზე, მის მრავალწლიან მოღვაწეობაზე. თუმცა შეუძლებელია ხაზგასმით არ აღვნიშნო, თუ რამდენიმე თვეში როგორ და რის ფასად მოვახერხეთ 20-მდე სიმღერის გაცოცხლება, მით უმეტეს, საკონცერტოდ მომზადება. ეთნოფორებისგან ჩაწერილ აუდიომასალებზე, თითოეულ სიმღერაზე, მრავალი წელი ვიმუშავე და სამივე ხმის შესახებ მქონდა ჩემიველი ცოდნა, მაგრამ გუნდურად მათი დამუშავება მეტად ძნელი აღმოჩნდა. ადვილი წარმოსადგენია, ერთ ხმაში ჩაწერილ სვანურ ურთულეს სიმღერებს, რომელთაც ანალოგი არ მოეძებნებათ, არქაულობის მაქსიმალური დაცვით, მუსიკალური ნიმუშის სრულ კონდიციამდე მისაყვანად რაოდენ დიდი ძალისხმევა და შრომა დასჭირდებოდა. უფრო მეტიც, საჭირო იყო პროფესიონალიზმის მაღალი დონე. *შვარიდას* წევრთა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ ეს შეძლეს, შეძლეს გამოცდილების უქონლად, პირველი საფეხურის გაგლისთანავე. ჩვენ ძირითადი სამუშაოები ჩავატარეთ 2002 წლის შემოდგომისა და 2003 წლის ზამთრ-გაზაფხულის პერიოდში, დმანისის მაშინდელი კულტურის სახლის გაყინულ კედლებში. მუდმივად მუშაობამ შედეგი გამოიღო და, ანზორ ერქომაიშვილთან შეთანხმებისაგან, დათქმული დროისათვის, აპრილისთვის, ანსამბლი უკვე მზად იყო სოლო კონცერტ-პრეზენტაციის გასამართად.

2003 წლის აპრილი ანსამბლ *შვარიდას* კურთხევის დღეა. საღამოს წამყვანი ერეკლე გახლდათ. ანზორ ერქომაიშვილმა დიდი სიხარულითა და სიყვარულით მოგვილოცა ქართული ხალხური მუსიკის სამყაროში შემობიჯება და წარმატებები გვისურვა. ღრმად მწამს: წარმატებულმა პრეზენტაციამ და, პირადად ანზორის ფაქტორმა, განსაზღვრა ანსამბლის მომავალი. ჩამოგვიყალიბდა უფრო ძლიერი

მოტივაცია – წარმატებით გაგვეგრძელებინა სვანური მუსიკალური ფოლკლორის საგანძურის გასაცოცხლებლად აღებული კურსი. და, აი, 2004 წლის იანვრისთვის უკვე თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის დიდ დარბაზში ჩავატარეთ პირველი სოლო კონცერტი. კონცერტს ისევ ერეკლე სადლიანი წარუძღვა. შთაბეჭდავი იყო მუსიკალური ნომრების შუალედებში ქართული ხალხური მუსიკალური სამყაროს გამონეჩილი მოღვაწეების – ანზორ ერქომაიშვილის, კუკური ჭოხონელიძის, გომარ სიხარულიძის, თემურ ჭკუასელის და სხვათა გამოსვლები და შეფასებები ჩვენ მიერ შესრულებული სიმღერა-საგალობლების შესახებ.

2005 წ. – შგარიდა წარმატებით გამოვიდა სამარყანდში ფოლკლორის საერთაშორისო ფესტივალზე – *აზიური ხმები*.

2006 წ. – ანსამბლი გახდა საქართველოს ფოლკლორის ეროვნული ფესტივალის ლაურეატი.

2007 წ. – ქობულეთში გამართულ ხალხური ხელოვნების საერთაშორისო ფესტივალ-კონკურსზე მე-2 ადგილი მოიპოვა.

2010 წელს, საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრის მხარდაჭერით, თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის დიდ დარბაზში მეორედ სოლო კონცერტი ჩატარა. ამ კონცერტისათვის ანსამბლი უკვე ახალი შევსებით, თაობათა

ცვლით, მოემზადა. პირველმა მოსწავლეებმა გაგვახარეს. ანსამბლის წევრები გახდნენ: მინდია გურჩიანი (ბანი), ლაშა ჩხვიმიანი, ამირან ჩხეტიანი და ლაშა გუჯეჯიანი (მოცეკვაევი). შემოგვემატნენ მოზრდილებიც: რეზო ცინდელიანი, ემზარ გირგვლიანი, სპარტაკ ანსიანი, გია გირგვლიანი, ბადრი სუბელიანი.

2012 წელს, დმანისის მუნიციპალიტეტისა და ფოლკლორის სახელწიფო ცენტრის შემოქმედებით და ფინანსური მხარდაჭერით, გამოიცა ანსამბლის პირველი კომპაქტდისკო.

2016 წელს *შგარიდა* მეორედ გახდა საქართველოს ფოლკლორის ეროვნული ფესტივალის ლაურეატი.

ორი ათეული წელია ანსამბლი აქტიურად მონაწილეობს სხვადასხვა სახის რესპუბლიკურ ღონისძიებასა და ფესტივალ-კონკურსში.

2014 წელს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრში ჩატარდა ერთდღიანი კულტურული ღონისძიება დევიზით – ტრადიცია ეროვნული საგანძური. ღონისძიება სამი ნაწილისაგან შედგებოდა: სამეცნიერო-თეორიული სემინარი, მომხსენებელი ანსამბლის ხელმძღვანელი გურგენ გურჩიანი. მოხსენებაში მოკლედ მიმოვიხილე ანსამბლ *შგარიდას* 12-წლიანი მოღვაწეობის შედეგები, პირველად განვიცხადე სვანური მუსიკალური ფოლკლორის ნიმუშების ეთნომუსიკალური კვლევის შესახებ. ვუჩვენეთ ჩვენ მიერ აღდგენილი და გაცოცხლებული სვანური ჭიდაობა-შეჯიბრება დმანისის სასპორტო სკოლის მოჭიდავეთა მონაწილეობით. საღამოს, თბილისის ვარდების ბაღის კულტცენტრში მაყურებლის წინაშე *შგარიდა* წარდგა სოლო კონცერტით. აღნიშნული კულტურული ღონისძიების მხარდაჭერა უზრუნველყვეს საქართველოს სპორტისა და ახალგაზრდობის საქმეთა სამინისტრომ, ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრმა და დმანისის მუნიციპალიტეტმა.

სვანური ჭიდაობის პრეზენტაცია ფესტივალური გამოდგა: 2015 წელს, ანსამბლის წევრის, მინდია გურჩიანის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით, დმანისის არასამთავრობო ორგანიზაცია *პირველი ევროპელის*, დმანისისა და ლორე-ტაშირის ეპარქიის დეკანოზ მამა დიონისეს აქტიური დახმარებით ქალაქ დმანისში ჩატარდა სვანური ჭიდაობის სამდღიანი ფესტივალი. ფესტივალში მონაწილეობდნენ ქვემო ქართლის, მეგობისა და ლენტეხის მუნიციპალიტეტები. ღონისძიება ფაქტობრივად სახალხო დღესასწაულად იქცა, რაც კულტურული ღონისძიებების მრავალფეროვნებამაც განაპირობა. ანსამბლ *შგარიდას* ისტორიაში ეს

ფესტივალი ერთ-ერთ საინტერესო და ლამაზ ფურცლად ჩაიწერა.

ანსამბლმა წარმატებით გააგრძელა მივიწყებული და საზოგადოებისთვის უცნობი მუსიკალური ფოლკლორის ნიმუშების მოძიებისა და გაცოცხლების ტრადიცია და დღეს უკვე რეპერტუარიში 40-ზე მეტი სხვადასხვა ჟანრის სიმღერა-საგალობელი და რეფრენია.

შარიდას შემოქმედებითი ცხოვრებისა და საქმიანობის ერთ-ერთი ყველაზე შთამბეჭდავი შტრიხი – ბავშვების ჯგუფური გაწევრიანება ანსამბლის შემაღენლობაში. აი ისინც:

1. გიორგი ჩარკვიანი
2. ილო ჩარკვიანი
3. გიგა ანსიანი
4. ილია ფილფანი
5. გიორგი ფილფანი
6. ლუკა ვიბლიანი
7. ლევან ჯაჯვანი
8. ვაკო (ვალერიან) ჯაჯვანი
9. ბაკურ ჯაჭვლიანი
10. თორნიკე ჯაჭვლიანი
11. თემურ ცინდელიანი
12. თემო ცინდელიანი

ბაკურ და თორნიკე ჯაჭვლიანებმა სოლისტების ამპლუა მოირგეს, სხვები კი სვანური ცეკვებით ანთებდნენ ცეცხლს სცენაზე. ამ ახალგაზრდების მოსვლამ კარდინალურად შეცვალა ანსამბლის სახე, ის უფრო შინაარსიანი და წარმატებული გახდა. ბავშვები ცეკვებთან ერთად ეუფლებოდნენ ურთულეს სვანურ სიმღერებს. ისინი ფაქტობრივად შარიდასთან ყოველდღიურ ურთიერთობაში დაიზარდნენ და, დღეს უკვე ცხოვრების დიდ სარბიელზე გასულები, სტუდენტები თუ სხვადასხვა სფეროში დასაქმებულები, არ წყვეტენ ურთიერთობას ანსამბლთან, მაინც ახერხებენ კულტურულ ღონისძიებებსა თუ კონცერტებში მონაწილეობას.

ფოლკლორულ ანსამბლ შკარიდას დღევანდელი შემადგენლობა ასეთია:

1. გურგენ გურჩიანი (სამივე ხმა)
2. მათე ჩამგელიანი (სამივე ხმა)
3. მურმან მურღელიანი (დამწეები, ბანი)
4. ერეკლე ფილფანი (სოლისტი, ბანი)
5. თორნიკე ჯაჭვლიანი (დამწეები, ბანი)
6. ღუდა ანსიანი (დამწეები, ბანი)
7. ვახტანგ გირგვლიანი (დამწეები, ბანი)
8. ჯოყოლა ჯაჭვლიანი (მოძახილი, ბანი)
9. ანზორ გადრანი (მოძახილი, ბანი)
10. რატი ვიბლიანი (მოძახილი, ბანი)
11. ვალერი ვიბლიანი (მოძახილი, ბანი)
12. ბაკურ ჯაჭვლიანი (დამწეები, ბანი)
13. მინდია გურჩიანი (ბანი)
14. ილია ფილფანი (ბანი, მოცეკვავე)
15. გიგა ანსიანი (ბანი, მოცეკვავე)
16. გიორგი ჩარკვიანი (ბანი)
17. ბიქტორ ცინდელიანი (ბანი)
18. გიორგი ფილფანი (ბანი, მოცეკვავე)
19. ილია ჩარკვიანი (ბანი, მოცეკვავე)

უამრავ ბედნიერ დღესა და წარმატებასთან ერთად გამოვიარეთ დიდი ტკივილ-იანი დღეები და წლები: ჩვენს რიგებს გამოაკლდა ანსამბლის დამფუძნებელი ხუთი თანამებრძოლი: ვასო ფარჯიანი, ზაურ ხორგუანი, ჩეფხან ოთხვანი, ვაღერი ხარძიანი, რეზო ცინდელიანი. სვანური სიმღერების ამ დიდოსტატების გარდაცვალებამ, წმინდა ადამიანურ განცდებთან ერთად, ანსამბლის საქმიანობაში სერიოზული პრობლემები წარმოშვა და დიდი ძალისხმევა დაგვიჭირდა ამ სიმწვანეების დასძლევად.

ვსარგებლობ შემთხვევით და ანსამბლის თითოეულ წევრს დიდ პატივისცემასა და სიყვარულს ვუცხადებ იმ თავდადებისათვის, უნგარობისთვის, პატრიოტიზმისა და თუნდაც თავგანწირვისთვისაც, რაც მათ ამ დიდი ეროვნული საქმის წარმატებით განსახორციელებლად გაიღეს. სწორედ ანსამბლის თითოეული წევრის დამსახურებაა, რომ, ავთენტიკურობის მაქსიმალური დაცვით, 40-ზე მეტი სვანური მუსიკალური ფოლკლორის შედეგრი გაცოცხლდა და ფართო საზოგადოებამ მოისმინა. უფრო მეტიც, აღსრულდა ჩვენი ოცნება და ღვთის ნებაც: საშუალება მოგვეცა მრავალწლიანი კვლევითი მუშაობა წიგნად გვექცია და ახლებურად გააზრებული სვანური მუსიკალური ფოლკლორი სხვა რაკურსით წარგვედგინა დაინტერესებული მკითხველისათვის.

დმანისის კულტურისა და ხელოვნების ცენტრთან არსებულ ფოლკლორულ ანსამბლ *შგარიდას* ოცი წელი შეუსრულდა. გულითად მადლობას მოვახსენებ ყოველ პირს და ორგანიზაციას, რომლებმაც სხვადასხვა ფორმით დიდი თანადგომა გაგვიწია, ჩვენთან ერთად იზიარებდა წარმატებათა სისხარულს, პროფესიული რჩევითა თუ სხვა სახით გვეხმარებოდა ურთულესი გზის გაკვალვაში.

უპირველეს ყოვლისა, დიდი სიყვარულით მოვიხსენიებთ სულმნათ ანზორ ერქომაიშვილს, რომელმაც დასაწყისშივე შეგვიქმნა მტკიცე ფუნდამენტი, რამაც განსაზღვრა ანსამბლის მიზანდასახული სტაბილური მოღვაწეობა. ასევე დიდი პატივისცემით მოვიხსენიებ კომპოზიტორსა და ქართული სულიერების მრავალმხრივ მკვლევარს, დიდ მოღვაწეს, ნოდარ მამისაშვილს. მისმა რჩევა-დარიგებამ მომცა სტიმული, უფრო გაბედულად გამეგრძელებინა კვლევა და შემოქმედებითი საქმიანობა.

მადლიერებას ვუცხადებთ საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის სამინისტროს კონკურსის სათანადოდ შეფასებისათვის, რამაც ჩემი

მრავალწლიანი კვლევის წიგნად გამოცემის საშუალება მომცა. მადლობა პირადად მინისტრ თეა წულუკიანს გულისხმიერებისა და ქართულ ფოლკლორზე მამაულიშვილური ზრუნვისათვის.

მსურს ჩემი განსაკუთრებული მადლიერება გამოვხატო ამ წიგნის რედაქტორ ბაია ასიეშვილის მიმართ. ნაშრომის ენობრივად დახვეწა, მისი პროფესიული რჩევები და რეკომენდაციები მნიშვნელოვანი იყო წიგნის გამოსაცემად მომზადების პროცესში.

ანზორ ერქომაიშვილის სახელობის ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრთან ჩვენი საქმიანი თანამშრომლობა ორი ათეული წელია გრძელდება და ამის შედეგია ერთობლივად განხორციელებული მრავალი საინტერესო პროექტი და ღონისძიება.

გულითად მადლობას მოვახსენებ საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრის დირექტორს გიორგი დონაძეს ყურადღებისა და დახმარებისათვის. ხალხური მუსიკის მიმართულების ხელმძღვანელ ნანა ვალიშვილს ანსამბლის დაარსებიდან დღემდე მუდმივი თანადგომისათვის.

მადლობა მალხაზ ერქვანიძეს დაუზარელი და უანგარო დახმარებისათვის, ფას-

დაუდებელი რჩევისა და თანადგომისათვის.

მადლობას ვუცხადებ სვანეთის საამაყო შვილს, ენათმეცნიერ რუსუდან იოსელიანს, სიმღერა-საგალობლების ტექსტების სვანური ენის ბუნების შესაბამისად ფონეტიკურად გამართვისა და ტრანსკრიფციისათვის.

მადლობა მინდა მოვახსენო საზოგადო მოღვაწეს, ჩვენი ანსამბლის დვიდ ძმას და საპატიო შგარიდელს, პოეტ ერეკლე საღლიანს, მუდმივად გვერდში დგომისთვის.

ჩვენი მოღვაწეობისა და საქმიანობის შეფასება-დაფასების ნიმუშად შეიძლება ჩათვალოს პატრიოტი ქალბატონის, მზია ფარულავას, პირადი ინიციატივითა და საკუთარი სახსრებით განხორციელებული პროექტი: ანსამბლ *შგარიდას* შესახებ გადაღებული ორნაწილიანი დოკუმენტური ფილმი (რეჟისორი ცისკარა ფაჩულია). ფილმში წარმონეწილია ჩვენი პოზიცია, სულისკვეთება და ყოველი საშემსრულებლო ნიუანსი. კიდევ ერთხელ შგარიდელთა მადლიერება მზია ფარულავას, უნიჭიერეს მეცნიერს და რეჟისორ ცისკარა ფაჩულიას.

სვანური სიმღერების აღმდგენი ფოლკლორული ანსამბლი *შგარიდა* მოღვაწეობს ისტორიულ დმანისში. მიუხედავად პერიოდული პერიპეტების პოლიტიკური რყევებისა და ამით გამოწვეული სიძნელეებისა, ანსამბლი მუდმივ საქმიან ურთიერთობაშია ქალაქის მუნიციპალიტეტის კულტურის ცენტრის ხელმძღვანელობასთან.

ყველას, ვინც ამ წიგნს წაიკითხავს, გულწრფელ მადლობას მოვახსენებ. სიხარულით მოვისმენ მათგან ყველა საქნიან შენიშვნას და კომენტარს.

ბუნების აღორძინების ხალხური დღესასწაულები სვანეთში

ქართულ ხალხურ დღესასწაულთაგან *ყველიერის თამაშებს* სვანეთში გამორჩეული ადგილი უჭირავს. ამ დღესასწაულებს სხვადასხვა სახელი ერქვა: ქვემო სვანეთში მას *ლიმურყვამალს* (კოშკობას) უწოდებენ, მკვლევარ ჯუნის ონიანის გამოკვლევების მიხედვით კი, *ლიმურყვამალ-ლიკურიელ – მურყვამობა-კურიეობით* მოიხსენებენ; ზემო სვანეთში, მულახის თემში, მუქაღის სოფლებში – *ჯაბეშში*, ჩვაბიანისა და ცალდაშში ტარდებოდა ამავე ტიპის დღესასწაული *ე. წ. აღბ ლაღრანლ* (ადების თამაშები), მესტიაში კი – *ჯგუბ, რომელსაც მკვლევრები ლაღამის კრისაც* უწოდებენ. თუმცა ეს სახელწოდება გარკვეულ კითხვებს აჩენს. ამ საკითხს ქვემოთ უფრო ვრცლად განვიხილავთ. ბალსქვემო სვანეთში, კერძოდ, ჩუბე ხევში (ქვემო ხევი) ტარდებოდა აღნიშნული რელიგიური დღესასწაულების ტიპის დღეობა – *უღლია შობა*.

ვიდრე მუსიკალური ფოლკლორის ნიმუშების, დგობის სადიდებელი ჰიმნების, საწესო-სარიტუალო სიმღერების უშუალო განხილვაზე გადავალთ, საჭიროდ მივიჩნევთ, მკითხველს მივაწოდოთ ფართო ინფორმაცია ზემოთ აღნიშნული ბუნების აღორძინების საგაზაფხულო რელიგიური დღესასწაულების შესახებ. ჩვენი კვლევის შედეგები და კონკრეტული საკითხები მკითხველისათვის რომ უფრო გასაგები გახდეს, შეძლებისდაგვარად, ფართოდ წარმოვაჩენთ ამ თემაზე მომუშავე მეცნიერების, მკვლევრების მოსაზრებებს, რაც, ვფიქრობთ, ამ დიდ თემას უფრო საინტერესოს გახდის. მეცნიერებს, მკვლევრებსა და სტუდენტებს დაეხმარება ახალი აღმოჩენებისა და მოსაზრებების ჩამოყალიბებაში. მქონდა პატივი გავცნობოდი ცნობილი მეცნიერებისა და მკვლევრების (ივანე ჯავახიშვილის, სერგი მაკალათიას, ეგნატე გაბლიანის, ვერა ბარდაველიძის, ჯულიეტა რუხაძის, ირაკლი სურგულაძის, ჯუნის ონიანის, ვლადიმერ ასობაძის, კობა ჭუმბურიძის, როზეტა გუჯეჯიანის და სხვ.) ნაშრომებს, რამაც დიდი სტიმული მომცა სვანური მუსიკალური ფოლკლორის შესახებ ჩემი მრავალწლიანი დაძაბული შრომის შედეგები საზოგადოების სამსჯავროზე გამომეტანა.

ამ მეცნიერთა ნააზრევით ჩვენს კვლევას შევუქმნით მყარ საფუძველს, რათა რელიგიური რიტუალების (მისტერიების) სიდიადე წარმოვაჩინოთ თანმხლები საწესოს-სარიტუალო სიმღერა-საგალობლების, დგობის სადიდებელი ჰიმნებისა და საკრალური

დანიშნულების სიმბოლოების განხილვის ფონზე. ამდენად, საჭიროდ მივიჩნით, სხვადასხვა სახელწოდების, მაგრამ ერთიანი იდეურ-შინაარსობრივი და რელიგიური დატვირთვის რიტუალები, ადამიანის მიერ გათამაშებული უძველესი რელიგიური დღესასწაულები (მისტერიები), წარმოგვეჩინა თავიანთი საერთო მახასიათებლებით და თან შეგვენარჩუნებინა ძველი ბრწყინვალება.

როგორც ცნობილია, ყველიერის თამაშობები, ისევე, როგორც მრავალი სხვა დღესასწაული, აგრარული ხასიათისაა, ამიტომ, როგორც ირაკლი სურგულაძე აღნიშნავს, მათი კავშირი არქაულ სამიწათმოქმედო კოსმოგონიასთან უდავოა, რადგან მათ საფუძველში ყველგან გამოსჭვივის ბუნების ძალთა ნაყოფიერების, მისი მუდმივი განახლების იდეა (სურგულაძე, 1981:105).

ამ დღესასწაულების მთავარი საწესო ქმედება თოვლის კოშკის (მურყვამის) აგებაა. კოშკის შუაში ჩაატანენ მადალ უტოტო ხეს (ძირითადად ნაძვი და ცაცხვი), რომელსაც ანგს ეძახიან. ხის წვერზე დამაგრებულია ადამიანის გამოსახულება (მულახი, აღბ-ლაღრნლ) ლამწრია, რომელსაც ხის დაშნა უჭირავს, წინ ხის ფალოსი ჰკიდია ხოლო სახის ადგილზე საცერი – ფარა უკეთია. ზოგ დღესასწაულზე ამ ხეზე მხოლოდ ჯვარია დამაგრებული (ქვემო სვანეთი – მურყვამობა-კვირიაობა).

ჯვარი ნაყოფიერების დღესასწაულზე თოვლის კოშკის ხეზე გამოსახულ ჯვარს გენეტიკურად უკავშირდება და სიცოცხლის ხის სიმბოლოდ განიხილება. (რუხაძე, 1999:152).

აღბ ლაღრნლ (აღების თამაშები) ზემო სვანეთში, მულახის თემში, სოფელ ჟაბეშში ყველიერის აღების კვირას იმართებოდა. ამ დღეობის მონაწილე სოფლები ორ ჯგუფად იყოფოდა: ერთ მხარეზე იყო ჟაბეშში, მეორეზე – ცალდაში და ჩვაბიანი. დღესასწაულისთვის მზადება ყველიერის შაბათს იწყებოდა. ამ დღეს სოფელ ცალდაშის ახლოს იელის ბორცვზე (დელი ზუგ), ნაეკლესიარზე, აშენებენ თოვლის კოშკს. ჟაბეშში კი – ორს: კოშკების აშენების დღესვე ტყიდან მოჰქონდათ ფიჭვის ან ნაძვის უზარმაზარი კეტები, რომელთაც წვერზე გაუკეთებდნენ თითბრის ბუნიკებს, ჩამოჰკიდებდნენ აბრეშუმის წითელ ლენტებს – დურშნძს (დროშას. ჯუნის ონიანი).

ერთი საინტერესო რამ: შაბათს ცალდაშისა და ჩვაბიანის მაცხოვრებლები ეწვეოდნენ იელის ბორცვს, იტყოდნენ კვირიას საგალობელს, შემდეგ ხალხი მიესუოდა ცალდაშის თოვლის კოშკს – ღვთისადმი შეწირულ მიწაზე აშენებულს – და თითოეული სოფელი ცდილობდა თავისკენ წამოექცია კოშკი, რასაც, თითქოსდა უხვი

მოსავალი მოჰყვებოდა. შემდეგ ღურშის (დროშის) თანხლებით იტყოდნენ *კვირიას*. ჩვენ ხაზი გავუსვით საინტერესო მომენტს, რადგან აღბეჭდვით *ლაღობის* ეს პროცესი მხოლოდ ჯუნის ონიანის ნაშრომშია დაფიქსირებული, თანაც *კვირიას* თქმაც დადასტურებულია (ონიანი, 1969:190).

ცალდაშჩვობიანელები აღნიშნული რიტუალის ჩატარების შემდეგ ღურშის (დროშის) ჩვობიანიში აბრუნებდნენ და სოფელ ჟაბეშის ახლოს მდებარე ყანაში – გოლაში ხვდებოდნენ ჟაბეშიდან მოსულ სტიმრას. ხელში ყველას ნინბები უჭირავთ. ორივე სტიმრა დადგება ერთმანეთის პირისპირ და შეიქმნება თავგამეტებული ბრძოლა. ისინი ერთმანეთს ნინბებით აყრიან თოვლს. ბრძოლა გრძელდებოდა მანამდე, სანამ ერთი მხარე მეორეს არ დაახვეწებდა მონიშნულ მიჯნამდე, რაც უკვე დამარცხებას ნიშნავდა. მათი რწმენით, გამარჯვებულს იმ წელს კარგი მოსავალი ექნებოდა. შემდეგ გაიმართება საერთო ფერხული და აირჩევენ დღესასწაულის მთავარ მოქმედ პირებს: საქმისა და ყვეს. მეორე დღეს, კვირას, ყვენი ორი დედოფლით (ახალგაზრდა ვაჟებიდან) და საქმისა თავის თანმხლებ პირებთან ერთად (ათი კაცი) გადის მოსახლეობაში და ატარებს სხვადასხვა კომიკურ რიტუელს.

ამასობაში მუჟალში, სოფელ ჟაბეშში, თავს იყრის მთელი მუჟალის მოსახლეობა, ზოგჯერ სტუმრები მეზობელი სოფლებიდანაც მოდიან. ყველანი სვიფში წავლენ, სადაც თოვლის ორი მურყვამი (კოშკი) დგას.

ჯუნის ონიანის აღწერით, სვიფში შეიკრიბება მთელი სტიმრა. საქმისაის სახეს გაუმურავენ, ნახშირით მსხვილ წარბებს გაუკეთებენ, შემოახვევენ ძონძებს, ქერისა და ცერცვის ნაძვის ნარჩენებს, თხის ტყაპუჭს ჩააცვამენ, წელზე ჩამოჰკიდებენ მამაკაცის ხის სარცხვინელს და ხის ხმალს. ასევე გამოაწყობენ ყანსაც (ონიანი, 1969:191).

თოვლის მურყვამს (კოშკს) ორი-სამი დღით ადრე აშენებენ. მურყვამს შუაში ატანენ ნაძვის ან ცაცხვის მაღალ უტოტო ხეს – *ანგს*. ხის წვერზე დამაგრებულია კაცის გამოსახულება – *ლაშარია*, რომელსაც ხელში ხმალი (დაშნა) უჭირავს, წინ ხის ფალოსი, სახის ადგილას კი საცრის ნაგლეჯი – *ფარა* ჰკიდია.

ჩვობიანელებიც მოდიან, რომელთაც ღურშით (დროშით) წინ ღონიერი მამაკაცი მოუძღვის. მოვლენ და ღურშის მურყვამს (კოშკს) მიაყვლებენ.

საქმისაის მართმევენ ხაჭაპურსა და ყველის დიდ ნაჭერს. ის ყველს დეჭავს და გარშემო აფურთხებს, თან ღმერთს შესთხოვს კაცისა და საქონლის გამრავლებას, წველის ბარაქას, მოსავლის სიუხვეს. ის აფურთხებს ღამარიას სალოცავისკენ. ეს

ქმედება აღქმული იქნა პირდაპირი მნიშვნელობით და ამაზე ააგეს საკმაოდ მცდარი მოსაზრება. სინამდვილეში კი ფაქტი სხვა რამეზე მეტყველებს: ის ხომ საქმისათვის, განასახიერებს ღვთაებას და მოქმედებს დამოუკიდებლად, საუკუნეების განმავლობაში დღესასწაულის ჩამოყალიბებული წესით. მიფურთხებაში მხოლოდ დალოცვა იგულისხმა. დიახ,ეს იყო ჩვეულებრივი რიტუალი,რომელიც ნაყოფიერების ღვთაება ლამარიას ეძღვნებოდა.

შემდეგ დღესასწაული საქმისწისა და ყაენის დაპირისპირებით გრძელდება. კომედიურ ჟანრში გადაწყვეტილი ეს ორთაბრძოლა – საქმისწის მიერ ყაენის დელოფლების მოტაცება და ჭიდაობა, ყოველთვის საქმისწის გამარჯვებით მთავრდება, რაც ისევ და ისევ ნაყოფიერებისადმია მიძღვნილი და კაცისა და ქალის სქესობრივი სიჯანსაღის გამომწვევი მაგიური ქმედებაა. მასში შუემრული მითოლოგიური საკრალური ქორწინების შორეული ანარეკლიც შეიძლება დავინახოთ, რაზეც ქვემოთ ვისაუბრებთ.

ახლა ისევ მივუბრუნდეთ თოვლის მურყვამს თავისი ატრიბუტებით: ანგი,ლამარია, ჯვარი, ღურშია და სხვ. თოვლის მურყვამი (კოშკი) ამ დიდი დღესასწაულის მთავარი არსი,იდვა, სიმბოლო და შინაარსია. მასშია მატერიალიზებული ნაყოფიერების არსი, ძალა და ენერჯია. დღეობის ყველა კომედიური ნომერი, ყველა რელიგიურ-მაგიური რიტუალი სწორედ მის გვერდით,მისი გარშემოვლით იმართებოდა.

ჯუნის ონიანის მოკვლევით, აღბე ლალრანლ შემდეგი საგაღმდებულო წესების დაცვით ტარდებოდა: 1. კვირიას საგაღმდებელი 2. კოშკების აშენების და წაქცევის სცენა. 3. ლიქსნლ – ნინბებით თოვლის მიყრა, ჭიდაობა. 4. ღურშის (დროშის) ტარების ცერემონიალი. 5. საქმისწისა და ყაენის დელოფლებთან სექსუალური ურთიერთობის ამსახველი სცენები. 6. ფალოსით მორთულ ბოძზე ასვლის შეჯიბრება. 7. სხვადასხვა საფერხულო სიმღერა-ცეკვა (*ბეთქილ, სამთი ჭეშნშ, შეკვი ჭეშნშ, რაიდიეო* და სხვ.). დღესასწაულზე სრულდებოდა სხვა საგაღმდებულო საწესოსარიტუალო და საგმირო სიმღერები (მე-7 წესი). საარქივო ფოლკლორულ მასალებში მოიპოვება ცნობა იმის შესახებ, რომ, როცა დალი ბეთქილს შუნის სახით გამოეცხადა,ის ლენტეხურ ფერხულში იყო ჩაბმული. რა ერქვა ამ ფერხულს,არ არის დასახელებული. ჩვენს მოსაზრებას ამასთან დაკავშირებით ქვემოთ, *იავ ქალთი(დ)ის* განხილვისას ჩამოვაყალიბებთ. ვვარაუდობთ, რომ *რაიდიეო* და *სამთი ჭეშნშ*, ერთი და იმავე ტექსტით, ერთი და იგივე სიმღერაა სხვადასხვა სახელწოდებით. ერთ-

ერთი სავალდებულო სიმღერა-ფერხული *შგარი-ლაშგარი*, რომელსაც აფხაზეთთან აკავშირებენ. ამან კი მოგვცა საინტერესო პარალელების გავლების საშუალება, რომელთაც *შგარიდას* განხილვისას შევხებით.

სამწუხაროდ, დასახელებული სიმღერა-ფერხულები და ჰიმნ-საგალობლები დავიწყებულია. რამდენიმე ფრაგმენტი მოვიძიეთ *აღბ ლაღრან ზე* შესასრულებელ ჰიმნ *კვირიას* შესახებ. მივიწყებულია თვით ეს საინტერესო და მნიშვნელოვანი დღესასწაული *აღბ ლაღრანდი*, რაც მატერიალური კულტურის ძეგლების გაქრობის ტოლფასია. დავიმოწმებ მკვლევარ და მეცნიერ ჯულიეტა რუხაძეს: „ქართული ხალხური დღესასწაულები, როგორც ისტორიისა და კულტურის ძეგლები, ეროვნული ენერჯისა და ხალხის შემოქმედებითი უნარის გამოსახულებაა. თუ ძეგლების მიხედვით ჩვენ ვსწავლობთ წარსული ეპოქის ხელოვნებას, სამშენებლო ტექნიკას, ვარკვევთ ხალხური ოსტატების ნიჭსა და უნარს, დღესასწაულების გამოვლენასა და მათ დაცვას ასევე საიმედოდ მივყავართ ერის ზნეობრივ სიმდიდრეთა გამომჟღავნებისაკენ. დღესასწაულების მოსპობა ისეთივე დანაკლისია ეროვნული კულტურისათვის, როგორც ისტორიული ძეგლების განადგურება, ამიტომ ხალხურ დღესასწაულებს ისევე უნდა მოვლა და დავასება, როგორც სხვა ფასდაუდებელ საუნჯეს – ხალხურ პოეზიას, მატერიალური კულტურის სხვადასხვა ძეგლს“ (რუხაძე, 1999:3). დავამატებ: ქართული კულტურისათვის ასევე აუნაზღაურებელი დანაკლისია ღვთის სადიდებელი ჰიმნებისა და საგალობლების მივიწყება და განადგურება. აღდგინილი მუსიკალური ფოლკლორის ყოველი ნიმუში გადარჩენილი ისტორიაა. მუსიკალური ფოლკლორის უამრავი გაცოცხლებული ნიმუში მომავალ მკვლევარებს გზას გაუხსნის მსოფლიო მნიშვნელობის ამ საგანძურის უფრო სიღრმისეული კვლევისათვის. დღეს ჩვენ ამ ურთულეს საქმში მეგზურად ჩვენ სახელოვან მეცნიერთა საინტერესო ნაშრომები და ნააზრები გვაქვს, რამაც გაგვაბედინა სვანური ფოლკლორის იდუმალ მუსიკალურ ლაბირინთებს შევჭიდებოდით. ახლა კი განვიხილოთ ყველიერის თამაშების არანაკლებ საინტერესო სახალხო დღესასწაული *ლიმურყვამალ* (კოშკობა), რომელიც, მკვლევარ ჯუნის ონიანის მიერ დარქმეული სახელით, *ლიმურყვამალ-ლიკურიელ* – მურყვამობა-კვირიობადაა ცნობილი. აღნიშნული დღესასწაული გამოიკვლიეს ივანე ჯავახიშვილმა, არსენა ონიანმა, ირაკლი სურგულაძემ, ჯულიეტა რუხაძემ და სხვებმა.

აღსანიშნავია მკვლევარ ჯუნის ონიანის უდიდესი დეაწლი სვანეთში ბუნების

აღორძინების საგაზაფხულო დღესასწაულების (ყველიერის თამაშების) შესწავლის საქმეში. მან გიორგი ჩიტაიას დავალებით, 1963-1967 წლებში ადგილობრივი მოსახლეობისაგან უამრავი ახალი მასალა მოიპოვა და დაწერა უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი ნაშრომი, რომელიც მრავალი წლის შემდეგ წიგნადაც გამოიცა.

ჯუნიის ონიანმა ქვემო სვანეთში აღმოაჩინა საგაზაფხულო დღესასწაულის მურყვამობა-კვირიობის ციკლის სრულიად უცნობი ვარიანტები: *ლიდეშდუნალ* – დათვობია, ჩიხარქმის ლიკურიელ – კვირიობა. ზემო სვანეთში ადბ ლალრანლის შესახებ არსებულ კვლევებს შემატა ახალი მასალები: იელის გორის რიტუალი: თოვლის კოშკის (მურყვამის) შენება-დანგრევა და *კვირიას* თქმა. ასევე დაახუსტა ამ დღესასწაულზე შესასრულებელი შვიდი საგაღდებულო წესი. შეისწავლა და ზუსტად აღწერა არქაული რიტუალებით გამორჩეული მულახის თემის სოფელ ლახირის რელიგიური დღესასწაული *კეისარობა-ლამპრობა*, ანუ *სვიმონობა-კეისარობა* (ხვან. *კეისარობ-ლამპრობ, სჭიმნიშ კეისარობ*). იმართებოდა ძველი სტილით პირველ თებერვალს.

ქვემო სვანეთში *მურყვამობა-კვირიობა* ყველიერის შემდეგ ორშაბათს, ე.წ. შავ ორშაბათს იმართებოდა ლაშხეთის თემის სოფლების მონაწილეობით. დღეობის ძირითადი ნაწილი ჟახუნდერში ტარდებოდა. დღესასწაულის მონაწილე სოფლები, როგორც ამ ტიპის რელიგიურ დღეობას ახასიათებს, ორ დაპირისპირებულ ჯგუფად იყოფოდა. ერთ მხარეს იყენენ სოფლები – ჟახუნდერი, ჩუკული და ლემზაგორი, მეორეს – სასაში, ლეკოსანდი, მებეცი, მაულდი. ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ შემდეგ რიტუალებში: 1. *კვირიას* თქმა; 2. თოვლის მურყვამების (კოშკების) აშენება; 3. *ადრეკილა* (ფერხული ორ ჯგუფად); 4. ორპირული საწესო სიმღერა *მირილ მიაქელა* (ზემო სვანეთში მას მირმიქელა ეწოდება); 5. ჭიდაობა. კოლექტიურად სრულდებოდა შემდეგი სარიტუალო სიმღერები: 1. *მელია-ტკლეფი*; 2. *იაქალთი(ღ) ბებუცი*; 3. *ხეწე*; 4. *გიორგის ჯვარი*. ასევე სხვა სიმღერა-ფერხულები: *ლილე, დიდუ ბათა, რალიევიპე* და სხვა.

დღესასწაულის დღეს, შხის ამოსვლის წინ, ორივე ჯგუფი ერთმანეთს ეჯიბრებოდა, თუ ვინ მოასწრებდა კვირიას თქმას. თუმცა სასაში-მეხელ-ლეკოსანდის ჯგუფი ხშირად აგებდა ჟახუნდერელებთან, რადგან სასაშელებს ნახევარი კილომეტრი აღმართი უნდა აეკლათ ლაკურიელ გორამდე. გადმოცემით, ზემოსვანური ადბ ლალრანლის მსგავსად, ამ გორაზეც ძველი ნასაყდრალია. ჟახუნდერელების ჯგუფი

კი კვირიას ამბობდა წმინდა გიორგის ეკლესიის ახლოს, ცაცხვთან, სადაც წინა დღეებში აშენებული თოვლის მურყვამი (კოშკი) იდგა. იქვეა ვითინი – კოშკის ძირითადი ატრიბუტი. კვირიას საგალობლის თქმის პირველი რიტუალის შემდეგ სასაშელები კვირიას გორადან და ჟახუნდერელები საყვირებით (სანჯური) და დროშებით (დურშად) მიდიან გაუღღში, სადაც ვითინის გვერდით იდგა წინა დღეებში სასაშელების მიერ აშენებული თოვლის მურყვამი (კოშკი). სანყვირებს მთავარი მოჭიდავეები უკრავდნენ. კოშკთან მისვლისთანავე ორივე ჯგუფი – სასაშელები და ჟახუნდერელები ერთმანეთს დაეტაკებოდნენ და ცდილობდნენ მურყვამი თავის მხარეზე წაექციათ.

შემდეგ დაიწყებოდა ჭიდაობა. მთავარ მოჭიდავეებს კეისრები ერქვათ. დასრულებულა ჭიდაობა და სასაში-მეხეღ-ლეკოსანდის და ჟახუნდერის სუბირა წავიდოდა ჟახუნდერის სეიფში. იქაც ორივე ჯგუფი დაეტაკებოდა თოვლის მურყვამს, რათა თავის მხარეს წაექციათ. ამას მოჰყვებოდა დიდი ჭიდაობა. შემდეგ უკვე ამბობდნენ საწესო-სარიტუალო სიმღერებს, რომლებიც დადგენილი წესისა და რიგის მიხედვით სრულდებოდა: 1. კვირია; 2. ადრეკილაი; 3. მელია ტულეფია; 4. იაკკალთი(დ) ბებუცია; 5. მირილ-მიაქელა; 6. გურგილ ჯვარა 7. ხეწუ; 8. მავლენ.

აღნიშნულ სიმღერა-საგალობლებს ჩვენ დაწვრილებით განვიხილავთ მომდევნო თავებში. ჯერ კი განვაგრძოთ მოგზაურობა ბუნების აღორძინებისადმი მიძღვნილ საგაზაფხულო დღეობათა საინტერესო სამყაროში, რათა მოვიპოვოთ მეტი მხარდამჭერი მასალები განსახილველი რელიგიური საწესო-სარიტუალო სიმღერების შესახებ. აღნიშნული ტიპის დღესასწაულთაგან უფრო საინტერესოდ მოგვჩვენა ლაღამის კრივად წოდებული დღეობა *ჯგუბ*, რომელიც ტარდება ყველიერის ორშაბათს სოფელ ლაღამში (მესტია). ამ დღესასწაულისათვის ერთი კვირით ადრე ემზადებიან. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა თოვლის მურყვამის აშენება. კოშკის საფუძვლის ჩასაყრელად ერთმანეთს ეცილებოდნენ უძეო და ორსული ცოლის პატრონი მამაკაცები. რა თქმა უნდა, ერთ-ერთი გაიმარჯვებდა და ის უყრიდა კოშკს საძირკველს. მეორე დღეს, როცა ცნობილი გახდებოდა მისი ვინაობა, ხალხი მიესვოდა და თოვლის გუნდებს დაუშენდნენ შეძახილებით: მუხუნი, მუხუნი, ე. ი. საფუძვლის (საძირკველის) ჩამყრელი. მივაქციოთ ამ მომენტს ყურადღება: თოვლის გუნდების დაშენა მხარდაჭერის, დალოცვის ტოლფასია და ის მთელი დღესასწაულის ერთ-ერთ რიტუალად შეიძლება ჩაითვალოს.

სამი მეტრის სიმაღლის თოვლის მურყვამს, ჩვეულებრივ, ხუთი მეტრის ხის კეტს (ძელს) ატანდნენ, წვერზე კი ჯვარს უკეთებდნენ. ეკლესიის კედელზე დიდ ხის ძელს მიაყუდებდნენ. ყოველივე ეს კი დღესასწაულის წინა დღით – კვირას მთავრდებოდა.

ორშაბათ დილას მესტიის თემის ყველა სოფლის მცხოვრები იკრიბებოდა ლაღამის მაცხოვრის ეკლესიის ეზოში. როგორც მურყვამობის სხვა დღესასწაულებზე, ამ დღეობაზეც, მონაწილენი ორ ჯგუფად იყოფიან. პირველი ჯგუფი, ფაქტობრივად მასპინძელი, მაცხოვრის ეკლესიის მრევლია, ანუ ლაღამელები – ხოჯელანები, გვარლიანები, ბარლიანები და მარგაიანები.

მეორე ჯგუფში ერთიანდებიან მოღჯგვრაგეები, ანუ ჯგვრწვის, წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიის მრევლის შემდეგი გვარები: ჯგვრწვი, ფალიანი მჭედლიანი, რატიანი, ნიგურიანი, მირტვლიანი (ამის შესახებ უფრო ვრცლად ჰიმნ-საგალობელ *ჯგვრწვის* განხილვისას ვისაუბრებთ).

განვაგრძოთ აღნიშნული დღეობის მიმოხილვა: როგორც აღვნიშნეთ, ეს დღესასწაული აღწერა მკვლევარმა ჯუნის ონიანმა. გავყვეთ მის აღწერილობას და შემდეგ თან დავურთავ ჩემ მიერ მოპოვებულ ინფორმაციებს და ჩემს მოკრძალებულ შენიშვნებსაც, რომლებიც არამც და არამც ჩრდილს არ მიაყენებს მის დიდ ღვაწლს სგანური რელიგიური წეს-ჩვეულებებისა და ტრადიციების კვლევის საქმეში.

დღესასწაული იწყება ადრე დილით კვირიას საგალობლით. ლაღამელები მაცხოვრის ეკლესიის ეზოში მოდიან საგალობელ *კვირიას* თქმით, მოღჯგვრაგეები კი ამბობენ საგალობელ *ჯგვრწვიშ*. სხვა კვლევებში *ჯგვრწვის* საგალობელი არ არის ნახსენები. 1987 წელს, ცნობილ ეთნოფორ და აღპინისტ მაქსიმე გვარლიანთან შეხვედრის დროს, მე ჩავიწერე საგალობლები *კვირია* (ლაღამური ვარიანტი), *ჯგვრწვიშ* (მესტიური ვარიანტი) და *გაბრიელ მახარებელ*. ეთნოფორმა დამიდასტურა, რომ ქვედაუბნელი მოღჯგვრაგეები დღესასწაულზე *ჯგვრწვის* გალობით მოდიოდნენ, ლაღამელები კი საგალობელ *კვირიას* ამბობდნენ. გალობით ერთი ჯგუფი თოვლის მურყვამს უვლიდა გარს, მეორე – ეკლესიას.

როგორც ჯუნის ონიანი აღნიშნავს, „სიმღერას ორივე გუნდი ერთად ამთავრებს. ამის შემდეგ ლაღამის მაცხოვრებლები მოწინააღმდეგეებს შეიტყუებენ ეკლესიაში და იქ ურტყამენ მუშტებს (მხოლოდ მამაკაცები); შემდეგ ეზოში გამოვლენ და იქ დაერევიან ერთმანეთს სალაზღანდაროდ. იწყებენ თოვლის კოშკზე ასვლის შეჯიბრს, გამარჯვებული ავა ბოძის თავზე და გადმოაგდებს ჯვარს“ (ონიანი, 1969:200).

ორივე ჯგუფი ერთმანეთს უპირისპირდება ჯვრის ხელში ჩასაგდებად. რომელი ჯგუფიც ჩაიგდება ხელში ჯვარს, იმ მხარეს უხვი მოსავალი დაებედა. აქვე დაეუმატებ ჩემ მიერ მაქსიმე გვარლიანისგან მოპოვებულ ინფორმაციას: აქ ჯვართან ერთად ფუნქციონირებს საცერიც. მონაწილენი საცერში ჩასაჯდომად იბრძვიან. როგორც ვიცით, საცერი (ფარა) ნაყოფიერების დეფიციტის სიმბოლოა, ცხადია კი ამ დეფიციტის ატრიბუტი.

ეთნოფორმა მაქსიმე გვარლიანმა, აგრეთვე, მომაწოდა ინფორმაცია, რომ ლაღამელი მომღერლები (თვითონაც მათთან მღეროდა) მაცხოვრის ეკლესიის ეზოში ხალხს *კვირიას* საგალობლით ლოცავდა. მლოცველები მიდიოდნენ ტაბლებით (ლემზირებით) და *კვირიათი* დალოცვას სთხოვდნენ. ასე ხდებოდა დღეობის დამთავრებამდე.

ჯვრისა და საცრის ხელში ჩაგდების შეჯიბრების მერე ორივე ჯგუფი ანგრევედა თოვლის მურყვამს. გაიმარჯვებდა ის ჯგუფი, რომლის მხარეზეც წაიქცეოდა კოშკი. ამის შემდეგ მამაკაცები რიგრიგობით ეკლესიის კედელზე მიყუდებულ ძელზე ჩამოეკიდებოდნენ. ჩამოეკიდებულ მამაკაცს მუშტების ცემით და ჯგუბის ძახილით ჩამოაგდებდნენ. ზემის ბოლოს კი მხარეებს შორის იმართებოდა გუნდაობა. აქაც გამარჯვებულს უხვი მოსავალი დაებედა. დაღამებისას მაცხოვრის ეკლესიის ეზოში მიჰქონდათ ლამპრები და მათ ჩაქრობამდე იცდიდა ხალხი. ზემი გრძელდებოდა ქეფით და ღამისთევით.

დღესასწაულის არსის მიხედვით, ყოველი ქმედება რიტუალიზებულია და რელიგიურ შეხედულებას ემორჩილება. მოძრაობებში საკრალური აზრია ჩადებული – ლოცვას, დალოცვას გულისხმობს. სწორედ აღნიშნულის გამო მიგვაჩნია, რომ დღესასწაულის ლაღამურ კრივად მონათვლა არასწორია: კრივი ნიშნავს სპორტულ შეჯიბრებას და, რა თქმა უნდა, ერთ-ერთის გამარჯვებას. დღეობა *ჯგუბის* მუშტებით ცემის რიტუალში კი მსგავსი არაფერია. აქ ერთი მხარე მეორეს ეკლესიაში ჯგუბის ძახილით მუშტებს ურტყამს (როგორც ჩანს, სიმბოლურად), მეორე კი განერებულია და არ უპასუხებს. ისმის კითხვა: რატომ? ალბათ, იმიტომ, რომ ასეთია რიტუალის მოთხოვნა. ვფიქრობთ, ეს უფრო მაგიური ქმედებაა.

ჯგუბი შეიძლება იყოს საკრალური სიტყვა, რომელიც დალოცვის, ცხებულის შინაარსის მატარებელია. წარმოუდგენელია პირდაპირი გაგებით კრივად (ჩხუბად) მონათლო ეკლესიაში მუშტებით ცემა. ასეთივე აზრი შეიძლება იყოს ჩადებული ხის დიდ ძელზე ჩამოეკიდებას და ხალხის მიერ მუშტების ცემით ჩამოგდებაში.

უქველია, ეს პროცესი რიტუალის ნიშნების მატარებელია. ამ ფონზე კი ეკლესიაზე მიყუდებული ძელი შეიძლება მოვიხროთ როგორც სიცოცხლის ხე. შესაძლებელია სწორედ ამ იდეის აღსრულებას გულისხმობდეს თოვლის მურყვამის საფუძვლის (საძირკვლის) ჩამყრელზე ხალხის მიერ თოვლის გუნდების დაშენა. საფუძვლის ჩამყრელს უსათუოდ ვაჟი უნდა შესძენოდა, ხალხი ამას თოვლის გუნდების დაშენით აღნიშნავდა, ეს კი, ერთი შეხედვით, თითქოს საქმის ვითარებისთვის შეუსაბამოა, მაგრამ მრავალსაუკუნოვან ტრადიციასა და უძველეს რწმენაზე აკინძულ დღესასწაულში ასეთი ფორმებიც მტკიცედ იყო დამკვიდრებული, როგორც ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი რიტუალები.

ამდენად, ვფიქრობთ, ბუნების აღორძინებისა და აგრარული კულტმსახურებისადმი მიძღვნილი დღესასწაულის – ჯგუთბის ღაღამის კრივად სახელდება, ვერ უპასუხებს თვით ამ დღესასწაულის არსს, იდეასა თუ შინაარსს და მისი ღამის მეცნიერულ ტერმინად მოხსენიება მიზანშეუწონლად მიგვაჩნია.

უღლიაშობა (მთხრობელები: მუშნი სუბელიანი და ვარდისკა ცინდელიანი)

ყველიერის თამაშების ციკლებში ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უკავია სახალხო დღესასწაულ უღლიაშობას. ის ტარდებოდა მესტიის რაიონში, ჩუბე ხევის თემში – ღაშხრაშში. მონაწილეობდნენ მეზობელი სოფლები – თავრარი, ცაღერი და ჯუხლანი. დღეობის წინა დღეს შეიკრიბებოდნენ ღაშხრაშის მამაკაცები, აირჩევდნენ დოღფანაის და მის ამაღას, რომელთაც ჩამოურიგებდნენ სხვადასხვა ფუნქციას: ზოგი მიღიცია იყო, ზოგი – მოსამართლე და ექიმიც კი.

დოღფანაი უღლიაშობის მთავარი პერსონაჟია, როგორც ამ ტიპის დღესასწაულთა მთავარი გმირები: ბერიკა, საქმისაი, ყვენი, კეისარი.

მეორე დღეს არჩეულ პირებთან ერთად შეიკრიბებიან, დოღფანას ჩააცვამენ ძონძებს, თავზე დაახურებენ ცხვრის ტყავის დიდ მრგვალ ქუდს, წელზე ჩამოჰკიდებენ ხის ხმაღს, დასვამენ ვირზე და დოღფანა თავის მხლებლებთან ერთად ჩამოუვლის სოფლის ყოველ ოჯახს. ოჯახი გამოუტანდა ტაბლებს (ღემზირებს). დოღფანა ლოცავდა მათ, თუმცა დალოცვის შემდეგ სახუმარო სცენებიც იმართებოდა: ახალგაზრდები დოღფანას და მის ვირს აწვავდებენ, სადგისით ჩხვლეტენ, დოღფანა კი ხის ხმლით იგერიებს... ზოგჯერ დოღფანა გადმოვარდება ვირიდან და თავს მოიძკვდარუნებს, რაზეც მისი მხლებლები მყისიერად რეაგირებენ. ექიმი წამლობს

დოლფანას და გამოაცოცხლებს, მოსამართლე კი გამოიტანს მსჯავრს ჯარიმის სახით. ჯარიმა ითვალისწინებს არაყს, ლემპირებს (ტაბლებს), ხაჭაპურებს და ყველის სახეობებს. ხორცეული არ შეიძლება. ასეთივე სცენა იმართებოდა სოფლის ყოველ ოჯახში და დოლფანა სხვადასხვა მანიპულაციით ახერხებდა თითოეული ოჯახიდან საქვიფო ხორავის დათრევას.

სადამოს ერთ ოჯახში იკრიბებიან და ჯგერანგ უღლაშის სახელზე ილოცებენ. ჯგერანგს სთხოვენ ადამიანისა და საქონლის გამრავლებას, უხვ მოსავალს, ყოველგვარი ავადმყოფობის, სენის არიდებას, სიკეთეს და ჯანმრთელობას. მხიარულება და სახეიმო განწყობა არ ცხრება. მათ უერთდებიან მეზობელი სოფლების მაცხოვრებლებიც. ლაშხრაშელები უფროხილდებიან დოლფანას, განსაკუთრებით მის ქუდს, ვინაიდან მეზობელი სოფლებიდან მოსალოდნელია ქუდის მიტაცება. თუმცა დღესასწაულის დადგენილი წესით დოლფანას არ ყარაულობენ, სახეიმო სანახაობით ღონისძიებებში მეზობელი სოფლების მცხოვრებლებიც მონაწილეობენ. და, აი, სწორედ სხვა სოფლის წარმომადგენლები იხელთებენ დროს და დოლფანას ქუდს მოსტაცებენ და გაიქცევიან. ლაშხრაშელები მისდევენ, უმეტესად ლაშხრაშელები ეწევიან ქუდის გამტაცებელს, დაატყვევებენ და ქუდიანად უკან აბრუნებენ. გამტაცებელს სიმბოლოურად გრძელ სკამზე დააბამენ და ღხინის დამთავრებამდე ტყვედ ჰყავთ, ოღონდ არ აკლებენ არაყს და საჭმელს. ყოველივე ეს მხიარულების ფონზე მიმდინარეობს. ქუდის მოტაცებისა და წართმევის პროცესი დღესასწაულის რიტუალის რანგში განიხილება, ამიტომ ზემის მონაწილენი მას ძალიან სერიოზულად ეკიდებიან. ქუდის მიმტაცებელი მთელი ძალისხმევით ცდილობს გაქცევას და ამ ნადავლით თავის სოფლამდე მიღწევას, მდევრები კი ასევე მთელი მონდომებით იბრძვიან ქუდის დასაბრუნებლად. ცდილობენ, გაქცეული დაიჭირონ მანამ, სანამ თავის სოფლამდე მიაღწევს. აღნიშნული სიუჟეტი დღესასწაულის ერთ-ერთ საკვანძო რიტუალად შეიძლება ჩაითვალოს, ვინაიდან მასში არეკლილია უძველესი რელიგიური მსოფლმხედველობის მეტად საინტერესო ნიუანსები: ცხერის ტყავი და ცხერის ტყავის ქუდი, ამ დღესასწაულის მთავარი სიმბოლო, გამოხატავს თვით ამ დღესასწაულის არსსა და იდეას: ზამთრის განდევნას, ბუნების აღორძინებას, ნაყოფიერებასა და კეთილდღეობას.

დღესასწაულში მონაწილე ერთ-ერთი ჯგუფი თუ მოახერხებს დაშვებული მიჯნის გადაღახვას, ის თავისი სოფლისათვის უხვ მოსავალსა და კეთილდღეობას დაიბეგებს. ოქროს საწმისის ფუნქციაში, ანუ სიმბოლოში, ჩავატყვთ ერთ სიტყ-

ვას *შენატ*. შენაგში იგულისხმება ყველაფერი, რაც ოჯახის, თემის თუ ქვეყნის სიძლიერეს, კეთილდღეობას ეხება (სიმდიდრე, უხვი დოვლათი, ადამიანისა და საქონლის გამრავლება, ავადმყოფობის განდევნა და სხვ.). ეს ყოველისმომცველი, უნივერსალური, საკრალური სიტყვა, მრავალი საინტერესო თემისა თუ სიმღერის განხილვისას, ჩვენ კარგ მებზურობას გაგვიწევს. ვიხილავთ რა ცხერის ტყავის ქუდის შესახებ დღეობის ამ სიუჟეტს, უნებურად შორეულ წარსულისკენ, იღუმალ კოლხეთის სამეფოს ისტორიისკენ მივმართავთ მზერას: წარმოვიდგინოთ მზის შვილად წოდებულ ლევანდარულ მეფე აიეტს, რომელიც ამაყად ზის ოქროს ტახტზე, ხელთ უპყრია ოქროს სამეფო კვერთხი მზის დისკოთი და ვერძით დამშვენებული (საბასეული სამეფო კვერთხი ფაენი ან კიდევ სვანური ფაუ). ძლევაშოსილი მეფე გამომცდელად ზევიდან დაჰყურებს მუხლმოყრილ სტუმრებს – არგონავტებს. სამეფო სილიადესთან ერთად არგონავტებს თვალს სჭრის მსოფლიო მედიცინის დედამთავრის, ულამაზესი მედეას ღვთიური ბრწყინვალეობა. წარმოვიდგინოთ გათამაშებულ დიდ მისტერიას. ოქროს საწმისის მოტაცებას – კოლხეთის სამეფოს სიმდიდრის, კეთილდღეობის, სიძლიერის სიმბოლოს. ფიქრებიდან გამოფხიზლებული აღმოაჩენ, რომ წარსულში ამ მოკლე მოგზაურობის მიზეზი დღეობა *ულდიაშობის* ეს პატარა სიუჟეტი აღმოჩნდა. ალბათ, აღნიშნული დღესასწაულის საფუძვლის ჩამყრელები კარგად იყვნენ ჩახედული ოქროს საწმისის მისტერიულ არსში, რაც მათ რელიგიურ მსოფლმხედველობას გამოხატავდა.

ახლა განვიხილოთ აღნიშნული დღესასწაულის არანაკლებ მნიშვნელოვანი სიმბოლო – მთავარი გმირის სახელი დოლფანა. როგორც ვიცით, დოლფანა სხვა დღესასწაულების მოქმედი მთავარი პირების – ბერიკას, ყენის, გონჯას, კეისრის ანალოგია. თუმცა მისი სახელი საკითხის ახლებურად გააზრების საშუალებას ნამდვილად იძლევა. დოლფანა მამაკაცია და, ცხადია, დედოფალი არ იქნება. მისი მართებული ახსნისთვის ისევ წარსულს მივმართოთ. *ულდიაშობის* ჩვენეული აღწერილობა დაახლოებით მე-20 საუკუნის 60-70-იანი წლების შუა პერიოდს ეხება. მაშინ უკვე ულდიაშობის უმეტესი ნაწილი მივიწყებული იყო, არ სრულდებოდა არც ერთი საწესო სარიტუალო სიმღერა, ვერ მოვიპოვეთ ინფორმაცია იმის შესახებ, აშენებდნენ თუ არა თოვლის მურყვამს და ა.შ. თუმცა ძიებამ, მრავალი წლის დაძაბულმა შრომამ საშუალება მოგვცა, მოგვეპოვებინა ისეთი მასალები, რომელთა მეშვეობით უფრო ნათლად და სრულყოფილად წარმოგვედგინა ეს უაღრესად არქაული სახ-

აღსოვნი დღესასწაული (მისტერია). უპირველეს ყოვლისა, მოხერხდა დღეობის დანაშრევეების მოძიება, ლაშხრაშთან სხვადასხვა ფორმით დაკავშირებულ, ჩუბე ხევად წოდებულ, სოფლებში.

სოფელ ნაკრაში, გასულ საუკუნეში სოფლის მომდერალთა ანსამბლისა და უხუცეს დაშო ვებლიანის დახმარებით ჩავიწერე ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი ჰიმნი საიოდეში. ქვემო ქართლში საცხოვრებლად გადმოსვლის შემდეგ, ბოლნისის რაიონის სოფელ ტანძიაში გადმოსახლებულ ეკომიგრანტებისაგან კი ორსართულიანი ფერხულის – *მირმინქელას* განსაკუთრებული ვარიანტი, რომელშიც ნახსენებია დომფარა. ქალაქ დმანისში, აწ გარდაცვლილი ეთნოფორისაგან ჩავიწერე სრულიად უცნობი სიმღერა, რომელსაც მან, წინაპრების გადმოცემით *მხედრული* დაარქვა – სალაშქროდ წასვლის დროს ამას მღეროდნენო. მანვე ეს სიმღერა *მირმინქელას* სავარაუდო შესავლად დასახელდა. ჩუბე ხევის, ამ რეგიონის ახლომდებარე სოფლის, ფარის უხუცესებისგან – სასო, პეტრე და ილმაზ გადრანებისგან ვისწავლე ღვთის სადიდებელი ჰიმნის – *კვირიას* განსხვავებული ვარიანტი და რეფრენის ტიპის საწესო-სარიტუალო სიმღერა შემდეგი ტექსტით:

რირა, რირა! ჰორი, ჰორი!

ოისა რირა, დომფარა, რირაშა,

ჰეი, ჰოი, ჰეი, ჰოი, ვარაშა.

სოფელ ფარშივე, როგორც ეს ამ სოფლის მკვიდრმა თენგო (ნოდარ) გადრანმა გადმომცა, მისი წინაპრები შესაბამისი რიტუალით *მელია-ტელეფიას* მღეროდნენ. უკვე დავიწყებული, ამ მეტად მნიშვნელოვანი და საინტერესო სარიტუალო სიმღერის ჩაწერა ვერ მოვახერხე, თუმცა არსებობს საარქივო ჩანაწერი სოფელ ფარის მომდერლების შესრულებით სახელწოდებით *ადრეკილა*. აღნიშნული სიმღერა ჩაწერილია 1962 წელს გრიგოლ ჩხიკვაძის მიერ.

სარიტუალო სიმღერა ადრეკილა ცნობილია ქართულ (სვანურ) სამუსიკო ფოლკლორში. მას ასრულებენ ლენტეხის ფოლკლორული ანსამბლები. ჩვენი ანსამბლი *შვარდიაც* ასრულებს, ოღონ ჩვენ მიერ აღდგენილ განსხვავებულ ვარიანტს.

აქვე აღვნიშნავთ: ყურადღება იმიტომ გავამახვილეთ ფარსა და ჩუბე ხევიში *ადრეკილას* არსებობაზე, რომ ამით სრულიად შესაძლებლად მივიჩნევთ ამ სიმღერის სავალდებულო შესრულებას დღეობა უღლიაშობაზე. ასევე ვვარაუდობთ, რომ დადგენილი თანმიმდევრობით სრულდებოდა *მელია-ტელეფია*, *მირმინქელა* თუ

ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი სხვადასხვა ქანრის სიმღერა-საგალობლები და საფერხულ სიმღერები: *ჯგვრწვიშ, საიოდეშ, ლილე, დიდებათა, შგარიდა* და სხვა.

ახლა მივუბრუნდეთ ორსართულიანი სიმღერა-ფერხულის შემადგენელ სარიტუალო რეფრენ-სიმღერას: *რირა, რირა! პორი, პორი, ოისა რირა დომფარა რირაშ! პეი, ოი, პეი პო ვარაშა*. ამ რეფრენის მთავრი სადიდებელი აშკარად დომფარაა. ეს სახელი უფრო იკვეთება ფერხულის ამ მონაკვეთის საცეკვაო რეფრენში გადასვლისას:

რირა, რირა, პორი, პორი,

ოისა რირა, დომფარა,

რირა, რირა, პორი, პორი,

ოისა რირა, დომფარა.

ამ რეფრენშიც ჩანს, რომ დომფარა ნაყოფიერების ღვთაებაა, რომელსაც ადიდებენ, გამოსთხოვენ დიდ მოსავალს, ნაყოფიერებას და საერთო კეთილდღეობას, ანუ შენავს. ხანგრძლივი ფიქრისა და განსჯის შედეგად მივედი იმ დასკვნამდე, რომ დომფარა და დოლფანა ერთი და იგივეა. დომფარა უფრო ზუსტი უნდა იყოს, ვინაიდან საკრალური სარიტუალო სიმღერაა და მისმა შემქმნელებმა დღეობის მთავარ მოქმედ პირს, შესაბამისი სულიერი ხედვისა და ეპოქის რელიგიური მსოფლმხედველობის შესაბამისად, ასევე შესაბამისი სახელი შეუწიეს. ეს ეპოქის საწყისი კი, როგორც ზემოთ თქმული მაგალითები და გარკვეული ანალიზი გვაჩვენებს, შორეული კოლხეთის ისტორიაში უნდა ვეძიოთ. დოლფანა, მისი სამხიარულო, კომედიური ხასიათის გამო, დომფარას კინობითი ფორმაა. დომფარა კი, ჩვენი აზრით, უფრო დიდ საიდუმლოს ინახავს: არის მასში რაღაც დაფარული, რაც საშუალებას მოგვცემს, უფრო ღრმად ჩავიხედოთ თვით ამ ტერმინის არსში, წარმოვაჩინოთ საკრალურ სამყაროში მისი ფუნქცია და სამოქმედო არეალი.

ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ თოვლის მურყვამის ძირითად ატრიბუტებზე: ძელი – ანგი ადამიანის გამოსასუღებით, ხის ფალოსი, დაშნა, საცერი – ფარა. საცრის მაგივრად იყენებენ კალათას, გოდორს, თუმცა, ამ შემთხვევაში, საცერი საკმარისია იმისათვის, რომ ფარას სახელწოდებაზე მართებული წარმოდგენა შევიქმნათ.

სამეფო ჯოხს ერქვა ფაენ. ფაენი – ესე არს კუერთხი სამეფო (საბა). მკვლევარ რამაზ ზარნაძის განმარტებით, არსებობდა ორი ტერმინი – ფაენი და ფარა. ფაენი ნიშნავს მწყემსვას მთვარის ნიშნით, ფარა – მზის. მეფეს, ქვეყნის უზენაეს გამგებელს, სვანურად ფუსდს, ხელთ უპყრია ძალაუფლების სიმბოლო კვერთხი სამეფო,

სამწევროდ თავის ქვეშევრდომთა კვერთხი შემკული იყო იმ ეპოქისთვის შესაბამისი უძველეს ღვთაებათა სიმბოლოებით. მაგალითად, მეფე აიეტის სამეფო კვერთხს ამშვენებდა მზის დისკო და ვერძის გამოსახულება: მზის დისკო, როგორც უმაღლესი ღვთაების სიმბოლო, ვერძი – ქვეყნის სიძლიერისა და კეთილდღეობის, წარმოდგენილი ოქროს საწმისის სახით. საინტერესო პარალელი გვაქვს სვანეთის მაგალითზეც: სვანურში ჯოხს ჰქვია ფაუ, თუმცა ეს სახელი ძირითადად მიესადაგება განსხვავებული ფორმის მოვარაყებულ ჯოხს, რომელიც ხელთ უპყრობთ მახვშებს, ცნობილ ასაკოვან მამაკაცებს, მედიატორებს, რომლებიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში კეთილად იღვწიან. მრავალი მედიატორი თავის ფაუზე ტვიფრავდა გარჩეული საქმეების რაოდენობას.

რაც შეეხება *ფუხდის* ეტიმოლოგიას: „სვანების გაგებით ფუხდი (ფუხტი) ნიშნავს უფალს, ბატონს, ქვეყნის გამგებელს, მთავარს, თავადს. „ბატონის“ აღმნიშვნელი სხვა სიტყვა სვანურში არ არსებობს (მიჩხუანი, ქაფიანიძე, 1997:433).

სვანეთში ფუნქციონირებს ფუხდის სახელობის ეკლესიები. ერთ-ერთი უძლიერესი და უძველესი ეკლესია ფუხდ მუხაშ დგას სწორედ ლაშხრაშში, რაც ქართულად ნიშნავს ფუხდ (უფალი) ამინდისა, ტაროსისა. მუხ ქართულად ავდარია. თუ რა ავდარზეა ლაპარაკი, ამის პასუხს სვანეთში არსებული უძველესი გადმოცემები გვაძლევს. ლაშხრაშში დაბადებულმა და გაზრდილმა, ამჟამად თბილისში მცხოვრებმა, ინტელიგენციის ერთ-ერთმა საუკეთესო წარმომადგენელმა, ზამირ სუბელიანმა მეტად საინტერესო ინფორმაცია მომაწოდა ამ ლეგენდების შესახებ. ის თავად მუშაობს ლაშხრაშის სალოცავების ისტორიაზე, აქვს უამრავი მასალა და, ალბათ, მალე ვიხილავთ მის წიგნს.

ლეგენდა გვიყვება: დიდი ღმერთის, ფუხდ მუხაშის სალოცავში დედამიწის ყოველგვარი უბედურებისა და უკეთურებისაგან გამწმენდი წარღვნის შემდეგ, ჩატარდა პირველი ლოცვა – დიდი ღმერთის მიმართ აღვლენილი ლოცვა-ვედრების რიტუალი. ფუხდ მუხაშ უხსოვარ დროშივე დარქმევია მას. გამაოგნებელი ამბავია, თანაც ერთ-ერთი ცნობილი ძველი რელიგიური სიმღერაც ეხმიანება ამ ლეგენდას! გავეცნოთ სიმღერის ტექსტს:

ლაგუშედაო, იმეგი საგუშეჯიოო, ყერიშა მიჩადა, ლაგუშედა!

ჰოი, ლაგუშედაო, ლაშხრაშში შიქანიო მიჩაი ოტასიო, ლაგუშედა!

ჰოი, ლაგუშედაო, დიდბიო დიდბიო, ხოშამო ღერმათო, ლაგუშედა!

პოი, ლაგუშედაო, ჭაინწარი ჯირდახიო სგემ ლაღგენას, ლაგუშედა და ა.შ.

ტექსტი გრძელდება და ის დიდებითაა ტექსტის ანალოგია, თუმცა პირველი ორი ხაზი მხოლოდ ლაშხრაშულ ვარიანტშია. ახლა შემოგთავაზებთ ამ სარიტუალო სიმღერის მხოლოდ პირველი ორი ტაეპის ქართულ ვარიანტს, რაც ამ თემის განხილვისთვის სრულიად საკმარისია. ამ სიმღერის სრულ ტექსტს კი შემოგთავაზებთ შემდეგ თავებში, სადაც განვიხილავთ, როგორც ლაგუშედას, ისე დიდი ღმერთისადმი მიძღვნილ ამ ტიპის სხვა ჰიმნ-სიმღერებს.

ლაგუშედა, ლაგუშედაო, სად ბრძანდება მადლი მისი? ლაგუშედა,

პოი, ლაგუშედაო, ლაშხრაშის ზევითო დასაბამიდან (ევადან) დღემდე, ლაგუშედა,

პოი, ლაგუშედაო, დიდება დიდებო დიდსა ღმერთსა, ლაგუშედა,

პოი, ლაგუშედაო, ხარები გვაგდათ ძის (მემკვიდრის) სახელზე შესაწირი, ლაგუშედა!

რა თქმა უნდა, ძალიან ძნელია ასეთი საგალობლების ტექსტების სვანურიდან გადმოღება: სიტყვები საკრალურია, თვით სვანური ენისაგან ცოტა განსხვავებული და სიმღერის რელიგიურ ტონსა და შინაარსთან მისადაგებული. სიმღერაში ნახსენები სიტყვა ყერიშა ან ყერ საკრალურ-რიტუალური ტერმინი – უფლის ძალა, ენერგია, მადლი. სვანის აზრით, ამ მადლით ანგელოზები, თავიანთი რიგის მიხედვით, ასრულებენ დიდი ღმერთის მიერ მინიჭებულ ფუნქციებს დედამიწაზე. სიმღერაში ნათქვამია: „სად არის დაბრძანებული მადლი მისი“ (ყერიშა მიჩადა), მეორე სტროფს იგივე მომღერლები ამბობენ: ლაშხრაშის ზევით არის დაბრძანებული დასაბამიდან: უფრო ზუსტად დასაბამი, ანუ მიჩა ოჭას (ოჭასში უნდა ვიგულისხმოთ ევა), ანუ დღევანდელი შესიტყვებით – თავისი დღე და მოსწრება. შემდეგ სიმღერა გრძელდება უკვე ღვთის სადიდებლით: დიდბი დიდბიო, ხოშამო ღერმათო – დიდება, დიდება, დიდო ღმერთო.

აქვე კიდევ ერთ საინტერესო რამ: ფუსდის ეკლესიის მახლობლად მდებარე ტბას მუხის (მგჰ), ავდრის, ტბას ეძახიან სვანები. მას წმინდა ტბად მოიხსენებენ და დღესაც ამტკიცებენ, რომ მის მიმართ რაიმე უხეში მოქმედება ღმერთს არისხებს, მყისიერად ამინდს აუარესებს და სტიქიას იწვევს. ესეც თითქოს გაგრძელებაა უძველესი რწმენისა – მსოფლიო წარღვნის შემდეგ გადარჩენის გამო დიდი ღმერთისადმი პირველი ღოცვის ადგილენისა. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ სვანეთში ალპურ ზონებში მრავალ ადგილას ეკლესიები (ძირითადად მთავარანგელოზის სახელობის) დგას და იქვეა ტბები, რომლებიც ასევე წმინდად ითვლება. მაგალითად: მესტიის რაიონის ბენოს თემში, მეზირის მთაზე, მთავარანგელოზის სახელობის ძველი ეკლესია და

მეზირის წმინდა ტბაა, რომელსაც საინტერესო ლეგენდები უკავშირდება. ბენოს თემის რამდენიმე გვარი ზამთარში უძლები შვილის კვირის დღეობას – *ლიქროშის* – იხდის. მიუხედავად დიდი თოვლისა, ამ სოფლების რჩეულები ადიან მაღალ მთაზე მეზირის ეკლესიაში და ღოცულობენ. ბენოს თემის ყველა სოფლის კეთილდღეობის, ნაყოფიერების თხოვნით ლუდით ატარებენ რიტუალს: ეკლესიაში მუდმივად არსებულ დიდ კეცში ასხამენ ლუდს და აკვირდებიან კეციდან გადმოსული ქაფის მიმართულებას. იმის მიხედვით, თუ ბენოს თემის რომელი სოფლისკენ გადმოიღვარა ქაფი, იმ სოფელში ის წელი ბედნიერი, უხვმოსავლიანი და ნაყოფიერი იქნება და მეზირის მთიდანვე ხმამაღალი შეძახილებითა და ღოცვა-სიმღერით ამცნობენ სოფელს, რომ წელს მათ ხვდათ წილად მეზირის მთავარანგელოზის მადლი. ქრისტიანულ ეკლესიაში ეს არაქრისტიანული რიტუალი თვით ამ დღესასწაულის სიძველეზე მეტყველებს.

დაბა მესტიაში მაღალ მთაზე, ალპურ ზონაში, არის ადგილი *ჩახწ შუგჷწრ* (ჩახის გორები), სადაც ძველი ნაეკლესიარია. როგორც მთხრობელმა დალი ფალიანმა მიამბო, მამამისი ამ ნაეკლესიართან ყოველწლიურად მიდიოდა ლემზირებით (ტაბლუბით) და ღოცულობდა. მისი თქმით, იქვე არის ტბა – ჩახწ მგჷ, რომელიც ამინდთან მიმართებით იმავე თვისებებით ხასიათდება, როგორითაც მეზირის და ლაშხრაშის მუხის (მგჷ) ტბები.

ახლა გადავიხილოთ ქვემო სვანეთში, ლაშხეთში. აქ სოფელ მახაშში, მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიაა. სოფელი ატარებდა მასშტაბურ დღესასწაულ *ჰელიშობას*. შერჩეული შვიდი კაცი გამოაბრძანებს მთავარანგელოზის ხატს და ხალხთან ერთად ააბრძანებენ ჰელიშის მთაზე, სადაც ასევე დგას მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესია. ოთხდღიანი სხვადასხვა სანახაობრივი ღონისძიებისა და ღოცვის შემდეგ, ხატს ისევ მახაშში ჩამოაბრძანებენ. გვალვის დროსაც ხატის აბრძანების იგივე რიტუალია: წვიმის მოსაყვანი ღოცვები და იქვე ტაძართან მოჩქეფს წყარო – ხატი ლაბრალი. ამ წყაროზე განზანენ ხატს, ამიტომაც ჰქვია ხატის განსაზანი (მთხრობელი მახაშელი ჯანგუ ფერცულიანი).

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, საქმე გვაქვს არა ზღაპრულ გამონაგონსა და ლეგენდასთან, არამედ ქრისტიანული რწმენა-წარმოდგენითა და მსოფლმხედველობით გაჯერებულ ბიბლიური წარდგენის ეპოქის რელიგიურ ხედვასა და რიტუალთან. როგორც ვნახეთ, დასახელებული ეკლესიები განლაგებულია მაღალ

მთაში, ალპურ ზონაში, ეკლესიების ახლოს ყველგან ერთნაირი ფუნქციის წმინდა ტბაა. სახელიც მუხ (მგჳ) ერთნაირია, გარდა მეზირის ტბისა. სახელშივე ჩანს მათი ფუნქცია, რაც პირდაპირ უკავშირდება ტაროსს, აგდარს, ღმერთის რისხვას შეცოდებისთვის. ყველაზე საინტერესოა ის, რომ ტაძრების განლაგება თითქოს იერარქიულია: იწყება ლაშხრაშის დიდი ღმერთის ფუსდ მუხაშის ტაძრით, შემდეგ მოდის ბეჩოს მეზირის მთავარანგელოზის, მესტიის ჩახის მთავარანგელოზისა და ლაშხეთის მახაშის მთავარანგელოზის ეკლესიები. ჩვენ ამ ეკლესიების შესახებ მხოლოდ წარმოდგენილი ინფორმაციით შემოვიფარგლებით, ვინაიდან, ვფიქრობთ, ჩვენი შემდგომი ანალიზისათვის საკმარისი იქნება. ისე კი, როგორც ჩემთვის ცნობილია, ამ თემასთან დაკავშირებით არსებობს სხვადასხვა კვლევა ლაშხრაშის სალოცავებს კი იკვლევენ და მალე ვიხილავთ ერთი მეტად ნიჭიერი მეცნიერის ნააზრევს.

განვაგრძოთ ფარას განხილვა. ჩვენი აზრით, დოღფანაში უნდა ვიგულისხმობთ დომფარა, ვინაიდან ის ნაყოფიერების ღვთაების ეპითეტია. დოღფანაზეც იგივე შეიძლება ვთქვათ: მისი ალჭურვილობა, ცხვრის ტყავის ქუდი, სამოსი, კომედიური სცენები და ოჯახების დალოცვა ნაყოფიერების ღვთაებას განასახიერებს და ავლენს მსგავსებას უღლიაშობის ტიპის დღესასწაულებში მონაწილე მთავარ პერსონაჟებთან. ფარა – საცერი ცხავეების რიგის ერთ-ერთი ელემენტი, როგორც გოდორი, კალათა, საწური, ჩელტი, ე. ი. დაწნული და ნახვრეტებიანი კატეგორიის, მაგრამ სხვადასხვა სამეურნეო პროცესისათვის განკუთვნილი იარაღები. „დადგენილია, რომ საცერი ზეციური წყლის ფრქვევის ობიექტს წარმოადგენს. იგი ცრემლის ანალოგიურია. ქართველთა წარმოდგენით, ცრემლი ასოცირდება წვიმასთან და მეტაფორული აზროვნების არსენალს განეკუთვნება, რაც ასევე მნიშვნელოვანია და ხსნის მის არსებობას ლამარიას გამოსახულებაში“ (სურგულაძე, 1981:4).

სვანები უძველეს ხანაში მდინარე ენგურში ოქროს მოპოვების დროს ცხვრის ტყავთან ერთად იყენებდნენ საცერს და გოდორს, რაც ცხავეის სიმბოლოს მიკუთვნებულ სამეურნეო იარაღებს ნაყოფიერების ღვთაების საკრალურ ელემენტებად აქცევდა. მაგალითად, სვანური მარხილის ერთ-ერთი მთავარი ნაწილია თხილის წკნელისაგან დაწნული ჩელტი (სვანურად ჩწუ), რომელსაც საჭიროების შემთხვევაში დაახურავდნენ მას. ჩელტს გვერდები დაახლოებით 30-40 სანტიმეტრით ამოწეული ჰქონდა და საკმაოდ მოსახერხებელი იყო სასოფლო პროდუქტების მოსაზიდად.

ისიც სარიტუალო დანიშნულებისა იყო. ქალს მოსალოგინებლად აუცილებლად ამ ჩელტში ჩააწვენდნენ. ეს პროცესი კარგადაა ასახული საგალობელ *იავ ქალთიდ ბებუციაში*. ეს სიმღერა *შგარიდას* რეპერტუარშია და შემდეგ თავში ტექსტთან ერთად განვიხილავთ.

ქართული მითოლოგიის უდიდესი გმირის, ნახევრად ღმერთკაცის, ამირანის თქმულება ძალიან ძველია, მისი წარმოშობა ქრისტიანობამდელ ხანაშია საგულეუბელი და, ამდენად, განუზომელია მისი ფასი ქართველი ხალხის მსოფლმხედველობის ძირების წარმოსახენად. ამირანის თემას შემდეგ თავებში კიდევ მივუბრუნდებით, ახლა კი მხოლოდ ერთ ამონარიდს გამოვიყენებთ, რათა ცხავის ფუნქციაში მეტი სიცხადე შევიტანოთ: შავ ვეშაპთან ბრძოლის დროს, ვეშაპმა ამირანი გადაყლაპა, გარედან ძმებმა შეასხენეს, რომ მას თან ჰქონდა ჯგერანგის ნაჩუქარი ხანგარი. ამირანმა ხანგარით გვერდი გამოსჭრა ვეშაპს და გამოვიდა, გამოჭრილ ადგილზე კი, სვანური ვერსიით, ჩელტი ჩაუყენა. ეს უკვე ზამთრის დამარცხებისა და ბუნების გაღვიძება-აღორძინების საგაზაფხულო მითოსური ციკლია, სადაც ამირანი არღვევს სიკვდილისა და სიცოცხლის მიჯნებს, კლავს გველეშაპს, მხეს გადაყლაპვით რომ ეშუქრება, ხოლო ნაყოფიერებისა და სიცოცხლის სიმბოლო ცხავის – ჩელტის – ჩადგმით უზრუნველყოფს სოციალური ერთეულის კეთილდღეობას. ამავე მითოსურ ციკლს განეკუთვნება ამირანის მიერ ყამარ-ქეთუს მოტაცება და მამამისთან, ტაროსის ღვთაებასთან, დაპირისპირება.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ საცერი წვიმის ერთ-ერთი ატრიბუტი, ზეციური წყლის, ზეციური მადლის ფრქვევის ობიექტია. შუმერულ მითოლოგიაში ეს შემდეგნაირად ფიქსირდება: „ამოუწებელი ცის ძახილია დედამიწის მიმართ (გრგვინვა), რადგან ამ დროს ცა – დიდი ხარი, ხოლო დედამიწა, ჭეშმარიტი ფური, თავისი მამრისაგან მტკნარი წყლის მომლოდინეა“ (კიკნაძე, 1979:62).

ცხავი ღვთაების ატრიბუტია. ის ქრისტეს ეპითეტია (სიმღერა საგალობელი *ცხაჲ ქრისდეშ*). ამაზე ქვემოთ.

თოვლის მურყვამის ძირითადი ნაწილის *ანგის* შემდეგი ელემენტია ხის ფალოსი. „ფალოსის კულტი დიდად იყო გავრცელებული წარმართულ მსოფლიოში“ (მაკალათია, 1926:123). ნაყოფიერების სიმბოლოს უკავშირდება უძველესი რწმენა და სარიტუალო ცერემონიალები. „ფალოსი შორეულ წარსულშივე იქცა ძლიერებისა და გამარავლების სიმბოლოდ და, როგორც რელიგიური ატრიბუტი, არავითარი საჩიოთირო

გარყვნილების ნიშანს არ შეიცავდა... ფართო გაგებით ფალოსის (და ვულვას) კულტი გულისხმობს ცალკე ღვთაების თაყვანისცემას, ამ ორგანოთა და მათი სიმბოლური გამოსახულებების გადმერთებას“ (გელოვანი, 1983:494).

ფალოსის კულტი ბატონობდა ძველ ეგვიპტეში, საბერძნეთში, ინდოეთში, იაპონიაში. ფალოსის კულტის კლასიკური ქვეყანა იყო სირია. ბერძნეთა თრობის ღმერთი დიონისე – ძალუმი ბუღა – გამნაყოფიერებელი ღმერთია.

ფალოსის კულტი ძლიერი იყო საქართველოში. ამაზე მეტყველებს ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხეში მოძიებული ბრინჯაოს, ქვისა და ხის გამოსახულებები. სარიტუალო ქვეები აღმოჩენილია სვანეთში. ერთი ასეთი, ტყვიისაგან ჩამოსხმული, მუქალში ნახა სერგი მაკალათიამ და საქართველოს მუზეუმში ჩაიტანა. ფალოსის კულტს უკავშირდება სექსსცენები საქმისწაში. მურყვამობის დღესასწაულებში თოვლის მურყვამის ერთ-ერთი მთავარი ატრიბუტი ხომ ხის ფალოსია. დასამადი არ არის და არც სამარცხვინო, რომ სვანური მურყვამის (კოშკის) და სალოცავ ლახვამის (ლაჯჭმ) სახელები ფალოსის კულტის ძლიერი რწმენის გამოძახილია.

ანგის კიდევ ერთი ატრიბუტი – ჯვარი. ზოგან ანგზე მხოლოდ ჯვარია დამაგრებული. მაგალითად, ჟახუნდერში ხის წვერზე მხოლოდ დროშას ან ჯვარს ამაგრებენ. ჯვარი გვხვდება ყვენის თავსაბურავზე. ასევე საქართველოს სხვა კუთხეებშიც ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილ წეს-ჩვეულებებში ერთ-ერთი მთავარი ატრიბუტი ჯვარი – სიცოცხლის სიმბოლო – სიცოცხლის ხესთან ერთ ასპექტშია წარმოდგენილი.

ჩვენ უკვე ზოგადად განვიხილეთ ყველიერის თამაშებად წოდებული ბუნების აღორძინებისა და აგრარული კულტმსახურებისათვის განკუთვნილი შემდეგი დღესასწაულები: *მურყვამობა კვირიეობა, აღბ ლაღრღლი ჯგუბი, უღლიაშობა*. ამ დღესასწაულების საწესო-სარიტუალო სიმღერების განხილვა გაგრძელდება ნაშრომის შესაბამის თავებში. ასეთი ფორმით განხილვა-ანალიზი მკითხველს საშუალებას მისცემს, უფრო სიღრმისეულად ჩასწავდეს ღვთის სადიდებელ ჰიმნებში დავანებულ იდუმალ საკრალურ საიდუმლოებას. ზოგ საკითხზე მკითხველებს ახალ მიგნებასა და აღმოჩენასაც შევთავაზებთ.

აქვე ვიტყვი: სვანეთში დაფიქსირებული ბუნების აღორძინების ყველიერის თამაშები საქართველოში არსებულ ბერიკაობა-ყვენობის დღესასწაულთა ორგანული ნაწილია, თუმცა არის გარკვეული განსხვავება: თუ ბერიკაობა-ყვენობა ბერიკა-

თა თამაშითა და სხვა მრავალფეროვანი სანახაობრივი სიუჟეტებით ამოიწურება, სვანეთში ამ ტიპის დღესასწაულები ტარდება მეტად რთული საკრალურ-რელიგიური სიმბოლოების, ნაყოფიერების ღვთაებისადმი მიძღვნილი სიმღერა-რიტუალებისა და ღვთის სადიდებელი ჰიმნების ფონზე, რაც თვითმყოფადობის აშკარა დამადასტურებელი ნიშანია.

ბუნების კვდომა-აღდგომის მისტერიები, რაც ჩვენი საკვლევი ობიექტია, „რამდენიმე ათასი წლის წინ ჩამოყალიბდა, რომლის იდეა ყველა ეთნოსსა და რეგიონში გარკვეული ვერსიით იყო წარმოდგენილი. ცალკეულ ვარიანტსა და რიტუალურ სიმბოლიკაში გადამწვევტ როლს ასრულებდა ადგილობრივი წარმოდგენები, ამიტომ შემორჩა ხალხური დღესასწაული ერთი წარმმართველი იდეითა და უაღრესად თავისებური მრავალფეროვანი მხატვრული სახეებით“ (რუხაძე, 1999:162).

უდავოა, რომ ათასხუთასწლოვანმა ქრისტიანობამ აღნიშნულ დღესასწაულთა ქარგასა და მრავალფეროვანი სიუჟეტის ჩამოყალიბებაზე ზეგავლენა მოახდინა, მაგრამ მაინც ამჩნევია წინარექრისტიანულ შეხედულებათა ღრმა კვალი.

მურყვამობის უძველეს ცივილიზაციებთან კავშირსა და პარალელებზე საუბრამდე თვით ანგი განვიხილოთ. ანგი სვანურად ცისა და მიწის კავშირს ნიშნავს: ანი – ცა, გი – მიწა. ცისა და მიწის კავშირი, სვანური წარმართული რელიგიური შეხედულებითაც, სიცოცხლე და სიცოცხლის სიმბოლოა. ეს სვანურ ძველ საწესოსარიტუალო სიმღერებსა და ღვთის სადიდებელ ჰიმნებში საკრალური ფორმითაა წარმოდგენილი.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჯულიეტა რუხაძემ პირველმა მიაქცია ყურადღება იმას, რომ რიტუალის ცენტრალური ელემენტი ანგი, როგორც სიცოცხლის ხე, მისტერიული დანიშნულებით, ფორმით და ხმოვანებითაც კი, ძალიან ჩამოჰგავს ეგვიპტურ სარიტუალო ნივთ ანხს – სიცოცხლის სიმბოლოდ მიჩნეულ ეგვიპტელთა თაგმომრგვალებულ ჯვარს. „ჩვენთვის უკვე ცნობილია, რომ სიცოცხლის ხის იდეა უნივერსალური მოვლენაა, მთელ მსოფლიოშია გავრცელებული და მრავალი ვარიანტით გვხვდება. ეს კი უფლებას გვაძლევს, გავიმეოროთ მოსაზრება იმის შესახებ, რომ სვანური „ანგი“ და სიცოცხლის-ცხოვრების ცნებად მიჩნეული ეგვიპტური „ანხი“ სიცოცხლის მომნიჭებელ ღვთაებათა ატრიბუტებია“ (რუხაძე, 1999:168-169).

ამ თემაზე კვლევა გააგრძელა კობა ჭუმბურიძემ და შექმნა საინტერესო ნაშრომი *იღუმალი იეროგლიფი ანხ*. ნაშრომი იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ჩემი

საკვლევი თემის მრავალი საკითხის ახლებური გააზრების საშუალება მომცა. მკვლევარმა თავის მცირეფორმატიან ნაშრომში, ეთნოგრაფიული ანალიზისა და პარალელურ მასალასთან შედარების საფუძველზე, ამ ორი ფენომენის – ანგისა და ანხის – წარმომავლობის და საერთო მახასიათებლების შესახებ მეტად საყურადღებო მოსაზრებები გამოთქვა.

მოკლე ამონარიდი ამ ნაშრომიდან: „ტანიანი ჯვარი „ანხი“ ეგვიპტეში ყველაზე გავრცელებული სიმბოლო იყო. ის მესამე დინასტიიდან მოყოლებული ხშირად გვხვდება არქაულ მასალებში. უამრავი ლითონის, ხის, თიხის ანხია ნაპოვნი, მათი დიდი ნაწილი ამულეტია, რომელსაც უნდა უზრუნველყო მფლობელის სიცოცხლის გახანგრძლივება, ხოლო სიკვდილის შემდეგ – იმქვეყნიური სიცოცხლე. ანხი კელტურ ენაზე სიცოცხლეს აღნიშნავს და, როგორც სიმბოლო, ასოცირებულია არა მხოლოდ ღმერთებთან, რომელთაც იგი უპყრიათ, არამედ ჰაერთან, მზესა და წყალთან, ვინაიდან, ეგვიპტელების აზრით, მისი მეშვეობით სიცოცხლის რევენერაცია ხდებოდა“ (ჭუმბურიძე, 2003).

ანხი ფარაონებსაც უპყრიათ ხელთ, ასევე იგი ეგვიპტური პირამიდების წარწერებშიაც ნახსენებია. ანხი, სიცოცხლის სიმბოლო, მრავალგვარი გამოვლინებით გვხვდება. ის იმქვეყნად მიცვალებულთა სიცოცხლეს იცავს, სიცოცხლეს შთაბერავს.

სიმბოლო ნილოსის არხის კედლებზეც იყო გამოსახული, რათა მისი ნაკადი აღამიანთა სასიკეთოდ წარემართა. ანხი გამოსახულია განბანვის რიტუალშიც – ორ ღმერთს შუა მდგომ მეფეს ანხების ჯაჭვით წყალი ესხმება. და პარალელი ქართულ მასალასთან: როგორც ირაკლი სურგულაძე მიანიშნებს, საცერი ხომ ნაყოფიერების ღვთაების ფუნქციის, ზეციდან მაცოცხლებელი წყლის, ანუ წვიმის, სიმბოლოა.

ანხი ხშირად ღმერთებს უპყრიათ მიცვალებული ფარაონის ცხვრთან. მისი ფუნქციის მიხედვით, ალბათ, არ იქნება ძნელი დაგასკვნათ: ეს ფარაონებისათვის სიკვდილის შემდეგ შთაბერილ სიცოცხლეს უნდა ნიშნავდეს. თავად ძველ ეგვიპტელთა აზრით, ანხის პერობა მისი მფლობელისათვის ბოძებულ მარადიულ სიცოცხლესა და უკვდავებას გამოსახავდა. მათი რწმენით, ანხის სიახლოვეს მყოფნი ისრუტავდნენ მისგან გამოსხივებულ სიცოცხლის ენერგიას.

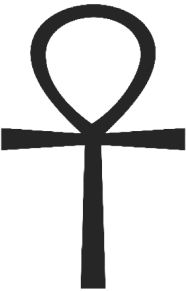
ქვემოთ მოყვანილი განმარტებები საფუძველს გვაძლევს გამოვავლინოთ პირდაპირი კავშირი სვანურ მასალასთან.

წარმოიდგენთ მკვლევარ კობა ჭუმბურიძის მიერ შექმნილ ანგისა და ანხის ნახაზ-ნახატებს.

ანგის ძირითადი ატრიბუტები

ეგვიპტური ანხი

ანხის, როგორც სიმბოლოს ფუნქციაში, ნაყოფიერებასთან ერთად, შედის მისი მფლობელისათვის ჯანმრთელობისა და ბედნიერების მინიჭება. ასევე ანხი ოსირისისა და ისიდას – ცისა და მიწის კავშირს ასახავს. ქართულ მასალაში ეს ფუნქცია ხეს აკისრია.

როგორც ვხედავთ, ანგის ფუნქციების თანხვედრა ეგვიპტურ ანხისთან არაა რეალობას მოკლებული. მეტიც, ამ პარალელებს აძლიერებს თოვლის მურყვამ-ანგისადმი მიძღვნილი სვანური ღვთის სადიდებელი ჰიმნი *კვირია*, რომელიც სრულდებ-

ბოლა თოვლის მურყვამის გარშემოვლით. *კვირიას* შეიძლება ეწოდოს მარადიული სიცოცხლის ჰიმნი, ვინაიდან სვანები მას უძღვნიან ადამიანთა კეთილდღეობას, ნაყოფიერებას და ყველა სიკეთეს, რაც ადამიანის ჯანსაღ ცხოვრებასა და სიცოცხლეს უკავშირდება. *ასევე კვირიათი* აცილებენ სიკეთითა და ბედნიერი ცხოვრებით გამორჩეულებს, ანუ სვანისათვისაც საიქიო ცხოვრება ისეთივე რეალობაა, როგორც სააქაო. ვფიქრობთ, ეგვიპტური სიმბოლო ანხი თავისი ფუნქციებით სვანური მოვლენა რომ ყოფილიყო, *კვირია*, სვანური მუსიკალური შედევრი, მთელი თავისი შინაარსითა და მრავალმხრივი ფუნქციით თავისუფლად ჩაითვლებოდა ანხის ჰიმნად და ორეულად. ქართული ტომებისა და ძველი ეგვიპტის კულტურული და სხვა ურთიერთობების შესახებ არსებობს უცხოელი მეცნიერების გამოკვლევები და მნიშვნელოვანი მოსაზრებები, თუმცა მე მხოლოდ ერთს დავესესხები. გერმანელი ბუნებისმეტყველი, ბოტანიკოსი და მედიცინის ისტორიკოსი კურტ იოახიმ შპრენგელი სტატიაში – *უძველესი კოლხური მედიცინა* – წერს: „ეგვიპტელთა კულტურაზე, უდავოდ, დიდი ზეგავლენა მოახდინა კოლხთა და ფინიკელთა კულტურამ, შაკვანიანთა მოდგმა ძირითადად შეცვალა თეთრმა ხალხმა... ძველ ეგვიპტელთა ღვთაებანი თითქმის კოლხური წარმომავლობის არიან ფინიკურსა და პელაზგურთან ერთად“. ალბათ, გერმანელ მეცნიერს ჰქონდა სერიოზული საფუძველი, ეს საინტერესო მოსაზრება გამოეთქვა.

ახლა კი ჩვენი იღუმალი ანგის ნათესაების საძებნად კიდევ ერთ უძველეს ცივილიზაციას, ცივილიზაციის აკვნად წოდებულ, შუმერს მივადგეთ. მეგზურად კი ვი-ახლოთ მკვლევარ ზურაბ კიკნაძის ნაშრომი *შუამდინარული მითოლოგია*. ნაშრომი ყოველსმომცველია და ამ უძველესი ხალხების, შუმერ-აქადთა მითოლოგიური სამყარო, მათი მითოსური თვალთახედვა, შესაქმე, კოსმოგენური აქტი, ადამიანის და, საერთოდ კაცობრიული ცივილიზაციის შექმნა, შუმერთა მთელი მითოლოგიური სისტემა, მეცნიერის მიერ წარმოდგენილია ამომწურავად და, რაც მთავარია, მაღალ მეცნიერულ დონეზე.

შუმერული კოსმოგონიით, უძველეს ზღვაურ ქალღმერთ ნამუს წიადში იყო ქალღმერთად ერთიანი ცა და მიწა. ნამუს ეპითეტია ამა-უ-თუან-ქი – მშობელი დედაცისა და მიწისა. ძველი სვანურით ნაი – წყალს ჰქვია, ხოლო დეტერმინატივში ამა-უ-თუ-ანქი – უთუ სვანურად შობა – უთუ-ლითუ-ე-ლითავე. ანქი – ანი სვანურადაც ცაა, ხოლო ქის და გის შინაარსობრივი (ფონეტიკური) მსგავსების დადგენა

ადვილია, ვინაიდან ორივე მიწას, დედამიწას ჰქვია.

ვინაიდან ნამუს წილში თავიდანვეა ჩადებული შობის პრინციპი, ამიტომ იგულისხმება, რომ *ანის* და *ქის* წილშიც შობის ეს პრინციპი განხორციელდა – იშვა მზიური ღმერთი ენლილი და სხვა ღმერთებიც. ენლილია, როგორც მზიურმა ღმერთმა, ოქროს წერაქვით განწვალა ცისა და მიწის შეტყუებული ქოტური სხეული და თავად ჩადგა მათ შორის, როგორც დიდი მთა, თუმცა განწვალება არ ნიშნავს ცისა და მიწის უსასრულო დაშორებას. ენლილი, ცისა და მიწის გამთიშველი, თავად გახდა მათი შემაკავშირებელიც და დადგა დიდი ღერძივით, რითაც შექმნა კოსმოსი, საარსებო სივრცე, რომლის განვითარებასთან ერთად აღმოცენდება ქვეყნის თესლი, იზრდება ხე, მკვიდრდება კაცთა მოდგმის სახელი, ყოველი დაბადებული მოქცეულია და სუნთქავს ცასა და მიწას შორის. „ღმერთი, რომელმაც გათიშა ან-ქი, იგივე ღმერთი იქნება მარადჟამს მათი შემაკავშირებელი, რადგან ის დგას მათ შორის დიდი ღერძივით“ (კიკნაძე, 1979:115). სწორედ ამ ქმედების გამო ეწოდა ენლილის – ღურ-ან-ქი – კავშირი ცისა და მიწისა. სიტყვა ღურ კავშირის გარდა ჭიპსაც ნიშნავს. სვანურ ენაში ღურ ჰქვია გრძელ, მსხვილ ხის მორს, რომელიც გაიდება სვანური სახლის (მაჩუბის) ორფრთიანი გადახურვის დროს მთავარ საყრდენად, შემაკავშირებლად, რომელზეც დამაგრდება კოჭები და სხვა გადასახური მასალა (შდრ. ქართული დირე! რედ.). ის აკავშირებს სახლის მთავარი კედლებს და განსაზღვრავს საცხოვრებელი სახლის სიმტკიცეს მრავალი ასეული წლის განმავლობაში (საინტერესო პარალელია. ავტ.).

ახლა კი განვაგრძოთ ცისა და მიწის კავშირის შუამრული იდეის განხილვა: იდეა ცისა და მიწის კავშირისა სწორედ ტაძრის შენებაში ყველაზე მკაფიოდ გამოიხატება. „ამრიგად, ტაძრის აგება იმეორებს შესაქმის აქტს, რომლის ძალითაც უორიენტაციო სივრცეში, სიღრმიდან უმაღლეს ცამდე, გამოისახება პირველი ვერტიკალი, რის შემდეგაც ფაქტობრივად შეიქმნება სივრცე... ამ სივრცეს კი ქმნის უკიდევანო დაბლობზე აღმართული უზარმაზარი ტაძრები – ზიქურათები, რომელნიც თავიანთ ლოკალში იმ წარმოსახვითი ვერტიკალის, დიდი სვეტის განსხივებებს წარმოადგენენ და ყოველ კერძო ადგილს დედამიწის შუაგულად აქცევენ“ (კიკნაძე, 1979:116-117). წიგნში ეს მასალა დიდი მოცულობით არის წარმოდგენილი, ჩვენი განსახილველი თემისათვის კი მხოლოდ ცალკეულ საკითხს გამოვიყოფთ. ამიტომაც შევეცდებით, მოკლედ წარმოვადგინოთ ზიქურათების აღწერილობა, ფუნ-

ქციები და მასთან დაკავშირებული სიცოცხლის ხის დანიშნულება.

ზიქურათები, უზარმაზარი ტაძრები, კოსმიური მთის (დურანქის) ხატად შენდებოდა და სწორედ ეს გლინდებოდა მის კონფიგურაციაში. ზურაბ კიკნაძეს მოჰყავს ზიქურათის პეროდოტესეული აღწერილობა: „აღმართულია უზარმაზარი გოდოლი, მასზე კიდევ სხვა გოდოლი და ასე რვა გოდოლია ერთმანეთზე დაშენებული. გარეთა კიბე გარს უვლის მაღლამდე ამ გოდოლებს... უკანასკნელ გოდოლზე აღმართულია დიდი ტაძარი. ამ ტაძარში დგას დიდი, ბრწყინვალედ მორთული სარეცელი და მის გვერდით ოქროს ტაბლა. არავითარი გამოსახულება ღვთაებისა იქ არ იპოვება. არც არავინ ათევეს იქ ღამეს. გარდა ერთი ქალისა, რომელსაც, ქალდეველთა ღმერთის ქურუმთა სიტყვით, ღმერთი ამოირჩევს ადგილობრივ ქალთაგან. ქალდეველები ირწმუნებიან, თითქოს თავად ღმერთი ეწვეოდეს ზოგჯერ ტაძარს და ღამეს ათევეს ამ სარეცელზე“. საკრალური ქორწინების ეს იდეა სვანური მურყვამობის რიტუალურ სიუჟეტებშიც გვხვდება, რაზეც ნაშრომის შესაბამის თავებში ვისაუბრებთ.

ზიქურათები მთის ხატად შენდებოდა, მის კონფიგურაციას მთის ასოციაცია უნდა გამოეწვია. შუმერთა გენიით ეს ევექტი მიღწეული იყო. ტერასებად დაყოფილი უზარმაზარი ტაძრის ყოველ ტერასაზე გაშენებული იყო ტყე... მთიან ადგილას, სადაც არ იყო შენების საშუალება, თვით მთის მწვერვალი ასრულებდა ზიქურათის როლს. წარღვნას გადარჩენილმა ერთადერთმა კაცმა უთანაფიშითიმა სწორედ ნიცირის მთის მწვერვალზე მსხვერპლშეწირვით ადავლინა ლოცვა ღმერთების მიმართ. „ამოვსვი (პირუტყვი) და შევწირე მსხვერპლი ოთხივე ქარისკენ. მთის ზიქურათზე ვაკმიე საკმეველი,“ – ამბობს უთანაფიშითი.

ზიქურათის აღწერილობა მსგავსია ქართული სალოცავებისა. ცხადია, ქართულ სინამდვილეში, სადაც მრავლად არიან მთანი და ბორცვნი არ დასჭირდებოდათ მთას მიმსგავსებული შენობის აგება – ამ რელიგიური მრწამსის განსახორციელებლად თავად მთა იქნებოდა გამოყენებული (გარაყანიძე, 2008:101).

უთანაფიშითი და ბიბლიური ნოე, ფაქტობრივად, პროტოტიპები არიან. ორივე ღმერთის მიერ მოვლენილ წარღვნას გადაურჩა. შუმერული წარღვნა ათასწლეულებით უსწრებს ბიბლიური წარღვნის ამბავს. უთანაფიშითიცი და ნოეც კიდობნის (დიდი მცურავი ნაგებობის) მეშვეობით გადაურჩნენ წყლის დამანგრეველ სტიქიას. ორივემ სრულიად განსხვავებულ ეპოქებში ახალი სიცოცხლე გადამრჩენ მთის

მწვერვალზე ლოცვითა და მსხვერპლშეწირვით აღნიშნა.

ნოე იუდაისტური და ქრისტიანული წმინდა წიგნების – ბიბლიის – ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟია, ხოლო უთანაფიშთი შუმერულ-აქადური მითოლოგიური წარმოდგენების ერთ-ერთი მთავარი სახე. ამ შემთხვევაში არ დავიწყებთ იმის გარჩევას, თუ რომელი რელიგიური ხედვაა მართებული და რომელი – არა, მხოლოდ ერთ რამეს გავუსვამთ ხაზს: საქმე გვაქვს მსოფლიოს ყველაზე დიდი და მასშტაბური სტიქიური უბედურების სხვადასხვა ეპოქის რელიგიური მსოფლმხედველობის და თვალთახედვის საფუძველზე ჩამოყალიბებულ შეფასებასთან. ერთი არის მრავალმერთიანობაზე აგებული მითოსურ-რელიგიური აღქმა ხილული და უხილავი სამყაროს რაობისა, ნოე კი მონოთეისტური რელიგიის წმინდა წიგნთა მთავარი ბიბლიური პერსონაჟია. უდავო ჭეშმარიტებაა: ეპოქათა განვითარებას და შესაბამისად ახალი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებას მოჰყვება სამყაროს აღქმის ახალი, უფრო დახვეწილი, რელიგიური შეხედულებები. დღესაც მსოფლიოს უდიდესი ნაწილი, ჩვენი თაობაც, სწორედ მონოთეისტური (იუდაისტური, ქრისტიანული, ისლამური) სულიერი აზროვნებით საზრდობს, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენთვის, ჩვენი ისტორიის მრავალათასწლოვანი განვითარების აღწერისა და შეფასებებისათვის, არანაკლებ მნიშვნელოვანია უძველესი ცივილიზაციების – შუმერ-აქადთა (საერთოდ შუამდინარეთის), ძველი ეგვიპტის, ანტიკური სამყაროსა და სხვა ძველი ხალხების ისტორიისა და სულიერი კულტურის ღრმა ცოდნა, რომლებთანაც ქართული მოდემის ხალხებს მჭიდრო კულტურული ურთიერთობები აკავშირებდათ. აღნიშნულ ცივილიზაციებთან განსაკუთრებით ჩვენთვის საინტერესოა შუმერები და მათი რელიგია, რაც მრწამსად იქცა მთელი ახლო აღმოსავლეთისათვის. ბაბილონურ-ქალდეური რელიგია და სულიერი კულტურა მთლიანად ეფუძნება შუმერულ რელიგიას. შეცვლილია მხოლოდ ზოგიერთ დეტალებთან სახელები. ბაბილონის უზენაეს დეტაება მარდუქს ენლილობის ტიტული ჰქონდა მინიჭებული, სახელმწიფოს რელიგიურ-სარიტუალო ენა კი ძვ.წ. აღ-ის თითქმის მე-6 საუკუნემდე შუმერული იყო. ამიტომ, როცა ვსაუბრობთ შუმერულ კულტურაზე, მრავალი მიმართულებით ვგულისხმობთ მის შვილობილ აქადურ კულტურასაც. შუმერული კულტურის, შუმერული ცივილიზაციის შესწავლა განსაკუთრებული ინტერესის საგანი იყო და არის ქართველი უფროსი და დღევანდელი თაობის მკვლევარებისთვის. მისაკო წერეთლით დაწყებული მრავალი ქართველი მეცნიერი შეეხო ამ თემას.

სვანურ-შუმერულ რელიგიათა და კულტურათა შორის პარალელების შესწავლის საქმეში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის აკადემიკოს თემურ მიბზუანს. მან დაგვიტოვა საპროგრამო ნაშრომი, რომელიც მომავალი მკვლევარებისათვის ნამდვილი მეგზური იქნება. ჩვენც ამ თემას მრავალგზის მივუბრუნდებით.

ზიქურათებისა და სიცოცხლის, კოსმიური ხის, განხილვამდე ისევ მივუბრუნდეთ წარღვნის თემას და ვეცადოთ აღმოვაჩინოთ ოდნავი მინიშნება, რაც სვანური რელიგიური და საკრალური სამყაროს წიაღში, ტრადიციებსა და რიტუალებში მოიპოვება.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ზემო სვანეთის სოფელ ლაშხრაშის თავზე, ალპურ ზონაში, დგას დიდი ღმერთის სახელობის უძველესი ეკლესია ფუხდ მუხაშ, რომელშიც დაუნჯებულია დიდი ღმერთის მადლი (ყერ). თქმულებისა თუ ლეგენდის მიხედვით, ამ ეკლესიის (ფუხდ მუხაშის) სალოცავში ჩატარდა, დედამიწის ყოველგვარი უბედურებისა და უკეთურებისაგან გამწმენდი წარღვნის შემდეგი, პირველი ღოცვა, დიდი ღმერთის მიმართ აღველინა პირველი ღოცვა-ვედრება. ჩვენი აზრით, ეს რელიგიურ-საკრალური ხასიათის გადმოცემაა, რომლის აღქმა და გადაცემა მხოლოდ დიდ სულიერ-რელიგიურ სრულყოფილებას მიღწეულ სასულიერო მოღვაწეებს ძალუძთ, და ასე მოაღწია დღემდე. ასეთი სულიერი მოღვაწეები არსებობდნენ და მოღვაწეობდნენ წარმართულ ეპოქებში ქურუმების სახით, ასევე მოქმედებდნენ საიდუმლო სკოლებიც, რომლებიც შეერწინენ ქრისტიანულ რელიგიას. ამ პროცესის ნათელ მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს ქართველთა მოქცევის ისტორია პირველივე საუკუნეში: კოლხეთ-იბერიის ტერიტორიაზე საქადაგებლად მოსულ ქრისტეს მოციქულებს – ანდრია პირველწოდებულს, სიმონ კანანელს, მატათას და მათ მხლებლებს სვანეთი, სადაც ქალი მეფობდა, გულთბილად შეხვდა. მოციქულებმა წარმატებით იქადაგეს ქრისტიანული რელიგია სვანეთში. რა იყო ამის მიზეზი? ვფიქრობ, ძველი ალთქმისეული რელიგიური ხედვა არ აღმოჩნდა უცხო სვანეთში იმ პერიოდში გამეფებული რელიგიისთვის და ამის მიზეზი შუმერში უნდა ვეძიოთ. შუმერის ურიდან, ღვთის ნებითა და კარნახით წასული აბრაამის რელიგია, შუმერსა და შუმერულ რელიგიასთან დაკავშირებულ სვან ქურუმებს სრულებითაც არ ეუცხოვათ იმავე ძირზე აღმოცენებული აბრაამის უკვე მონოთეისტური რელიგია. უფრო სწორად, ალბათ, სვანმა ქურუმებმა, შუმერების რელიგიით ნასაზრდოებ ბიბლიურ თქმულებებთან გარკვეული სახით დაკავშირების

შესაძლებლობა დაინახეს და გულებილი დახვედრის მიზეზიც ეს იყო. სხვაგან რომ არც ისე მეგობრულად ექცეოდნენ ძლიერნი ამა სოფლისანი მოციქულებს, ეს ისტორიისათვის ცნობილი ფაქტებია.

ახლა კვლავ მივუბრუნდეთ უთანაფიშთის თემას. წარდგინას გადარჩენილმა ერთადერთმა ადამიანმა თავისი ჯაღაბით, რომელიც ახალ სიცოცხლედ მოველინა დედამიწას, პირველად შესწირა მსხვერპლი, პირველად უკმია საკმეველი და აღაფლინა ლოცვა-ვედრება უზენაესი ღმერთების მიმართ ახალი სიცოცხლის დაწყების ნიშნად. ამ თემის განსახილველად ისევ მივუბრუნდეთ ჩვენ მიერ უკვე წარმოდგენილი ოთხი ეკლესიის – ლაშხრაშის, ფუსდ მუხაშის, ბენოს თემის მეზირის მთავარანგელოზის, დაბა მესტიის ჩახის მთის ჩახის მთავარანგელოზისა და ლაშხეთის მახაშის მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიების თემას. მათი სახელები – მახაში, მუხაში, მაჰაში ამინდს უკავშირდება. ყოველ თემში, სადაც ეს ეკლესიები განლაგებული, იმართება სახალხო დღესასწაული *ჰულიშ* (ჰელიშ) – ლოცვა-ვედრების რიტუალებითა და სანახაობრივი ღონისძიებებით. ამ დღესასწაულის გვირგვინია მარულა, ცხენების დოღი. როგორც ძველი თქმულება ამბობს, უშგულში მოწყვეტილა უზარმაზარი მყინვარი, ჩაჰყოლია ზემო სვანეთის ხეობას და მთელი სვანეთის მასშტაბით დიდი კატასტროფები გამოუწვევია. თქმულებით, ჰულიშობა ამ კატასტროფის შემდეგ შემოდებულა (ჰულ – სვანურად მყინვარი). თუმცა, თუ ლაშხრაშის ფუსდის (დიდი ღმერთის) სახელობის ეკლესიაზე არსებულ თქმულეზს გავიხსენებთ, მას აუცილებლად აქვს არსებობის უფლება, ვინაიდან არა მარტო ლეგენდა, არამედ თვით დიდი ღმერთისადმი (ფუსდ მუჰაშ) მიძღვნილი ჰიმნი ლაგუშელა გვამცნობს:

იმეგი საგვეჯო ყერიშა მიხადა?

ლაშხრაში ჟიქანიო ივასიო მიხადა

ანუ:

სად არის დაუნჯებული მადლი (ყერიშა) მისი?

ლაშხრაშის ზეეთო (თავზეო) დასაბამიდან (ევადან).

დასაბამისეული აზროვნების გამოძახილად შეიძლება ჩაითვალოს უზენაესი-სადმი აღვლენილი ეს საოცარი სიმღერა-საგალობელი, რომელიც ერთხელ კიდევ დაგვაფიქრებს, რომ უძველეს რელიგიურ რწმენას ნაზიარებ სვანების გენეტიკურ მესხიერებაში შესაძლებელია ჯერ კიდევ კიაფობდეს მსოფლიო წარდგინის შესახებ

მეცნიერებას დაუქვემდებარებელი გრძნობითი ფარული მოგონებები. დღესაც ჩვენ მიერ ჩამოთვლილი ტაძრები ლაშხრაშის ფუსდ მუხაშის (დიდი ღმერთის) სახელობის ტაძრის წინამძღოლობით, არა მარტო უტყვ ძეგლებად, არამედ ბურჯად და დარაჯად დგანან, აფრთხილებენ ადამიანებს, ადამიანთა მოდგმას, რომ დაიცვან ღმერთის რწმენა და აუგად არ მოექცნენ მის მიერ დასაბამიერად დადგენილ ცხოვრებისეულ ნორმებსა და წესებს, რომ უკეთური ცხოვრებით გამოწვეული გამანადგურებელი კლიმატური კატაკლიზმების ალბათობა ჯერ კიდევ არსებობს.

დიდება ლაშხრაშის დიდი ღმერთის (ფუსდ მუხაშის) სახელობის დასაბამისეულ ტაძარს! დიდება ბენოს თემის მეზირის მთავარანგელოზის სახელობის ტაძარს! დიდება მესტიის ჩახის, მახაშის მთავარანგელოზის სახელობის ტაძარს! დიდება ლაშხეთის მახაშის მთავარანგელოზის სახელობის ტაძარს! შეეწიოს მათი მადლი სენანეთს და მთელ საქართველოს!

მთავარი თემიდან ამ პატარა გადახვევამ, ვფიქრობ, კარგი შედეგი გამოიღო. სენანეთის მთის ზიქურათების ტაძრების შინაარსობრივი სახე ენათესავება შუმერთა ზიქურათებს.

როგორც აღვნიშნეთ, მთის ხატად შენდებოდა, მაგრამ ის არ იყო შიშველი მთა, „სიმაღლის მიხედვით ყოველ ტერასაზე გაშენებული იყო ტყე და სწორედ ეს ტყე ქმნიდა ილუზიას მიწის გულიდან ამოზრდილი მთისა“ და ეს მწვანე მთა არა მარტო აღნაგობით, არამედ რეალურად გამოსატავს ზიქურათის გარეგან სახეს (ეთიოპიაში ქრისტიანული ტაძრები მიუვალ მთებშია აგებული).

როგორც ვხედავთ, ზიქურათის დახასიათების დროს ფიგურირებს ხე. ერთ-ერთ შუმერულ არქაულ საბეჭდავზე – თიხის ფირფიტებზე – გამოსახულია მშენებარე ზიქურათი, რომელსაც გვერდით უდგას წიწვოვანი ხე. ვინაიდან ზიქურათები იყო სიმბოლო ცისა და მიწის კავშირისა, ტაძარი იმეორებდა შესაქმის აქტს, რომლის ძალითაც „უორიენტაციო სივრცეში სიღრმიდან უმაღლეს ცამდე გამოსახება პირველი ვერტიკალი“. ამ ვერტიკალზე კი იქმნება სასიცოცხლო სივრცე. ყველა ზიქურათი, სადაც კი ისინი შენდებოდა, თავის ღოკალში წარმოსახვით დიდ სვეტებს ქმნიდა და ზედწოდებაც შესაბამისი ჰქონდათ: დურანქის სახლი, ქვეყნის დიდ სვეტი, ცისა და მიწის დიდი სვეტი, რომელსაც საძირკველი აბზუში უღვეს“.

ზიქურათის კონფიგურაციაში ხეს განსაკუთრებული ადგილი მიკუთვნება. ეს იმიტომ, რომ „თვით ტაძრის აგება შედარებულია ხის ამოზრდასთან მისი მიმა-

რთულებით“ (კიკნაძე. 1979:112-113). ხეს, ტაძარს, მთას, ფესვები ქვესკნელში უდგათ, „ის ხელთუქმნელი სიმბოლოა დიდი ღერძისა“ (კიკნაძე. 1979:127). ხის ზედწოდებაა სიცოცხლის ხე, ცხოვრების ხე, მსოფლიო ხე. ძველი ქვეყნების ხალხთა მითოლოგიაში ის განასახიერებდა სამყაროს მთლიანობას. უძველესი შეხედულებების თანახმად, სიცოცხლის, ცხოვრების ხე დგას სამყაროს ცენტრში და ის ვერტიკალში გაივლის სამ სარტყელს – ფესვები მოქცეულია ქვესკნელში, ტანი – სკნელში, წვერი – ზესკნელში.

საქართველოში ხის სამყაროული ღერძის სიმბოლოდ აღქმის გამოხატულებად შეიძლება ჩაითვალოს ბოლო დრომდე შემორჩენილი ხეთა თაყვანისცემა (თუნდაც ხევისურული ხემხივანი). სალოცავის ადგილას მდგარი ხეებიც ამაზე მეტყველებს. საქართველოს ყველა კუთხეში ხეთა თაყვანისცემის მრავალი მაგალითის მოყვანა შეიძლება, მაგრამ ახლა ამ მოკლე განხილვით დაგკმაყოფილდეთ. შემდეგ თავებში ისევ მივუბრუნდებით ამ საკითხს. ახლა ვეცადოთ კიდევ ერთხელ გავიაზროთ და ჩამოვავალიბოთ იმ შეხედულებათა ნუსხა, რომელიც შუმერული ანქისა და სვანური ანგის სიმბოლოებს შორის შესადლო პარალელებს ასახავს.

1. უპირველეს ყოვლისა, სვანური ანგი ცისა და მიწის კავშირია: ანი – ცა, გი (გიმ) – მიწა. შუმერული ანქიც ცისა და მიწის კავშირია: ანი – ცა, ქი – მიწა. ფაქტობრივად ამ ორი სიმბოლოს ფონეტიკური და შინაარსობრივი მსგავსება აშკარაა.

2. ანქი – ცისა და მიწის კავშირი გამოისახება სიმბოლოთი დურანქი, მისი ნივთიერი განსხეულება კი შუმერული ტაძრები – ზიქურათებია, თავიანთი ერთ-ერთი მთავარი ელემენტით – სიცოცხლის, ცხოვრების ხით.

3. სვანური ანგი, ბუნების აღორძინების, სიცოცხლისადმი მიძღვნილი საგაზაფხულო სახალხო დღესასწაულის (მისტერიის) მთავარი სიმბოლო, ამავე სახელწოდებითა და ფუნქციით თოვლის მურყვამზეა (კოშკზეა) აღმართული, რომლის გარშემოვლით სრულდება მარადიული სიცოცხლის ჰიმნი *კვირია* და საწესოსარიტუალო სახის სხვა სიმღერა-ფერხულები.

4. ზიქურათის ბოლო გოდოლზე (ასე მოიხსენიებს ტაძრის სართულებს ჰეროდოტე) აღმართულია დიდი ტაძარი. ტაძარში დგას ბრწყინვალედ მორთული დიდი სარეცელი და ოქროს ტაბლა. არავითარი გამოსახულება ღვთაებისა, ღმერთის ამოირჩეული ერთი ქალი ათევეს აქ ღამეს. ზოგჯერ თითქოს თავად ღმერთი

ქვევა ტაძარს და ამ სარეცვლზე ისვენებს. საკრალური ქორწინების რიტუალს უფრო ფართოდ განვიხილავთ შესაბამის თავში.

5. ბუნების აღორძინების, სიცოცხლისა და ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილ საგაზაფხულო სახალხო დღესასწაულებში საკრალური ქორწინების რიტუალებს ერთ-ერთი მთავარი როლი ენიჭება.

როგორც აღვნიშნეთ, სვანური მურყვამობა (პირობითად მურყვამობით მოვისხენიებთ ყველიერის დღესასწაულებს) ქართული მოვლენაა და საქართველოს ყველა კუთხეში გავრცელებული. ბუნების კვლამა-აღმომის მისტერიების იდეა ყველა ეთნოსის რელიგიური ხასიათის ანალოგიური დღესასწაულების მსგავსია, თუმცა ისინი გარკვეული ვერსიითა და ვარიანტითაა წარმოდგენილი და ცალკეულ ვარიანტსა და სიმბოლიკაში ადგილობრივი წარმოდგენები ასრულებს გადამწყვეტ როლს. ასეთებად, პირველ რიგში, შეიძლება ჩაითვალოს დიონისური მისტერიები. პროტოხეთების ტელეფინუსთან დაკავშირებული დღესასწაულები. ქართული ტომები იცნობდნენ აღონისს, ატისს და სიცოცხლის ამღორძინებელ სხვა ღვთაებებს.

ახლა უკვე განვიხილავთ სვანურ ღვთის სადიდებელი ჰიმნებს, საწესო სარიტუალო და სხვა ჟანრის სიმღერებს, რომელთა დიდი ნაწილი სწორედ ბუნების აღორძინების დღესასწაულებს უკავშირდება და მათი სარიტუალო სივრცის ორგანული ნაწილია.

ჩვენ, ძირითადად, ანსამბლ *შვარიდას* მიერ აღდგენილ და გაცოცხლებულ მასალებს წარმოვიდგენთ, რაც შეიძლება რაოდენობრივად ვერ ასახავს სვანეთში არსებულ სახალხო დღესასწაულთა მთლიან სურათს, მაგრამ ჩვენ შევეცადეთ, წინა პლანზე წამოგვეწია ისეთი რიტუალები და სიმღერები, რომლებიც არავის გამოუკვლევია, ანდა აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. ჩვენ ასევე შევეცდებით დისკუსიაში მონაწილეობით მოკრძალებული წვლილი შევიტანოთ ჭეშმარიტების დადგენაში. პირველ რიგში, ჩვენი სამიზნე, მურყვამობის დღესასწაულების ქმედებათა ანალიზის ფონზე, ისევე მათი თანმხლები საწესო-სარიტუალო სიმღერების განხილვა იქნება.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მურყვამობის სახალხო დღესასწაულებზე მთავარი ჰიმნი-სიმღერა *კვირიაა*. ჩვენ ამ სიმღერა-საგალობელის ყველა ვარიანტის ცალ-ცალკე განხილვით ერთ მთლიან სურათს ჩამოვყავალიბებთ და ისე წარვუდგენთ მკითხველს.

კვირია

კვირია სვანეთში (ზემო და ქვემო სვანეთი) მრავალი ვარიანტით არსებობდა. ჩვენ მათ ორ ჯგუფად დავყოფთ: 1. ყოვლისმომცველი ჰიმნი ითქმებოდა მთავარ რელიგიურ დღესასწაულებზე – ნაყოფიერებასა და სიცოცხლესთან დაკავშირებულ დღეობებზე და სხვ. 2. რელიგიური სიმღერები, რომლებშიც კვირია არ არის ნახსენები, მაგრამ თვით რიტუალსა და სიმღერის პროცესს ლიკტირტელს (გალობას) უწოდებენ.

ქართულ მკვლევართა შორის დამკვიდრებულია აზრი, რომ კვირია წარმართული ეპოქის ნაყოფიერების ღვთაებაა. ამ თვალსაზრისზეა აგებული, აღწერილი და განხილული კვირიასთან დაკავშირებული საწესო-სარიტუალო ქმედება, რაც ხშირად არ ემთხვევა სიმღერის შინაარსს და ამ რიტუალების ნამდვილ არსს ზუსტად ვერ ასახავს. მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში, სვანეთის სოფლებში ფოლკლორული მასალების მოძიების მიზნით მოგზაურობის დროს, კვირია იყო ჩემი განსაკუთრებული ინტერესის საგანი. მე შევხვდი მრავალ ადამიანს, უხუცესებს, ძველ მომღერლებს და დავრწმუნდი, რომ სვანეთი ამ დასახელების ღვთაებას არ იცნობს. ამის დასტურად ერთ მაგალითს მოვიყვან: მე შევხვდი ეთნოფორს, დიდებულ მომღერალსა და სახელგანთქმულ სპორტსმენს, ლეგენდარულ ალპინისტა ჯგუფის ღირსეულ წევრ მაქსიმე გვარლიანს. საქვეყნოდაა ცნობილი ამ ჯგუფის წევრების – ბექნუ ხერგიანის, ჭიჭიკა ჩართოლანის, მაქსიმე გვარლიანის, გოჯი ზურებიანის სახელები. აღმოჩნდა, რომ მაქსიმე გვარლიანი, ალპინიზმის ერთ-ერთი მასტში, დიდებული მომღერალი, სვანური საკრალური სახალხო-რელიგიურ დღესასწაულების აქტიური მონაწილე ყოფილა.

მე სულმნათი მაქსიმესაგან ჩავიწერე მუსიკალური სამყაროსთვის ჯერ კიდევ უცნობი სამი საწესო-რელიგიური სიმღერა: 1. *კტირია*, რომელსაც ლადამური, *გვარლიანების კტირია* დავარქვი, რომელიც დღესასწაულ *ჯგუბის* მთავარი საწესო-სარიტუალო სიმღერაა და კვირიების ერთ-ერთი საინტერესო ვარიანტია 2. *ჯგვრბიში* – ამავე სახელწოდების ჰიმნების ერთ-ერთი არქაული ვარიანტია. 3. *გაბრიელ მახარებელ* – ძეობაზე სათქმელი საგალობელი. აღნიშნული სიმღერები *შვარიდამ* დაამუშავა და ღირსეული ადგილი უკავიათ ანსამბლის რეპერტუარში.

მაქსიმე გვარლიანთან საუბრის აუდიოჩანაწერი გადაეცემა საქართველოს ფოლკ-

ლორის ცენტრს და მას არქივში სათანადო ადგილი მიუჩინეს. სწორედ ამ საუბრისას დაეუხუცა ასეთი კითხვა: არის თუ არა კვირია ღვთაება? მან მიპასუხა: „არა, გურგენ! ამ სახელწოდების ღვთაება სვანეთში არ არის: „კვირია ღერთემ ლიჰერნდლი“, ანუ კვირია ვედრებაა, ლოცვაა ღმერთის მიმართ. ამ მოსაზრებას დაეთანხმნენ იქვე მყოფი მაქსიმეს მეუღლე ფაფალა და ოჯახის ნათესავი კონდრატე ხოჯელანი. ჩვენ ეს მაგალითი თვალსაჩინოებისთვის მოვიყვანეთ, როგორც სინამდვილის, ჭეშმარიტების ერთ-ერთი დამადასტურებელი ფაქტი. სვანეთში არ არის კვირის, როგორც ღვთაების, არც ერთი სალოცავი, ტაძარი თუ ნივთიერი სახით არსებული წარმართული და ქრისტიანული ეპოქების ძეგლი.

საგალობელ კვირის სხვადასხვა ვარიანტში ის სულ სხვა, ალბათ, ჭეშმარიტი ფუნქციით ვლინდება. მაგ. *გადრანების კურიია* იწყება ასეთი ლოცვით:

მწლოდ აჩვენა ჯგერნგ, ჯგერნგ ისგუ კურიანშ მექტისგ ჩუ ანგამშ.

მადლი მოგივიდეს ჯგერნგ, ჯგერნგ შენი (ანუ შენს სახელზე) *კვირის* მთქმელები გაგვაძლიერე.

კვირის მთქმელი გადრანები ჯგერნგს შესთხოვენ, რომ შენს სახელზე *კვირის* (კვირვას) მთქმელები გაგვაძლიერე. როგორც ვხედავთ, ამ სალოცავ ჰიმნში კვირის, როგორც ღმერთის სახე არ ჩანს და არც არის. სამაგიეროდ, თვით ლოცვის შინაარსი და ფუნქცია კვირისი უკვე იკვეთება.

ჩვენს მოსაზრებებში მეტი სიცხადის შესატანად მოვიყვანთ მეორე მაგალითს: ლაღამური, *გვარლიანების კვირია*, იწყება ამ ლოცვით:

„ჰო, დიდბ მაცხტნრს, კურიია ღნდი ოო“ და ამავე ტექსტით მთავრდება საგალობელი. დღესასწაულ *ჯგუბზე* თქმული ეს ლოცვა-სიმღერა ქართულად ასეა: „ჰო, დიდება, მაცხოვარო, კვირიაა დღეს, ჰოო“. ამ ლოცვა-სიმღერაშიც ჩანს, რომ საქმე გვაქვს არა ღვთაებასთან, არამედ ლოცვის ყოვლისმომცველ ფორმ-შინაარსთან (თუნდაც მაგიურთან), რომელიც მთელ სარიტუალო სივრცეში ყოველმხრივ ერთნაირი საკრალური დატვირთვის მატარებელია.

აქვე შევეხებით რამდენიმე ტერმინს: ლიკურიტულ ქართულად თითქოს კვირიობას ნიშნავს, არადა, ლიკორველი სვანურ დღეობებზე ადიქმება როგორც ლოცვა-სიმღერის თქმა. ზოგიერთი მკვლევრისათვის კურიია ღერთშ კვირია ღმერთია, რაც თავიდანვე კვლევის მცდარი გზით წარმართვის წინაპირობაა. სინამდვილეში კურიია ღერთშ, სუფთა სვანურ ენაზე და სვანური გაგებით, ღმერთების კვირიაა.

ახლა განვიხილოთ კვირია კირიე ლეისონთან მიმართებაში. მკვლევართა გარკვეულ ნაწილში დომინირებს აზრი, რომ, თუ კვირია არ არის ღვთაება, ესე იგი, ის ბერძნული საგალობელი კირიე ლეისონია. მე, როგორც მართლმადიდებელ ქრისტიანს, ამ მოსაზრების მიმართ ღრმა პატივისცემა გამაჩნია, მაგრამ, ვფიქრობ, შესაძლებელია უფრო სიღრმისეულად შევხედოთ ამ საკვლევ მასალას, ვინაიდან მეცნიერებაში უკვე დამკვიდრებულია შეხედულება, რომ ქრისტიანული დღესასწაულების საფარქვეშ არსებული ზოგიერთი დღეობა თუ რიტუალური სანახაობა უფრო მეტად წარმართული ნიშნების მატარებელია.

ვერა ბარდაველიძე აღნიშნავს, რომ ქართულ რელიგიურ სინკრეტიზმში ქრისტიანულ ელემენტებს წარმართული სჭარბობს ქრისტიანული წმიდანების სახელით, რომლებშიც, უმეტეს შემთხვევაში, უძველესი ხალხური ღვთაებები იგულისხმება.

ჩვენი აზრით, კვირიას შემთხვევაც ასეთია, ვინაიდან კვირია ითქმება ისეთ რელიგიურ დღესასწაულებსა და რიტუალებზე, რომლებიც მიიხნევა წარმართული რელიგიების გარკვეულ სინკრეტიზმად ქრისტიანულ რიტუალებთან, მაგრამ არ ითვლება ქრისტიანული ლიტურგიის ნაწილად. თუმცა სვანი კაცი აღნიშნულ რიტუალებს ასრულებს ქრისტეს ღრმა რწმენით, ქრისტიანული ტრადიციების პატივისცემისა და სიყვარულის ნიშნით, ამიტომ პატივი უნდა ვცეთ მის ამგვარ დამოკიდებულებას და ქრისტეს რწმენით აღვლენილ ღოცვებს.

რაც შეეხება კვირიას კირიე ლეისონთან მიმართებას, უფრო მეტი სიცხადისათვის, ალბათ, საჭიროა მოვიშველიოთ შედარებითი ანალიზის მეთოდი. როგორც ცნობილია, კირიე ლეისონ ბერძნული საგალობელია და მართლმადიდებელურ ეკლესიათა ლიტურგიაში დიდი ადგილი უკავია, ასევე ფართოდ არის წარმოდგენილი ქართულ ფოლკლორში. მაგრამ, თუ არსებობს კვლევის სხვა ხელშესახები მიმართულება და გარკვეული შესაძლებლობა ახალი მოსაზრების წარმოშობისა, თავისთავად უნდა ვისარგებლოთ ამით და გამოვიკვლიოთ ამ მხრივაც. ამისთვის საჭიროა საბერძნეთიდან დაებრუნდეთ სამშობლოში, მყარად დავდგეთ ჩვენს მიწაზე, ჩვენს ტრადიციებზე, ჩვენ ხომ საერთო ქართულის, უმდიდრეს ქართველურ ენათა – სვანურ-მეგრულის ამოუწურავ შესაძლებლობათა საჭეთმკვრობელები ვართ. ამდენად, ანალიზისათვის საჭიროა ჩავწვდეთ თვით კვირიას შინაარსს, შეძლებისდაგვარად გავშიფროთ საგალობლის ტექსტის უცნობი ბგერები, უფრო სიღმისეუ-

ლად განვიხილოთ ის რელიგიური დღესასწაულები და რელიგიურ-სარიტუალო ცერემონიალები, რომლებზეც კვირია ითქმებოდა.

უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა შესადარებელ ობიექტთა სტრუქტურა-აგებულებების განხილვა:

კირიე-კირია ბერძნულად უფალია. სახელწოდება უფალი, ანუ მეუფე, უმაღლეს მეუფეს ეწოდება. კირიეში იგულისხმება მამა ღმერთიც, ქრისტეც, სულწინადაც, აქ მთავრდება განხილვაც. არსებობს უფალი ღმერთი, ხოლო ღოცვა კირიე ელეისონ ნიშნავს უფალო შეგვიწყალე. ის უპირველესი ღოცვაა მართლმადიდებლური ქრისტიანული სარწმუნოებისა. სხვას ამას ვერაფერს დავამატებთ. ყველაფერი თვალნათლივ ჩანს და ვლოცულობთ: კირიე ელეისონ, კირიე ელეისონ, კირიე ელეისონ წამდერებით, გალობით, გულწრფელად, მრავალგზის განმეორებით და ეს არის ჩვენი ეკლესიური ცხოვრების ნაწილი.

სვანური *კვირიას* ღოცვითი ფუნქცია, რა თქმა უნდა, იგივეა, მაგრამ ერთი შეხედვითაც კი იგრძნობა, რომ კვირიას განსხვავებული დატვირთვა აქვს. კირიე – უფალი ჯერ მხოლოდ სიტყვაა, მოქმედება – ღმერთის დამატების შემდეგ. კირიე ღმერთს უკვე მოქმედებაა – უფალო შეგვიწყალე.

კვირია თავისთავად მოქმედებაა, მას არ სჭირდება რაიმეს დამატება, ის საკრალური სიტყვაა და ამიტომ მასში კოდირებულია უფლისაგან მომდინარე ღრმა სულიერება, ადრეულ ეპოქებში კი – უზენაესი ღვთაებისგან. სწორედ ეს აზრი, ეს ღვთიური ძალა იყო და არის ჩადებული *კვირიას* საგალობლის მელოდიაში, თითოეულ ბგერასა თუ სიტყვაში და ამ აზრით, ამ რწმენით სრულდებოდა იგი რელიგიურ დღესასწაულზე ნაყოფიერებისა და სიცოცხლის სადიდებელ მისტერიებში. სწორედ *კვირია* იყო მურყვამობის, და საერთოდ ყველიერის თამაშების, უმთავრესი (წინამძღოლი) საკულტო-სარიტუალო სიმღერა. ამ რიტუალებს ფესვები უძველეს ცივილიზაციებში აქვთ გადგმული და ბუნების კვდომა-ადღგომის აღსანიშნავი მისტერიების ქართული გამოძახილია, ოღონდ ქართული (სვანური) ფენომენი.

ახლა კიდევ ერთხელ გადავაგლოთ თვალი მურყვამობის დღესასწაულის მთავარი სიმბოლოს, თოვლის მურყვამის ფონზე ჩატარებულ ზოგიერთ სარიტუალო პროცესს და მოკლედ მიმოვიხილოთ იგი.

მაშ ასე: პირველი შეკრება ცაცხვთან, სადაც თოვლის მურყვამი აღმართულა მთელი თავისი ატრიბუტებით (მურყვამთან ახლოს უძველესი სალოცავი – ვითინი

– კოშკის ტიპის პატარა ნაგებობაა), რომელთაც თავისი გამოკვეთილი ფუნქცია აქვთ და მთლიანობაში ის სწორედ ამ დღესასწაულის იდეას გამოხატავს: კოშკში ჩატანებული ცაცხვის ძელი სიცოცხლის ხეა. ამ ხეზე დამაგრებული ადამიანის გამოსახულება ლამარია – ნაყოფიერება და მოსავლიანობა. საცერი, ფარა, როგორც ცხავი, ნაყოფიერების დვთაების ეპითეტი; ფალოსი – განაყოფიერების, შვილიერების, გამრავლების სიმბოლო. თოვლის მურყვამზე (კოშკზე) აღმართული ხე და მასზე მიმაგრებული ჩამოთვლილი ნივთიერი სიმბოლოები, ერთობლიობაში განასახიერებენ ცისა და მიწის კავშირს და ძველთაგანვე მოიხსენება საკრალური სახელწოდებით ანგი-ანი – ცისა და მიწის კავშირი, სიმბოლო სიცოცხლისა, ბუნების გამოღვიძებისა და ზამთრის განდევნისა. ყოველივე ჩამოთვლილი კი შეიძლება ორ სიტყვაში ჩავატოთ: სიცოცხლე და ნაყოფიერება, გამოხატული უძლიერესი ღვთის სადიდებელი ჰიმნით – *კვირიათი*.

ღიას კვირია სიცოცხლის ჰიმნია. მისი ღოცვითი მადლი და ძალა მოქმედებს და ვრცელდება არა მცირე ღოკალში, არამედ კვირია ეძღვნება საყოველთაო მშვიდობასა და სიცოცხლეს. მე ამ საგალობელს, ქართული გენიის საოცარ ქმნილებას, მარადიული სიცოცხლის ჰიმნსაც ვუწოდებ.

სვანები *კვირიათი* აცილებენ გარდაცვლილ ღვთისმოსავ ღრმადმოსუცებულ ადამიანს, რომელმაც მრავალრიცხოვანი ჯანსაღი შთამომავლობა დატოვა, იცხოვრა ბედნიერად და შთამომავალთა, ოჯახის წევრთა გარდაცვალების სიმწარე არ განუცდია. აქვე აღვნიშნავ: არამც და არამც არ არსებობს ორი სახის – სამგლოვიარო და ღვინის *კვირია*. *კვირია* ერთია, ის რელიგიური (საკრალური) ხასიათის დამოუკიდებელი ყოვლისმომცველი ჰიმნია ღვინისა და ჭირშიც.

ფოლკლორულმა ანსამბლმა *შვარდიამ* მიცვალებულის კვირიათი გაცილების მივიწყებული ტრადიცია აღადგინა და ოჯახისა და საზოგადოების წინაშე ვალმოსხილი ორი უხუცესი – ვალო ვიბლიანი და მიხეილ (მიხო) ჩხვიმიანი კვირიათი გააცილა. სამწუხაროდ, ძნელბედობისა და არაჯანსაღი ცხოვრებისეული ვითარების გამო, *კვირიათი* გასაცილებულთა რიცხვი თითქმის იშვიათია.

დადასტურებულია, რომ ზემო სვანეთში *კვირიას* თქმის უფლება მხოლოდ ერთ ცალკე ადამიანს ეკუთვნის. აღნიშნულის გამო ჩვენ კვირიას სხვადასხვა ვარიანტს ასე მოვიხსენიებთ: *გადრანების კვირია*, *გვარლიანების კვირია*, *ფილფანების კვირია*. მავანმა ეს ფაქტი გვაროვნულ წყობილებას დაუკავშირა, რაც, რა თქმა

უნდა, მცდარი აზრია. (სასაცილოა, როცა კვირას შემქმნელ სვანებს პირველყოფილი თემური წყობილების ეპოქაში მოიაზრებ). ამ ფაქტს უბრალო ახსნა მოეძებნება: როგორც ჩანს, სასულიერო პირთა (ქურუმთა) კასტას მიეკუთვნებოდნენ ამ გვარების წინაპრები, რომლებიც იმ ეპოქის შესაბამის რელიგიურ-სარიტუალო ქმედებაში იყვნენ ჩართული, მათმა შთამომავლებმა კი გახალსურებულ რელიგიურ დღესასწაულებსა და საწესო-სარიტუალო ცხოვრებაში კვირას თქმის უფლება შეინარჩუნეს, თუმცა ეს უფლება თვით ხალხმაც მიანიჭა მათ. ამ უფლება-მოვალეობას თითქმის თანამედროვე პერიოდადღე მკაცრად იცავდნენ. ამის დასტურად მოგიყვებით ერთ საინტერესო ამბავს, რომელიც მე გადაამხდა:

გასული საუკუნის 80-იანი წლებში დავდივარ სვანეთის სოფლებში სიმღერების ჩასაწერად. ვხვდები ეთნოფორებს, უხუცესებს და, აი, მივადექი გადრანებს. ვიცოდი, რომ მათ იცოდნენ კვირას განსხვავებული ვარიანტი. დიდი რიხით და იმედით მისულს გვარის უხუცესებმა კატეგორიული უარი მტკიცეს: ეს წინაპრებისგან ფიცი-მტკიცით გვაქვს გადმოცემული და მისი ვინმესთვის გადაცემა და სწავლება ხატის გატეხვად ჩაგვეთვლებაო. დიდი მცდელობის მიუხედავად, მიზანს მაინც ვერ მივაღწიე. გავიდა წლები, სტიქიით დაზარალებული სვანები დავსახლდით ქვემო ქართლის რაიონებში. გადრანების გვარის ერთი ჯგუფი დმანისში ჩასახლდა, მეორე – წალკაში. ჩემი სამიზნე გადრანი უხუცესებიც გადმოვიდნენ საცხოვრებლად. აქვე უნდა ვთქვა, რომ ამ ხანშიშესულ ადამიანებთან დიდი მეგობრობა და ნათესაობა მაკავშირებდა და არ შემიწყევტია მცდელობა მათი დათანხმებისა. ამ ბრძოლაში გადრანთა ახალგაზრდა თაობაც შემომიერთდა და გადრანების გვარის ერთ-ერთმა სახელოვანმა წარმომადგენელმა ოთარ გადრანმა, დიდი მცდელობის შემდეგ, მიაღწია იმას, რომ ამ სიმღერის მცოდნე გვარის უხუცესები, ფაქტობრივად მახუშები, დაითანხმა და დათანხმების მიზეზიც გავიგეთ. თურმე ოთარს გამოუცხადეს: „ჩვენ გავიგეთ, რომ დმანისში სვანებს ძველი ლოცვა-სიმღერების აღმდგენი ანსამბლი შეუქმნიათ და მრავალი ასეთი სიმღერაც აღუდგენიათ. რადგან გუნდში ამ რწმენის ხალხია შეკრებილი და ასეთ საჭირო საქმეს აკეთებენ, ჩვენ თანახმა ვართ, მათ ვასწავლოთ კვირია და ვიცით, რომ ეს ხატის გატეხვაში არ ჩაგვეთვლება“. დღეს სამი დიდებული კაცი – სასო (სოსო) გადრანი, ილამაზ გადრანი და პეტრე გადრანი ქრისტეს საუფლოში განისვენებენ. ამ საგანძურისადმი მათი ასეთი დამოკიდებულება და პოზიცია არ იყო რაღაც პირადული, კუთხური ეგო-

იზმის გამოხატულება, არამედ ჭეშმარიტი სიყვარული და პატივისცემა წინაპართა მიერ გადმოცემული ტრადიციებისა, დაცვა და შენარჩუნება სულიერი საგანძურისა. ასე მოვედით დღემდე! ასე გადავრჩით!

ერთ საინტერესო ამბავს გავისხენებ: ვისწავლეთ *გადრანების კვირია* და რუსთავეში, *არტ გენის* რევიონულ კონცერტზე, პირველად უნდა გვემდერა. ამ საგალობლის შესასრულებლად სცენაზე გასასვლელად ვემზადებოდით. ამ დროს დამირეკეს, რომ გარდაიცვალა სასო (სოსო) გადრანი. ამ შესანიშნავი პიროვნების გარდაცვალებამ, ბუნებრივია, ძალიან მძიმე მდგომარეობაში ჩაგვაყენა ყველა შგარიდელი, მაგრამ გამოვედით და მხცოვანი სასო გადრანის ხსოვნას მისგან ნასწავლი *კვირიათი* და მაცურებელის ოვაციით მივაგეთ პატივი.

დაბა მესტიაში ბუნების აღორძინებისადმი მიძღვნილ საგაზაფხულო ჯგუბის დღესასწაულზე კვირიას მოქმელი გვარლიანების ჯგუფი მაცხოვრის ეკლესიასთან ასრულებდა ერთ-ერთ რიტუალს: ჯგუფთან მოდიოდნენ დღესასწაულის მონაწილე ოჯახები და *კვირიათი* დალოცვას სთხოვდნენ. *კვირიას* მოქმელები ყველა ოჯახს ცალ-ცალკე მორთმეული ღემზირებითა და ზედაშეთი ღოცავდნენ სიტყვიერად და *კვირიას* გალობით.

სვანეთში ხშირად სოფლის დიდ ყრილობებზე, *ჯგერაგის* საგალობელთან ერთად, *კვირიაც* უთქვამთ, ასევე ძეობის მთხოვნელი ოჯახების სახელზეც. ანსამბლის წევრი, ჩემი მეგობარი და თანამებრძოლი ერეკლე ფილფანი, მომიყვავ: საზაფხულო საძოვარ მთა ჰარაშში არის ადგილი, რომელსაც ლიკუბრუტელს (კვირიას სათქმელს) უწოდებენ და არც ისე დიდი ხნის წინათ ამ ადგილას ფილფანები ამბობდნენ *კვირიას*, რაც, ალბათ, საქონლის ნაყოფიერებასა და პროდუქტიულობას ეძღვნებოდა.

ჰარაშის მთას საინტერესო ლეგენდაც უკავშირდება: აქ ბინადრობდა გველეშაპი, რომელიც ლენჯერისა და ლატალის მცხოვრებლებს პირუტყვს უნადგურებდა. ლატალელმა მონადირე კახან ჩამგელიანმა, საოცარი მოხერხებულობითა და გამბედაობით, მოკლა გველეშაპი (ლეგენდის ერთი ვერსიით დააძინა). ყველაზე საოცარი კი ის არის, რომ ლატალელები ამ ამბავს სინამდვილეში მომხდარ ფაქტად თვლიან. უფრო მეტიც, სოფლის ღხინის ყველა სუფრაზე ერთ-ერთი განსაკუთრებული სადღევრძელო კახან ჩამგელიანს ეკუთვნის. როგორც ვიცი, ლატალელები რელიგიურ დღესასწაულებზეც ადავლენდნენ კახანის სახელზე ღოცვას. ამ ლეგენდის,

ზღაპრისა და სინამდვილის ნაზავს არ მივაქცევდი ყურადღებას, რომ არა ამ მთასა და ლეგენდასთან დაკავშირებული მთის სახელი პარაში და მდინარისა – ჭალა (ყველა მოზრდილი სვანური მდინარის სახელი ჭალაა. მაგ. მესტია ჭალა). უძველესი დროიდან დაფიქსირებული ოქროს საბადოები და ლეგენდარული გველეშაპი, ადგილი, სადაც კვირიას ამბობენ, ანუ ძლიერი სალოცავი.

თუ ძველ კოლხეთში გადავინაცვლებთ, არცის ჭალაში მუხაზე ჩამოკიდებულ ოქროს საწმისს გველეშაპი დარაჯობს. ორივე მითოლეგენდის თუ მითოზღაპრის ტოპონიმებისა და სიმბოლოების მსგავსება ადვილი შესამჩნევია და მოდით ეს თემა წარმოდგენილი ფორმით დავტოვოთ და მასზე მუშაობა მივანდოთ იმათ, ვინც დაინტერესდება, ითაგებს და შესაბამისად გამოიკვლევს. ამ ეტაპზე კი ჩვენთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია, რომ საიდუმლოებით მოცულ ამ მთაზე არსებობს ლიკტირებული ანუ *კვირიას* სათქმელი ადგილი. ვფიქრობთ, იქვე ძველი ნატარალიც იქნება.

ახლა კი განვაგრძოთ *კვირიას* ღოცვით ჩატარებული რიტუალების განხილვა:

ჩემს მშობლიურ სოფელ ეცერში, ხანგრძლივი უამინდობის დროს, სოფლის უხუცესები მთავარანგელოზის ეკლესიასთან ატარებენ რიტუალ *კირიოლას* და დაახლოებით ასე ღოცულობენ: *კირიოლა! კირიოლა! კირიოლა! ეცერის თარგლეზერ, კაიშა თარგლეზერ, ძელ დეცეშ, ქა ადგუშლ. კირიოლა! კირიოლა! კირიოლა!* ეკლესიის მთავარანგელოზო, კაიშის მთავარანგელოზო, ელია ცისაგ! – შემდეგ გამოდარების თხოვნით გრძელდება.

კაიში ეცერის მეზობელი ფარის თემის სოფელ ღეშდერის ტერიტორიაზე მაღალ მთაზე აშენებული ძველი ეკლესიაა, სადაც ყოველწლიურად, ადღემიდან ოთხი კვირის შემდეგ, ტარდება რელიგიური დღესასწაული *კაიშობ* – საწესო ქმედება სტიქიური უბედურებისგან თავის დასაცავად. კაიში, ანუ კა-იში, საკრალური სახელი უნდა იყოს: კა – კავკასია. სახლის, ოჯახის სალოცავ ქვას – ჩხუდანს – კადაც მოისვენებენ. სვანეთის მთებში გადასავლელებთან და სამონადირეო ადგილებში აღმართულ სალოცავ სვეტებს, ჩემი აზრით, კას უწოდებენ, თუმცა ამის დამადასტურებელი ცნობა არ გამაჩნია. ეს სალოცავი სვეტები და ქვები ძველი კოლხეთის ტერიტორიასა და ზღვის სანაპიროზე არსებულ სვეტებს მაგონებს, რომლებზეც არგონავტებმა კვირბები, რელიგიური ტექსტები აღმოაჩინეს (კვირბი – მაგარ მასალაზე, ანუ კვირივზე, ნაწერი).

მოკლედ, ეს წიაღსვლა იმისთვის გააკეთე, რომ საგალობელ კვირიას ამ საკრალური ტერმინის წარმოშობის ქართულ ძირებს მივაკვლიო... არადა ძველ სარიტუალო სივრცეში არის ისეთი ტერმინები, საკრალური სიტყვა-ბგერები, სარიტუალო-სალოცავი ნივთები, ქვები, სვეტები, სიტყვები, რომლებიც სწორედ მასთან გარკვეულ მიმართებაშია. ასეთებია მკვრივ, მაგარ მასალაზე დაწერილი ტექსტები – კვირბები. ეს ის ეპოქაა, როცა, ძირითადად, თიხის მკვრივ (კურიტი) ფირფიტებზე წერდნენ. კოლხთა და პელაზგთა დიდი დედის ღვთაება რეაკიბელეს მხლებელ კორიბანტთა მიერ შექმნილ დამწერლობა – კვირბები, ბუნებრივია, სარწმუნოებრივ-სარიტუალო ხასიათისა იქნებოდა. ამიტომაც ეთაყვანებოდნენ თვით სვეტებს, რომლებზეც კვირბები იყო დაწერილი თუ თიხის ფირფიტები დამაგრებული. ბუნებრივია ეს სვეტ-სიმბოლოები ნაყოფიერებისა და სიცოცხლის მფარველ დიდი დედა ღვთაების სახელზე იქნებოდა აღმართული. ხომ არ არის სვანეთში არსებული სალოცავი სვეტები, ჩხუდანები (კა, ბანან გუიგუ), დიდი დედა ქალღმერთის სიმბოლოთა გამოძახილი? მით უმეტეს მაშინ, როცა რეაკიბელე – მცირეაზიური ქალღვთაების კულტი, შუმერულ-აქადური იმავე ფუნქციით აღჭურვილი ქალღმერთების – ინანასა და იშთარის ორგული, მთელ ხმელთაშუაზღვის არეალს, კრეტასა და სამხრეთ კავკასიას მოიცავდა. ამდენად არ არის გასაკვირი, რომ მცირე აზიისა და უბევლეს შუმერულ კულტურებთან მჭიდროდ დაკავშირებული ქართველური ტომების დიდი დედის კულტი სახელმწიფო რელიგიის ერთ-ერთი მთავარი დასაყრდენი ყოფილიყო. კოლხური ტომების სვანურ შტოში ფიქსირდება ნაყოფიერების ქალღვთაება აია. სვანეთში (უშგულში) ბოლო დრომდე ტარდებოდა ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი დღეობა *აია მე შლადელ* – აია კვირა დღე. აია, როგორც საკრალური ბგერა, საგალობელ კვირიას ყველა ვარიანტის ტექსტში იკვეთება. ასევე ის გვხვდება ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილ ჰიმნ-სიმღერა-საგალობლებში – *გა, საღამ, საიოდეშ* და სხვ. ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს ამ სიმღერების სიძველეს. აია – ქუთაისი, ამ სახელით არსებობდა კოლხთა ეს დიდებული ქალაქი 4000-ზე მეტი წლის წინ. აიასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესო მოსაზრება გამოთქვა სულმნათმა ზვიად გამსახურდიამ: „აია არის მისტერიების კულტურის სიმბოლო, ეს ბგერები გამოხატავენ ძველ მისტერიებს. ძველ მისტერიებში იყო ბგერათა შეხამება და – აი – ეს შეხამება გამოხატავდა გარკვეულ სიბრძნეს, გარკვეულ ხასიათს მისტერიისას და ამიტომ ერქვა აია. ეს იყო უბევლესი კერა მისტერიებისა, ანუ სიბრძნის ცენ-

ტრებისა. კოლხეთი, მისი დელაქალაქი და მისი წარმოშობა უნდა ვეძიოთ ჩვ.წ.ად. მრავალი ათასწლეულით ადრე (გამსახურდია, 1990:85).

კვირიას და ლილეს შემქმნელო ჩემო წინაპრებო, როგორ მეამაყებო!

ახლა უშუალოდ *კვირიას* ტექსტების რამდენიმე ვარიანტი განვიხილოთ და, ამ საგალობელთან მიმართებით თუ რაიმე საკითხი გამოგვჩნდება, ტექსტურ-სტრუქტურული განხილვისას შევაკვებთ.

კვირია. დაბა მესტია. ლაღამური ვარიანტი – გვარლიანების კვირია

გვარლიანების კვირიას ჩაწერის ისტორიას, ეთნოფორ მაქსიმე გვარლიანსა და უფროსი თაობის ალპინისტა ლეგენდარული ჯგუფის წევრებთან ურთიერთობას ზემოთ გაკვრით შეგვხვთ. საქვეყნოდ ცნობილი სპორტსმენები – მაქსიმე გვარლიანი, ბექნუ ხერგიანი, ჭიჭიკა ჩართოლანი, გოჯი ზურებიანი – უდიდეს სიხარულს მანიჭებდნენ, როცა ბიძაჩემს, ასევე ცნობილ მონადირეს და ალპინისტ ალმაცგირ კვიციანს თავიანთი ჯგუფის წევრად ასახელებდნენ. მე მეამაყება, რომ სრულიად ახალგაზრდა ამ საოცარ ადამიანებთან ვმეგობრობდი. ახალგაზრული აქტივი მესტიაში ხშირად ვუწყობდით საღამოებს და, შეძლებისდაგვარად, მოფერებას არ ვაკლებდით. საღამოზე მოყვანის პატივი ყოველთვის მე მხედებოდა და მეც დიდი სიამოვნებით ვასრულებდი ამ საპატიო მისიას. მახსოვს ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიების დროს ჭიჭიკა ჩართოლანის სახლთან მისულს ჭიშკართან მისი მეუღლე შემხვდა. ჩვენს საუბარს სახლიდან ჭიჭიკა გამოეხმაურა: ვინ არის, გურგენის ხმაა მგონი, ვიცი რაზეც არის მოსული, შემოვიდეს სახლში, გავემზადები. ეს პატარა გადახვევა გიგანტების მონატრების ცრემლიანი მოგონებაა.

მაქსიმე გვარლიანს საიდანღაც გაუგია, რომ მე ექსპედიციებში მივიწყებულ სიმღერებს ვიძიებდი და ვიწერდი. ერთხელ გადმომცეს მისი დანაბარები: აუცილებლად მესტუმროს და ჩამწერიც მოიტანოსო. ამბის მომტანმა გამიმხილა: მაქსიმე ძველი სიმღერების კარგი მცოდნეა, როგორ არ იცოდით. ვადიარე უცოდინარობა და მაგნიტოფონით შეიარაღებული მაქსიმესთან *გაგვრინდი*. სულმნათი მაქსიმე ჩვეული იუმორით შემხვდა: მარტო საქეიფოდ რომ მიგყავარ, ამ საქმეში რატომ

დაგავიწყდით. მე მეორედ ვაღიარე შეცდომა და გულის ფანჯრულით ველოდი, თუ რას მეტყვოდა ის. სიახლე, მართლაც, არაჩვეულებრივი იყო: ჩავიწერე იმ პერიოდისთვის უკვე ყველასთვის უცნობი სარიტუალო-საწესო ჰიმნ-სიმღერა *კვირია*, რომელსაც ლაღამური ვარიანტი, *გვარლიანების კვირია* დავარქვე. ასევე ჩავიწერე: *ჯგერწვიშის* უცნობი და განსხვავებული ვარიანტი; სრულიად მივიწყებული ძეობის აღსანიშნავი სიმღერა-საგალობლი; *ჩოღურული ჯგერწვიშის* – ასურდულას ფრაგმენტები. შემდეგ სოფელ ბეჩოში სეფე და ლუკა ვეზდენებისგან მოვახერხე მთლიანი ვერსიების ჩაწერა, ამიტომ ჩვენი ანსამბლის რეპერტუარშიც მათი სახელით შევიტანე. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული სიმღერები ერთ ხმაში იყო ჩაწერილი, *შგარიდაბ*, ავთენტიკურობის სრული დაცვით, ყველა ხმა აღადგინა და საკონცერტო პროგრამებშიც ხშირად ვიყენებთ.

ლაღამური კვირია

ო, დიდებ მაცხტწრს კუირიაა ლდიოო,

კუირიაა,

იი იპაი ოოო,

კურიი პოო,

კურიი ოოო,

ჰაი კუა,

ჰოი ჰეეე იიი,

ოიპა ი პა

კურიიი პა,

უუი საააიაააპა,

კუურიიი, ოო, დიდებ მაცხტწრს კურია ლდი ოოო!

ამ საგალობელში თვალნათლივ ჩანს, რომ კვირია არ არის დგთაება და ის საკრალური სიტყვაა, რომელშიც კონცენტრირდება მთლიანი მადლი ღოცვისა. ამ საგალობელში ღოცვის მთელი საკრალური ფუნქცია კვირია-კურიაზეა. სხვა დამხმარე და მაკავშირებელი ბგერები, თავიანთი კონკრეტული ფუნქციით, კვირია-ს საკრალიზებაში და მადლის გაძლიერებაში მონაწილეობს. მაგალითად, ჰაი

საკრალური ბეგრაა. მასში ნატვრის დერიტა დევს. სვანურ ენაში არის ასეთი გამოთქმა: *ჰაი, ჰაი, სი ლუჰჰჰ ი ბედნიარ*. ჰაჰ რიტუალურ-მაგიური დანიშნულების ნივთია, როგორც ამულეტი, თილისმა. ჰაი, ჰაი ნატვრითი ნაწილაკია – ნეტავი ფიქრობ, ნეტავის ეს სვანური შესატყვისი საკრალური ნიშნით შესულია ლოცვა-სიმღერებში და მას თავისთავად უფრო ღრმა სულიერი ფუნქცია გააჩნია. *ჰაი კვაში* მე კუთრიას მადლის გაძლიერების ფორმულას ვხედავ. მომდევნოში – კურია ი ჰა, აქ ჰა, ალბათ, სიხარულია, სიკეთა. ჰათი გაჯერებული კვირიას პერსონიფიკაციაა. უი მაკავშირებელია. *უუი სააიააჰა* – საია *კვირიას* ყველა ვარიანტშია. მე აია ნაყოფიერების დვთაების გამოძახილი მგონია. რადგანაც აია ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილ სხვა საგალობლებშიც გვხვდება, ეს უფრო განამტკიცებს ჩემი მოსაზრების მართებულობას.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, *ლაღამური კვირია* მურყვამობის მესტიური ვარიანტის – ჯგუთბის მთავარი საწესო საგალობელია. მას ყველიერის სხვა დღესასწაულებშიც ამბობდნენ. სხვა რელიგიურ დღეობებზე *კვირია* არ ფიქსირდება. ის მხოლოდ საადღომო რიტუალებსა და დღესასწაულებზე ითქმებოდა.

კვირიას ქვემოსვანური ვარიანტი

ქვემო სვანეთში ბუნების აღორძინების საგაზაფხულო აგრარული დღესასწაულის – მურყვამობა-კვირიობის – მზადების პროცესი იწყებოდა ყველიერის ხუთშაბათს და გრძელდებოდა დიდმარხვის პირველ ორშაბათამდე. ამ დღეს სრულდებოდა მთავარი წესები, რიტუალები. *კვირია* კი ამ დღესასწაულის მთავარი ჰიმნ-საგალობელი იყო (ჩვენ ზემოთ უკვე აღვწერეთ ამ დღესასწაულის მთავარი წესები და რიტუალები).

მე მოვიპოვე ჯოკია მეშველიანის ანსამბლ *ლილეს* მიერ შესრულებული კვირია, რომლის ტექსტი და სტრუქტურა მსგავსია მხოლოდ ხმოვან ბეგრებზე აგებული სხვა ზემოსვანური კვირიას საგალობლებისა. მკვლევარ ჯუნის ონიანს თავის ნაშრომში მხოლოდ სიტყვიერი ტექსტი აქვს წარმოდგენილი და არა ხმოვანი. მე ვისარგებლებ ანსამბლ *ლილესა* და სხვა ლენტეხური ანსამბლების მიერ შესრულებული ტექსტით.

კვირია ოო იი
ოოო ჰააა,
ჰაი ჰაი კვირიე!
ჰოო ოოო ოჰოო
ოუურეეეე ჰოოოო
საააიააჰა ჰაააიიი
ჰაი,ჰაი, კვირიე!
ჰოოო ო ჰო,
კვირია ოი იი
ოოი ჰაააა
ჰააა იიიი,
ჰაი,ჰაი, კვირიე!
ჰოოოოოო ჰო,
ოუურეეეეე ი ჰოოოო
საააიააჰა ჰაააიიი,
ჰაი,ჰაი, კვირიეეე
ჰოოოოი!

როგორც ვხედავთ, ტექსტი მთლიანად საკრალურ ბგერა-ფორმულებზეა აგებული. მიუხედავად განსხვავებული ინტონაციისა, საგალობელში იგივე საკრალური ბგერები გამოიყენება, როგორც ლაღამურ ვარიანტში. იმედი მაქვს, ჩვენ მიერ განხილულ-გაშიფრული მასალა, მსგავს სვანურ საგალობლებთან ახლებური ხედვით და მიდგომით, შესაბამისი მიმართულების მკვლევრებს მომავალში საშუალებას მისცემს საინტერესო აღმოჩენებით გაამდიდრონ ქართული (სვანური) მუსიკალური ფოლკლორის ამოუწურავი მარაგი.

კვირიას ქვემო სვანური ვარიანტის თითქმის იგივე ტექსტი, ცოტათი უფრო დაზუსტებული, მომავლად სვანური სიმღერის ლენტეხური სკოლის ბრწყინვალე წარმომადგენელმა, ფოლკლორისტმა და პედაგოგმა, გურამ კვასტიანმა.

თითქმის იმავე სტრუქტურის ტექსტი შეიტანა ჯუნის ონიანმა *მურყვამობა-კვირია-ობაში* (ონიანი, 1969:45). ამავე ნაშრომში (ონიანი, 1969:44) შეუტანია *კვირიას* ილია ფალიანისეული ტექსტი (ასრულებდა საქართველოს სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლი), რომელიც მოცულობით, ბგერებით, ბგერათა განლაგებით, წინადადებებით

(*დევდ ჯიგაძე კვირია და ა.შ.*) განსხვავებულია. ამდენად, საგალობელი ზემო და ქვემო სვანური ვარიანტებისაგან შინაარსობრივადაც განსხვავდება. აღნიშნულის გამო, ჩვენ ამ ეტაპზე სიმღერის ანალიზისა და კომენტარებისაგან თავი შევიკავეთ: საჭიროა ჩატარდეს დამატებითი კვლევა, დადგინდეს, თუ კონკრეტულად სად და ვისგან ჩაიწერა ილია ფალიანმა ეს ვარიანტი და რომელ დღესასწაულებზე ითქმებოდა იგი.

კვირიას ლაბსყალღური ვარიანტი

განავარძოთ მოგზაურობა *კვირიათა* სამყაროში. გავიგე, რომ მესტიის რაიონის ცხუმარის თემის სოფელ ლაბსყალღში იციან *კვირია*, რომელსაც რელიგიურ დღესასწაულ *ლითოდურის*ზე ამბობენო. ჩემი რეაგირება მყისიერი იყო: გავემგზავრე ცხუმარში, მოვინახულე ჩემი მეგობარი, სვანური მუსიკალური ფოლკლორის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, სვანური სიმღერების უბადლო მცოდნე, დიდი ხელოვანი, მომღერალი მაცკი გოშუანი. მან, თავის თანასოფელელ ენვერ ქაღდანთან ერთად, უდიდესი წვლილი შეიტანა სვანური ხალხური მუსიკალური ხელოვნების განვითარებაში. მაცკიმ სიხარულით იკისრა ჩემი მეგზურობა. ფეხით ავედით ლატაღბეჩო-ვეკერ-ჩუბე ხევის ხეობებისკენ ამაყად გადმომზირად მთავარანგელოზის უძველესი ეკლესიით დამშვენებულ ულამაზეს სოფელ ლაბსყალღში. სოფელი დიდი სიყვარულით შეგვეგება.

ლაბსყალდი მდებარეობს სვანეთის ქედის ჩრდილოეთ კალთაზე, მდინარე ენგურის მარცხენა მხარეს, ზღვის დონიდან 1600 მეტრზე. სოფლის მახლობლად მდებარეობს შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი – მიქაელ მთავარანგელოზის დარბაზული ეკლესია-მუზეუმი. სწორედ აქ ინახებოდა XII-XIII საუკუნეების ლაბსყელდის ცნობილი ოთხთავი. ლაბსყალდელებს ჩვენი მოსვლის მიზანი და მიზეზი მოეწონათ და სახელდახელოდ შეიკრიბა ჩემთვის საჭირო ინფორმაციის მცოდნე დღესასწაულ *ლითოდურის* მთავარ მლოცველთა ერთი ჯგუფი.

პირველ რიგში, დავინტერესდი, მართლა იცოდნენ თუ არა *კვირია* და გამახარეს, როცა დამიდასტურეს. მითხრეს: *კვირიას*, *ლითოდურის* მთავარ მლოცვას,

ლიკტირტული ჰქვიაო. ე. ი. კვირიათი ლოცვა, მათი აზრით, ლიკტირტულია, ლიმზირს დიდბში – ლოცვას აღვლენილს დიდი ღმერთისადმი: *ხტუმზირდ ღერმათ* – ველოცებით, ვადიდებთ დიდ ღმერთს. ჩვენ ამ ლოცვას ვამბობთ სიმღერით (საგალობლით) და ეს არის *კტირია*, – მითხრეს მათ. მეც, რა თქმა უნდა, დავეთანხმე ამ ჭეშმარიტებას: ლიკვირველი ლოცვის პროცესია, *კვირია* კი სიმღერით გამოთქმული თავად ლოცვაა. დიას, ასეა – ახლა უკვე ლაბსყაღდელები დამეთანხმნენ.

ეს საუბარი 35 წლის წინ შედგა. მე იმთავითვე ვიყავი დაინტერესებული *კვირიათი*, ამიტომაც ვამახვილებდი ყურადღებას მის ფენომენზე. ვერ ვნახე სვანეთში ვერავითარი საბუთი, რომელიც კვირიას, როგორც ღვთაების არსებობას დაადასტურებდა. პირიქით, ყველა რელიგიური რიტუალი, ყველა საგალობელი, ღვთის სადიდებელი ჰიმნი სრულიად საწინააღმდეგოს ამტკიცებს: კვირია, საკრალური სიტყვა, თავის თავში მოიცავს უზენაესი ღმერთის მადლს და ძალას, თავადაა ღვთიური მადლი და ძალა, ამიტომაც საგალობლებში კტირჰას-კტირიეს მრავალჯერ გამოორება ამ მადლის გადაცემას ნიშნავს. მოუთმენლად ველოდები *კვირიას* ჰანგის გაგონებას და, აი, დადგა ნანატრი წუთი. დაეწყვნენ ბიჭები. გაისმა სოლისტის საოცრად მელო-ღიური ხმა და გუნდიც აჰყვა სადიდებლით.

სოლისტი: დიიდაააბ!

გუნდი: დიიდაააბ, ოოოოჰო!

ოო ჰაა, ოოი (ჰოოი) ფუსდ,

ოოო ჰოოო, ოოო ჰაააი ფუუსდ,

დიიდაააბ!

დიიდაააბ, ოოოოჰო,

ოო ჰაა ოოი (ჰოოი) ფუსდ,

ოოოჰოო ოოოჰააი ფუუსდ

დიიდაააბ!

დიიდაააბ, ოოოოჰო,

ოოჰაა ოოი (ჰოოი) ფუსდ,

ოოოჰოო ოოოჰააი ფუუსდ.

ეს პირველი ნაწილია კვირიასიო – თქვეს ბიჭებმა. ცოტა შევცბუნდი: კი მაგრამ, კვირიას რომ არ ამბობთ? – დავამთავროთ სიმღერა და ამაზე მერე ვილაპარაკოთ, – მითხრა ვარდენმა და დაიწყეს მეორე ნაწილი:

სოლისტი: ჯგერაღ ლითოდურაშ ალი სოფლიშ ლურდააი

გუნდი: ოოოო პოო,

ოოოჰა ოოოი (პოოი) შენაჲ!

ოოო პოოო ოოო ჰააი შეენაჲ!

ვერც ამ ნაწილში მოვისმინე კვირია. დაველოდე მესამე ნაწილს ლოცვა-საგა-
ლობლისა:

სოლისტი: ქრისტე ლეხურ (ღეჰურ) კატის

გუნდი: ოია შტენდბა.

გულისფანცქალით ვეკითხები: დამთავრდა სიმღერა?

– ეს არის სულ – მიპასუხეს.

აბა, კვირია სადღაა?! – ვეკითხე შეწუხებულმა. (ჩვენი შეთანხმების მიუხედავად,
მინც დავეჭვდი).

როგორ თუ სად არის? აქ არის, გურგენ! ეს არის კვირია.

ცოტა აზრზე მოსულმა დავიწყე განხილვა: ბოლოს და ბოლოს, თქვენი აზრით,
რა არის კვირია?!

მიპასუხეს: კვირიათი ლოცვა არის ლიკურველი (ლიკურტელი), რაც ნიშნავს
ღმრთის დიდებში (ლოცვას ავლენილს ღმერთისადმი); სტუმბირდ ღერმათ –
ვაღიდებთ (ველოცვებით) ღმერთს, სოფელს, სოფლის ბარაქასა და კეთილდევობას,
მოვისხენიებთ გარდაცვლილებს.

– და ამას, ამ ლიკურტელის ჰქვია კვირია?

– დიას! ამ ლოცვას ჩვენ ვამბობთ სიმღერით (საგალობლით) და ეს არის კვირია.

– გამოდის, რომ ლიკურველი ლოცვის პროცესია, ხოლო კვირია კი – თავად
ლოცვა, გამოთქმული სიმღერით.

– დიას! ასეა! – დამეთანხმნენ ჩემი ლაბსყაღდებელი. უფრო სწორად, მე დავ-
ეთანხმე მათ.

ერთ პატარა უღამაზეს ღვთიურ სოფელში მიქაელ მთავარანგელოზის ეზოში
უტკბილეს ძმურ შესვედრაზე ლაბსყაღდებებმა საბოლოოდ დამარწმუნეს, რომ
კვირია ლოცვაა, დედაა თუ მამაა მთავარი სვანური ლოცვებისა, ის ღმერთის
ნებისა და ძალის უპირველესი გამოვლინებაა და არა თვით ღმერთი ან რომელიმე
წარმართული ღვთაება. რა ვქნა, მე უდიდესი პატივისცემით მოვისხენიებ ყველა
მეცნიერს, ყველა მკვლევარს და ვაღიარებ მათ დიდ წვლილს სვანური ტრადიციებ-

ისა და სვანური ფოლკლორის კვლევის საქმეში, მაგრამ ამ კონკრეტულ საკითხზე მე მხოლოდ ჩემი ლაბსყაღდელების, ჩემი მაქსიმეს, ყველა უხუცესი ეთნოფორის და მლოცველის აზრს ვიზიარებ და, რაც მთავარია, ჩვენი წინაპრების დანატოვარ გამოგნებულ სულიერ საგანძურს, მათ მიერ შექმნილ საკრალურ სამყაროს ვეფრდნობი.

განვავრძოთ ჩვენი საუბარი ლაბსყაღდელებთან: როგორც ვთქვით, საგალობელი *კვირია* სახალხო რელიგიურ დღესასწაულ *ლითოდურის* მთავარი ღოცვა-საგალობელია. *ლითოდური* ერთკვირიანი დღესასწაულია. იწყება ყველიერის შემდგომ პირველ ორშაბათს, რომელიც შავ (უტკუნ დეშდიშდ) ორშაბათად არის ცნობილი და, შესაბამისად, დიდი მარხვის დასაწყისია და სარიტუალო პროცესი მხოლოდ სამარხვო პროდუქტებით დამზადებული ლემზირებით (ტაბლები, კვერები) იყო შესაძლებელი. დღესასწაული ორშაბათს ღამე იწყება და სრულსაკოვანი მამაკაცები (18 წლის ზევით) ანთებული ღამპრებით *კვირიას* გალობით გარს უვლიან ეკლესიას. პერიოდულად ჩერდებიან და ამბობენ *კვირიას* და ავუგუნდება ეკლესიის ზარი და ა.შ.

დღესასწაული გრძელდება ყოველდღე – შაბათამდე. ორშაბათს დღესასწაულის წინ სამჯერ იტყვიან *კვირიას* და იმდერებენ ტექსტის სამივე ნაწილს: 1. დიდბ – ეძღვნება ფუსდს (დიდ ღმერთს). 2. სოფლის მაცხოვრებლებს, ნაყოფიერებას, სიკეთეს, ბარაქას, ჯანმრთელობას, და საგალობელში ყოველივე ამას გამოხატავენ ერთი საკრალური სიტყვით – შენაჲ. გავიმეოროთ საგალობლის მეორე ნაწილის დასაწყისი:

ჯგერბგ ლითოდურიაშ ალი სოფლის ღრდევი

ჯგერბგ (წმინდა გიორგი) ლითოდურისაო ამ სოფლის მცხოვრებთა...

სიტყვა მცხოვრებთა ზუსტად ვერ ასახავს სვანურ ღრდეს აზრსა და შინაარსს, ვინაიდან ის საკრალური დატვირთვისაა. შენავი კი თავისი საკრალური აზრით მრავალ სვანურ საწესო-რელიგიურ სიმღერაში გვხვდება.

ავილოთ საქვეყნოდ ცნობილი სიმღერა *შინა ორგილი*. სიმღერა საქართველოში უპოპულარულესია და მსოფლიოც დიდი ოვაციებით შემოიარა, მაგრამ დღემდე არავინ ცდილა, აეხსნა ამ ორ წინადადებიანი რეფრენის რელიგიურ-საკრალური ხასიათი და ბუნება.

შინა ჰორგილ, ჰორგილ ოისა,

ჰოო შინა ოგე გე.

ანუ:

შინა ჰორ-გილ, ჰორ-გილ ოისა (ჰოისა),

ოოო (ჰოო) შინა ო (ჰო) გე გე.

ჩემი ვარაუდით, შინა იგივეა, რაც შენავ. ჰორ ვედრების აღმნიშვნელ ერთ-ერთ საკრალურ ბეგრა-სიტყვად ჩავთვალათ (ვფიქრობ, ეს ასეცაა). გილ, გე ნამდვილად მიწის (დედამიწის) სვანური სახელწოდებაა. აღმოჩნდა, რომ შინა ორგილ მიწის ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი ერთ-ერთი უძველესი საკრალურ-მაგიური და რელიგიური ჰიმნ-საგალობელია.

ეს პატარა გადახვევა სწორედ შენაგმა ჩამადენინა და, ვფიქრობ, კარგად მოერგო ამ თავს და ამ კონკრეტულ თემას. შენაგი ჩვენ მიერ შემდეგ თავებში განხილულ სიმღერებშიც სხვადასხვა ფორმით შეიძლება შეგვხვდეს. ახლა კი განვიხილოთ საგალობელ კვირიას მესამე ნაწილი – მიცვალებულთა სულის მოსახსენიებელი:

ქრისტე ლეკვრ კაცის ოოია შტუნდბა!

ქრისტეს სავედრებელი კაცის ოოია შენდობა!.

როგორც ამისხნეს, დღესასწაულზე ამ ლოცვას ახალ (ბოლო) გარდაცვლილის შესანდობად ვამბობდითო. თუმცა ეს გალობით წარმოთქმული ლოცვა ყველა მიცვალებულის შესანდობარია, ვის სახელზეც იტყვი.

შვარიდამ უცვლელი ფორმით სამ ხმაში დაამუშავა ეს საგალობელი და *ლაბსყ-აღდური კვირიას* სახელით ანსამბლის რეპერტუარში საპატიო ადგილი მიუჩინა. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ ერთ ხმაში ჩაწერილი კვირია ჩვენ გავასამხმინეთ და ასე წარვუდგინეთ საზოგადოებას.

კვირია დასრულებული სახით

სოლისტი – დიდააააბ!

გუნდი – დიდაააბ, ოოოოჰო,

ოოო ჰაა ოოი (ჰოოი) ფუსდ!

ოოო ჰოო, ოოო ჰააიი ფუუსდ,

დიდააააბ!

დიდააბ, ოროჰო,

ოო პაა, ოო (ჰოო) ფუსდ!

ოო ჰოო, ოო პააი ფუსდ,

დიდაააბ!

დიდააბ, ოროჰო,

ოოჰა, ოო (ჰოო) ფუსდ!

ოოჰოო, ოოჰააი ფუსდ!

სოლისტი – ჯგერზე ლითოდურინშ ადრი სოფლიშ ლურდაა!

გუნდი – ოოო ჰოო,

ოოჰა ოოო (ჰოო) შენავ!

ოო ჰოოო ოო პააი შეენაუ!

სოლისტი – ქრისდე ლეკერ კატის,

გუნდი – ოია შტენდბა!

სოლისტი – ქრისტე ლეკერ კატის,

გუნდი – ოია შტენდბა!

სოლისტი – ქრისტე ლეკერ კატის,

გუნდი – ოია შტენდბა!

ამ საგალობლის მთლიან ვერსიას დღესასწაულის დაწყების წინ სამჯერ ამბობენ. დღესასწაულის პირველ დღეს ღამით ანთებული ღამპრებით ეკლესიის შემოვლა ფაქტობრივად მთავარი რიტუალია. ამ სარიტუალო მსვლელობის დროს დადგენილი წესით და დადგენილი ოდენობით ასრულებენ *კვირიას* პირველ ნაწილს – *დიდაბს*.

ერთკვირიანი დღესასწაულის შემდეგ დღეებში, სოფლის ყოველ ოჯახთან მისვლით, ოჯახის სახელზე ამბობენ *კვირიას* მეორე ნაწილს – *შენაუბს*.

მესამე ნაწილი *შტენდბა* (შენდობა), მთლიან საგალობელთან ერთად, მთელი დღესასწაულის განმავლობაში ხშირად სრულდება.

სადღესასწაულო საწესო რიტუალში ერთ-ერთ ატრიბუტად ანთებული ღამპრების გამოყენება უკავშირდება ერთ ისტორიულ ამბავს: რომელიღაც დროს სვანეთი დაუპყრია თათრების ჯარს (პროფესორ შოთა ჩართოლანის ვარაუდით თურქებს). დამპყრობელს დაუზამთრდა და იძულებული გახდა, სვანეთში დარჩენილიყო. ამით მშვენივრად ისარგებლეს სვანებმა: ჩუბე ხევის სოფლების ჩათვლით, თათრები

დაინაწილეს ოჯახებში, მზრუნველობას არ აკლებდნენ და თან შეთქმულებისთვის ემზადებოდნენ. ამისთვის გამოიყენეს ლამპრობისათვის სამზადისი და თავისუფალი მისვლა-მოსვლით მტრის ყურადღების მოღუნება შეძლეს. სათანადოდ მომზადებულებმა ლამპრობის დათქმულ დღეს, უთენია, ყველა ოჯახმა მოახერხა შემოხიზნული მტრის განადგურება. დათქმისამებრ, გამარჯვების პირველი ლამპარი ლაბსყაღდში აინთო. მას, ბრწყინვალე გამარჯვების ნიშნად, მყისიერად მოჰყვა ლატალის, ეცერის, ბეჩოს, ფარის, ღეშდერისა და ჩუბე ხევის ეკლესიებთან და მოსახლეობაში დიდი ღმერთის სადიდებლად ლამპრების ანთება. თურმე ბაღსქვემო სვანეთის სოფლებმა და ლატალმა სთხოვეს ლაბსყაღდს, შეთქმულების ერთ-ერთ მთავარ ხელმძღვანელს, რომელიმე დღეობაზე ამ გამარჯვების ნიშნად ლამპრების ანთების ტრადიცია დაემკვიდრებინა. ასეთად *ლითოდური* შეირჩა. ამ ტრადიციის შესრულება მხოლოდ ლაბსყაღდის კუთვნილებაა. *ლითოდურის ლამპრობა* არაფრით უკავშირდება საყოველთაოდ ცნობილ ლამპრობა-ლიჩედურალს, გარდა იმისა, რომ სწორედ ლამპრობა-ლიჩედურალის დღეს აღსრულდა დიდი გამარჯვება.

ლამპრობა-ლიჩედურალს სულ სხვა რელიგიური დატვირთვა აქვს. ივანე ჯავახიშვილი მას მთვარის ღვთაებისადმი მიძღვნილ დღესასწაულად თვლიდა (ამ თემაზე შესაბამის თავში ვისაუბრებთ).

ახლა კი ისევ ჩვენს ლაბსყაღდელებთან დაგვრუნდეთ და მოვეფეროთ იმ ადამიანებს, რომლებმაც ეს საინტერესო ამბები ჩამაწერინეს:

1. ვარდენ გუგუსიანი
2. მაიზურ გუგუსიანი
3. შიო გუგუსიანი
4. გოგი (გიორგი) გუგუსიანი
5. ბასილ გუგუსიანი
6. ჯილო გუგუსიანი
7. ჯანიკო გუგუსიანი
8. შერმანდ გუგუსიანი
9. ტარასი გუგუსიანი
10. ფრიდონ გუგუსიანი

ამ ჯგუფიდან შვიდი დიდი ლაბსყაღდეელი – ვარდენი, შიო, ბასილი, ჯილო, ჯანიკო, ტარასი, ფრიდონ გუგუსიანები – გარდაცვლილია. ნათელში იყოს მათი სულები.

შგარიდებლები ყოველთვის მოვიგონებთ და მათ ნათელ სსონას პატივს მივაგებთ მათივე ნასწავლი *კვირიათი*.

ვალმოსილი წავიდნენ ამ ქვეყნიდან დიდი ხელოვანი, სვანური მუსიკალური ფოლკლორის გამომჩენილი მოღვაწეები – მაცვი გოშუანი და ენვერ ქაღლანი. ნათელში იყოს თქვენი სულები, ჩემო ცხუმარელო ძმებო!

მაიზერ, რეზო, გოგი (გიორგი), შერმანდ გუგუსიანებს კი ვუსურვებ ჯანმრთელობას, ბედნიერებას და დიდხანს სიცოცხლეს. მიხარია, რომ ცხუმარში და მის უღამაზეს სოფელ ლაბსყაღლში სიცოცხლე გრძელდება. ახალი თაობის მაცვი გოშუანები და ენვერ ქაღლანები, ახალი თაობის ლაბსყაღლელები იზრდებიან, რომლებიც დირსეულად დაიცავენ სვანეთის დიდი სულიერი კულტურის საგანძურს.

კვირია

გადრანების ვარიანტი

მესტიის მუნიციპალიტეტში, კაკასიის მთავარი ქედის სამხრეთის კალთებზე მდებარეობს ერთ-ერთი ლამაზი თემი ფარი, რომელშიც 14 პატარა სოფელია გაერთიანებული. თემის მთავარი სალოცავია IX-X საუკუნის სვიფის წმინდა გიორგის ეკლესია. ეკლესიას საინტერესო ისტორია და ლეგენდები უკავშირდება. სვიფთან ახლოს არის პატარა სოფელი კაცხი, სადაც ცხოვრობდნენ და ცხოვრობენ დიდებული გვარი – გადრანები. ჩვენი გამრებიც კაცხის მკვიდრი არიან: გვარის უხუცესი და მახვში პეტრე გადრანი, ასევე გვარის მახვშები – სასო (სოსო) და იღმაზ გადრანები, რომლებმაც ბოლო პერიოდად შემოინახეს იღუმალი *კვირია* (კვირვა) და რომელთაც წინა თავში მოვეფერეთ.

საგალობელ (ღვთის სადიდებელ ჰიმნის) *კვირიას* ისტორია შორეულ წარსულში, უხსოვარ დროში იკარგება და არავინ უწყის მისი შექმნის წინაპირობები. პეტრეს ქალიშვილმა ზაირა გადრანმა გაიხსენა საინტერესო რამ: „მე ყოველთვის მაინტერესებდა ამ საგალობლის ისტორია და ამის შესახებ მამანემს ვეკითხებოდი. თურმე მის ბაბუას დიდი პაპისგან უსწავლია და, გადმოცემით, იმ დიდ პაპსაც არ სცოდნია შორეული წარსულის ის საწყისი, სადაც ეს ღვთიური ჰანგი დაიბადა (ცნობისთვის: პეტრე გარადაიცვალა ოციოდე წლის წინ, 105 წლისა). ერთი კი იცოდ-

ნენ გვარის უხუცესებმა: *კვირია* დემეტრის სადიდებელი ჰიმნია. საგალობელს ისინი იშვიათად ამბობდნენ. მხოლოდ ერთი, ლამპრობა (ლიჩელურწლ) ითვლებოდა *კვირიას* თქმის დღედ. იყო იშვიათი გამონაკლისი: დრმად მოხუცებულ, ღვთისნიერ ადამიანს უკანასკნელ გზაზე *კვირია*თი აცილებდნენ. ყოფილა შემთხვა, როცა უძეო მშობლების თხოვნით, *კვირიას* თქმის რიტუალი ჩაუტარებიათ. ზოგჯერ *კვირიას* სოფლის, თემის დიდ ყრილობაზეც საგალობელ *ჯგერწვიშთან* ერთად ამბობდნენ. ესპანური გრიპის (ისპანკას) დროს ოჯახში მხოლოდ პატარა პეტრე და მისი ბაბუა გადარჩენილან. დიდი იყო დანაკლისი გვარშიც. ბაბუამ პატარა პეტრეს ასწავლა *კვირია* და ამით დაუღო სათავე გვარში საგალობლის ახალ სიცოცხლეს. მანვე ასწავლა *კვირია* უმცროს ბიძაშვილ სასო (სოსო) გადრანს, შემდეგ ახალგაზრდა თაობის წარმომადგენელ ილმაზ გადრანს. ეს სამი საოცარი კაცი გახდა *კვირიას* მომფერებელი, მცველი და, რაც მთავარია, საგალობლის ძალის და მადლის (ფუნქციის) სოფლის სარწმუნოებრივ ცხოვრებაში დამმკვიდრებელი, ტრადიციის მტკიცე დამცველი.

ახლა კი გავეცნოთ ჩემ მიერ სახელდებულ *გადრანების კვირიას* ტექსტს.

კვირია (კვირვა)

მააღდოდ აჩხედა ჯგერწვს, ჯგერწვ ისგუ კტირიწშ მუქტიისგ ჩუ ანჯამწშ, კტირია
ოჰოჰოჰო ოოჰო ჰო ჰო

კვიიიი

კვირჰა, ო კვირჰაა, ო

კვირჰაა ოოოო,

ოო ჰოოოო!

კვირჰააი კუურიი,

კვირჰაა იოოოო,

კვირჰაა იაო ჰეე სააა,

ჰააი ჰაააა ჰააია.

იიმევი ჰაა ი ჰააა

კვირჰაო, კვირჰააო

კვირჰაოლოო,
ოო ჰოლო!
კვირჰააიი კუურიი,
კვირჰაა იოოოო,
კვირჰაა, იოო ჰეე ი სააა,
ჰააი ჰაააა ჰააია
იი მეეეი ჰაა ი ჰააა
კვირჰაო, კვირჰააო
კვირჰააა ოოოი,
კვირჰააიი ჰეეეი ოოოო.

როგორც ვხედავთ, ტექსტის ე.წ. ანბანი იგივეა, როგორც ჩვენთვის ცნობილი ლაღამური, გვარლიანების და ქვემო სვანური *კვირიასი*. იგივე ითქმის ლენჯერულ *ფილფანების კვირიაზეც*. რა თქმა უნდა, განსხვავებულია ინტონაციები, მაგრამ ბგერათა განლაგებაში, რაც ქმნის თვით საგალობლის არსს, შინაარსსა და ღვთიურ მადლს, იგრძნობა დიდი მსგავსება. ეს კი გვაფიქრებინებს, რომ არსებობდა რაღაც რელიგიური მიმდინარეობა, შესაძლებელია, ეს იყო ფუსდელთა საიდუმლო ორდენი, რომელიც ფლობდა უძველეს, დასაბამიერ სიბრძნეს, სიბრძნეს მისტერიებისა, ოქროს საწმისისა, სამყაროსა და სიცოცხლის წარმოშობის შესახებ. ალბათ, ისინი ქმნიდნენ ამ იდუმალ საგალობლებს, ფორმულებს, ბგერებს, რომლებიც „გამოხატავენ ძველ მისტერიებს. ძველ მისტერიებში იყო ბგერათა შეხამება“ (გამსახურდია, 1990:85). მისივე თქმით, ათა არის მისტერიების კულტურის სიმბოლო. სვანური *კვირია* და სხვა ღვთის სადიდებელი ჰიმნები მთლიანად ეხმიანება დიდი ქართველის, ზვიად გამსახურდიას, ამ მოსაზრებას. იმედია, ამ მეტად სერიოზული და საინტერესო თემით მომავალში დაინტერესდებიან მკვლევარები.

აქვე მინდა კიდევ ერთხელ სიღრმისეულად განვმარტო: კვირჰა, კურიი, კვირეე და სხვა მსგავსი ტერმინი გამოხატავს კვირიას მთავარ შინაარსსა და იდეას, მაგრამ ლაბსყალდურ კვირიაში ის საერთოდ არაა ნახსენები, თუმცა საგალობლის სახელწოდება მაინც კვირიაა. ამ კითხვაზე ჩემი პასუხი ასეთია: *ლაბსყალდური კვირია*, ეს სამნაწილიანი ლოცვა-საგალობელი, ყველაზე კარგად გამოხატავს სხვა, ნამდვილი კვირიების, აზრ-იდეას: პირველი ეძღვნება უზუნაესი ღვთაების (ფუსდის) დიდებას, მეორე – სიცოცხლის, ნაყოფიერების, კეთილდღეობის, ბარაქის სადიდებუ-

ლია (შენაუ),მესამე კი გარდაცვლილთა სულების მოსახსენებელია. აი,სწორედ ეს არის კვირია. მე მას დავარქმევდი სიმბოლოებითა და შიფრ-კოდებით დახუნძლულ კვირიათა საგალობლების გასაღებს.

ახლა კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ ერთ-ერთი უდიდესი სვანური რელიგიური დღესასწაულის (მისტერიის) მთავარი სიმბოლო ანგი – მის წვერზე დამაგრებული გაშლილმკლავებიანი ადამიანის გამოსახულებით, სახის ადგილას ჯვრითა და საცრით (ფართით). ყოველივე ეს სიცოცხლის სიმბოლოა, რაც გამოისახება წრეში ჩასმული ჯვარით. ჯვარის გადაკვეთის წერტილი სამყაროს, ცისა და მიწის კავშირის საკრალური ცენტრია, წრე კი ამ ცენტრის ირგვლივ სამყაროს მარადიული წრებრუნვაა, რომელიც გამოხატავს წესრიგს, ნაყოფიერებას და კეთილდღეობას, დროის ციკლურ მდინარებას (ხიდაშელი, 2005:96). სვანური წრიული ფერხულები, წრის ცენტრისაკენ მიმართული პერიოდული ტაშით,სწორედ ამ მოსახზრების ნივთ-მტკიცებულებაა. წრის ცენტრში იგულისხმება თოვლის მურყვამი, ტაძარი, ყველა სალოცავი, რომელთა გარშემოვლით სრულდებოდა უხუნაესისადმი მიძღვნილი საწესო-სარიტუალო საფერხულო სიმღერები, ღვთის სადიდებელი ჰიმნები და სწორედ ეს არის სამყაროსეული ცენტრის საკრალური გამოხატულება, მიწისა და ცის კავშირის (სიცოცხლის) ნივთიერი, საკრალური სიმბოლო.

საინტერესო ინფორმაცია დევს სვანურ ქუდშიც – წრეში ჩასმული ჯვარი მისი მთავარი ატრიბუტია. სვანურ ქუდს ფაჟუ ჰქვია. თოვლის მურყვამის ანგის ერთ-ერთი მთავარი საკრალური ელემენტი საცერი – ფარა, ჯვართან ერთად, ღვთიური მადლით ზეციური დარწყულების და ნაყოფიერების სიმბოლოა. სვანური ფერხუ-ლიც ამ იდეის მატარებელია. ყოველივე ეს კი გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ სვან კაცს თავზე ახურავს ცხვრის მატყლისგან დამზადებული სიცოცხლის სიმბოლოთი დამშვენებული ქუდი – სვანური ქუდი.

სქემატურად ეს ასე წარმოგვიდგება – ქუდის წრეში ჩასმული ჯვარი.

კვირიას განხილვას ამით ვამთავრებთ. რა თქმა უნდა, ჩვენ არ გვაქვს იმის პრე-ტენზია, რომ შევქელით თემის ამოწურვა. ჩვენ ველოდებით, რომ, შესაბამისი კრი-ტიკული განხილვის შემდეგ, სხვადასხვა ასპექტში ახალ, სრულყოფილ ნაშრომებს შემოგვთავაზებენ.

ვაგრძელებთ სვანური სიმღერების განხილვას. შემდეგი თემაა საწესო-სარიტუა-ლო სიმღერა *ადრეკილა*.

ადრეკილა

სახალხო დღესასწაულ მურყვამობის რიტუალებს შორის, *კვირიას* შემდეგ, მეორე სარიტუალო სიმღერაა *ადრეკილა*. მკვლევართა უმეტესობა ამ რიტუალს მე-20 საუკუნის დასაწყისში არსენა ონიანის აღწერილობის მიხედვით იცნობს და მეცნიერულ კვლევებში დღემდე იგრძნობა ამ ნაშრომის გავლენა, კერძოდ, ადრეკილა მიჩნეულია სქესობრივი ძალის სადიდებელ ჰიმნად. მე ამ შემთხვევაში ვისაუბრებ მხოლოდ მკვლევართა საერთო შეხედულებაზე და არ დავასახელებ კონკრეტულ ავტორებს. მათი აზრით, თვით სიტყვა-სახელი ადრეკილა ითიფა-ღურია და მიუთითებს ფალოსის ერექციულ მდგომარეობაზე და იხსნება საერთო ქართულით – დრეკადი. ამდენად, ადრეკილა წაგვივიდა, მოგვივიდა ფალოსის ფუნქციად აღიქმება.

ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალებით და დაკვირვების შედეგად კი ამის მსგავსი ფაქტი ვერ აღმოვაჩინეთ. ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენეული შეხედულების გაცნობამდე, წარმოგიდგენთ *ადრეკილას* რიტუალის ტექსტს, რომელიც ქვემო სვანეთში სახალხო დღესასწაულ *მურყვამობაზე* (კოშკობაზე) სრულდებოდა. ეს ტექსტი კარდინალურად განსხვავდება არსენა ონიანისეული ტექსტისგან, რომელშიც რიტუალის მონაწილენი ერთმანეთს ჯოხებით ადამიანის ყველა ორგანოს ძაღლის სკორეთი ემუქრებიან. სვანური ენის ქრესტომათიაში მურყვამობის შესახებ სტეფანე ონიანის მიერ მოწოდებულ მასალაში უმაწური ტექსტები არ მოიპოვება. ჩანს, ეს ვარიანტი უფრო ზუსტი და სრულყოფილია, ვინაიდან ზემო სვანეთში ეთნოფორ ტირინე ნიჟარაძისგან ჩემ მიერ ჩაწერილი ტექსტი და შინარსი თითქმის ერთხვევა სტეფანე ონიანისეულ ვარიანტს.

გთავაზობთ *ადრეკილას* ქვემოსვანურ ლაშხურ, ვარიანტს: რიტუალის მონაწილენი დადგებოდნენ ორ მწკრივად – მწკრივში დაახლოებით ათი კაცი. მწკრივებს შორის მანძილი – 3-4 მეტრი. ორივე მწკრივის ხელმძღვანელს ჯოხები ეჭირათ. ერთ-ერთი ჯოხიანი სიმღერას იწყებდა ასე:

ე, ო, ადრეკილან, ოგჩნღანოტრ, ოგჯნღან, შეგჩან, მიჩან, შეგჩან, მიჩან

ამისიტო ჯაწციტო თხუმტუნქაიტო, თხუმტარქა,

ამისიტო ჯაწციტო ბარჯნღლქაიტდ, ბარჯნღლქა.

ამისიტო ჯაწციტო მუჭტდარქაიტდ, მუჭტდარქა,

ამისიუ ჯაწციუ ჯადნრქიუდ, ჯადნრქ,
ამისიუ ჯაწციუ ფოყნრქიუდ, ფოყნრქ,
ამისიუ ჯაწციუ ღუღნრქიუდ, ღუღნრქ,
ამისიუ ჯაწციუ კაწრნლქიუდ, კაწრნლქ,
ამისიუ ჯაწციუ ჭიშხნრქიუდ, ჭიშხნრქ...

სიმღერა-ფერხულის დროს ჯოხის ოდნავი ქნევით იმუქრებოდნენ: ადამიანის სხეულის ყველა ნაწილს: ამას გცემ თავზედა, ამას გცემ მხრებზედა, ამას გცემ მუცელზე და ა.შ. პირველი მწკრივის ნათქვამს იმეორებდა მეორეც. სიმღერის დამთავრების შემდეგ ორივე მწკრივი ერთმანეთს დაერეოდა, ძიძგილაობდნენ, ცდილობდნენ, ერთმანეთისთვის რაც შეიძლება მეტი რამე წაერთმიათ (ქულები, ჩოხის მასრები და სხვ.). შემდეგ ისევ ფერხული სიმღერით, დამთავრების შემდეგ კი ორ-სამჯერ იმავეს იმეორებდნენ.

ფოლკლორულმა ანსამბლმა *შვარიდამ*, მოპოვებული მასალების საფუძველზე, აგრეთვე, 1988 წელს ჩემ მიერ სვანური სიმღერების უბადლო მცოდნე ეთნოფორ ტირინე ნიჟარაძისგან ჩაწერილ ვარიანტის (ფერხულით) მიხედვით, დაამუშავა *ადრეკილას* შედარებით განსხვავებული ვარიანტი, რომელმაც ანსამბლის რეპერტუარში საპატიო ადგილი დაიკავა.

გთავაზობთ ამ ვარიანტს. ტექსტი ბალსზემოურ დიალექტზეა შექმნილი.

ოო, ადრეეეკილაო, ჰმწედოიაო, ჰმწედ,
ოო, თანააააფოო შტიდებდოიაოი ჰმწედ,
ოო, ამისოო ჯატყციო თხუმასნიაო, თხუმას,
ოო, ამისოო ჯატყციო თხუმასნიაო, თხუმას,
ოო, ამისოო ჯატყციო თრწრქიაო, თრწრს,
ოო, ამისოო ჯატყციო შდგმრწრქიაო, შდგმრწრს,
ოო, ამისოო ჯატყციო კინჩხნრქიაო, კინჩხნრს,
ოო, ამისოო ჯატყციო მუჭტწდწრქიაო, მუჭტწდწრს,
ოო, ამისოო ჯატყციო ჭაჭწრქიაო ჭაჭწრს,
ოო, ამისოო ჯატყციო ჯადწრქიაო, ჯადწრს,
ოო, ამისოო ჯატყციო ფოყწრქიაო, ფოყწრს,
ოო, ამისოო ჯატყციო ქუთლწრქიაო, ქუთლწრს,
ოო, ამისოო ჯატყციო ჭიშხნრქიაო, ჭიშხნრს!

ოო, ადრეკილაო, წაგვივიდა, მოგვივიდა,
 ოო, ადრეკილაო, აღდგომა მშვიდობით მოვიდა,
 ოო, ამას გცემ თავზედა, თავზედა,
 ოო, ამას გცემ თვალებზე, თვალებზე,
 ოო, ამას გცემ ყურებზე, ყურებზე,
 ოო, ამას გცემ კისერზე, კისერზე,
 ოო, ამას გცემ მკერდზედა, მკერდზედა,
 ოო, ამას გცემ ზურგზედა, ზურგზედა,
 ოო, ამას გცემ მუცელზე, მუცელზე,
 ოო, ამას გცემ წელზედა, წელზედა,
 ოო ამას გცემ მუხლებზე, მუხლებზე,
 ოო, ამას გცემ ფეხებზე, ფეხებზე!

სვანური ენის ქრესტომათიაში სახალხო დღესასწაულ *მურყვამობის* გაცნობა-მაცნა საშუალება მოგვცა უფრო დახვეწილი და არქაული ფორმა შეგვენარჩუნებინა ჩვენი მასალისთვის (შანიძე, ქაღლანი, 1978:237). თუმცა მურყვამობის აღწერილობაში განუმარტავია *ადრეკილას* რიტუალის არსი და რელიგიური დანიშნულება. მიუხედავად ამისა, ტექსტის შინაარსი და თვით რიტუალის ატრიბუტი – ხის ჯოხები დაგვეხმარა სიმართლესთან უფრო მიახლოვებული და უფრო საინტერესო ფორმით წარმოგვეჩინა სიმღერა-ფერხულის ჩვენეული ვარიანტი. ვეცადეთ, საკონცერტოდ გვეჩვენებინა მთელი სიუჟეტი ძიძგილაობის ჩათვლით, მაგრამ ვერ შევძელით, სცენურ სპეციფიკურ სივრცეში ამ ფორმით წარდგომა ვერ მოვახერხეთ. აღნიშნული გარემოების გამო, შევქმენით კომპოზიცია და დავამატეთ ჩვენ მიერვე მოძიებული და დამუშავებული რეფრენის ტიპის საწესო-სარიტუალო სიმღერა *შარირა ვარირა*. ჩემი ვარაუდით, ეს სიმღერა მზეს ეძღვნება, ვინაიდან ძველი სვანური ენით შწრ მზის სახელია და მრავალ სვანურ სიმღერაში ეს სიტყვა (ბგერა) მზის ფუნქციას და უშუალოდ მზის არსს გამოხატავს და იგი სიუჟეტურად მოერგებოდა *ადრეკილას* სიმღერას. შედეგით კმაყოფილი დავრჩით: მაყურებელს ძალიან მოეწონა ეს კომპოზიცია.

ახლა კი ჩვენი მოსაზრება ამ საკულტო სიმღერის შესახებ. სიმღერის ტექსტის მიხედვით სავარაუდოა, რომ ადრეკილა სიმბოლური სახელია ღვთაებისა, რომელიც სადღაც მიდის და მისი წასვლა იწვევს ზამთრის მოსვლას, ხე-მცენა-

რეთა სიკვდილს, ანუ ბუნების კვლამას, რასაც თან ახლავს სიცივე და ყინვა. იზრდება ავადმყოფობათა რიცხვი, მეტად გართულებულია ცხოვრებისა და არსებობის პირობები. ყოველივე ამას კი უძველესი რელიგიური შეხედულებით იწვევს ღვთაების სადღაც წასვლა ან სიკვდილი. ღვთაების სიკვდილი გაიგივებულია ბუნების კვლამასთან და უძველესი ხანიდან მიწათმოქმედთა საზოგადოებაში არქაულ სამიწათმოქმედო კოსმოგონიასთან ერთად ყალიბდება შესაბამისი რელიგიაც, რომლის წილშიც შეიქმნა ზამთრის განდევნისა და ბუნების აღორძინების სახალხო-რელიგიური დღესასწაულები, სხვადასხვა რიტუალი, ღვთის სადიდებელი ჰიმნები. ქართული დღესასწაულის პერსონაჟებს (საქმისაი, დოღფანა, კეისარი, ყენი) კავშირი აქვთ მოკვდავ და აღდგენილ ღვთაებებთან. ჩენი მოსაზრებით, ადრეკილა არის საკრალური სახელწოდება ღვთაებისა, რომელიც სადღაც წავიდა. მისმა დაბრუნებამ ზამთრის განდევნა და ბუნების აღორძინება უნდა გამოიწვიოს. ბუნების აღორძინების სიმბოლო კი სიცოცხლის ხეა (ანგი). სადღესასწაულო რიტუალებში გამოყენებული ჯოხები და წკპლები სიცოცხლის ხის სიმბოლოებია.

როგორც დაკვირვების შედეგად ჩანს, ადრეკილას რიტუალი ბუნების კვლამის (ზამთარი) და გაცოცხლება-აღორძინების (გაზაფხული) ერთ-ერთი საწესო ქმედებაა, სადაც ხის ჯოხები, როგორც ვთქვით, სიცოცხლის სიმბოლოებია.

სიმღერის ტექსტი შემდგენიარად შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ:

ადრეკილაო, ამას გცემ თავზედა, თავზედა,

ადრეკილაო, ამას გცემ თვალზედა, თვალზედა,

ადრეკილაო, ამას გცემ კისერზე, კისერზე და ა.შ.

ჩამოთვლილია ადამიანის სხეულის ყოველი ნაწილი და თითოეული მუხლის დამთავრების დროს ფერხულის წინამძღოლი (სოლისტიც არის) ოდნავ იქნევს ჯოხს. ჩემი აზრით, ეს რიტუალი სხვა არაფერია, თუ არა ადამიანის ორგანიზმიდან ავადმყოფობის, ავის და, საერთოდ, ზამთარში დაგროვებული ყოველგვარი უსიამოვნების განდევნა. ამას ადასტურებს რიტუალის მეორე ნაწილი: ორივე ჯგუფი ერთმანეთს დაერევა, ერთმანეთს ართმევს ქულებს, ჩოხის მასრებს... ეს დაპირისპირების პროცესი ჩვენთვის უკვე ცნობილია და უკავშირდება ნაყოფიერებას: ვინც მოიგებს, ანუ, ვინც მეტ ქუდს წაართმევს, ის გამარჯვებულია და იმ ჯგუფის მხარეს უფრო დიდ მოსავალს და მაღალ ნაყოფიერებას უნდა ელოდონ.

რას უნდა ნიშნავდეს თვით სიტყვა ადრეკილა? სვანურ ენაში არის სიტყვა ლიდრეყი – გამოჯანსაღება, ჯანსაღი; ლდრეყე – გამოჯანსაღებული; უი ჳდდერყნ – გამოჯანსაღდა, მომწიფდა. ამ სიტყვით ადამიანს, საქონელს უსურვებენ გამოჯანსაღებას. რაიმე საგნის დასამზადებელი ნედლეული შეიძლება საჭიროებდეს გარკვეული დროის განმავლობაში სპეციფიკურ პირობებში შენახვას, რათა მომწიფდეს, მომზადდეს და ვარგისი გახდეს რაიმე საგნის დასამზადებლად. მომწიფებულ ნედლეულზე იტყვიან: უი, ჳდდერყნ ესე იგი, მომწიფდა, გამოჯანსაღდა. ბუნებასთან მიმართებაში ეს სიტყვა უკვე აღორძინებაში გადაიზრდება. ბუნება გამოჯანსაღდა, ე. ი. აღორძინდა. ამდენად, ადრეკილაში შესაძლებელია ვიგულისხმობ ადრეკილა. მკვლევარ ჯულიეტა რუსხაძის მიხედვით, ადრეკილას სიმღერის ტექსტი ასე იწყება:

ოო, ადრეკილო, ამჩედოიო ამჯედ,

ოო, თანაააფიო შვიდებდოიოი ამჯედ,

ანუ ადრეკილა წაგვივიდა, მოგვივიდა, თანაფი (აღდგომა) მშვიდობით მოგვივიდა.

ეს კიდევ ერთი დასტურია იმისა, რომ ადრეკილა მოკვდავ და აღდგენად ღვათაებების რიგს ეკუთვნის – რომელიც მიდის და თანაფის (აღდგომის) სახით ბრუნდება.

მელია-ტულეფია

მურყვამობის (კოშკობის) დღესასწაულში *მელია-ტულეფია* რიგით მესამე რიტუალია. ამ რიტუალის მუსიკალური ნაწილი ვერ მოვიპოვე, ის დავიწყებულია, თუმცა არსებობს ქართველ მკვლევართა ნაშრომები, რომლებშიც ზუსტადაა ასახული რიტუალის მთელი სიუჟეტური ქარგა. მე-20 საუკუნის დასაწყისში არსენა ონიანის ნაშრომში *ლუშნუ ამბურ მელია-ტულეფიას* აღწერილობამ განსხვავებული მიმართულება მისცა შემდგომ კვლევებს და მეცნიერებაში არც თუ ისე სწორი დასკვნებისა და მოსაზრებების საფუძველი შექმნა. არსენა ონიანისეული აღწერილობით, 15-მდე კაცი აკეთებდა მწკრივს (ან წრეს), წინა კაცს შარვალს ჩახდიდნენ, ფალოსს ხელში დააჭერინებდნენ და ასე მიუძღოდა წინ, მიმყოლები უკნიდან უქაქუნებდნენ. წინა კაცს ჯოხი ეჭირა და იტყოდა: მელია-ტულეფია, ჯუჰ, ჯუჰ და

ჯოხს აქეთ-იქით იცემინება. რიტუალი გრძელდება: ჯუჰ-ჯუჰის მოქმელი ჯოხით დასდევს ქალებს და სექსუალური სიტყვებით ამკობს, თან ჯუჰ-ჯუჰს იძახის. თუმცა არსებობს შემდეგი თაობის მკვლევრის, ჯუნის ონიანის, ნაშრომი *მურყვამობა-კვირიობა*, რომელშიც ზუსტადაა აღწერილი რიტუალი: წინამძღოლს შარვალი კი არ ჩახადეს, არამედ ფალოსი ჩამოჰკიდეს, ხელში წკეპლა ან ჯოხი დააჭერინეს და ძონძებით შემოსეს. ერთმანეთის უკან დამდგარი მონაწილენი სიმღერა-რეჩიტატივით მიწოდორს (სუიფს) უვლიდნენ. ჯუხ-ჯუხის მოქმელი ემუქრებოდა ქალებს, რომ მათთან სქესობრივ ურთიერთობას დაამყარებდა, თან ჯოხს უქნევდა ჯუხ-ჯუხის (ჯუჰ-ჯუჰის) ძახილით. მწკრივში მდგომი მამაკაცები შემოსძახებდნენ: მეღია-ტულეფია, იოჰ იოჰ (ონიანი, 1969:170). შემდეგ გრძელდება სექსუალური მაგიური ხასიათის სხვა შეძახილებიც, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო მხოლოდ დასაწყისი და სარიტუალო სიმღერის ტექსტია:

ელიასა მეღიასა,
ჩიტიც მოგვიწველიასა,
კათხა ჩაგვიწკეპნიასა,
ქალაქს ჩაგვიგზავნია.
ქალაქური დედლებიო,
ადიან და ჩადიანო,
ხუცის ცოლთან ჩადიან.
ხუცის ცოლი პურს აცხობდა,
თონეშია წყალს უსხამდა,
დედაბერმა გააკუა,
ჯამჭურჭელი დაამტვრია,
ციხის თავი გადატეხა,
დადიანი გააქცია,
გურიელი დააბრუნა.

აქვე დავწერ *მეღია-ტულეფიას* სიმღერის ჩვენეული ტექსტის პირველ ნაწილს:

წამყვანი: მეღია ტულეფია, ჯუჰ, ჯუჰ, ჯუჰ!

გუნდი: მეღია ტულეფია, იოჰ, იოჰ, იოჰ!

ამ ტექსტის სიზუსტეზე ჩვენ პრეტენზია არ გვაქვს, ვინაიდან, შესაბამისი მელოდიის არარსებობის გამო, ტექსტის სტრუქტურა თავისთავად ვერ იქნება ზუსტი,

მაგრამ გვაქვს ბგერები და მცირე მოსაზრება შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ.

მელია ტელეფია ჯუჰ, ჯუჰ, ჯუჰ! ჯუნის ოანიანს ამ რიტუალის განხილვისას მოცემული აქვს ორი ვარიანტი: ჯუხ, ჯუხ და ჯუჰ, ჯუჰ. ჩვენ მეორე ვარიანტს ვეთანხმებით: ჯუჰ ჯუჰში საკრალური პოტენციალი უფრო მეტად იგრძნობა და თვით ქალების მიმართ ჯოხის ქნევით მიმართვას დალოცვის უფრო მეტ ელფერსა და ძალას აძლევს. ჯუჰ-ჯუჰი შეიძლება განვიხილოთ როგორც ლუნჯვარ, ქართულად (ამ შემთხვევაში) დალოცვის ახდენა. ჯუჰ-ჯუჰის მოქმედი ნაყოფიერების, გაზაფხულის მომყვანი ღვთაების (ტელეფინუსის) ფუნქციას ასრულებს და ის ამ რიტუალით საკრალურ ქორწინებაში შედის ქალებთან, რაც მისი ჯანსაღი სქესობრივი ძალის გაზრდას გულისხმობს. საკრალური ქორწინება თავისთავად იმიტაცია და ლოცვის საწესო ქმედებაა, რასაც ახორციელებს ჯოხის რიტუალური ქნევით. ღვთაების ხელში კი ჯოხი სიცოცხლის ხის სიმბოლოა. ჯუჰ-ჯუჰის მოქმედი მამაკაცებსაც უქნევს ჯოხს. წამყვანის თქმაზე – მელია-ტელეფია, ჯუჰ, ჯუჰ, ჯუჰ უკან მიმყოფი მამაკაცების მწკრივი შესძახებს: მელია-ტელეფია იოჰ, იოჰ, იოჰ. იოჰ, იოჰ ბგერა აშკარად საკრალურია. ის გვხვდება ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილ სვანურ საგალობლებში და უნდა ნიშნავდეს უფლის დიდებას, თანხმობას, მადლის მოხმობას. რა თქმა უნდა, რიტუალის ეს პროცესი შორს დგას ქრისტიანული ლიტურგიისგან, მაგრამ მორწმუნე ქრისტიანი სვანები ყველა წესს დიდი რწმენით სწორედ აღდგომისათვის მზადების პერიოდში დიდ სახალხო დღესასწაულებზე ასრულებდნენ. თან ინახავდნენ დიად საგანძურს, რომელიც უშორეს წარსულისკენ გვახედებს.

ერთ პატარა მოსაზრებას დავაფიქსირებ მელიასთან დაკავშირებით. მელია-ტელეფიაში ორივე სიტყვის შესახებ არსებობს სერიოზული კვლევა, ახსნილია ტელეფიას არსი, რომ ის არის პროტოხეთური ღვთაების სვანური გამოძახილი. მელიასაც ხსნიან დიდი მეცნიერები.

მკვლევარი გიზო ჭელიძე მელია ტელეფიაში მელიას მელამის მნიშვნელობითაც განიხილავს, თუმცა იგი ამ აზრს შემდგომ არ ავითარებს. (ჭელიძე, 2008:5).

მელამი, შუმერული მითოლოგიის მიხედვით, თვალთ უხილავი ბრწყინვალეობა, რომელიც ღვთაების ძალმოსილებად არის მიჩნეული, ის (ღვთაება) მელამის მეშვეობით ახორციელებს თავის ფუნქციას და მას ამ უნარის მეშვეობით შეუძლია შექმნაც და განადგურებაც. სვანურ ენაშიც არსებობს დაახლოებით იმავე ფუნ-

ქციის მატარებელი სიტყვა მელაში. სვანს დიდი მორიდება და შიში აქვს მელა-მისადმი, ამიტომ თვით მელია-ტულეფიას გაშიფვრა გარკვეულწილად განსხვავებულ შინაარსს გვაძლევს: ღვთაების ფუნქციით აღჭურვილი მელია ტულეფიას წინამძღოლი მელამის გამნაყოფიერებელი ძალით, სიცოცხლის ხის სიმბოლოთი, ჯოხით, ასრულებს სქესობრივი გრძნობისა და განაყოფიერებისადმი მიძღვნილ საწესო ქმედებას (რიტუალს). შუმერებში დიდ ტაძარში ქურუმების მონაწილეობით სიყვარულისა და ნაყოფიერების ღვთაება ინანასთან საკრალური ქორწინების რიტუალს პირველად მეფე ასრულებდა. ქურუმებს შემუშავებული ჰქონდათ ამ რიტუალის დიდი და რთული სისტემა. რიტუალის შესრულების შემდეგ მეფეს ეძლეოდა ღვთიური მადლი და უფლება, როგორც ღვთაებას, თვითონვე ჩაეტარებინა საკრალური ქორწინების რიტუალი თავისი მოქალაქეებისათვის. საკრალური ქორწინების რიტუალის ნიშნებს შეიცავს დღესასწაულ *აღბნ ლაღრანღში* ყვენისა და თავისი დედოფლების სასიყვარულო ურთიერთობა და საქმისაის მიერ დედოფლების მოტაცება, აგრეთვე ყველიერის თამაშების დღესასწაულებზე ითიფალური რიტუალები.

რაც შეეხება რიტუალის ერთ-ერთ ტექსტს – *ელისა მელისა*, მას საწესოსარიტუალო სიმღერა *იავ ქალთიდში* განვიხილავთ, რომელშიც უცვლელადაა შეტანილი იგი.

იავ ქალთიდ

იავ ქალთიდ ბებუცია მურყვამობის (კოშკობის) დღესასწაულის რიგით მეოთხე სარიტუალო სიმღერაა ფერხულით. ის მუსიკალური ფოლკლორის სამყაროში ცნობილია და გამოკვლეულია, მაგრამ ავთანდილ თათარაძის მოსაზრებას, რომ ეს სიმღერა შექმნილია რაჭის ერთ-ერთ სოფელში სვანების ლაშქრობასთან დაკავშირებით, ვერ დავეთანხმები. სამწუხაროდ, ეს აზრი ფოლკლორისტთა გარკვეულ ჯგუფში დომინირებს. იავ ქალთის შინაარსი და სტრუქტურა მხოლოდ ყველიერის თამაშების, მურყვამობის (კოშკობის) სარწმუნოებრივ იდეაზეა აგებული. ქართველი მეცნიერები *იავ ქალთის* მთვარის ღვთაებისადმი სადიდებელ ჰიმნად მიიჩნევენ და პარადღეებს ავლებდნენ ბაბილონურ-ქალდეურ მთვარის ღვთაება ქალდის-

თან. ქალდე, ქალდია, ჰალდია მთვარის ღმერთთა ბაბილონურ-ქალდეური სამების პირველი წევრი. „სოფელი ქალდე (ხალდე) დღესაც კლდე სოფელია სვანეთში და იქ მროკავი მძლავრი მამაკაცების გუნდი დღესაც მღერის წარმართულ ჰიმნს... უთუოდ მთვარის ჰიმნი“ (გელოვანი, 1983:508).

აღსანიშნავია, რომ *ივე ქალთიძისა და საგალობელ ქალთიძის* შორის არსებობს შინაარსობრივი მსგავსება, ორივე საგალობელი კი გარკვეულ თანხვედრაშია სვანურ წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილ საგალობელ *ჯგვრპიშთან*. ყოველივე ამან გადაგვაწყვეტინა, ეს თემა უფრო გაშლილად წარვედგინოთ მკითხველს:

პირველ რიგში, მთვარის ღვთაებასთან დაკავშირებით ივანე ჯავახიშვილის კვლევიდან ჩვენი თემისათვის საჭირო მასალას მოვიხმობ: „ქართველი ხალხის აზროვნებაში წმინდა გიორგის ძველი, წარმართობის დროინდელი ქართველების მთავარი ღვთაების, მთვარის ადგილი უკავია (ჯავახიშვილი, 1951:50). სარწმუნოდ ამ მოსაზრებისა, მეცნიერი სხვადასხვა ეპოქის ორ ისტორიულ მომენტს აღწერს და შედარებით ანალიზს გვაწვდის.

1. სტრაბონის აღწერილობით, „აღბანელნი ღმერთებსაჲთ თაყვანს სცემდნენ მხეს, ზეესს და მთვარეს, მეტადრე მთვარეს. მთვარის ტაძარი იბერიის მახლობლად მდებარეობს. მეფის შემდგომ ყველაზე უფრო საპატივცემულო კაცად ის ითვლება, ვინც ტაძარს ემსახურება. იგი დიდსა და მჭიდროდ დასახლებულ ხატის მამულს განაგებს და ხატის ყმების უფროსად ითვლება, რომელთა შორის ბევრი ქადაგად დაეცემა და წინასწარმეტყველებს ხოლმე. ის, ვინც მეტად აღტაცებული მარტოკა ტყეში დახეტიალობს, ქურუმები დაიჭერენ, კისერზე ჯაჭვს დაადებენ და ერთი წლის განმავლობაში ზვარაკად კარგად ასუქებენ ხოლმე. მერე მას მირონცხებულს სხვა საღმრთოებთან ერთად ღმერთს მსხვერპლად შესწირავენ ხოლმე... როცა მსხვერპლი დაეცემა მიწაზე, ქურუმები სხვადასხვა ნიშნებისდა მიხედვით მკითხაობენ და საჯაროდ ხმამაღლა აცხადებენ ხოლმე. როცა გვამს ერთ დანიშნულ ადგილას მიიტანენ, ყველანი თავის განსაწმენდ ფეხს დაადგამენ ხოლმე“.

ივანე ჯავახიშვილი აქვე გვთავაზობს აწყურის თეთრ-გიორგობის აღწერას. დღესასწაულში მონაწილეობდა უამრავი მლოცველი ქართველი, კახეთიდან, ქიზიყიდან, თუშ-ფშავ-ხევისურეთიდან. და მეტად საინტერესო რიტუალი: „ამ დროს თეთრი გიორგის ერთი მონათავანი დაეცემა ეკლესიის დასავლეთის კარის ბჭესთან თავით ჩრდილოეთისკენ ისე, რომ საყდარში შესვლა არ შეიძლებოდეს, თუ კაცი

ან ზედ არ გადააბოტებს, ან ზედ არ შესდგება. მღვდელმა და ხალხმა მონაზე უნდა გადაიაროს. რაც უნდა ძლიერად დაადგან ფეხი, იგი მაინც ცდილობს კრინტი არ დაძრას“ (ჯავახიშვილი, 1951:50-51).

როგორც ვხედავთ, საოცარი მსგავსებაა სხვადასხვა ეპოქის სრულიად განსხვავებული რელიგიების ორ დიდ დღესასწაულს შორის. განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ სტრაბონის დროს, ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეში ხატის ყმას მსხვერპლად სწირავენ, მე-19 საუკუნეში, რა თქმა უნდა, ეს არ ხდება.

სტრაბონისეულ აღწერილობაში ერთმა დეტალმა ჩემეული მოსაზრების თქმისაკენ მიბიძგა: ხატის ყმა, რომელიც დარწმუნებული ვართ ნებაყოფლობით გახდა ხატის მსახური, გარკვეული დროის შემდეგ ქადაგად ეცემა, დადის ტყე-ღრეში და, ალბათ, დასახლებულ ადგილებშიც და ქადაგებს; ქურუმები მას იჭერენ, კისერზე ჯაჭვს დაადებენ: ერთი წლის განმავლობაში საღმრთო ცხოველვით კვებავენ და ასუქებენ. აქ ზოგიერთი რამ გაზვიადებულად მეჩვენება. სტრაბონმა, როგორც ჩანს, დაინახა საღმრთო ცხოველთა შეწირვისას ხატის ყმის მსხვერპლ შეწირვა და ისიც ერთი წლის ნასუქ ზვარაკად ჩათვალა, რაც კატეგორიულად არასწორია. ასკეტური რელიგიური ცხოვრების შედეგად სულიერად ზეაღმატებული, აღტკინებული ხატის ყმა ქადაგად ეცემა და წინასწარმეტყველების უნარს იძენს. მისი საღმრთო ცხოველვით ზვარაკად გასუქება, იმ რეგიონში, სადაც უძველესი ცივილიზაციების რელიგიური შეხედულებები ბატონობდა, სრული ნონსენსია (კაცმა ლამის კაციჭამიათა რიტუალს შეადარა დიდი რელიგიური დღესასწაული).

სინამდვილეში, ალბათ, საქმე გვაქვს სულ სხვა მოვლენასთან. სტრაბონის მიერ აღწერილი მთვარისადმი მიძღვნილი რიტუალი იყო დიდი მისტერია, სადაც ქადაგად დავარდნილი ხატის ყმა ნებაყოფლობით ეწირებოდა ღმერთს, იქ მყოფი მლოცველები გვამზე ფეხის დადგმით იწმინდებოდნენ, ანუ ცოდვებს გამოისყიდნენ. ფაქტი, რა თქმა უნდა, შემზარავია, მაგრამ იმ ეპოქისთვის მას დიდი სარწმუნოებრივი მნიშვნელობა თუ დანიშნულება ჰქონდა. მიჭირს შედარება, მაგრამ რეალობას ვერ გაეკცევი. სტრაბონის მიერ აღწერილ ეპოქაში, პირველ საუკუნეში ადამიანებმა თვით განკაცებული ღმერთი შევწირეთ ზვარაკად და დღემდე ვაბიჯებთ ფეხს, ცოდვების გამოსასყიდად. ის კი, ჩვენი ცოდვებით დამძიმებული, მოთმინებით იტანს და გვიტანს, მუდმივად ისევ ჩვენ გვერდით არის და ჩვენი შემწეა.

ივანე ჯავახიშვილმა ამ ორი დღესასწაულის მაგალითზე შეისწავლა საქართვეპ-

ლოს ყველა რეგიონის წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი შესაბამისი ტიპის დღეობები, კულტმსახურების წარმოშობის ისტორიები და დაადგინა: „ყველგან, სადაც ქართველებს უცხოვრიათ, მთვარის თაყვანისცემის კვალი შერჩენილია. ამის გამო მთვარის, ვითარცა მთავარი მეუფისა და ღვთაების თაყვანისცემა, ყველა ქართველი ტომის უძველეს რწმენად უნდა ჩაითვალოს“ (ჯავახიშვილი, 1951).

ახლა კი, როცა ხელთ გვაქვს ივანე ჯავახიშვილის საპროგრამო მასალები მთვარის ღვთაების შესახებ, დავუბრუნდეთ ჩვენს თემას და ვეცადოთ დავადგინოთ, რამდენადაა დაკავშირებული ჩვენი კვლევის ობიექტები, სვანური მუსიკალური ფოლკლორის უძველესი ნიმუშები, *ქალთიდ*, *იავ ქალთიდ* და წმინდა გიორგის (ჯგერბგის) საგალობლები მთვარის ღვთაების კულტთან, მოიპოვება თუ არა ამ საგალობლების ტექსტებსა და სარიტუალო სივრცეში ამის რაიმე დამადასტურებელი ფაქტი. ამ შემთხვევაში სამოქმედო არეალი სვანურ ფოლკლორს ეფუძნება.

სვანური ენით მთვარის სახელია დოშდულ. სამწერლობო ქართულში მთვარის დღედ ითვლება ორშაბათი, მეგრულ-ჭანურში მთვარის სახელი თუთასგან მიღებული – თუთაშხა, სვანურში – დეშიდიშ – დოშდულის მიხედვით. აქვე განვმარტავ: სვანურ სამეტყველო სივრცეში ორშაბათია დეშიდიშ და არა დოშიდიშ. სვანურად თვის სახელია თევ. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მთვარის სვანურ სახელწოდებას მეტი სიახლოვე უნდა ჰქონდეს მეგრულ-ჭანურთან – ბოლო ბგერა დონი შეიძლება თანი ყოფილიყო. მაშინ სვანური ასეთ ფორმას მიიღებს: დოშთულ, დეშითიშ. ამ შემთხვევაში ის, როგორც ერთიანი წარმოშობის და საერთო ოჯახის წევრი, თავისუფლად იკავებს ადგილს საერთო ქართული მთვარის თუ მეგრულ-ჭანური თუთას გვერდით. ეს კი ნაკლებ საფიქრალს გვიქმნის იმისთვის, რომ დამატებით ვეძებოთ არგუმენტები მათი ერთარსობის დამადასტურებლად. ასეთი ცვლილება ახალი მოსაზრების საშუალებას იძლევა: ხომ არ დევს დოშთულსა და დეშითიშში უფრო ღრმა აზრი? ხომ არ ნიშნავს სიტყვა ცის თვალს? ორშაბათის სვანური სახელი დეშითიშ ამ შემთხვევაში ასე გაიშიფრება – დე-დეც, ანუ ცა. დეც სვანურად ცაა, თიშ-თეიშ – თვალისა. ამდენად, დეშითიშ – ცის თვალი, ცის თვალისა.

რაც შეეხება დოშთულ, ამ შემთხვევაშიც ჩვენ დო შეიძლება განვიხილოთ როგორც დე, ანუ დეც, ხოლო თულ იქნება თვალის კნინობით ფორმა და ისევ მივღებთ დო – დე – ცა, დოშთულ – ცის თვალი. ეს კი კომენტარს აღარ საჭიროებს.

ზემოთქმულის მიხედვით, ჩვენი მოსაზრება შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოვაყ-

აღბოთ: მთვარის სვანური სახელწოდება – ცის თვალი ერთ-ერთი უძველესია და, ფეიქრობთ, ამ მოსაზრებას აქვს არსებობის უფლება. აღბათ, შესაბამისი დარგის მკვლევარ-სპეციალისტები ამ საკითხს მთელი სერიოზულობით, ობიექტურობით მოეკიდებიან და განიხილავენ.

მსოფლიო მითოლოგიაში ბევრგან დომინირებს მთვარე, როგორც ცის თვალი: ეგვიპტურში ჰოროსის მარჯვენა თვალია მზე, მარცხენა – მთვარე; ქალღმერთ ტეფნუტსაც მზისა და მთვარის თვალი უდგას; ჩრდილოურ მითოლოგიაში ღმერთი ოდინის თვალები მზე და მთვარეა. საინტერესო პარალელებია.

მთვარე რომ უძველესი და უზენაესი ღვთაებაა ქართველთა წარმართულ ღვთაებათა პანთეონში, ამაზე სხვა მოსაზრება არც არსებობს. ქართველი მეცნიერების მიერ ეს თემა ყოველმხრივ შესწავლილი და განხილულია. ასევე ყველასთვის ცნობილია, რომ მთვარის ღვთაება ქრისტიანულ ეპოქაში წმინდა გიორგიმ ჩაანაცვლა. ასევე ცნობილია, რომ სვანეთში წმინდა გიორგი იგივე ჯგერაგია. ამ წმინდანის კულტი განსაკუთრებით ძლიერია სვანეთში. აქ წმინდა გიორგის სახელი მთლიანად შეცვლილია *ჯგერაგით*, რითაც, გარკვეულწილად, იგრძნობა წარმართული ღვთაების, წარმართული კულტის, გამოძახილი ქრისტიანულ რელიგიურ ცხოვრებასა და ყოფაში.

სვანეთში ჯგერაგა დღესაც არის ერთ-ერთი უზენაესი ძალა, სიკეთის მფარველი, ბოროტების დამორღვეველი, გაჭირვებულის შემწე და ქომაგი, ვაჟაცობის, ვაჟიანობის მფარველი. ამ სახეში საკმაოდ დიდია წარმართული ელემენტი. სვანები უძლიერესი საგალობლით ადიდებენ ჯგერაგს – მცველ და მფარველ ძალას. ჩვენთვის ცნობილია ამ საგალობლის რამდენიმე ვარიანტი: ბალსქვემოური, ლატალური, მესტიური, უშგულური, ჩოლურული, ლენტეხური. შესაძლებელია, ვარიანტების რაოდენობა მეტი იყოს. ინტონაციურად ეს ვარიანტები ერთმანეთისგან განსხვავდება, ზოგიერთში განსხვავება დიდია, მაგრამ ამ სიმღერებს გააჩნიათ საერთო მახასიათებლები: შინაარსი, საერთო ბგერები, რომლებშიც ამოიკითხავ ღვთაების ფუნქციას. ხოლო საკრალური ბგერები და ბგერათა წყობა თითქოს მხოლოდ ჯგერაგისთვისაა დამახასიათებელი. თუმცა არ ვინჯართ, ხანგრძლივმა დაკვირვებამ საგალობელ ჯგერაგის ნათესავების მოძიებამდე მიგვიყვანა. აღმოჩნდა, რომ მთვარის ღვთაების ფუნქციის გამო, გარკვეულ შინაარსობრივ და სტრუქტურულ სიახლოვეს ავლენს ღვთის სადიდებელ ჰიმნ *ქალთიდთან* და საწესო-სარიტუა-

ლო სიმღერა *იავ ქალთიდთან*. ამას ემატება მეცნიერული კვლევები აღნიშნული სარიტუალო სიმღერების უშუალოდ მთვარის უზენაესი ღვთაების რწმენის წიაღიდან წარმოშობის შესახებ.

უპირველეს ყოვლისა, დასადგენია, რამდენად თანხვედრაშია მთვარის ღვთაების შესახებ მეცნიერთა კვლევები საგალობლებთან: *ქალთიდ, იავ ქალთიდ* და *ჯგვრწვიშ*. ამის გასარკვევად საჭიროა ამ საგალობელთა ტექსტობრივი შესწავლა-ანალიზი. ჩვენ შევეცდებით, ჩამოყალიბებული შეხედულებები და მოსაზრებები შევთავაზოთ მკითხველს, თუ რამდენად გამოგვივა ეს, შეფასებას მოუთმენლად დაველოდებით.

მაშ ასე, ვიწყებთ და პირველად ვიხილავთ საგალობელ *ქალთიდს*.

ქალთიდ

ამ საგალობელმა მეტად საინტერესო ისტორია გამოიარა. დღეისთვის ცნობილი და ფოლკლორისტებში მეტად პოპულარული საგალობელი, უნდა ითქვას, რომ მეორედ დაიბადა. თუ რა არის ეს მეორედ დაბადება და სინამდვილეში რა მოხდა, ამაზე ერთი ღამე ისტორია გაგვეცემს პასუხს.

მე-20 საუკუნის სამოციან წლებში მესტიის რაიონის სოფელ ეცერის საშუალო სკოლაში მოქმედებდა სკოლის მოსწავლეთა სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლი. ანსამბლს ხელმძღვანელობდა პედაგოგი საშა გურჩიანი. ის არა მარტო პროფესიონალი მუსიკოსი გახლდათ, არამედ დიდი ენთუზიასტიც და სვანური მუსიკალური ფოლკლორის უზომო მოყვარული: მუდმივად ცდილობდა ბავშვებისთვის შეექმნა სასურველი გარემო, დაეინტერესებინა და შეეყვარებინა სვანური მუსიკალური საგანძური. ამ მიზანს მან წარმატებით მიაღწია: მან შეკრიბა მოსწავლეთა ძლიერი ჯგუფი, რომლებიც მასწავლებელთან ერთად ეძიებდნენ და იჭერდნენ სიმღერებს. შემდეგ კი სხვადასხვა ჟანრის სიმღერა-საგალობლები სკოლის მოსწავლეთა ანსამბლში იძენდა ახალ სიცოცხლეს. ვინ იყვნენ საშა გურჩიანის ჯგუფის წევრები? ეს ბავშვები შემდეგში უკვე საქვეყნოდ აღიარებული მომღერლები გახდნენ: რუსლან (ფერბენქს) სტეფლიანი, ტრისტან პაკელიანი და შოთა გურჩიანი – სკოლის გუნდის მთავარი სოლისტები. საშა გურჩიანმა არა მარტო

შექმნა ანსამბლი, მან აღზარდა უძლიერეს მომღერალთა თაობები, რომელთაც, უპირველეს ყოვლისა, შთაუნერგა ეროვნული ფასეულობების მიმართ სიყვარული და დღეს მისი აღზრდილები წარმატებით მოღვაწეობენ კულტურის ამ სფეროში. სწორედ ისინი არიან მესტიის რაიონული ანსამბლის ერთ-ერთი მთავარი ბურჟები: რუსლან (ფერბექს) სტეფლიანი, გულვერ გერლიანი, გენო გერლიანი, ტოლი (ანატოლი) გერლიანი, არჩილ მურდველიანი, ემზარ მურდველიანი. სამწუხაროდ ჯემალ გერლიანი, ტრისტან პაკელიანი, ზაურ გერლიანი და რუსლან (უფროსი) გერლიანი გარდაცვლილნი არიან. დიდება მათ სულებს!

ახლა კი *ქალთიდი*ს მეორედ დაბადებაზე: 1976 წელს რუსლან (ფერბექს) სტეფლიანმა შეკრიბა ერთუხიასტოა ჯგუფი და შექმნა ფოლკლორული ანსამბლი *ქალთიდი*. ანსამბლმა მთავარ მიზნად ძველი სიმღერა-საგალობლების მოძიება-აღდგენა დაისახა. გაიხსენეს და ახლებურად, პროფესიულად, დაამუშავეს საგალობელი *ქალთიდი*, სიმღერა-ფერხული *შეხე აბრამ, შგარიდა, როსტომ ჭაბიკე* და სხვ. ანსამბლის მთავარი წევრები იყვნენ: რუსლან სტეფლიანი (ხელმძღვანელი), გულვერ გერლიანი, ტოლიკ (ანატოლი) გერლიანი, არჩილ მურდველიანი, ფრიდონ გურჩიანი, ემზარ მურდველიანი, გენო გერლიანი, ტრისტან პაკელიანი (გარდაცვლილი), ჯემალ გერლიანი (გარდაცვლილი), ნოდარ საბანაძე (გარდაცვლილი), ზაურ გერლიანი (გარდაცვლილი), რუსლან გერლიანი (უფროსი, გარდაცვლილი). ანსამბლს შეემატნენ ახალგაზრდები: რუსლან (უმცროსი) გერლიანი, ამირან პაკელიანი, ბექა გერლიანი.

ანსამბლი *ქალთიდი* ფოლკლორულ სამყაროში ცნობილია როგორც წარმატებული ავთენტური ანსამბლი და დიდი ავტორიტეტიც სარგებლობს.

მე ეცერში დავიბადე და გავიზარდე. ვამაყობ იმით, რომ მეც საშა გურჩიანის აღზრდილი ვარ და, როგორც მოცკეპავე, დიდების ზენიტში მყოფი, ეცერის საშუალო სკოლის სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის წევრი ვიყავი და, ბუნებრივია, ჩემთვის განსაკუთრებით სასიხარულო და საამაყო ჩემი თანასოფლელების, ჩემი სიყრმის მეგობრების და ნათესავების, ქალთიდელების საქვეყნო წარმატება.

ახლა კი შევერკინოთ ღვთის სადიდებელ ჰიმნ-საგალობელ *ქალთიდს*. ამ საგალობელის შესახებ, სამწუხაროდ, არ არსებობს ცნობები, თუ კონკრეტულად სად, რა ვითარებაში, რომელ რელიგიურ დღესასწაულებზე იმღერებოდა, ითქმებოდა. ის ჩავიწერე ჩემი გვარის მახვშ მურზაბეკ გურჩიანისა და ხოსია გურჩიანისაგან.

შეიძლება მათ ჰქონდათ რაიმე ინფორმაცია, მაგრამ დღეს ჩვენ ხელთ არაფერი გაგვანია. ერთადერთი ეს არის მრავალწლიანი დაკვირვების შედეგად მიღებული მოსაზრებები. ასევე დაგვერდნობით გენეტიკური მემსიერების სიღრმეებიდან ამოქანულ პატარ-პატარა, ასე თუ ისე შესაძლებლად მიჩნეულ მასალას, რაც, რა თქმა უნდა, ძნელია, თუმცა იმედის მომცემად გვესახება შედარებითი ანალიზი ამ ჯგუფის სხვა სიმღერებთან მიმართებაში. და ისევ და ისევ მეცნიერთა ნაშრომები მთვარის ღვთაებასთან დაკავშირებით.

ქალთიდ

ღვთის საღიდებელი ჰიმნი

ჰოო, შუღლიაოდი,

შეეია, ქეეეია, შიძოიი ოოჰოო ჰააა,

ოდა შტარუციია, ოდა ფარუციია

ჰეეე ოჰოოოი ოოო ჰოო

უეჯიჰო (ფორეჯიოო) იეჰა, ოოოჰო ჰაა

ოოო იეეჰა

შტარუციია, ფარუციია, თეეი ოოჰო

ღია ჰოო დიეეჰე

შუშპაარი ოოიდიო

ოიი ოიჰა ოოჰა

ოდა აჯოსა ჰეე რაუქენსია ოდირე ოოო ოოჰა

როგორც ვხედავთ, საგალობელი იწყება საკრალური შეძახილით ჰოო შუღლიაოდი. ჰოო შეძახილია ღვთაებისადმი (*ჰო, ლილე, ჰო, ჯგერაჰ, ჰო, ქრისდეშ* და სხვა), თუმცა ამ ფრაზაში შუღლიაოდი არც ერთ ღვთაებაზე არ მიგვანიშნებს. არადა უშუალოდ ღვთაებას, მის არსს რომ უკავშირდება, ცხადია. შესაძლოა ეპითეტია იმ ღვთაებისა, რომლისკენაც მიმართულია ეს შეძახილი, მოხმობაა ჰოო, ანუ შესაძლებელია ღვთაების არსია ამ ე.წ. ეპითეტში. სიმართლის დასადგენად, ალბათ, საჭიროა გავიგოთ, რას უნდა ნიშნავდეს სიტყვა შუღლიაოდი. სვანურ რელიგიურ ტერმინოლოგიაში არსებობს სიტყვა ლიღელაი (აღკვეთა), ლუღლიანე (აღკვეთილი), რაც ნიშნავს რაღაც

გადაცდომისათვის გარკვეული დროის განმავლობაში ზვარაკით სავალდებულო ლოცვის რიტუალების ჩატარებას; ასევე, როდესაც პირი ან ოჯახი ღმერთის, უფრო მეტად ჯგერბგის წინაშე, გარკვეული ცხოვრებისეული სასიცოცხლო და საერთოდ მნიშვნელოვანი საკითხების გადასაწყვეტად ფიცით ვალდებულებას იღებს გარკვეული სახის რელიგიური, მისტიკური რიტუალების ჩატარებისა. ამ რიტუალებს ოჯახი საიდუმლოდ ასრულებს: სვანი კაცი ასევე იფიცებს ხოშა ღერმეთს (დიდ ღმერთს). ხოშა ხერთემ ყერლო (დიდი ღმერთის მადლით), თარგლეხერი ყერლო (მთავარანგელოზის მადლით) ჯგერბგი ყერლო... (წმინდა გიორგის მადლით). სვანურად ფიცს ლილუნე ეწოდება. იყო შემთხვევა, როცა, რაღაც კატაკლიზმების, მკაცრი კლიმატური პირობებისა თუ მასობრივი ავადმყოფობის გამო, თვით თემებს შემოუღიათ რელიგიური დღესასწაულები. მესტიის რაიონის სოფელ ეცერში ოთხი სოფლის – ბარშის, სეიფის, ჭელირისა და ქურაშის მცხოვრებლებს, როგორც ამბობენ, ოდითგან ჰქონდათ ლულტლიანე, განუწყვეტელი წვიმიანობის დროს ეცერის მთავარანგელოზის ეკლესიასთან რელიგიური რიტუალისა *კირიოლა*. ღმერთის, ჯგერბგის წინაშე ფიცის დადება, უბრალოდ დაფიცებითაც კი, შენ უკვე ლულვლიანე ხარ და ეს ფიცი არ უნდა გატეხო. ყველაზე საინტერესო ის არის, რომ ლილვლიანი (აღკვეთა) უფრო მეტად ჯგერბგს უკავშირდება.

საგალობელ ჯგერბგის ქვემოსვანურ, ჩოლურულ, ვარიანტს ასურდულა ჰქვია და ასე იწყება:

ო, ჯგერბგ ასურდულაო, ო

ჯადღიაააა შეეოოშეე ჰოო

იაა ოოდა

ასურდულა (ასურდღია) ჯადღია ნიშნავს ჯგერბგლო (ჯგერბგის მადლმა, ჯგერბგს ვფიცავ). *ჯგერბგის* მესტიურ ვარიანტში არის ასეთი ლოცვითი სინტაგმა ელეშუ ღღია – ეს უკვე ელიასთან დადებული ვალდებულებაა (აღკვეთა), რაც უძველეს პერიოდში, სვანეთში მომხდარი დიდი კლიმატური კატასტროფის გამო აისახა დიდ რელიგიურ დღესასწაულ *ჰელიშობაში*. *ჰელიშობა* დღესაც კი დიდი ხალხმრავლობით ტარდება. ასე რომ, საკრალური ბგერები – შუღიაოდი (შუღვიაოდი), ელეშუღვია, ასურდულა (ასურდღვია), სავარაუდოდ, საერთო ძირის და ფუნქციის მქონე ღვთაებებზე მიანიშნებს. ვეცადოთ, სხვა მაგალითებითაც დავადასტუროთ ეს მოსაზრება. საგალობლის პირველი სიტყვა შუღიაოდი (შუღვიაოდი) ღვთაება

ქალთიდის ფუნქციის გამომხატველი ეპითელია.

შეია ქტეია, კერძოდ, შეია ჩვენ მიერ წინა თავებში განხილულ შენაუს უნდა გამოსატყვედეს (კეთილდღეობას, ნაყოფიერებას). სიმღერებში არის საკრალური სიტყვა შედა, რაც გულისხმობს ღაგუშედას (შეგვეწიე). ქტეია შესაძლებელია ძველ ტექსტში ყოფილიყო ღტეია. მაშინ უკვე იკვეთება მისი (ღტეიას) საკრალურ სიტყვად ქცევის ისტორია.

ოდა სასტარტო სიტყვაა შტარუციას და ფარუციას ქმედების გამოსახატავად. შტარუცია ან შარცია, როგორც უკვე ვიცით, შწრ ძველი სვანურით მზის სახელია. ალბათ, ამ სიტყვით ამკობენ ქალთიდს, რომ ის მზეა, ნათელია ცისა.

ფარუცია-ფარცია – ამ სიტყვიდან გამოვყოთ ფარ, ანუ ფარა, რომელიც ჩვენ უკვე განვიხილეთ, და ნიშნავს მწყემსვას. ციას შესახებ მხოლოდ ის შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის აღნიშნავს ცას. ზემოთქმულიდან კი შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ფარცია მწყემსია, მწყემსვაა ცისა.

ჰეე – შეძახილი სადიდებელი ღვთისა.

რიძო – ღვთიური ნათელი.

ქაუჰეჯიძო (ფორეჯიძო) – ჩანს, ქაუ ეჯიძო უფრო აისხნება, ვიდრე ფორეჯიძო. ქაუჰეჯიძოში ქაუ შეიძლება აღნიშნავდეს ქალთიდს, ჰეჯიძო კი ქალთიდის შეფასებაა, როგორც ცხებულის (ჯგერანგთან კავშირი). თუმცა ფორეჯიძოშიც შეიძლება იპოვო სწორი პასუხი, თუ ფორს ჩავთვლით ფარად.

გავეყეთ ტექსტს:

მეორე ნაწილი იწყება ბგერებით, რომლებიც თითქოს გვეუბნებიან: ვადილოთ კიდევ ერთხელ:

ოლო (ან ჰოლო) იეჰა,

შტარუცია ფარუცია თეეთი ოო ჰო.

ამ სტრიქონში უკვე ახალი სიტყვაა – თეეთი. თეთის შესახებ შეიძლება ვაბედუ-
ლად ვივარაუდოთ: ის, არც მეტი, არც ნაკლები, მთვარის სახელწოდებაა. ის ადას-
ტურებს ჩვენს ვარაუდს, რომ მთვარის სვანური სახელწოდება შეიძლება იყოს არა
დომდულ, არამედ დომთულ. და დ-ს მაგივრად თ-ს გამოყენება მთვარის სახელ-
წოდების საზოგადო ფუნქციას წარმოაჩენს. დომდულის ასხნა კი ფაქტობრივად
შეუძლებელია.

სიტყვა თეეთი საშუალებას გვაძლევს ქალთიდში მთვარის სახელწოდება დავი-

ნახოთ და დამაჯერებლად წამოვაყენოთ იდეა, რომ ქალთიდი არის მთვარის ღვთაების უძველესი ქრისტიანობამდელი ღვთაების სახელი, რაც ქართველი მეცნიერების მიერ ამ საკითხთან დაკავშირებული მოსაზრებების მტკიცებულებად შეიძლება ჩაითვალოს.

საგალობლის შემდეგი სტრიქონი უღერს ასე:

ღია ჰოო დიეჰჰე ან: იაჰოო იეჰჰე.

ეს ბგერები, რომ იტყვიან, სვანური საგალობლების სისხლძარღვებია. საგალობელი მოქმედებაში სწორედ მათი მეშვეობით მოდის. ისინი არიან ტერმინთა და სიტყვათა მაკავშირებლები, ისინი აღნიშნავენ ვედრებას, სადიდებელ და მოხმობის საკრალურ ბგერებს. მათ შორისდებულებად ვერ მოვიხსენიებთ, ვინაიდან ისინი დასაბამიდან დიდი სულიერი მამების (ქურუმების) მიერ შემუშავებული საკრალური ბგერებია, იგივე დატვირთვის უამრავ ტერმინსა და სიტყვათა როულ წყობასთან ერთად.

ია ჰოო იეჰჰე კი შემდეგ სტრიქონზე გადასვლის და თეთის ფუნქციის შუშპარით გამოხატვის მაკავშირებელი და სადიდებელი ბგერებია.

მთვარის პატივსაცემად სვანეთში არსებობდა ცეკვა *შუშპარი*, რომელიც ღვთის სრულდებოდა და რომელშიც წრის შიგნით ან ორ მწკრივს შორის ერთი ან ორი მოცეკვავე თავდავიწყებამდე ცეკვავდა (თათარაძე, 2010). რიტუალური ცეკვა *შუშპარი* იმდენად იყო გავრცელებული საქართველოში, რომ ის ცეკვა-თამაშისა და მხიარულების ზოგად სახელწოდებად იქცა.

ბოლო სტრიქონი:

„ოოდა აჯისა ჰჰე

რაუქენსია ოდი ჰჰე

ოოოი ოო ჰა.

თითქოს ცოტათი გაუგებარია, მაგრამ რადგან აჯისას ახსნა შეგვიძლია, რაუქენსია ქალთიდის სხვა ფორმით საკრალურ მინიშნებად ჩავთვალოთ და ისევე მივიღებთ ღვთაება ქალთიდის სადიდებელი მელოდიის დამამთავრებელ აკორდს. ეს არის ამ დიდებული საგალობლის ტექსტური შინაარსის წარმოჩენის ჩვენეული მცდელობა. ჩვენ, რა თქმა უნდა, ვითვალისწინებთ იმასაც, რომ მრავალსაუკუნოვან ეპოქებში, მრავალ თაობაში ზეპირი ფორმით გადაცემულ, ათასგვარ ქარტყილ-გამოვლილ და დღემდე ასეთი ფორმით მოღწეულ ტექსტებში იქნება გარკვეული

ცვლილებები, არსებული ბგერები და ტერმინები შესაძლებელია განსხვავდებოდეს შესაბამისი არქაული ბგერებისგან. ჩვენ გვაქვს იმედი, რომ წარმოდგენილი მასალა შემდგომში მკვლევრებს საშუალებას მისცემს გამოასწორონ არსებული ხარვეზები.

აქვე გვინდა განვაცხადოთ, რომ ჩვენ მიერ ე. წ. გაშიფრული ტექსტების თანამედროვე სალაპარაკო ენით ჩანაცვლებას კატეგორიულად ვეწინააღმდეგებით. ეს იქნება უდიდესი მკრეხელობა, უპატივცემულობა ჩვენი წინაპრებისა, იმ დიდი სულიერი მოღვაწეებისა, რომლებმაც სწორედ უმაღლესი სულიერი ცოდნის საფუძველზე ჩამოაყალიბეს ბგერათა და ტერმინთა მძლავრი საკრალური სამყარო, რის საფუძველზეც მათ შექმნეს დვთის სადიდებელი ჰიმნები, საწესო-სარიტუალო სიმღერები და მისტერიები. ახალგაზრდობას, და საერთოდ მკითხველს, ამ საგალობლებს გაცნობა სულიერად აამაღლებს.

იავ ქალთი

იავ ქალთი მურყვამობის (კოშკობის) რიგით მეოთხე სარიტუალო სიმღერაა ფერხისით. როგორც აღვნიშნეთ, ის მუსიკალურ სამყაროში ცნობილია და გამოკვლეული, თუმცა ზოგიერთი მკვლევრის მოსაზრებას ამ სიმღერის რაჭაში შექმნის შესახებ ვერ დავეთანხმებით. ეს აშკარად შეუსაბამო მოსაზრება გამოითქვა იმის გამო, რომ აღნიშნულ რიტუალურ სიმღერაში რაღაც ფორმით ჩასმულია *ლექსი ელიასა მელიასა*, რომელიც ისედაც მცდარი თანმიმდევრობით შედგენილ თვით რიტუალის ტექსტში უფრო მეტ გაუგებრობას იწვევს. წინასწარ უნდა ვთქვათ: *იავ ქალთის* ტექსტი, შინაარსი და სტრუქტურა მხოლოდ ზამთრის განდევნისა და ბუნების აღორძინების საგაზაფხულო დღესასწაულის *მურყვამობის* (კოშკობის) სარწმუნოებრივ იდეაზეა აგებული. ხოლო ამ ტექსტთან მისი შინაარსის დაურღვევლად მიბმული სხვა ისტორიულ ფაქტთან დაკავშირებული ტექსტი ამ რიტუალის ინტონაციაზეა აწყობილი და თავიდანვე ისეთი ფორმით იქნებოდა მისადაგებული მთავარ სარიტუალო ტექსტზე, რომ შინაარსობრივი დისონანსი არ გამოეწვია. ეს წესი კი აშკარად დარღვეულია. ერთმანეთშია არეული საწყისი სარიტუალო და *ელიასა მელიასა* ტექსტები. ჩვენ, გარკვეული კვლევითი სამუშაოების შედეგად, შეძლებისდაგვარად, დავადგინეთ, ჩვენი აზრით, სწორედ სარიტუალო ფუნქციის ტე-

ქსტი. ანსამბლ *შვარიდას* მიერ მოძიებული მასალების საფუძველზე გთავაზობთ ამ ტექსტს:

იავ ქალთი

იავ ქალთიო ბებუცია,
სოფელი ქალთიო შუშპარია,
შუშპარს ჩუქანო ქვიანანია,
ქვიანი ჩვენიი ზიანანია,
მურყვამ ხვერეე ზიანანია,
ზიანი ჩვენიი მოყვარეა,
ზიან ჩვენი მოყვარეა,
მოყვრის მოყვარია ნიაა,
ღუდა იმთე ამჩედელი?
ღუდა ცხეკთე ამჩედელი,
ცხეკთე იმლა ამჩედელი?
ჩავაშ კვადლაშ ლამარათე,
ჩავაშ კვადალ მაი ხეროლა?
ხეხემიშ ი ჭაშიშ ლაღეეურა,
ჟიქან გიკი ჩუქან ჯიკი,
სემი ძიკვი სვა ხომუკვა,
აჩამ ჩია ვერა, მიაგულს ლახგვარენა,
აჩამ ჩია ვერა, მიაგულს ლახგვარენა.

ეს სიმღერა იწყება სიტყვებით: *იავ ქალთი ბებუცია*. ბებუცია თითქოს სემანტიკურ სიახლოვეს გამოხატავს *ქალთიღის* საგალობლის ტექსტში არსებულ საკრალურ სიტყვებთან – შვარცია და ფარცია. თუმცა ეს სიახლოვე მხოლოდ სიტყვების დაბოლოების – ცია – არსებობით და ორივე საგალობლის ერთიანი სარწმუნოებრივი თვალთახედვით მოიაზრება.

სოფელ ქალთიო შუშპარია. ჩვენი ვარაუდით სიტყვა სოფელი პირდაპირი მნიშვნელობით არ არის ნახმარი, მით უმეტეს მაშინ, როდესაც საკულტო ხასიათის სიმღერასთან გვაქვს საქმე და მთელი ტექსტი მინიშნებებითაა შექმნილი. სოფელში, ალბათ, უნდა ვიგულისხმოთ უფალი, საუფლო. ამ აზრს ავითარებს მკვლევარი

ჯუნის ონიანი (ონიანი, 1969-210). ამ მოსაზრების მართებულობას თვით ამ სტროფის შინაარსი გვიდასტურებს. შუშპარი ხომ მთვარის ღვთაებისადმი, ქალთიდისადმი, მიძღვნილი თავდავიწყებული როკეაა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ამ ეტაპზე მხოლოდ ამ მოსაზრებით შემოვიფარგლებით.

შუშპარს ჩუქვან ქვიანია,

ქვიან ჩვენი ზიანია.

შუშპარს ჩუქვან რომ ქვიანია ეს მინიშნებით ზამთარია, მკვდარი ბუნებაა და ქვიანი თავისთავად ზიანია.

მეორე კუბლეტი:

მურყვამ ხვერე ზიანია,

ზიან ჩვენი მოყვარეა.

ეს სიტყვები უკვე ხსნის პირველი სტროფის მინიშნებით თქმულს: მურყვამ ხვერე ზიანია. ხვერე სვანურად დანგრევაა. ლიხვრე (დანგრევა) ამ ფორმით უბრალოდ საკრალური აზრით მინიშნების ფორმატშია ჩასმული. მურყვამ ხვერე, რა თქმა უნდა, ზიანია, მაგრამ ზიანი რანაირად უნდა იყოს მოყვარე? ამის პასუხს გვაძლევს ჩვენ მიერ აღწერილი თოვლის მურყვამის (კოშკის) დანგრევის პროცესი: ორი ჯგუფი ანგრევს თოვლის მურყვამს და რომელ მხარესაც წაიქცევა, იმ მხარის სოფლებს ბედნიერი წელი, კარგი მოსავლიანობა და ბარაქა გარანტირებული აქვთ. აი, რატომ არის *მურყვამ ხვერე ზიანია* ჩვენი მოყვარე. ამით უკვე *ივე ქალთის* ერთი შეხედვით გაუგებარი შინაარსის კვანძი გახსნილია და სოფელ ქალდიზე სვანების დაპყრობითი ომის ზღაპარი დავიწყებას უნდა მიეცეს. ისე კი *ელეიასა მელეიასა* ლექსში აღნიშნულია ფაქტი – *ახლა რაჭა ჩვენიასა*. ისტორიულად ცნობილია ბარის დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნებისათვის ბრძოლის ცალკეული ეპიზოდი და ამ ლექსშიც, ალბათ, ეს აზრია გატარებული: მე-16 საუკუნეში იმერეთის მეფე ალექსანდრეს ინტრიგების შედეგად, სვანები რაჭის თავად ჯაფარიძეებს დაუპირისპირდნენ. დაპირისპირების დროს მოკლული ორი თავად ჯაფარიძის საქმე მეფემ განიხილა და ზემო რაჭის სოფლები ჯაფარიძეების სათავადოს მიაკუთვნა. გარკვეული დროის შემდეგ, როგორც ჩემთვის ცნობილია, სვანებმა რამდენიმეჯერ ილაშქრეს. ერთ-ერთ ლაშქრობას ფუთა დადემშქელიანი ხელმძღვანელობდა. შესაძლებელია რაღაც დროით დაიბრუნეს სვანებმა ეს ტერიტორიები, თუმცა, როგორც ჩანს, არც ისე დიდი ხნით. ჩვენი მტკიცე ვარაუდით, სიმღერაში *ელეიასა მელეიასა*

ეს მომენტი ალწერილი. სხვა მაგალითებიც არსებობს, მაგრამ ამ შემთხვევაში გადმოცემული ამბით დაგკმაყოფილდეთ. ზღაპარი კი ზღაპრად დარჩეს.

ელიასა მელიასა ამ ფაქტთან დაკავშირებით უთქვამთ. მელამი სვანურში განმანდგურებელი ბრწყინვალეაა, რომელსაც ასხივებს ღვთაება. ეს სიტყვა პარალელს პოულობს შემერულ იმავე სახელწოდების აღნიშნულ ბრწყინვასთან – მელამთან. შუამდინარული ღვთაებები შემოსილი არიან განსაკუთრებული ბრწყინვალეობით, რომ იტყვიან, რომლითაც ღმერთი ღმერთობს. მელამის გარეშე ღმერთი ფოტულად იქცევა. ღმერთი მელამით ქმნის სიცოცხლეს და ცხოვრებას და მელამის ძალითვე შეუძლია განადგურება. სწორედ ასეთ მელამს გულისხმობს აღნიშნულ ლექსში სვანი კაცი, ოლონდ მას ელიას მიაწერს. სვანი ელია მელამს წყევლაშიც იყენებს. (მათ რაჭაზე შეტევა ელია მელამს შეადარეს). სიმღერაში – *ელიასა მელიასა ახლა რაჭა ჩვენისა* ისტორიის ის მონაკვეთია აღბეჭდილი, როცა სვანებმა გარკვეული დროით რაჭის ტერიტორია დაიკავეს (მიზეზებზე უკვე ვისაუბრეთ). როგორ მოხვდა ეს ტექსტი მთვარის ღვთაებისადმი მიძღვნილ უძველეს სარიტუალო სიმღერაში? საერთოდ ბუნების აღორძინების საგაზაფხულო სახალხო რელიგიურ დღესასწაულებში გამოძახილს პოულობს ხოლმე „ტრადიციული თუ სხვა ხასიათის მნიშვნელოვანი მოვლენები, ადამიანის ცხოვრებას თან რომ სდევს, მაგალითად ორ-ნახევარი საუკუნის მანძილზე მომხდარი ომები“ (რუხაძე, 1999:150). აი, ასე მოხვდა ეს ტექსტი არა მარტო *იავ ქალთის* სარიტუალო სიმღერაში, არამედ იმავე ხასიათის სიმღერაში *მელია-ტელეფია*. ორივე ამ სარიტუალო სიმღერას მრავალი საუკუნე აშორებთ ამ ე.წ. რაჭის ომთან. ასე რომ, ზღაპარი დამთავრდა!

იავ ქალთის სიმღერის მესამე ნაწილში გრძელდება მისტიკური სიუჟეტი. ის ძეობისადმი მიძღვნილი და ამ ვარიანტით ლატალელები სახალხო-რელიგიურ დღესასწაულ *თანდილობაზე* (ლითანდილ) ატარებენ რიტუალს. რიტუალი ტარდება, აგრეთვე, უძიოდ დარჩენილი მშობლების თხოვნით. განმეორებით შემოგთავაზებთ ამ ტექსტს:

ღუდა იმთე აშჩედღლი?

ღუდა ცხეკთე აშჩედღლი,

ცხეკთე იმლა აშჩედღლი?

ჩაჭუშ კუედლუშ ლამარათე,

ჩაჭუშ კუედლ მანდ ხეროლა?

ხეხტშიშ ი ჭწშიშ ლალეყურა,
ჟიქან ბიკი ჩუქტან ჯიკი,
სემი ძიკტი საგა ხოძუკტა,
ანამ ჩია ტურა,
მიაგულს ლახტარნა.

ღუდა სად წასულა?
ღუდა ტყეში წასულა.
ტყეში რატომ წასულა?
ჩელტისათვის წკნელის დასამზადებლად.
ჩელტი რისთვის სჭირდება?
ცოლის და ქმრის დასაწვენად.
ზევით მორი, ქვევით ძირი (ხისა),
შემდეგ სექსუალური ქმედებაა აღწერილი...

იავ ქალთის რიტუალის ეს ნაწილი თავისი შინაარსითა და ხასიათით მისტიკურ-მაგიურია. როგორც ჩანს, ამ სიმღერაში მთავარი სიმბოლოა ჩავი (ჩელტი). როგორც წინა თავში განვმარტეთ, ჩავი (ჩელტი) სვანური მარხილის ერთ-ერთი მთავარი ნაწილია. ის არის თხილის წკნელებისაგან დაწნული ჩელტი, გვერდები დაახლოებით 30-40 სანტიმეტრით ამოწეული და საკმაოდ მოსახერხებელი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გადასახიდად. როგორც წინა თავიდან ვიცით, ცხავი ნაყოფიერების ღვთაების ეპითეტია, საცერი კი – მთავარი ატრიბუტი. წკნელებისაგან დაწნული სამეურნეო დანიშნულების იარაღები: საცერი, გოდორი, კალათა, საწური და ბოლოს ჩავი (ჩელტი) ცხავის იდეის მატარებელი სიმბოლოებია და გამოიყენება ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილ რიტუალებში. სწორედ ოდითგან დადგინდ ამ რელიგიურ-მისტიკურ წესებს იცავდა სვანი, როცა ფეხმძიმე ქალს მშობიარობის წინა დღეებში აწვენდა ჩავში, რათა მშვიდობიანად აღსრულებულიყო ბავშვის ქვეყნად მოვლინება. ტექსტში აღწერილია რიტუალი ცოლ-ქმრის ჩავში ჩაწვენისა, ეს გულისხმობს ნაყოფიერებას, რათა აღსრულდეს ღოცვა-თხოვნა ღვთაებისადმი და მან უძეო ცოლ-ქმარს ვაჟი მოუკლინოს. ამ ღვთაებაში ქალთი იგულისხმება და ვაჟიანობისა და ძეობის მფარველ ჯგერძგთან სიახლოვეს ამჟღავნებს, რაზეც უფრო დაწვრილებით უკვე საგალობელ ჯგერძგვის ვარიანტული განხილვისას ვისაუბრებთ.

ჯგერაბიშ

წმინდა გიორგის საგალობელი

აღნიშნული საგალობელი ძალიან პოპულარულია სვანეთში და, ალბათ, ამიტომაც მრავალი ვარიანტი არსებობს. ამ ეტაპზე ჩვენ მხოლოდ სამს განვიხილავთ: ქვემოსვანურს – ჩოლურულს, ზემოსვანურს – ბალსქვემოურს და მესტიურს.

ჯგერაბი ღვთაების სახელია, რომელიც ასოცირდება წმინდა გიორგის საერთო ქართულ რწმენასთან. ჩვენ უკვე განვიხილეთ ეს საკითხი, რომ წმინდა გიორგიმ დაიკავა ქართველთა წარმართული უზენაესი ღვთაების, მთვარის, ადგილი, წმინდა გიორგი კი ჯგერაბის სახელით მოიხსენიება. აქ წმინდა გიორგის სახელი მთლიანად შეცვლილია. მიუხედავად ამისა, სვანი კაცი ლოცვებში, სარწმუნოებრივ ცხოვრებასა თუ ყოფაში მტკიცედ გულისხმობს წმინდა გიორგის. თუმცა იმავე ლოცვებსა და რელიგიურ დღესასწაულებში, რელიგიური ხასიათის სხვა საწესო რიტუალებში მაინც იგრძნობა წარმართული ელემენტების სიჭარბე. ჯგერაბის კულტი განსაკუთრებით ძლიერია სვანეთში. ის ერთ-ერთი უზენაესი ძალაა და სვანი კაცი ყოველი ცხოვრებისეული საკითხის თუ პრობლემის გადაწყვეტის დროს მოუხმობს ჯგერაბს, ლოცვით: ჯგერაბ, სი ლეშემდ – ჯგერაბ, შეგვეწიე. ჯგერაბ, ხოჩა მგზაურობ ნწერ – ჯგერაბ, ბედნიერად გვამგზავრე. ის ძეობის, ვაჟიანობის, ვაჟკაცობის მფარველია. მოკლედ რომ ვთქვათ, ჯგერაბი, სვანი კაცის რწმენით, ადამიანის მთელი მიწიერი ცხოვრების მონაწილეა უზენაესი მფარველი და მშველელი ღვთაება.

უნებურად გამახსენდა ზვიად გამსახურდიას მეტად საინტერესო მოსახრება მიქაელ მთავარანგელოზისა და წმინდა გიორგის შესახებ: „თქვენ მოგეხსენებათ, რომ მიქაელ მთავარანგელოზი არის არსება, რომელსაც ჰყავს პროტოტიპები ანტიკურ ეპოქაში, ქრისტიანობამდე ეპოქაში. ეს არის არსება, რომელიც გვევლინება ნაყოფიერების ღვთაებათა მცველ, ამინდის ჭექა-ქუხილის ღვთაებათა სახით... ქრისტიანობის ეპოქაში იცნობენ როგორც მიქაელს და წმინდა გიორგის. წმინდა გიორგი არის მიწიერი ასპექტი მიქაელისა. მიქაელი არის სულიერი სამყაროს ასპექტი (გამსახურდია, 1990:20). ჯგერაბი (წმინდა გიორგი) სწორედ ამ ასპექტით მფარველობს ადამიანებს.

საინტერესოა აგრეთვე მიქაელ მთავარანგელოზის ქრისტიანობამდელი პრო-

ტოტიპის და თვით ქრისტიანული მიქაელის სულიერი ასპექტების შესახებ რა ცოდნა ჰქონდათ სვან სასულიერო იერარქებს, როცა აშენებდნენ და აფუძნებდნენ მიქაელ მთავარანგელოზის სახელობის ტაძრებს სვანეთის მაღალმთიან ალპურ ზონაში, უმეტესად ტბებთან ახლოს. მათი ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია ამინდის მართვა იყო. ჩემი აზრით, ეს მეტად საინტერესო თემაა და, თუ ვინმეს ეს თემა არ გამოუკვლევია, კარგი იქნება, თუ დაინტერესდება. იყო თუ არა მიქაელის წარმართული პროტოტიპი მთვარის ღვთაება, ამაზე ზვიადს არაფერი უთქვამს, თუმცა ეს არ ცვლის პოზიციას, რომელიც ჩამოყალიბებულია ივანე ჯავახიშვილისა და სხვა მეცნიერთა საპროგრამო ნაშრომებში წმინდა გიორგის (ჯგერწვის) ქრისტიანული და წარმართული ასპექტების შესახებ.

სვანეთში იმდენად ძლიერია ჯგერწვის კულტი, რომ მას ძველ ლეგენდებში სვანეთის მკვიდრადაც თვლიან, რომ იგი სწორედ სვანეთიდან წაიყვანა ღმერთმა და მოუვლინა ადამიანებს მფარველად. დაბა მესტიაში სეტის წმინდა გიორგის ჯგერწვის ეკლესიასთან დაკავშირებულ გვარებს მოლჯგერაგეებს ეძახიან. ნიჭიერმა მკვლევარმა დალი ფალიანმა მომაწოდა მაცხვარიშლებისა და მოლჯგერაგეების გვარების სია და წარმოიდგინეთ ჩემი გაოცება, როდესაც სიაში პირველი ჯგერწვი ეწერა. ხუმრობა მეგონა, განმეორებით დაეუკავშირდი და ვკითხე: მოლჯგერაგეების სიაში თვით ჯგერწვი როგორ მოხვდა-მეთქი. ჯგერწვის გვარი არ გამოგია და როდიდან ცხოვრობენ ამ გვარის წარმომადგენლები მესტიაში?

– დასაბამიდან, – მომიჭრა პასუხი.

– ????

– გურგენ, არ იცოდი, რომ ჩვენი ღმერთი მესტიის მოლჯგერაგეების სათავეში დგას და ეს ტრადიცია უხსოვარი დროიდან არის დამკვიდრებული მოლჯგერაგეებში?

არ ვიცოდი, ჩემო მეგობარო, მაღლობა, რომ ამ ცოდნას მაზიარე. დიას, ეს არ არის უბრალო ამბავი ან ლეგენდა. ეს არის დიდი სულიერი ცოდნა ჯგერწვის მიწიერი ასპექტის შესახებ. შესხენებისათვის კიდევ ერთხელ გავისხენოთ ეს გვარები: ჯგერწვი, ფალიანი, მჭედლიანი, რატიანი, ნიგურიანი, მირტვლიანი (გამქრალი გვარი).

ახლა კი გავეცნოთ თვით საგალობელ ჯგერწვიშის სასიმღერო ტექსტებსა

და ჰანგს და სიტყვა-ბგერებში წარმოვაჩინოთ ჯგერზგის, როგორც მშველელის სახე და ფუნქცია. როგორც თავშივე ვთქვით, განვიხილავთ ჯგერზგის (წმინდა გიორგის) სამ ვარიანტს.

ასურდულა ჯგერზგის ჩოლურული ვარიანტი

ჯგერზგის ეს ვარიანტი ჩავიწერე არა ქვემო სვანეთში, არამედ ზემო სვანეთის ერთ-ერთი ულამაზესი თემის, ბენოს, სოფელ მაზერში. უშბის ძირში გაშლილი სოფელი განსაკუთრებული მდებარეობითა და სილამაზით გამოირჩევა. მაზერი ჩემი დიდი სიყვარულის სოფელია. ბებამ და ბებიამ ბავშვობის დიდი პერიოდი ამ სოფელში გამატარებინეს და ეს უბედნიერესი წლები დაკავშირებულია ბებიას ძმის, ცნობილი ალპინისტისა და მონადირის, ალმაცვირ კვიციანის მრავალრიცხოვან ოჯახთან. აგრეთვე, ბებიდას, ალპინისტების დედად წოდებულ ნინო კვიციანის და გახვა კვიციანის ოჯახთან. ამ უსაყვარლესმა ადამიანებმა ჩემს ცხოვრებაზე უდიდესი გავლენა მოახდინეს... აი, ამ სოფლიდან მომივიდა ინფორმაცია: ინფორმატორი მატყობინებდა, რომ მაზერელ უხუცესებს, ლუკა და სეფე ვეზდენებს, აქვთ საინტერესო მასალები და გელოდებიანო. რა თქმა უნდა, სასწრაფოდ გაეფრინდი ჩემს მაზერში. პირველ რიგში, მოვინახულე ჩემი უსაყვარლესი ადამიანები – ალმაცვირის შვილი ბაგუ (ბაგრატ) კვიციანი და უკვე ახალი თაობა, მისი ულამაზესი ოჯახი. ბაგუ ჩემთან ერთად წამოვიდა. მოვკებნეთ და შეეხვდით სოფლის კოლორიტებს – სეფე და ლუკა ვეზდენებს. საუბარი, დიდი მოკითხვების შემდეგ, საქმიანად წარიმართა: მიმოვიხილეთ სოფლის რელიგიური დღესასწაულები, მათ შორის გიორგობა (ლიგერგი) ტარდებოდა მასშტაბურად. წესისაებრ დადგენილი ღოცვებისა და საწესო რიტუალების შემდეგ, იმართებოდა დიდი სახალხო ზეიმი – სპორტული შეჯიბრება სვანურ ჭიდაობაში, ქვის სროლა, ხტომა... შემდეგ კი მდეროდნენ სვანურ რელიგიურ და სხვა სახის სიმღერებს, ვაჟები და ქალიშვილები ჩააბამდნენ ფერხულს. შეჯიბრება ცეკვაშიც იმართებოდა და დღეს ეს ძველი სიმღერები დავიწყებულია. კომუნისტები გვიკრძალავდნენ რელიგიური დღესასწაულების ჩატარებას და

ამან გამოიწვია მათი თანდათანობით გაქრობა. დიახ, ამის მომსწრე მეც ვიყავი და განსაკუთრებით მაწუხებდა ეს ამბავი. ეს ჩემი გულისტკივილი მათთანაც გამოვხატე. მე საგაზეთო სტატიებსა და მოხსენებებში ყოველთვის ვაფიქსირებდი ჩემს პოზიციას და ყოველთვის მიმანდა, რომ სახალხო დღესასწაულების აკრძალვა ეს მატერიალური კულტურული ძეგლების – ეკლესიების – დანგრევას ნიშნავდა. სოფელ ეცერიში შევქმენი ენთუზიასტთა ჯგუფი და აღვადგინეთ რელიგიური სახალხო დღესასწაული *ღაღახორაშ მუშლადედ*. ღაღახორ ყრილობის მსგავს შეკრებას ეწოდება. ასეთი შეკრება შეიძლება ჩაატაროს თემმა და მთლიანად სვანეთმა. მუშლადედ სვანურად კვირაა. სახალხო დღესასწაული მართლაც გრანდიოზული გამოგვივიდა, ვინაიდან მონაწილეობდა ბალსქემო სვანეთის თითქმის ყველა სოფლის ყველა ასაკის ადამიანი. წესისაებრ ჩატარდა ღოცვის რიტუალები, შემდეგ კი სახალხო დღესასწაულის ტრადიციული თანმხლები სპორტული შეჯიბრება (ქვის აწევა, ქვის სროლა, ხტომა, ჭიდაობა). შესრულდა უამრავი სვანური სიმღერა. მაგრამ ეს აქცია სრულებითაც არ იყო საკმარისი იმისთვის, რომ სახალხო რელიგიური დღესასწაულები მასობრივად აღდგენილიყო, თუმცა ეცერი დღემდე ყოველწლიურად ატარებს ამ დღეობას. გარკვეული მიზეზების გამო, ის არ არის მასშტაბური, მაგრამ საწესო-სარიტუალო ღონისძიებები საინტერესოდ ტარდება. თემიდან ეს პატარა გადახვევა ბუბა ლუკას, ბუბა სეფეს და ბუბა ბაგუსთან 34 წლის წინანდელი აუდიოჩანაწერის ცრემლიანმა მოსმენამ გადამაწყვეტინა. მენატრებით, ჩემო ბიძიებო. ტკბილი სასუფეველი თქვენს სულებს.

ლუკა და სეფე ვეზდენებისგან ჩავიწერე ორი საგალობელი – *ასურდულა* და *ცხაუ ქრისდეში*. *ასურდულა* არის წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი საგალობელი ჯგერბაში – ჩოღურული ვარიანტი. ახლა ამ თემის მიხედვით განვიხილავ *ასურდულას*, ხოლო *ცხაუ ქრისდეშს* ამ ტიპის საგალობლების ანალიზისას შემოვთავაზებთ.

ასურღულა

ო ჯგერზგ ასურღულიაო ოოო,
ჯადღითააა შეეიიშეეე ოოო იპააოოდა,
იი, ოო, იოო ი
მაცხტაარიო ჩოღრიიში ოოდა,
შეე ოო იიპაა ოო და,
იი ოო იოო იი
ჯგერააგოო ჩოღრიიში ოოდა,
შეე ოო იპა ოო და იი
ოო ი ოო ი ღოოღტშნდ!

ამ სიმღერაში ყველაზე საინტერესოა მისი სახელწოდება ასურღულა. რა თქმა უნდა, ძნელია ამ აშკარად საკრალური სიტყვის გაშიფვრა, მაგრამ ჩემი მრავალწლიანი დაკვირვებით, მისი ძირია, ასევე სარიტუალო ტერმინი ლიდულაი – აღკვეთა, ლულუღლიანე – აღკვეთილი. წინა თავში ამ ტერმინების განმარტებისას ვთქვით, რომ ოჯახი, პიროვნება ჯგერზგის წინაშე ვაღდებულებას იღებს შემოიღოს სავაღდებულოდ შესასრულებელი ღოცვები და რიტუალი, რომელსაც იგი ასრულებს დიდი ხნის განმავლობაში და მრავალი თაობისთვის ტრადიციად იქცევა, თუმცა ეს რიტუალები მხოლოდ ოჯახში, ხშირად საიდუმლოდ ტარდება.

ხშირად, რაღაც მიზეზების გამო, ოჯახი ხდება ლულუღლიანე (აღკვეთილი) და ის გარკვეული ხნით (შეიძლება რამდენიმე წელი) წმინდა გიორგის ეკლესიაში ზვარაკით (უფრო ხშირად მამალით) ატარებს ღოცვა-რიტუალებს. მსგავსი მაგალითების მოყვანა კიდევ შეიძლება, თუმცა, ვფიქრობ, საკმარისია, რათა უკეთ ჩავწვდეთ თვით ამ საკრალური სიტყვის არსს.

აღკვეთასთან დაკავშირებული ყველა რელიგიური ქმედება ჯგერზგს (წმინდა გიორგის) ეძღვნება. ჯგერზგია ჩარეული და ჯგერზგი ეხმარება აღმკვეთს შესრულოს მის წინაშე აღებული ეს ვაღდებულება. ვფიქრობ, ასურღულა ერთ-ერთი ეპითეტია. ჯგერზგის აღკვეთა იგივე ჯგერზგის დაფიცებაა, არა მხოლოდ დვთაების წინაშე ფიცის აღვლენა, არამედ უშუალოდ ჯგერზგის დაფიცება, რომელიც ასე გამოითქმის: ჯგერზგლო – ჯგერზგს ვფიცავ. ამ ფიცის შეუსრულებლობა სვანისთვის წარმოუდგენელია. ყოველივე ზემოთ თქმულის მიხედ-

ვით, ჩვენი მოკრძალებული მოსაზრება წარმოგიდგინეთ. ასურღულა ეპითეტია ჯგერზგის და, როგორც საკრალური აზრის მატარებელი, ჯგერზგის ერთ-ერთ ფუნქციას აღკვეთას გულისხმობს.

ჯგერზგ, ასურღულიაო ოო – პირველი სადიდებელი შეძახილია ჯგერზგისადმი და ამ სადიდებლით იწყება სიმღერა.

ჯადღია შეეოო შეეე ოო იჰაა ოოდა.

ჯადღია შეიძლება ორნაირად აიხსნას: პირველი – ჯგერზგლო – ჯგერზგს ევოცავ; მეორენაირად – ჯა-ღღია – ჯა – ჯგერზგ ღღია – ჯგერზგის ეპითეტი (აღმკვეთი).

შეეოო შეეეოო იჰაა ოოდა – ამ სტრიქონში იჰაა სადიდებელი ბგერაც არის და მაკავშირებელიც. მისი ჩამოშორებით რჩება სიტყვა შეეეოოდა – შედა. შედა სვანურად შეწვენაა, თუმცა საგალობლის საკრალურ სტრუქტურაში შედა უკვე იგულისხმება, როგორც ლაგუშედა – შეგვეწიე. საბოლოოდ მივიღეთ სტრიქონის შინაარსი:

ჯადღიააა, შეეოო, შეეეოო იჰა ოოდა!

ჯგრაგ, საფიცარო (აღმკვეთო), შეგვეწიე!

შემდგი სტრიქონი:

იი ოო იოო იი

ეს ბგერათწყობა მაკავშირებელ-სადიდებელი შინაარსისაა და შემდგომ სტრიქონზე გადასვლას გულისხმობს.

შემდგი სტრიქონი:

მაცხუარიო ჩოღრიშიშ ოოდა

შეე ოო იჰაა ოოდა!

მაცხოვარო ჩოღურისა შეგვეწიე!

და ბოლოს:

ჯგერზგო ჩოღრიში ოოდა

იიოო იოო ი ლოგჭშად

ჯგერზგ (წმინდა გიორგიე), შეგვეწიე!

ისევე მეორდება გადამსვლელი სადიდებელი და გადავდივართ ბოლო სტრიქონზე:

ჯგურაგო, ჩოღურისო შეგვეწიე!

ასეთია ლუკა და სეფე ვეზდენებთან ჩაწერილი საგალობელი ასურღულა

(ჩოლურული ჯგერბიშ) – ჩოლურული წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი სავე-
დრებელი ჰიმნი.

განვიხილავთ *ჯგერბიშის* შემდეგ ვარიანტს. ეს საგალობელი ჩვეულებრივ
ჯგერბიშის სახელით არის შემოსვანური ვარიანტი, ბალსქვემოური – ცნო-
ბილია და ძალიან პოპულარული მუსიკალურ სამყაროში. მას ანსამბლ *შვარი-*
დას რეპერტუარში მუდმივი და უცვლელი ადგილი უჭირავს. ის ყველა სვანური
ლხინის უცვლელი ჰიმნია. სვანური ლხინის სუფრაზე პირველი სამი სადღეგრ-
ძელო ეძღვნება დიდ ღმერთს, გქამ თარგლეხერს (მიქაელ მთავარანგელოზს) და
ჯგერბს.

ჯგერბიშ

ბალსქვემოური ვარიანტი

ოო ჯგერბ იე ჰაა

ლააიგუთიჰა შეევიდა!

იიი ჰოოი ჰოო ჰოო იი ჰოოი

ჰოო ჰა ჰოო იიჰა ოოო ი დაა

იი ჰოო ი ჰოო იი

ლააიგუთიჰაა შეევიდაააა,

შეევიდააა!

იიი ჰოოი, ჰოო ჰოო იი ჰოო

ჰოო ჰა ჰოო იიჰა ოოოი დაა

იი ჰოო იჰოოი ოოა

ჯგერბ, სი ლოგუქეში ოოა!

ამ საგალობელში, როგორც სხვა ვარიანტებში, სასიმღერო სადიდებელი ბგერ-
ების ფონზე გამოკვეთილია ჯგერბისადმი ვედრება. ლაი-გუთი-შეიდა – ლა-
გუშედა – შეგვეწიე. სვანურ საგალობლებს დავაჯგუფებთ იმის მიხედვით, თუ
რა ფუნქციას ანიჭებს სვანი ამა თუ იმ ღვთაებას. ქრისტიანულ სალოცავებში
უკვე დიდი ღმერთის, ქრისტეს, წმინდა გიორგის და მთავარანგელოზისადმი
მიძღვნილი ჰიმნები და საგალობლები თავისი სტრუქტურით, ბგერათა წყობით

და შინაარსით გამოხატავს თვით ამ უზენაეს იერარქთა ფუნქციას და შერჩეული სიტყვა-ბგერებიც შესაბამისი შინაარსითაა დატვირთული. ამ შემთხვევაში ჯგერწვისადმი მიძღვნილ საგალობელში სწორედ ეს აზრია გატარებული, სადიდებელ სავედრებელ ბგერებში სტრუქტურულად ჩასმულია ვედრება – ლაი-გუთია-შეიდა – ლაგუშედა (შეგვეწიე) და საგალობელი მთავრდება ვედრებით *ჯგერწვ სი ლოგუშედ* – ჯგრაგ (წმინდაო გიორგი), შენ შეგვეწიე. ლატალური ვარიანტი მთავრდება უფრო გრძელი სავედრებით: *დიდაბ ეჯანდ, ჯგერწვ, სი ლოგუშედ* – დიდება შენდა, ჯგერწვ (წმინდაო გიორგი), შენ შეგვეწიე.

აქვე ერთხელ კიდევ ვიტყვით და ხაზს გაუვსვამთ იმას, რომ *ჯგერწვის* საგალობლების ყველა ვარიანტში ახსნილი და ნაჩვენებია წმინდა გიორგის კულტი, „სადაც ის გარკვეული გაგებით ჰეროსსაც ცვლის, მფარველ ანგელოზსაც და ქრისტე დმერთსაც. ესაა ერთ-ერთი უზენაესი ძალა, სიკეთის მფარველი, ბოროტების დამთრგუნველი, გაჭირვებულის შემწე და ქომაგი“ (გელოვანი, 1983:567). ყოველივე ეს კი ჩატეულია საგალობლის სავედრებელ სიტყვაში ლაგუშედა, ლაგუშედ – შეგვეწიე.

ახლა კი განვიხილოთ *ჯგერწვის* მესტიური ვარიანტი. ეს საგალობელიც, სხვა ვარიანტების მსგავსად, შექმნილია ერთ პრინციპზე: ვედრება წმინდა გიორგისადმი – ლაგუშედა – შეგვეწიე. თუმცა საგალობლის ინტონაცია განსხვავებულია და საკრალური ბგერები დამატებულია (რაილილი, ელშუღუთია), რაც მის არქაულობას უსვამს ხაზს. მაშ, გავეცნოთ ტექსტს:

ჯგერწვის მესტიური ვარიანტი

ეს საგალობელი ჩავიწერე 1988 წელს დაბა მესტიაში ეთნოფორ მაქსიმე გვარლიანიხან. მაქსიმეს შესახებ უკვე ვისაუბრეთ, მხოლოდ ერთს დავამატებ: მისგან ჩაწერილი სამი მუსიკალური ნიმუში – *კუთრია*, *ჯგერწვიშ* და *გაბრიელ მახარებელი* დავიწყებული იყო და მაქსიმე გახლდათ უკანასკნელი მოჰიკანი, რომელსაც ჯერ კიდევ ახსოვდა ისინი. მან მოხოვა, არ დამეკარგა და გამეცოცხლებინა ეს საგალობლები. მე პირობა მივეცი, რომ შევასრულებდი ამ თხოვნას. ევიქრობ, ანსამბლ *შვარიდასთან* ერთად, ეს პირობა ყველა ჩვენ მიერ აღდგე-

ნილი სიმღერის სახით შევასრულეთ.

ოი დიდაბ ჯგერწგ სი ოლო

ლაიგუთია შეეიდააა

დიაიო დიდააბიი

ოი, ჯგერწგ, სი რეეგსიაი

ოი და ოო

რაი ლილი ოიღია იი

ოო ეი (ჰეი) ოო ჰეეა

ელეშუ ღუთია ჰაააა

ოოი ლაიგუთია შეეიდააა

დიაი ოო დიდააბიი

ოი ჯგერწგ, სი რეეგსიაი

ოოიდა ოო რაილილი

ოიღია ი ოო, ჯგერწგ, სი ლოგუტეშდი ოოო!

ამ საგალობელში გვხვდება საკრალური ბგერები: *რაილი* და *ელეშულუთია*. ელეშულუთიას შესახებ უკვე ვისაუბრეთ, რაც შეეხება რაილის, ის დიდი ღმერთისადმი მიძღვნილ თითქმის ყველა სიმღერაში რომ ისმის, ჯერ კიდევ შეიძლება აიხსნას და ვეცდებით, ღვთის სადიდებელი ჰიმნების განხილვისას გამოვკვეთოთ მისი ნიშნულები.

გა

ჩაწერილია მესტიის მუნიციპალიტეტის ეცერის თემის სოფელ ვარშში. ვარში ჩემი, გურჩიანების, სოფელია. ამ სოფელში დავიბადე და გავიზარდე. მე მქონდა ბედნიერება მოესწრობოდი იმ საოცარ დროს, როცა სოფელში უხუცესნი, ანუ მახეშები, მახეშობდნენ. სიცოცხლის სიმბოლითი (ანგი) დამშვენებული ფაუებით (ჯოხებით) მტკიცედ რომ დააბიჯებდნენ, მახსოვს მურზაბექ და ხოსია გურჩიანები, გენიალური მომღერლები, რომლებმაც შემოგვინახეს მთვარის ღვთაების უძველესი სადიდებელი ჰიმნი *ქალთიდ* და კიდევ უამრავი სიმღერა. ეს გიგანტი უხუცესნი იმდენად ბევრნი იყვნენ, რომ, როცა ლხინის სუფრა იშლებოდა, სანამ ისინი არ

დასხდებოდნენ, მანამდე ვაუკაცები და ახალგაზრდობა ფეხზე იდგნენ. მათ მოჰყვა მამანემის, აიენგო გურჩიანის, მომდერალთა უძლიერესი თაობა. მახსოვს, ლამპრობაზე (ლიხედურალ) ეს ორივე თაობა როცა *შგარდას* ფერხულს ჩააბამდა და ფერხულით სოფლის ცენტრს გარს უვლიდა, მიწა ზანზარებდა. წინ მახვში მურზაბექი, ახოვანი უბრძნესი პიროვნება მიუძღოდათ. მომდევნო თაობამ გააგრძელა ეს დიდი ტრადიცია და ჩამოყალიბდა მომდერალთა ძლიერი ჯგუფი, რომელიც ეცერის მომდერალთა დიდი ანსამბლის ბურჯი იყო. ეს მოკლე ისტორია ჩემი ჯიშისა და ჯილაგისა, რომლის სისხლიც მიჩქევს ძარღვებში. მე დღესაც კი, 72 წელს მიტანებული, მათი ცხოვრებით ვცხოვრობ. მათთან ერთად სვან უხუცესთა თაობას, იმ წინაპრებს, რომლებმაც ეს უდიდესი საგანძური შეგვიქმნა და შეგვინარჩუნა, მიღმიერ სამყაროში ვესიყვარულები და საქმიან ურთიერთობებშიც ვარ მათთან ჩაბმული. ურთულესი საგალობლების ლაბირინთებში გზის გაკვლევას სწორედ მათთან სულიერი კავშირით ვცდილობ – შევიდე მათ აზროვნებაში და მათი თვალით შევხედო და გავხსნა მათ მიერვე შექმნილი დახლართული გორდიას კვანძი. რამდენად გამომდის ეს, ამას, ალბათ, მკითხველი შეაფასებს.

ახლა კი განვაგრძოთ მოგზაურობა კოსმიური პანგების სამყაროში.

საოცარია შინაგანი ხმა. ვინ ჩასწვდება მის ნამდვილ არსს. თითქოს სულ სხვა ადამიანი ჩასახლებულა შენში და გამცნობს რაღაცას, გარწმუნებს, გიხსნის, გასწავლის, ჭკუას გარიგებს და რაღაც იდუმალს არა სიტყვებით, არამედ შინაგანი სულიერი ხმებით გაგრძნობინებს. ეს შინაგანი ხმა უფრო დამაჯერებელი ხდება მაშინ, როცა სულიერად მზად ხარ, გაქვს ძლიერი რწმენა. კოსმიური პანგების სამყარო კი ამ შინაგანი ხმის ნაყოფია. ცოტა ხმამაღალი ნათქვამი ხომ არ არის? ეს ეჭვიც ჩემში დაიბადა. თუმცა ფაქტია, რომ სვანურ საგალობლებში, დეთის სადიდებელ ჰიმნებსა და საწესო-სარიტუალო სხვა სიმღერებში არის რაღაც იდუმალი, რაღაც ისეთი, რაც ახსნას და დიდ კვლევას საჭიროებს. ჩვენ ვცდილობთ, ამ მხრივ გარკვეული შედეგები დავლოთ. როგორც ვხედავთ, თემა დიდია. ახლაც ეს მცირე გადახვევა ჩემი უსაყვარლესი ადამიანების, ჩემი საამაყო ჯიშ-ჯილაგის – გურჩიანების – დიდი წინაპრების გახსენებამ, მათი ღანდების გაცოცხლებამ და მონატრებამ გამოიწვია. თუმცა ამით მათ არ ვშორდები. ვაგრძელებთ თხრობას უკვე იმ პერიოდის მოვლენებისა, როცა მურზაბექ გურჩიანის თაობას ღირსეული გამგრძელებლები გამოუჩნდ-

ნენ: სოფელში იმ დროს უძლიერესი მომღერლების დიდი ჯგუფი არსებობდა. საშა გურჩიანი სწორედ ამ თაობას ეკუთვნოდა. მამაჩემი, აივენგო გურჩიანი, როგორც დაუმარცხებელი მოცეკვავე, ერთ ხანს ეცერის სიმღერის და ცეკვის ანსამბლის ხელმძღვანელი გახლდათ. ამ ანსამბლის ძირითად ბირთვის სწორედ გურჩიანები შეადგენდნენ. მე უნდა ჩამოვთვალო ისინი, ვინაიდან მათ ხელში, მათი კაცური ცხოვრების მაგალითზე გავიზარდე: სეფე, მუშენი, ჩიჩო, ასტემორ, არდეფან, აივენგო, ვაჟა, საშა, ჟორჟი, მახამეთ, ბიძინა, მირონ გურჩიანები. მესტიის კომკავშირის რაიკომში მუშაობის პერიოდში, 1976-1987 წლებში, გაჩაღებული იყო ენთუზიაზმზე აგებული კულტურულ-სპორტული კომპლექსების უსასყიდლო მასშტაბური მშენებლობები. ამ პატრიოტული მოძრაობის ფუძემდებელი იყო დიდი ენთუზიასტი, თავისი კუთხის უზომოდ მოყვარული ბორის კახიანი. მე, როგორც ბორის კახიანის უახლოესი თანამებრძოლი, მთელი არსებით ვიყავ ჩართული ამ პროცესებში და, ბუნებრივია, ამ მოძრაობის სპეციფიკის გამო (უსასყიდლოდ შესრულება), გვიწევდა ფართო მასებთან ურთიერთობა. მუდმივად ვიყავით მათი ჭირისა და ღხინის გამზიარებლები. ჩემი მუდმივი ინტერესი იყო, გაცნობოდი და სიღრმისეულად ჩავევლოდი კულტურული ცხოვრებისა და ტრადიციების ძირებს. თანდათან გავერკვიე და ჩამომიყალიბდა აზრი, რომ არსებობს მუსიკალური ფოლკლორის მივიწყებული ნიმუშები და საჭიროა მათი მოძიება და გადარჩენა. მოვიპოვე ინფორმაცია, რომ არსებობს უძველესი საგალობელი გა, რომელიც ეცერშიც სრულდებოდა და მოულოდნელი სიხარული: ერთხელ ამ თემაზე საუბრისას მამაჩემმა მითხრა, რომ გა ჩვენ აღვადგინეთ და ანსამბლშიც ვიმღერეთო. დავადგინე მისი თანამონაწილენიც, ჩემი საყვარელი ბიძები – მუშენი და ჩიჩო გურჩიანები და დავიწყე მოქმედება. თავიდან უარით გამომისტუმრეს – მრავალი წელია გასული და არ გვახსოვსო. ამ თხოვნა-ხვეწნა-მუდარაში თითქმის ორი წელი გავიდა. ჩემმა სიჯიუტემ მაინც თავისი გაიტანა და, აი, დადგა ნანატრი დღეც – ისინი დამთანხმდნენ, რომ ერთ დღეს მთლიანად მომიძღვნიდნენ მე და იმ იდუმალ გას.

ეს იყო ჩემი უბედნიერესი დღე, დღე, რომელმაც დასაბამი მისცა ამ მიმართულებით ჩემს მოღვაწეობას. 1983 წელი, სამწუხაროდ, დღე და რიცხვი არ მახსოვს, მაგრამ მახსოვს, რომ საოცრად კარგი ამინდი იყო, ასევე საოცარი განწყობა მქონდა მეც. ჩემი საყვარელი ადამიანები იმ დღეს განსაკუთრებით

მიყვარდა, დღეს ყველანი მარადისობის, დვითური სამყაროს მკვიდრნი არიან. ოო! როგორც მენატრებით. ღმერთო ჩემო, რა კარგი იყავი მამა, ამ ქვეყნად ჩემთვის ყველაზე საიმედო. ალაღმართალო ნამდვილო ვაჟკაცო, ძალიან მენატრები!

დათქმული დღისათვის მამაჩემისაგან ფარულად დედაჩემს სუფრა მოვაშადადებინე. ორნახადი სვანური არაყიც გაჩნდა და ამ დროს მამაჩემიანად სამივე სტუმარიც მობრძანდა. ოთხივე გოცეპული გაჩერდა. თურმე იფიქრეს: რა გა, რის გა, ამ კაცს თურმე ქეიფი სდომებია. სხვა რა უნდა ეფიქრათ, საგალობელზე მუშაობა და გაშლილი სუფრა ერთმანეთთან ვერ თავსდებოდა. მე მათ გამოვუცხადე:

ჩემო კარგებო, სვანური სუფრა, ფაქტობრივად იყო რელიგიური რიტუალი, ყველა სადღეგრძელო კი – ლოცვა-ვედრება. აქ თქვენ საქეიფოდ კი არ მოგიწვიეთ, ამას ყოველთვის მოვახერხებთ. დღეს ამ სუფრას მიუსხედით ერთი განწყობით, გაიხსენეთ ჩვენი წინაპრები, მათი ტრადიციები, გონების თვალთ გადახედეთ ყველაფერს, შემდეგ გადართეთ გონება *გახა* და მის გახსენებაზე.

ამ პირობამ ცოტა დააფიქრათ და წამეხუმრნენ: კარგი დღე დაგვდგომია, სამი ლიტრა ორნახადი მხოლოდ ამ სიმღერის გახსენებაში დავლიოთ. მაგრამ მე მაინც ჩემი გავიტანე.

მიუსხდნენ მაგიდას, მე კი მაგნიტოფონი ჩავრთე. არც ისე დიდი დრო დასჭირდათ, რომ მთლიანად *გაზე* გადართულიყვნენ. კამათობდნენ, იხსენებდნენ: ასე რომ იყო, არა ასე იყო, აქ ეს ბგერაა, აქ კი ასე უნდა ითქვას... მოკლედ, დიდი კამათისა და აზრთა შეჯერების შემდეგ, თქვეს საგალობლის ერთი ვარიანტი. მოვასმენინე ჩანაწერი, კიდევ რაღაც გაახსენდათ, იკამათეს და საბოლოოდ შეჯერდნენ. ჩავწერეთ და მოსაღამოვდა კიდევ. კარგად შეზარხოშებულმა და საკმაოდ არაქათამოცლილებმა სუფრაც დაამთავრეს და გამომიცხადეს: ამას კიდევ რაღაც ნაწილი აკლია, მაგრამ არ გვახსოვსო, სადამის მსგავსიაო. შემდეგ, მათი კამათ-საუბრების ჩანაწერის მრავალგზის მოსმენისას, მოულოდნელად აღმოვაჩინე, რომ სადამის მსგავსი ის მონაკვეთი კამათისას თვითონვე უთქვამთ. ჩავუმატე და საგალობელმა მიიღო სრულყოფილი სახე. ეს ნაწილია საგალობელ სადამის ერთი მონაკვეთის მსგავსი – *რიპოი, რიპოიი დომუსიაა, გაში საუსია*. ახლა კი დავემშვიდობოთ ჩემს საყვარელ ბიძებს და გთავაზობთ საგალობელ გას ტექსტს:

გა

ო გაა იპოლი ოი
რიპოლი გაუსიია ო
უო სუაი ოოო
შიპა იეჰე ჰეეე
ჰეეე რიპოლი რიპოლი
საუსიია ოო,
უო გა, იპაა იეჰე ჰეეე ოო
ოო იე ჰაააა
გააა იპააი ოოდა
ფსუჰაია, დიპაია
გაუსიპაა იეჰა
ოჰოო ჰაა
ოო იეჰააა
გაა იპააი ოოდა
ოოი ოიპა იეჰე ოჰოო ჰა.

ეს ტექსტი მთლიანად საკრალური ბგერებითაა დახუნძლული.

პირველი სტრიქონი შეძახილია სადიდებელი ბგერებით. მეორე – რიპოლი გაუსია (საუსიია) ო – რიპო სვანურად განთიადს, ალიონს ჰქვია, ღამის და დღის გასაყარზე შემოდის ნათელი. დიახ! აი, გასადები: რიპო ოოი საუსია (გაუსია), ო – ღვთიურ ნათელში შენ. ო, ჰო ნიშნავს თხოვნას, ვედრებას. მე არ მინდა ვინმეს კომპეტენციაში ეჭვი შევიტანო, მაგრამ მიმანია, რომ არასწორია სვანური სიმღერების შემსრულებლებში გავრცელებული, აქედან კი მუსიკალურ საზოგადოებაში შექმნილი აზრი, თითქოს რიპო სვანურ სიმღერებში ნიშნავს განთიადს, ალიონს, რომ რიპო განთიადის საგალობელია. სვანი კაცი დილას, საღამოს და დღის რომელიმე მონაკვეთს საგალობლებს არ უძღვნის. ჩემი აზრით, ის ღვთის სადიდებელ ჰიმნებში ჩასმულია, როგორც საკრალური აზრის და შინაარსის მატარებელი სიგევა-ბგერა და ნიშნავს ღვთიურ ნათელს.

უო სუაი ოოო
შიპა იეჰე ჰეე
ჰეე რიპოლი რიპოლი

საუსიია ოო.

უო მაკავშირებელია, ხტაია – სიუხვეა. შიპა იეჰე ჰეე – შიპა უკვე განხილული შენატის აზრის მატარებელია და ეს მოსაზრება განმტკიცებულია სადიდებელ-სავედრებელი ბგერებით ჰა, ჰე, ჰე.

ჰეე რიპოოი რიპოოი საუსიიო –

ჰეე სავედრებელ-სადიდებელი. რიპოოი – ღვთიური ნათელი. საუსიია ან გაუსია, ალბათ, უფრო გაუსია, რომელსაც მიემართება ღვთიური ნათელი. თუმცა საუსიიაც სერიოზული საკრალური ბგერაა და ასეც წარმოგვიდგება – სა ია – სი ჰია. ამის გარკვევა საგალობელ სადამსა და საიოდუშში ვცადოთ. აია გაშიც და აღნიშნულ საგალობლებში ფიგურირებს.

უოო გააა იპაა იეჰა ჰეე ი ოო!

უო მაკავშირებელი ბგერაა, გრძელდება გას შეძახილი სავედრებელი ბგერებით და სტრიქონი მთავრდება სადიდებლით – ჰეე ი ოო. ჩავთვალოთ, რომ ეს ბგერათა წყობა იგივეა, რაც დიდება შენდა.

საგალობლის მეორე ნაწილი იწყება სადიდებლით ოი ი ეჰა და მეორე ნაწილზე გადასვლას გვაუწყებს.

გააა იპააა ი ოოდა

ფსუჰაია, დიჰაააია

გაუსია იე ჰა,

ოოჰოი ჰა

ოო ი ეჰა

გაააა იპაააი ოოდა

ჰოოი ოიჰა იეჰე ოჰოი ჰა.

საგალობლის მეორე ნაწილის გაშიფვრა არ გაძნელებია: ჰა – სადიდებელი შეძახილი, ჰე – სადიდებელი, ჰო, ჰოოი – თხოვნა-ვედრება. სუჰაია საკრალური სიტყვაა ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილ საგალობელში, შესაძლებელია, ამ შინაარსის გამომხატველი იყოს თუნდაც ფარას მიმანიშნებელი თავსართი, აია ვიცით, რომ ნაყოფიერების ღვთაების უშუალო სახელია.

დიჰააია – გა დედამიწის ღვთაებად მიანჩნით მეცნიერებს და საგალობელიც პირდაპირ მიუთითებს ამაზე. დედამიწის ღვთაება კი მდებარია, დედა ღვთაებაა. დიჰაიაც, ალბათ, დია-ჰაიათიც წარმოგვიდგება, ანუ დედა, დედამიწის ღვთაება

ჰაია ღვრიტათი.

გაუსია იჰა ოჰო პა

ოო ი ეჰა

გააა იჰააი ოოოდა

ოოი ოიჰაა იჰეე

ოოო პა!

ეს ბოლო სტროფია, როგორც ვხედავთ, გას სავედრებელ-სადიდებელი ბგერებია და მთავრდება ოჰოო პა.

გა უძველესი სარიტუალო სიმღერაა. მკვლევრებს მიაჩნიათ, რომ ის ქრისტიანობამდელ საქართველოში ნაყოფიერების დედა ღვთაება გახლდათ. გა დედამიწის, მისი ნაყოფიერების და სიცოცხლის სადიდებელი ჰიმნია. ქრისტიანობამ კი შეისისხლხორცა და სვანეთში აღდგომისათვის მზადების და აღდგომის ბრწყინვალე დღესასწაულის აუცილებელ სარიტუალო გალობად აქცია. თუმცა საგალობელ გას სასიმღერო ტექსტი და საკრალური ბგერები, მათი წყობა და შინაარსი მაინც გვაფიქრებინებს, რომ ის წარმართი ქურუმების მიერ შექმნილი ფორმულებითაა აკინძული.

გას წარმართულ წარმოშობაზე ცნობილი მეცნიერები საინტერესო მასალებს გვთავაზობენ. ივ. ჯავახიშვილი წერს: „მოქცევაი ქართლისაის მატიანის ცნობით, როდესაც ქართველები არიან მეფის ძის ახოსი მეთაურობით თავიანთ პირვანდელ სამშობლოდან ამიერკავკასიაში გადმოსახლდნენ, მათ თანა ჰყუნდეს კერპნი გაცი და გაიშ“. იქვე მეცნიერი, მეფე მირიანის პირით, გაიშს გად მოიხსენიებს. წმინდა ნინოს შატბერდისეული ცხოვრების ავტორსაც საქმის ვითარება ასევე ჰქონია წარმოდგენილი. მისი სიტყვით მირიან მეფესაც წმინდა ნინოსთვის ეს ორი ღვთაება სწორედ ამნაირადვე დაუხასიათებია და უთქვამს: „ძუელნი ღმერთნი გაცი და გა“ (ჯავახიშვილი, 1951:98).

ასევე მეცნიერი ხაზს უსვამს წმინდა ნინოს ნათქვამს: არმაზის კერპის მარჯვნივ „დგა კერპი ოქროსაი და სახელი მისი „გაცი“ და მარცხელ მისა კერპი ვეცხლისაი და სახელი გა რომელნი იგი ღმერთად ჰქონდეს მამათა თქუენდა არიან ქართლით“ (ჯავახიშვილი, 1951:99).

ახლა კი აკაკი გელოვანს მოვუხმინოთ: „გა წარმართული ქართული ღვთაება.. ბერძნულ გეას შესატყვისი, დედამიწის განსახიერება (სვანურად გაიშ,

გიმ – დედამიწა). უძველესი სვანური საკულტო სიმღერაა. სვანეთში, ეცერში, სრულდება მიწის ნაყოფიერების სადიდებლად, სრულდებოდა აღდგომის დღეს. იმავე ჰიმის ასრულებდნენ ოჯახში სარძლოს მიყვანის დროს. ჰიმნი აქაც ქალის დაშვილიანებას უკავშირდებოდა და, ამდენად, მისი შესრულებაც სავალდებულოდ მიიჩნეოდა“ (გელოვანი, 1983:108). გელოვანი ვას შეფასებისას იმოწმებს მკვლევარ ალი დავითიანს.

ეგნატე გაბლიანი კი აღნიშნავს: გაცი იყო ღმერთი გამნაყოფიერებელი, ხოლო გაიმი ნაყოფის მომცემი, ანუ მიწის ღმერთი. ეჭვის გარეშეა, რომ სვანური მიწის სახელი გიმ და, აგრეთვე, ხის სახელი მე-გამ ამ კერპისაგან არის წარმომდგარი (გაბლიანი, 1925:148). ეგნატე გაბლიანი აქვე აღნიშნავს, რომ სამსხვერპლო კერპის სახელია გიცა. გიცა უნდა უდრიდეს ხსენებულ კერპ გაცს. საინტერესოა ისიც, რომ, სვანეთში მტრული მხარეების შერიგების მიზნით ხატზე დაფიცების დროს, არსებობდა განსაკუთრებული რიტუალი – წყევლის უჩვეულო ფორმა: რომელიმე მოღავის მიერ ფიცის ქვეშ დადებული განხინების შეუსრულებლობის ან გამიზნულად მოსალოდნელი არასწორი ქმედების გამო, მედიატორი საშინელ წყევლას წარმოთქვამდა. ივანე მარგიანი ამ პროცესს გარდაცემას უწოდებს, რაც სრულიად არ უშლის ხელს, რომ სამსხვერპლო ვერძი გიცარი, გიცა და გარცამი შორეულ წარმართულ ღვთაებას გაცის დაუკავშიროთ.

საგალობელ ვას სარიტუალო სივრცეში შესაძლებელია განვიხილოთ სადამების სხვადასხვა ვარიანტიც, ასევე ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი საგალობელი *საიოდუშ*.

სადამ

ჰიმნური ტიპის საგალობელი *სადამ* სვანური ქორწილის მთავარი სადიდებელი ჰიმნია. ქორწილის სუფრა ჯერ პატარძლის ოჯახში იმართება. დილაამდე დიდი ღხინი და ზემია და დილას მაყრები პატარძალს წინ წაიმძღვარებენ, კერას ირგვლივ *სადამის* თქმით მარჯვნივ შემოუვლიან, *სადამის* თქმითვე გამოვლენ სახლიდან და მაყრონი, მაყრული და მგზავრული სიმღერებით, მიემართება სიძის სახლისკენ. პატარძალს მომავალი ქმრის ოჯახში ოდითგან დადგენილი

რიტუალებით ხვდებიან. მაყრები აქაც წინ წაიმძღვარებენ პატარძალს, *სადამის* თქმით შედიან სახლში და კერიას სამჯერ შემოუკლიან.

გთავაზობთ საგალობელ *სადამის* ერთ-ერთ ვარიანტს. ანსამბლ *შგარიდას* წევრებისთვის ცნობილი იყო მისი რამდენიმე ვერსია, მაგრამ ჩვენ მაინც შევარჩიეთ ერთ-ერთი ნიმუში, რომელიც საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრის თანამშრომელს, ეთნომუსიკოლოგ ნატო ზუმბაძეს 2007 წელს ჩაუწერია ზემო სვანეთში, სოფელ ცხუმარში, მაცვი გოშუანის, ენვერ ქალდანის, როზან ჯაჭვლიანის, იაროსლავ და გოგი გოშუანების, ვალერი და რობერტ ქალდანების შესრულებით. მადლობა მას ამ დიდებული კაცების საოცარი ხმების უკვდავყოფისათვის. ჩვენ დიდი სიყვარულით ვიყენებთ ამ ჩანაწერს და ტექსტს, რათა ჩვენებურად წავხეტილდეთ *სადამის* ბგერათა ლაბირინთში.

სადამ

სოია დოია დომსიეჰა,
ჰოლია კტირჰა იეჰა ჰოლიი,
ოდილიი რიჰოლი კტირჰოლი,
დომუსიაა ოო,
ოდილო სააიაა კტირჰა იეჰა ჰეეეი ჰაა,
სოიაა დოია დომსიეჰაა,
ჰოლია კტირჰა იეჰა ჰოლო,
ოდილიი რიჰოლი კტირჰოლი
დომუსიაა ჰოო,
ოდილო სააიაა კტირჰა იეჰა ჰეეეი ჰა.

ამ საგალობლის სახელი *სადამ* ნაყოფიერების ღვთაების დაფარული, საკრალური მნიშვნელობის სახელია. ეს თვალნათლივ ჩანს და, ვფიქრობთ, სიმღერის ტექსტში ჰიმნის ფუნქციის მთავარი წარმომჩენი და განმსაზღვრელი, ისევე აია არის და კვლევაც ამის გათვალისწინებით უნდა წარიმართოს. სწორედ აია დომინირებს საგალობელ *კვირიაშიც*. ჰიმნ *საიოდეშში* კი ღამის გასაღებად იქცევს ამ იდუმალი საკრალური ბგერის თუ სიტყვისა. სვანეთში *აია მუშლადელის* დღესასწაულის ჩატარების ტრადიციები მეტყველებს იმაზე, რომ აქ ნაყ-

ოფიერების ღვთაების ქრისტიანობამდელი, უფრო ზუსტად, არგონავტთა ეპოქის დროინდელი აია ღვთაების კულტის თავგანისცემა თითქმის ჩვენს დრომდე გრძელდებოდა. მკვლევარი თემურ მიბზუანი წერს: „აია სვანეთში მიწათმოქმედებისა და მიწისქვეშეთის ქალღვთაება იყო. აიას დღეობას აღნიშნავდნენ კვირა დღეს. იმ დღეს „აია მიწლადღე“ (აია მზის დღე) ეწოდებოდა. ამჟამად აიას დღეობას მხოლოდ სვანეთის ერთ-ერთ სოფელში, უშგულში, აღნიშნავენ“ (მიბზუანი, ქაფიანიძე, 1997:443).

თემურ მიბზუანის ცნობით, აია შუამდინარეული ღვთაებაც არის, ის ურარტულშიც დასტურდება და ხეთურშიც. აია კოლხეთის ჩრდილოეთი ნაწილის სახელწოდება იყო, ამიტომაც იხსენიება ერთად აია-კოლხეთი. უცხოელ მკვლევართა და მწერალთა ნაწარმოებებში კოლხური ტომებით დასახლებული მთელი რეგიონი აია-კოლხეთად მოიხსენიება. ეს იმის დასტურია, რომ იმ ეპოქაში (არგონავტების ეპოქაც იგულისხმება) არსებობდა ორი სახელწოდების ტომობრივი გაერთიანება – აია და კოლხეთი, რაც გადაფარა გაძლიერებული კოლხეთის სამეფოს სახელწოდებამ და უკვე იწოდებოდა მხოლოდ კოლხეთად. დღეს ზოგიერთი მკვლევარი ცდილობს, არგონავტების სტუმრობის დროინდელი მთავარი ქალაქი კუტაია, ლამის ტრაპიზონამდე ჩაიტანოს, ასევე მცდარია შეხედულება ღვთაება აიას შესახებაც. ფაზისიც მოაშორეს ზედაურობას და სადღაც ჭოროხისკენ გააქანეს. არგონავტები თურმე რაღაც ოქროს წიგნის წასაღებად ჩამობრძანებულან, რომელიც კირბის ტყავზე ყოფილა დაწერილი და რა ცხვრის ტყავი, რის ცხვრის ტყავი. თურმე ამარანტის მთებს არაფერი აკავშირებს ამირანთან და შექმნეს ახალი ხალხი, კოლხური ტომი, ამარანტები. ამ ე.წ. მკვლევრებმა კოლხეთის საფარქვეშ მოათავსეს ჩამოთვლილი სიცრუე-სიყალბის მთელი კასკადი და სურთ, ამ სიცრუით კვებონ საზოგადოება. ამ ზღაპრებს თუ დაუფჯერებთ, სვანები ამ რეგიონში არც არასოდეს არსებულან და, ვინც დღეს სვანებად ვიწოდებით, მეზობელი ტომების ენათაგან გვისესხია და ამ სამადლოდ მორთმეული ენების ნაზავისგან შეგვიქმნია სალაპარაკო ენა. ნიკო მარი და ექვთიმე თაყაიშვილი (უფრო ექვთიმე) ჰენიოხებს სვანებად მოიაზრებს, თანაც უფრო ფართო არეალში (რედ.). სინამდვილეში სვანები ამ რეგიონის ერთ-ერთი უძველესი, უძლიერესი და უაქტიურესი ტომი გახლდათ. მათ ქალღმერთ აიას კულტი თითქმის დღემდე შეინარჩუნეს. ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილ ჰიმნებში

დღესაც ძალუმად ქდერს აია როგორც ნაყოფიერების ღვთაება, მისი ძალა და ენერგია და მას უკვე დავიწყება არ უწერია. ამ თემაზე საუბარს სხვა ჰიმნების განხილვისას განვაგრძობთ.

ახლა კი გავყვეთ ჰიმნ (მე სათქმელის შესაფერისად ვიყენებ ტერმინებს: ჰიმნი, საგალობელი და ა.შ) *სადამის* ტექსტს (უშუალოდ *სადამის* შესახებ საგალობელ *საიოდეშში* ვისაუბრებთ).

სოია დოია დომსიეჰაა –

სოია დოია – მელოდიის მიხედვით ბგერათწყობა ნიშნავს *სადამს*. დომ სიეჰაა უკვე უფლის დიდებაა. დომ მე თავისუფალი მაკავშირებელი სიტყვა მგონია. ვეცდებით მორიგი საგალობლების განხილვისას გავსხნათ კვანძი. სიეჰაა (ან სიჰეჰაა) უკვე უფლის დიდებაა.

შემდეგი სტრიქონი – *ჰოლოია კტირჰა იეჰა ჰოლოჰ* – ესეც სავედრებელ-სადიდებელი სიტყვებია. *კტირჰა* კი, როგორც წინა თავებში განვიხილეთ, ლოცვაა, რომელიც თავის თავში ატარებს სიკეთის, ბედნიერების, კეთილდღეობის დერიტას. ამიტომ მისი ლოცვაში თქმა ამას გულისხმობს. წინადადება კი შეიძლება ამ შინაარსით გავიგოთ: ვედრება და სადიდებელი სიტყვები *კტირჰა*თი ძლიერ ლოცვას ქმნის.

ოდოიი რიჰოი კტირჰოი

დომჰსია ოო.

ოდოიი – თავისუფალი თქმაა შემდეგი წინადადების დასაწყისი: ხოლო რიჰოი, *კტირჰოი* – რიჰო – როგორც უკვე განვიხილეთ, ღვთიური ნათელია, ის უნივერსალური საკრალური ბგერაა და არავითარი კავშირი (პირდაპირი გაგებით) არ აქვს დილა-სადამო-შუადღესთან. *კტირჰოი* უკვე ვიცით, ის ასევე სვანური საკრალური სამყაროს მთავარი ძალაა. *დომსია*, ალბათ, ამ ლოცვის დასტურია კონკრეტული (*ხია*) მიმართვით.

ოდოო საააია კტირჰა იეჰა ჰეჰეი ჰააა!

საააია – ნაყოფიერების საკრალური სიმბოლო. *კტირჰა* – ღვთიური ძალა, დიდება, ვედრება და ისევ დიდება. დანარჩენი მკითხველმა განსაჯოს.

ვაგრძელებთ მოგზაურობას სვანეთში: სოფელი ნაკრა, ანუ სრული სახელწოდებით მესტიის მუნიციპალიტეტის ნაკრის თემი მდებარეობს ბალსქვემო სვანეთში და იმ ხეობების სოფლებს ჩუბე ხევადაც (ქვემო ხევი) მოიხსენიებენ.

ულამაზეს სოფელში ასევე ულამაზესი და გამორჩეული ხალხი ცხოვრობს, თუმცა 34-35 წლის წინ, როცა მე ამ თემაზე ვმუშაობდი, სოფელი უფრო ხალხმრავალი იყო და ახალგაზრდობაც განსაკუთრებული. ამ სოფელთან დიდი მეგობრობა მაკავშირებდა. აქ ტრადიციულად ძლიერი ფოლკლორული ანსამბლი ჰყავდათ. ერთხელ ჩემმა უახლოესმა მეგობრებმა რეზო (ლონდერ) და მირონ (უმცროსი) ცინდელიანებმა როცა გაიგეს, რომ ძველი სიმღერების მოძიებაზე ვმუშაობდი, მითხრეს, ჩვენც გაგვანია ასეთი მასალებით. ნაკრის ანსამბლს მის რეპერტუარიანად კარგად ვიცნობდი, მაგრამ ძველი სიმღერების შესახებ ცნობამ ძალიან გამახარა. იქვე შევეთანხმდით, რომ სულ მალე მოვახერხებდი სოფელში ჩასვლას, მაგრამ სამსახურებრივი საქმიანობისა თუ სხვა მიზეზის გამო, კარგა ხანს ვერ შევასრულე დათქმული პირობა. ლონდერი კიდევ ერთხელ დამიკავშირდა და მითხრა: ანსამბლის წევრი უხუცესი დაშკო ვიბლიანი, რომლისგანაც მრავალი მივიწვებული სიმღერა ისწავლეს, ავად გახდა და, სანამ ცოცხალია, ჩამოდიო. მე ყველა საქმე გადავდე (მესტიის კომუნისტური პარტიის რაიკომში დიდი პარტიული თანამდებობა მეკავა, რომელსაც არავითარი სამსახურებრივი კავშირი არ ჰქონდა კულტურასთან, მით უმეტეს, სიმღერების აღდგენასთან) და გავემზადე წასასვლელად. ჩემს მეგობარ ისლამ ფილფანს, სიმღერისა და ცეკვის რაიონული ანსამბლის ხელმძღვანელს ვთხოვე, წამომყოლოდა ნაკრაში. წასვლის მიზეზი გაიგო თუ არა, სიამოვნებით დამთანხმდა. და, აი, ჩემი დანჯღრეული მაგნიტოფონით მივადექით ნაკრას. სოფლის კულტურის ცენტრში დაგვხვდა ხალხი, მაგრამ რა ხალხი... დიდი ხელოვანნი და სვანური ტრადიციების მუდმივი მცველნი და აღმასრულებლები. ადამიანები, რომლებთანაც მე ძალიან ახლო ურთიერთობა მქონდა და, როცა ამ სტრიქონებს ვწერ, ცრემლი აქაც ვერ შევიკავე. უმეტესობა დღეს მარადისობის მკვიდრია და, როგორც სვანები იტყვიან, *ქრისტეშ ტაბჰვს ხასგურხ* (ქრისტეს სუფრას უსხედან):

1. მირონ (უმცროსი) ცინდელიანი
2. ბესარ ცინდელინი
3. რეზო (ლონდერ) ცინდელიანი
4. მუშენი ცინდელიანი
5. შადურ სუბელიანი
6. დაშკო ვიბლიანი

ბიჭები დიდი სიყვარულითა და ხუმრობით შეგვხვდნენ, მაგრამ ჯერ გაგაცნობთ ჩვენს მასპინძლებს, ნაკრის კულტურის სახლთან არსებული ფოლკლორული ანსამბლის წევრებს:

1. მირონ (უფროსი) ცინდელიანი, კულტურის სახლის დირექტორი
2. ბესარ ცინდელიანი – სოფლის უხუცესი
3. რეზო (ლონდერ) ცინდელიანი
4. მირონ (უმცროსი) ცინდელიანი
5. შურა ვიბლიანი
6. მუშენი ცინდელიანი
7. შადურ სუბელიანი
8. შურა გვარამიანი
9. დაშო ვიბლიანი

და ულამაზესი ქალბატონი, კულტურის სახლის თანამშრომელი, ზაირა გადრანი.

ბუბა ბესარი გამეხუმრა: ჩვენი სოფლის და ჩემი ოჯახის ხშირი სტუმარი იყავი, ახლა კი საკმაოდ შეგაგვიანდა. შენი ბაღში დაშო უკვე ჩაწვა ლოგინში, რატომღაც ჩქარობს წასვლას. მეც უკვე მოვფამფავდი. რაო, ჩვენს იმ ქვეყნად გამგზავრებას ელოდებოდი? კარგა ხანს ვიხუმრეთ და ისევ ბუბა ბესარმა დაგვიცაცხანა: ამხელა ხალხი საქმეზეა ჩამოსული და შეეუდგეთ საქმეს.

ჩემთვის მთავარი იყო საგალობელ *საიოდეშის* ჩაწერა და მის შესახებ რაიმე ინფორმაციის მიღება. მუშაობის დაწყებამდე განაცხადეს: *საიოდეშ* და სხვა ძველი სიმღერები დაშო ვიბლიანისგან ვისწავლეთო. ამან მყისიერად გადამაწყვეტინა, რომ პირველად დაშოს ოჯახში მივსულიყავი და ასეც მოვიქეცი. მივედი. მსცოვანი ბატონი დაშო ძალზე დასუსტებული, მაგრამ საოცრად ნათელი სახით იწვა ლოგინში. გვერდით მიუფჯექი, ჩემი ხელი მკერდზე მიიღო და, სანამ იქ ვიყავი, ხელი არ გაუშვია. მითხრა: „გურგენ, არ მოგერიდოს, მითხარი, რა გაინტერესებს და, როგორც შევძლებ, ისე გიპასუხებ. მან იქვე წაიძღვრა *საიოდეშ*. ხმა იმდენად სუსტი იყო, რომ მაგნიტოფონზე მთლიანი ტექსტის ჩაწერა ვერ მოხერხდა, თუმცა, რაც ჩავიწერე, ისიც საკმარისი იყო იმისთვის, რომ ამ საოცარი პიროვნების დეწლი სვანური მუსიკალური საგანძურისა და ტრადიციის შენარჩუნების საქმეში დაუვიწყებლობის ნათლით აღბეჭდილიყო.

იგივე შეფასებას ვაძლევ ბესარ ცინდელიანს. ეს ორი ზემო და ქვემო სვანეთის იმ გამონიშნულ ბრძენთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელთაც დღემდე შეგვინარჩუნა უძველესი კულტურული მემკვიდრეობა და შეუბღალავად მოიტანა ჩვენამდე. ჩვენ კი ვაღდებულნი ვართ, არა მარტო შევინარჩუნოთ, არამედ განვაავითაროთ და ახალ სიმაღლეზე ავიყვანოთ იგი. გულდაწყვეტილმა დაეტოვე ბუბა (ბიძია) დაშკო. იმ დღეს ნაყოფიერად ვიმუშავეთ. საგალობელი *საიოდეშ* ჩავიწერეთ და სიმღერის პირველადი შესწავლაც მოვახერხეთ. აღსანიშნავია, რომ *საიოდეშ* ნაკრის ანსამბლის რეპერტუარშია და ბორჯომში ფესტივალზეც კი გამოსულან ამ სიმღერით. ჩემი მთავარი მიზანი – ტექსტობრივი ანალიზისათვის სრულყოფილი მასალის მოპოვება, მიღწეული იქნა. ბუბა დაშკომ მითხრა: *საიოდეშ* უძველესი სიმღერაა მამა-პაპათა, უხსოვარი დროიდან მოდის. ამ დღესვე ჩავიწერეთ მეორე სიმღერა *უშგულ ლასმან*. სიმღერა შექმნილია უშგულში და თათრის ლაშქრის შემოსევის ტრაგიკულ ამბავს გადმოგვცემს.

განვიხილოთ საგალობელი-ჰიმნი:

საიოდეშ

საააია ოდეშეა

ოოო გიგი სიაოო იიოო

ეჯნოოში ოოო

ოდი ჩუალმეეი

ზურაადი რიჰოოი ჰოიდიო ო,

ოდიო საააი ჰეეი ოოჰოი და ჰოო,

ოო გიგი სიააო იიო

ლოგემდი

ოო ოდი დაჩქევეილანწში

ტაბზსი ოიდი

ჰოოი ოიჰაა ოჰოოჰაა.

პირველი სტრიქონი *საააია ო დეშეა* (საი-ოდეშა) მეტად საინტერესოა იმით, რომ თითქოს საგალობლის სახელწოდება სადამის შიფრია, გაშლილი ფორმია. *საააია ო დეშეა, საიოდეშ, სადამ* – ერთი და იგივე, ნაყოფიერების ფუნქციის მატარებელი და ერთნაირი სახელწოდების საკრალური სიტყვები და წინადადებაა.

გიგი სიაო იო

ეჯნოში ოი –

აქ, ალბათ, მიწის ღვთაების მიმართ სადიდებელი მიმართვაა. ეჯნოში – ეს საკრალური სიტყვა იმისი, იმით – საკრალური გაგებით – უკვე ნიშნავს იმის მადლით (ე.ი. გიგის, ანუ გას, მადლით). ამაზე მიგვანიშნებს შემდეგი სტრიქონი: *ოდი ჩუალმეეიი ზურაადი რიპოლი პოლიდიო პო*, სადაც ოდი საწყისი მაკავშირებელი სიტყვაა. *ჩუალმეეიი ზურაადი (ჩუალმე ზურად) – დავლოცოთ. რიპოლი პოლიდიო პო – ღვთიური ნათელი და ვედრება-მიმართვის კოდები.*

ოდიო ისევე შემდეგი ლოცვის საწყისი მაკავშირებელი სიტყვაა. *სააიპეეი ოოპოი და პოო – ესეც ლოცვაა. სააია (საია) პეეი – საია (საი ჰაია) – ნაყოფიერების ვედრება და მიმართვა, შესაძლებელია სამადლობელი.*

ოო გიგი სიაო იოო (იიპო) – შესაძლებელია ესეც მიმართვა და ვედრება გიგი (გა) ღვთაებისადმი. ყოველივე ზემოთქმული კი აისახება საბოლოო დალოცვაში: *ლოგემდი – ანუ სოფრას ვშლით, ვუდგამთ...*

პოოპოდი დაჩქეეილანში ტაბზსი ოიდიია

პოოი (ოოი) ოიპაა ოპოო ჰაა... –

ანუ დაჩქელანების (დადეშქელიანების) სუფრას და დამამთავრებელი შეძახილ-სავედრებელი სიტყვები. ეს ე.წ. საბოლოო დალოცვა შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: ვშლით, ვდგამთ დაჩქელანების სუფრას პირდაპირი მნიშვნელობით არ უნდა გავიგოთ. საქმე ესეა თვით საგალობელ *საიოდეშის* სარიტუალო ფუნქციას. როგორც ნაკრელმა მეგობრებმა, ბუბა დაშკომ და ბუბა ბესარმა განმიმარტეს, ის ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი ჰიმნია, ლოცავს სუფრას, სიმდიდრეს, დოვლათს. განსაკუთრებით ეს ხდებოდა მაშინ, როცა ოჯახი ღვთისგან გადაიხდიდა, აგრეთვე, შესაბამისი რელიგიური დღესასწაულების დროს. ანალოგიური სარიტუალო წეს-ჩვეულებები დააფიქსირა ვლადიმერ ახოპაძემ და ამ საწესო-სარიტუალო საგალობელს *სადაძს* უწოდებს (ახოპაძე, 1957:12-13).

საბოლოოდ, ჩვენ უკვე შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ კონკრეტული მოსაზრება: საწესო-სარიტუალო და სხვა რელიგიურ სიმღერებში არსებობს ქვეჯგუფები, რომელთა შინაარსი, ფუნქცია თითქმის საერთოა და საკრალური ბგერები და წინადადებები შინაგანი სტრუქტურით ამას გამოხატავს. ამ თემაზე ისევე ვისაუბრებთ, ხოლო ზემოთ განხილული სამი ჰიმნ-საგალობლის მიმართ შეგვიძლია ვთქვათ:

ისინი ცალკე ერთ ქვეჯგუფშია გაერთიანებული, მას შეიძლება ვუწოდოთ საღამების ქვეჯგუფი, ვინაიდან არსებობს მისი მრავალი ვარიანტი. *საიოდეშიც* ფაქტობრივად *საღამია*, თუმცა ნაკრებები *გასაც* ებახიან. *გა* მივიწყებული და მკვდრეთით აღმდგარი ჰიმნია და, მიუხედავად იმისა, რომ *საღამი* უფრო მასშტაბურ ჰიმნში დიდი დოზით აისახება, მაინც საღამების ქვეჯგუფს ვუწოდებთ.

როგორც აღვნიშნეთ, ნაკრაში ჩავიწერეთ *უშეულ ღასმან* – გლოვის სიმღერა. იგი მოთქმით გვიყვება უშეულში თათრის ჯარის შემოსევის ტრაგიკულ შედეგებს:

უშეულ ღასმან

უშიგული ღასომანა
ოი უშეტლარე,
ოდა უშიგული ღასომანა
ხიდი ღტაიარე.
ოჯი, ოჯი, საბრეილა
ოოი, უშეტლაში ღტაქარე,
ოჯი, ოჯი, საბრეილა,
ოოი, სგაუ მჟვდელი თათრიშ ჯარ.
ოჯი, ოჯი, საბრეილა,
ოოი, უშეტლანში ხეხტარე,
ოჯი, ოჯი, საბრეილა,
ისგე ლიგტნი დეცს ხესმი.
ოჯი, ოჯი, საბრეილა,
ოოი, უშეტლანში ბაპარე,
ოჯი, ოჯი, საბრეილა,
ოოი, ტერეს კანუში ჯაწბურეს.
უშიგული ღასიმანა,
ოოი, უშეტლარე,
უშიგული ღასიმანა,
ღანწირს ხაიარედ.

უშგულ ლასმან

ქართული ვარიანტი

უშგული ლასიმანა,
ოოი, უშგულელები,
ოდა, უშგული ლასიმანა,
ხიდი ღუიარე (სიტყვები უცნობია, ვერ გავიგეთ მნიშვნელობა)
ოჯი, ოჯი, საბრალნო,
ოოი, უშგულის ვაჟკაცებო,
ოჯი, ოჯი, საბრალნო.
შემოსულა თათრის ჯარი,
ოჯი, ოჯი, საბრალნო,
ოოი, უშგულელო ქალებო,
ოჯი, ოჯი, საბრალნო.
თქვენი ტირილი ცას სწვდება,
ოჯი, ოჯი, საბრალნო,
ოოი, უშგულის ბაპებო (მღვდლებო),
ოჯი, ოჯი, საბრალნო,
წვერებს ფეხზე მდგომთ გაპარსავენ,
უშგული ლასიმანა,
ოოი, უშგულელებო,
უშგული ლასიმანა
მარცხს შეეყარეთ.

როგორც სიმღერის ტექსტის შინაარსიდან ჩანს, სისასტიკის ეს ფორმები და მეთოდები ჩრდილოეთ კავკასიელების მხრიდან არ უნდა ყოფილიყო. შეტაკებები განსაკუთრებით ეპარდოლელებთან ხდებოდა ხოლმე, ხოცავდნენ ერთმანეთს, ართმევდნენ საქონლის ჯოგებს და შემდეგ, კავკასიის მთიელთა წესებით, არჩევდნენ საქმეს და შესაბამისად რიგდებოდნენ. ვფიქრობ, სიმღერაში აღწერილი ტრაგედია ან მონღოლებს, ან თემურ ლენგის მარბიელ ჯარების ჯგუფებს უნდა მოეწყოთ. ნაკრელებთან ხშირად მისაუბრია მათი ანსამბლის რეპერტუარში არსებული სხვა, ზემოსვანური და ქვემოსვანური ვარიანტების განსხვავებული,

ორსართულიანი სიმღერა-ფერხელის ჩუბეხეური ვარიანტის შესახებ. დროის სიმცირის გამო, ვერ მოვახერხე ამ სიმღერის ჩაწერა. მრავალი წლის (თითქმის 24 წელი) შემდეგ უკვე ქვემო ქართლში მომეცა ამისი საშუალება. ანსამბლის წევრები – მირონ (უმცროსი) ცინდელიანი და შურა ვიბლიანი, როგორც 1987 წლის ზამთრის სტიქიით დაზარალებულები, ჩაასახლეს ბოლნისის რაიონის სოფელ ტანძიაში, მე კი დმანისში დავსახლდი.

ქალაქ დმანისში ფოლკლორულ ანსამბლ *შგარიდას* ჩამოყალიბების შემდეგ გავაგრძელე მოგზაურობა ქვემო ქართლის სვანებით დასახლებულ სოფლებში. ვესტუმრე წალკას, შეეხვდი ილმაზ გადრანს და მან, გვარის უხუცესებთან შეთანხმებით, უფლება მოგვცა შეგვესწავლა *კვირია (გადრანების კვირია)*. საინტერესო ეთნოგრაფიული მასალები მომაწოდა თეთრიწყაროს რაიონის სოფელ ხაიშის (დურნუკის) მკვიდრმა შოთა უმფრიანმა. ბოლნისის რაიონის სოფელ ტანძიაში შეეხვდი უხუცეს მუშენი სუბელიანს. მისგან ჩავიწერე ახალი ეთნოგრაფიული მასალები სახალხო დღესასწაულ *უღღიაშობის* შესახებ. იქვე შეეხვდი ჩემს ნანატრ მეგობრებს – მირონ (უმცროსს) ცინდელიანს და შურა ვიბლიანს. ჩავიწერე სასიმღერო ტექსტი მის თანმხლებ რეფერენტთან ერთად. ზემო სვანურ, მაგალითად, ეცერულ ვარიანტთან შედარებით, განსხვავებაა ტექსტებში და რეფერენც სრულიად უცხო იყო ჩემთვის. აღნიშნულ სიმღერასთან დაკავშირებულ სხვა საინტერესო მასალებს სიმღერის ტექსტის გაცნობის შემდეგ შემოგთავაზებთ.

მირმინქელა

ჩუბეხეური ვარიანტი. ჩაწერილია ბოლნისის რაიონის სოფელ ტანძიაში მირონ ცინდელიანისა და შურა ვიბლიანისგან.

რაშშა რერიო რეე,

რაი რა ოორერა,

რაშშა რერააო,

ჰოორი მირმინქელა,

ჩუქტან ხუპრიდ ხოჩამდ ხუპრიდ,

ჰორი მირმინქელა,
ჟიქან ხუბრიდ ხონამდ ხუბრიდ,
ჰორი მირმინქელა,
ჩუქტან ხუბრიდ ჩუ აჯკუანედ,
ჰორი მირმინქელა,
ჟიქან ხუბრიდ დეშ ანკუანედ,
ჰორი მირმინქელა,
ჩუ აჯკუანედ ბარჯს აჯყუინედ,
ჰორი მირმინქელა,
დეშ ანკუანედ დეშ ანყუინედ,
მეორე სართული ჩამოხტება და ფერხული გრძელდება ორ წრეში
ჰორი მირმინქელა,
ქამშხენ ხუბრიდ ხონამდ ხუბრიდ,
ჰორი მირმინქელა,
სგამშხენ ხუბრიდ ხონამდ ხუბრიდ,
ჰორი მირმინქელა,
ქამშხენ ხუბრიდ მად აიფიშტედ,
ჰორი მირმინქელა,
სგამშხენ ხუბრიდ ქაეინენიდ.
მომდერლები გადადიან სხვა ფერხულზე
რირა რირა ჰორი ჰორი,
ოისა რირა დომფარა რირაშა,
ჰეეი ოოი ჰეი ჰოოი უარაშა.
ფერხული გრძელდება საწყისი მდგომარეობის საცეკვაო რკალის შექმნამდე.
რირა რირა ჰორი ჰორი,
ოისა რირა, დომფარა,
რირა რირა ჰორი ჰორი,
ოისა რირა, დომფარა,
ჰოილილი ოისა უარადო (ვარადო),
ჰოილილი ოისა უარადო,
ჰოილილი ოისა უარადო,

ჰოილილი ოისა უარადო.

მირმინქელას ტანძიის ჩანაწერმა ამ სიმღერისათვის მისადაგებული რეფრენის – *რირა რირა, ჰორი ჰორი, ოისა რირა დომფარას* – გაშლილი ფორმით წარმოდგენილი ჯერ კიდევ უცნობი საკრალური სიმღერის მოძიების საშუალება მოგვცა. გადრანების საოჯახო ჩანაწერში მოვისმინე სიმღერის ეს ტექსტი:

რირა რირა ჰორი ჰორი,

ოისა რირა დომფარა რირაშა,

ჰე ოოი ჰეი ოო უარაშა.

ის, რომ ზემოთ თქმული საცეკვაო რეფრენი ამ სიმღერის ნაწილია, თავიდანვე არ შემპარვია ეჭვი. რაც შეეხება სიმღერა-ფერხულის შესავალ ნაწილს –

რაშშა რერიათ რეე რაირა ოორერა

რაშშა რერა ოო –

ეს სიმღერა ვისწავლეთ დათიკო ჩხეტიანისაგან, რომელიც სვანეთში მეტად ცნობილი ტრადიციულად მომღერალი ოჯახის წარმომადგენელი გახლდათ. ყოველთვის მეუბნებოდა, ერთი ძველი სიმღერა უნდა გასწავლოთ, რომელიც დედანემისგან ვისწავლეთ. დედა ყოველთვის მეუბნებოდა, რომ ეს სიმღერა წინაპრებისგან გადმოგვეცა და იმდენად დიდი ხნისაა, არავინ იცის მისი ასაკი. სახელად მას *მხედრულს* ეძახდნენო. დათიკო (დავითი) დმანისში ცხოვრობდა, ახალგაზრდობაში უძლიერესი სპორტსმენი, წაუქცეველი ფალავანი, დიდი ხელოვანი და კოლორიტი, კეთილი დეკაცი. ძალიან გვაკლიხარ, ძმაო.

დათიკოს ნათქვამმა დამაინტერესა, ვინაიდან სვანურ ფოლკლორში არის ლაშქრული სიმღერები, მაგრამ უშუალოდ მხედრული ტიპის და შინაარსისას არ შევხვედრივარ. წარმოვიდგინოთ ლაშქარი მიდის და მღერის მხედრულს. მხატვრულ-პოეტური თვალთახედვით ის მექორწილეთა მგზავრულის შესატყვისია. მხედრული ლაშქრის მშვიდობიანი მგზავრობის და ომში გამარჯვების ჰიმნი სიმღერაა. მგზავრული ასევე ნეფე-პატარძლისა და მთელი მაყრიონის მშვიდობიან მგზავრობას და ქორწილის ბედნიერ დაგვირგვინებას სთხოვს ღმერთს. აი, ტექსტის ნაწილიც:

ღერმეთ, ხონა გზარობს გუქნო,

ოოისა ორირა ოოო,

ჰოო რირა ჰორირა რერა,

ოი, საი ჰორე ოოჰო ოო.

ღმერთო, კარგად გვაძგზავრე და შემდეგ საკრალური ბგერები (მაკვშირებელი, სავედრებელი, მიმართვითი, სამადლობელი).

გარკვეული მიზეზების გამო, მიუხედავად ძალზე ახლობლური დამოკიდებულებისა, ამ სიმღერის ჩასაწერად რატომღაც არ ვინქარე. და, აი, მოულოდნელად დათიკო მძიმე სენით დაავადდა (თურმე დეკაცებსაც სცოდნიათ ავადმყოფობა). დაავადება სწრაფად პროგრესირებდა. ერთ დღეს დათიკომ დააბარა ჩემთან: მოვიდეს და რასაც დავპირდი, იმ სიმღერას ჩავაწერინებო. მე ძალიან განვიცდიდი მის ავადმყოფობას, მაგრამ, რადგან მას ასე სურდა, მოვემზადე მასთან შესახვედრად. თურმე თავის ქალიშვილებს უთხრა: ვიცი გურგენს, ჩემს უმცროსს ძმას, უჭირს ამ საქმეზე ჩემთან მოსვლა, არადა ვგრძნობ, რომ დიდი დღე არ მიწერია, როდის დადგება ჩემი წასვლის ჟამი არ ვიცი. მე თქვენ გასწავლით და ჩავაწერინებთ ამ სიმღერას და თქვენ გურგენს გადაეცითო.

დათიკოს გარდაცვალება მეხვიით გავარდა საზოგადოებაში, წავიდა და ისიც მიუჯდა ქრისტეს ტაბაგს (სუფრას) სხვა დიდ ძმებთან ერთად. წავიდა დიდი სპორტსმენი, დიდი ხელოვანი, ჭეშმარიტი ვაჟკაცური გავებისა და სულისკეთების კაცი და დატოვა მრავალი კეთილი საქმე მომავალი თაობების სამაგალითოდ.

გარკვეული დროის შემდეგ ჩემთან მოვიდნენ დათიკოს ქალიშვილები და გადმომცეს მისი დანაბარები. მე ლამის შოკში ჩავვარდი... დიას, ქართველებო, ჩვენ ასეთმა ქართველობამ, ასეთმა სიყვარულმა, ეროვნულმა სულმა, ეროვნული საგანძურისადმი ასეთმა დამოკიდებულებამ მოგვიყვანა დღემდე. ჩვენ ასე გადავრჩით.

ჩემთვის დათიკოს ასევე ჰქონდა ნათქვამი, რომ ამ მხედრულ სიმღერას, მგონი, *მირმინქელაში* მღეროდნენო. სხვადასხვა გამოკვლევაში ფერხული *მირმინქელა* საბრძოლო-სამხედრო-სპორტული ხასიათის სიმღერათა ჯგუფს მიეკუთვნება. დათიკოს ნათქვამიც მახსოვდა და, *შვარიდას* წვერებთან განხილვის შემდეგ, ჩავთვალეთ, რომ, რადგან სიუჟეტურად ემთხვევა და გადმოცემაც არსებობს, ფერხულის შესავლად გაგვეკეთებინა დათიკო ჩხეტიანის მიერ დატოვებული უძველესი სიმღერა *მხედრული*. ასევე განვიხილეთ დომფარას ზემოთ განხილული გაშლილი ტექსტი და, როგორც ამ ფერხულის (*მირმინქელას*) სიუჟეტურად

თანხვედრი საკრალური სიმღერა, ჩავსვით წამყვან რეფრენად. ასე შეიკრა მეტად საინტერესო ფერხული *მირმინქელა*.

მირმინქელა სამხედრო-სპორტულ ფერხულადაა მიჩნეული. „საბრძოლო ხასიათის ფერხულები აგებული იყო სართულების პრინციპით. ასეთი იყო ორი და სამსართულიანი ფერხულები“ (თათარაძე, 2010). საქართველოში ორ და სამსართულიანი ფერხულები ფართოდ იყო გავრცელებული. მკვლევრები ფიქრობენ, რომ ასეთი ტიპის და სახელწოდების ფერხულები საომარი მნიშვნელობისა იყო. მეომრები დგებოდნენ ერთმანეთის მხრებზე და იერიშით მიემართებოდნენ მტრის ციხესიმაგრის ასაღებად. მშვიდობიან პერიოდში ეს ფერხულები სპორტულ ხასიათს იძენდა. სვანეთში ფართოდ იყო გავრცელებული ბავშვთა ორ და სამსართულიანი ფერხულები.

მაგრამ ტექსტის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ამასთან ერთად შესაძლებელია ამ რიტუალში ბუნების გაცოცხლება-აღორძინებისა და ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი სახალხო დღესასწაულის იდეაც იყოს ჩადებული. ამაზე მეტყველებს სართულებს შორის მდგომი მომღერლების კომედიურ ჟანრში შესრულებული სიმღერით პაექრობა: ჩამოგაგდებო, ვერ ჩამოგაგდებო, ჩამოგაგდებო, მხარს მოგტეხო, ვერ ჩამოგაგდებო, ვერ მოგტეხო. შემდეგ ჩამოგდების სცენა, გადასვლა ორწრიულ ფერხულზე და პაექრობის გაგრძელება: გარეთ ვართ, არ შეგიშვებო; შიგნით ვართ, გაგაქცევით. ამ სიტყვის დამთავრებისთანავე მეფერხულენი გადადიან ახალ ფერხულზე *დომფარა*. ამ ფერხულის ტექსტი უკვე განვიხილეთ და გთავაზობთ განმეორებით:

რირა რირა, ჰორი, ჰორი

ოისა რირა, დომფარა, რირაშა

ჰეეი ჰოი ეიჰო ჭარაშა.

რირა, რირა უფრო მეტად სასიმღერო ბგერები უნდა იყოს. *ჰორი ჰორი* ვედრებაა ცისადმი, მიწისადმი. *ოისა რირა*, ალბათ, შეძახილი (სახეიმო), დომფარა უკვე ავსხენით: ფარა საკრალური სიტყვაა და უწოდებენ დღესასწაულ *მურყვამობაზე* თოვლის კოშკის ანგის მთავარ ატრიბუტს – საცერს. საცერი ნაყოფიერების ღვთაების მიერ ზეციური დარწმუნების იდეას გამოსატავს. ნაყოფიერების ღვთაება დედამიწას წვიმითაც არწყულებს და მადლითაც. და წვიმა სწორედ საცერის ნახერებებში წვრილად ჩამოსულ წყალთან არის შედარებული და მადლიც ფარათი

ეფინება ადამიანებს და ბუნებას. ბოლო სტრიქონი – *ჰეი ჰოიი, ეიჰო ვარაშა* – სადიდებელი, სამადლობელი და საზეიმო საკრალური სიტყვებია.

სიმღერა მთავრდება საცეკვაო რეფრენით.

ზემთთ თქმულიდან ჩანს, რომ ფერხული *მირმინქელა*, აგრეთვე, საკულტო-სარიტუალო სიმღერაა.

განვავრძოთ ჩვენი მოგზაურობა სვანეთში, კოსმიური პანგების სამყაროში.

ლატალი, ლატალის თემი. უკვე ვიმყოფები სვანეთის ერთ-ერთ უღამაზეს სოფელ ლატალში. ლატალი ცნობილია მეტად საინტერესო ისტორიით, მრავალრიცხოვანი ეკლესიით და სხვა ისტორიული ძეგლით. რელიგიურობა და ტრადიციების მტკიცედ დაცვა ლატალელების ხასიათის უპირველესი თვისებაა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის, რომ ისინი სისხლხორცეულად არიან დაკავშირებული მუსიკალურ ხელოვნებასთან, ხუმრობით ამბობენ: ლატალში ბავშვი რომ დაიბადება, *ლიღეს* მღერისო. ტრადიციული სვანური ხალხური სიმღერების სიყვარული და ბუნებრივი ნიჭიერება იმის დასტურია, რომ მათ შეინარჩუნეს ისეთი სიმღერები და ღვთის სადიდებელი ჰიმნები, რომლებიც შორეულ წარსულში, ქრისტიანობამდე იღებს სათავეს. 1955 წელს შექმნეს სიმღერისა და ცეკვის უძლიერესი ანსამბლი *ლატალი*, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა სვანური მუსიკალური ფოლკლორის უდიდესი მოღვაწე მაჰარბი გურგულიანი. განუზომელია მისი წვლილი სვანური ხალხური მუსიკალური ხელოვნების განვითარების საქმეში. მე გაუბედავ და ვიტყვი, რომ ის იყო სვანური მუსიკალური ფოლკლორის მიხეილ ხერგიანი. მაჰარბი გურგულიანი მესტიის რაიონული ანსამბლის ლობარი და ქორეოგრაფიც გახლდათ. ლატალში მის შექმნილ ტრადიციაზე მთელი თაობები აღიზარდა. აი, ასეთ საოცარ სოფელში ვარ და ვსტუმრობ ლატალის თემის ერთ-ერთ ღამაზ სოფელს ლახუშდს. სოფლის უხუცესი ბრძენკაცი მელოდება. მოუთმენლად ველოდები მასთან შეხვედრას. ის ჩემი ახლობელია, მეგობარია. მიუხედავად ასაკობრივი სხვაობისა, მაინც მოვახერხეთ დამეგობრება. მე ყოველთვის მარცხდებოდა ბუბა გერგის სიდრმისეული ცოდნა სვანური ტრადიციებისა. სიმღერების შესახებ ადრე არასოდეს გვისაუბრია. ახლა კი, რაღაც უჩვეულოს რომ მეტყვის, ვიცი, მაგრამ კონკრეტულად რას?.. გულობილი შეხვედრა, მისთვის დამახასიათებელი სიტბო და უშუალობა შინაურ ატმოსფეროს ქმნის და გადავიღვართ საქმეზე. როცა დაკონკრეტდა ჩემი მისვლის მიზეზი, მითხრა:

მე მარტო ძველი სიმღერები ვიცი (ჩამომითვალა საგალობლები), ცოტ-ცოტა კი იციან ჩვენი სოფლის ბიჭებმა, მაგრამ ბოლომდე ვერ ქაჩავენო. თან დაუმატა: მარტო ჩემი სიმღერა და ჩემი ხმა რომ ჩაიწერო, გაგაიჭირდება გუნდურად დამუშავება სჯობია, მოვიყვანოთ ბიჭები, ისინი ასე თუ ისე ერკვევიან ამ სიმღერებში და თან გუნდურადც დაგამუშავებთ, შენ კი უფრო გაგაიდივლდება სწავლაო. მე სიხარულით დავთანხმდი, ვინაიდან ეს ბიჭები აღიარებული მომღერლები არიან. მესტიის სიმღერისა და ცეკვის რაიონული ანსამბლის წევრები, ასევე ლატალის სახალხო ანსამბლის სოლისტები. აი, ისინიც:

1. თაისავ ჩამგელიანი
2. მურად ფირცხელანი
3. გივი ფირცხელანი
4. ოთარ ფირცხელანი
5. იგორ ფირცხელანი

მოვიდნენ ბიჭები. გერგ ბუბასთან შევთანხმდი, ჩემთვის უცნობი ოთხი სიმღერა ჩამეწერა, თან ჩანდა, რომ მეტად სერიოზულ საგანძურებთან გვქონდა საქმე. ბუბა გერგისთვის ეთნოგრაფიული შეკითხვები არ დამისვამს, ვინაიდან სიმღერის ჩაწერის პროცესი გართულდა: ბუბა გერგმა გადაწყვიტა, სიმღერა ჯგუფურად დამუშავებინათ და მე დაზუსტებული მასალა ჩამეწერა. მაგრამ მე სიმღერის დამუშავების პროცესის ჩაწერაც მსურდა, რაზეც დამთანხმდა.

მაშ ასე: ვიხილავთ გერგ ფირცხელანისაგან ჩაწერილ ღვთის სადიდებელ ოთხ ჰიმნს:

1. *უფლიშიშ სადამ*
2. *ღაშზერაშ* – ლოცვისა
3. *ლაქლშიშ დიადებ* – წინამძღოლი დიდება
4. *დიადებ* – დიდება

უფლიშიშ სადამ

მეტად საინტერესო საგალობელი, ფაქტობრივად სვანური კვერეკსი – თანმიმდევრული ლოცვა, ღვთისმსახურების ნაწილი. კვერეკსი ბერძნულად გაძლიერებულ ლოცვას ნიშნავს და ორი სახისაა – დიდი და მცირე: მშვიდობიანი,

თხოვნითი და მრჩობლი (სამჯჯერ ითქმის: უფალო შეგვიწყაღენ. ნინო ომიადე, მგაღობელი, დმანისის მუნციპალიტეტის კულტურისა და სპორტის სამსახურის ხელმძღვანელი). დიდ კვერქსში მოღღვარი წარმოთქვამს ღოცვებს:

1. მშვიდობით უფლისა მიმართ ვიღოცოთ

2. ზეგარდმო მშვიდობისათვის და ცხოვრებისთვის სულთა ჩვენთასა უფლისა მიმართ ვიღოცოთ და ა.შ. სულ თორმეტი ღოცვა ანუ კვერქსის თორმეტი მუხლი. ყოველი მუხლის დამთავრების შემდეგ გუნდი უპასუხებს: უფალო, შეგვიწყაღენ. ბოლო მუხლის დამთავრების შემდეგ კი – შენ, უფალო.

ახლა კი გავეცნოთ სვანურ კვერქსს:

უფლიშიშ სადამ – უფლის დიდება!

პირველად მღოცველი ამბობს ღოცვას:

„უფსდ დამბადებელ ისგუ ჟღრ ი წყაღობ

სი ლახემდ აღ ქორს ი აღ ქორშჷ ერთგუთიღ მარას

უფლისაა მიმართ ვიღოცადი

ჰვეეიოთ ოჰოთ იათ ჰოოთ

დიდებულო დმერთო, მოგიღოცავთ ძღვნითა

უფლისა მიმართ ვიღოცადი

ჰვეეიოთ ოჰოთ იათ ჰოოთ

ჩვენი ღოცვა ნებიერი ნებიერად მოგიღოცეთ

უფლისა მიმართ ვიღოცადი

ჰვეეიოთ ოჰოთ იათ ჰოოთ

ეს თითქოს მარტივი ღოცვა (კვერქსი) ძალიან მნიშვნელოვანი მასალაა მრავალი კითხვისა თუ გაურკვეველი საკითხისათვის პასუხის გასაცემად. პირველი: სვანური საგაღობლების ბგერები არ არის მელოდიაზე მორგებული, რადაც მშრალი და უცნობი ბგერებია. მეორეც: სვანეთში, როგორც ჩანს, არსებობდა შორეული ქრისტიანობამდეღი საკულტო-რელიგიურ ცოდნაზე დაფუძნებული სკოლა, რომელიც უკვე ქრისტიანულ ეპოქაში, ქრისტიანულ საგაღობელთა ტექსტებში კოდირებული საკრალური ბგერა-სიტყვების შემუშავებასა და გამოყ

ენებას ამარტივებდა. უფლიშიშ სადამის ტექსტი და სტრუქტურა ამის ნათელი მაგალითია. შესაძლებელია ქრისტიანული ეპოქის ფენომენია, მაგრამ ფესვები წარმართულ ხანაში აქვს გადგომული. ეს სხვა საგალობლებში და საწესო ხასიათის სიმღერებში უკვე დავინახეთ.

რაც შეეხება ჩვენს განსახილველ საგალობელს:

ჰევიოო ოჰოო იაოოჰო – მასში იკითხება უფალო შეგვიწყალებ, მოგვმადლებ უფალო და შენ უფალო მთელი აზრი.

ჰევე – მიმართვა უფლისადმი. სვანური ღოცვები, ძირითადად, ამ საკრალური სიტყვით იწყება – *ჰევე დიდებ ქვანდ ჯგვრან* – ჰევე დიდება შენდა, წმინდა გიორგი. ოჰოო იაოოჰო – ამ საკრალურ სიტყვებში შეგვიძლია ვიგულისხმოთ თხოვნაც, მადლიერებაც.

რაც შეეხება აღნიშნული საგალობლის ღოცვების კომენტარებს და ქართულ ვარიანტს. ღოცვის პირველი ნაწილი იწყება ასე: ფუსდ (უზუნაესი უფალი), დამბადებლო, შენი წყალობით (მადლით) შენ შეეწიე ამ სახლს და ამ სახლის ყველა ერთგულს. მეორე ნაწილი გასაგებია.

მესამე ნაწილში იგულისხმება, რომ ჩვენი ღოცვა ნებითა და ამ ნებით ვლოცულობთ და ვლოცავთ. ესეც კვერქსის სვანური ვარიანტი. გერგ ბუბას არ აუხსნია ჩემთვის ამ ღოცვებში მართო ეს მუხლია თუ უფრო მეტი, მაგრამ, ვფიქრობ, რომ მხოლოდ პირველი მუხლი, იმის მიხედვით, თუ რა თემას და რა საკითხს ეხებოდა ეს ღოცვა, შინაარსობრივად და მოცულობითაც განსხვავებული იქნებოდა.

მეორე საგალობლის – *ღანზგვრანშ* (ღოცვისა) – ჩაწერის დროსაც დიდი ჯაფა დაადგა ბუბა გერგს: მარცვალ-მარცვალ ასწავლიდა გენიოს მომღერლებს – თაისავ ჩამგელიანს, მურად, ოთარ, გივი, იგორ ფირცხელიანებს ამ ურთულეს ჰიმნ-საგალობლებს. გაგვიმართლა იმით, რომ, ჯერ ერთი, მომღერლები უნი-ტეირენსი იყვნენ, მეორეც, ამ საგალობლებში ასე თუ ისე გარკვეული იყვნენ. საბოლოოდ, ისევე ბუბა გერგის ძალისხმევით მოხერხდა საგალობლის ტექსტის და ინტონაციის საბოლოო კონდიციამდე მიყვანა. მე კი მთელი ეს პროცესი აუდიოჩანაწერით დავაგვირგვინე. ეს შემდეგ, მიუხედავად სირთულისა, *შგარო-დას* დაეხმარა, ავთენტურობის სრული დაცვით დაგვემუშავებინა ეს მართლაც სვანური ჰიმნური სიმღერების მშენება. ის ჩვენი ანსამბლის ჰიმნადაც იქცა.

გთავაზობთ საგალობლის ტექსტს:

ღამზერაშ (ლოცვისა)

ოო, ქრისტეში ღუმეზურე,
ოოო ი ჰააა
იი ჰააირეე იოიოო იიპა
ი ღაღმაააი რიიპო
ზეეეეში შიპოიი იი დიოო ჰო
ოდიოო
ღაააიმაააოოო
ზუჰეეეეეეეეეეეეეეეეეეე
იიოო ზუჰეეეეეეეეეეეეეეეეეეე
იი ჰაააი პაი ოოპო იპაიო იპააო
იოო ზუჰეეეეეეეეეეეეეეეეეეე
ოოიდა რიპოოოოოო ოოიდა ჰო
ოდიო ზააი ეჰე პეეე იი დაა ო
ოო იი ჰა, იპააი ოოიდაა ჰოო
იი ჰაააი პაიოოჰო, იპაიო იპაა ჰოოა
იოიო ჰაა იოოი ოოო

ახლა კი მოსაზრებების დონეზე ამ ურთულესი საგალობლის ტექსტი განვიხილოთ, რაც ჩემი მრავალწლიანი დაკვირვების და ცალკეული მკვლევრის მოსაზრების გაცნობის შედეგად მიღებული კონკრეტული შეხედულებისა და მოსაზრების საზოგადოებისთვის მიწოდების და გაცნობის მცდელობაა. თუ რამდენად გამოგვივიდა, ამას, ალბათ, მკითხველი განსჯის.

ღამზერაშ (ლოცვისა)

ჰიმნ-საგალობელი იწყება მლოცველის ლოცვით (რომელიც სოლისტიცაა):

ოო, ქრისტეში ღუმეზურე – ოო ქრისტეთი დაილოცოს, ანუ ქრისტეს მადლით დაილოცოს. შემდეგ ეს ლოცვა გრძელდება, მლოცველი დალოცვის ტექსტს ამბობს იმის მიხედვით, ვის ან რას ეხება ეს ლოცვა (ოჯახი, სოფელი, კუთხე,

ქვეყანა). ტექსტის მოცულობა და შინაარსი დამოკიდებულია თვით მოლოცველზე. აღნიშნულის გამო ჩვენ წარმოვადგინეთ მხოლოდ ლოცვის დასაწყისი – *ო, ქრისტეში ლუმეზურე*, რაც სრულად ასახავს ჰიმნის ლოცვით შინაარსს.

ტექსტი გრძელდება მიმართვით და სადიდებლით:

ოოოი ჰააა

იიი ჰაააირეე იოიო იიჰა –

იი მაკავშირებელი და წინადადების დასაწყისი ბგერებია. *ჰაააირეე* – ცალკე აღებული სადიდებელი და სახეიმო სიტყვა ჰარესთან ერთად ქმნის საკრალურ სიტყვას ღვთიური ნათელი, ღვთიური ენერჯია. *იოიო იიჰა* ისევე მიმართვა და დიდება, რაც ჯდება თვით ამ სტრიქონის შინაარსში.

ამ სადიდებლის შემდეგ ჰიმნში ჩადებული აზრი და შინაარსი საკრალური სიტყვების მწყობრი სისტემით გამოიხატება, რომლის მთავარი ძარღვია სიტყვა *ღაღმეზურად* – ვილოცოთ. სწორედ ეს საკრალური სიტყვაა მთავარი ფორმულა ამ უძლიერესი ჰიმნისა, რომლის კოდირებულ ბგერებზეა აწყობილი ჩვენთვის უკვე ცნობილი სადიდებელი, სავედრებელი, მიმართვითი და სამადლობელი საკრალურ ბგერა-სიტყვათა მთელი სისტემა – ქრისტეს მადლით ვილოცოთ. ჰიმნის შემდეგი გაგრძელება უკვე ამისი დასტურია.

იი ღაღმაააი რიჰო (ან იჰო, იჰა)

ზეეეშიი შიოოი იი დიოო ჰო –

იი მაკავშირებელი ბგერები, *ღაღმააი ღაღმეზურადის* პირველი ნაწილია, *რიჰო (იჰო)* მაკავშირებელ-მადიდებელი სიტყვა. *ზეეეშიი* საკრალური აზრი, დაბოლოება *ღაღმაის* ე.ი. *ღაღმაიზეში*, რაც ნიშნავს *ღიმზურეშ*, ანუ ლოცვით, და სტრიქონი მთავრდება სიტყვებით – შიჰოიი იი დიოო ჰო, რაც ღიმზურეშ (ლოცვით) აზრს სადიდებელ-სავედრებელი სიტყვებით აგრძელებს.

შემდეგი სტროფი:

ოდიოო

ღაააიმაააოოო

ზუჰეეეე იო იოო ჰო –

ოდიოო ახალ წინადადებაზე გადასვლის მანიშნებელი სიტყვაა და გაგრძელება მელოდიაზე აწყობილი *ღიმზურია* ვედრების, მიმართვის ბგერებით შემავრცობული.

შემდეგი სტროფი საინტერესოა იმიტომ, რომ *ლიმზურის* მთავარი ბგერა *ზ* უკვე, როგორც საკრალური სიტყვა, ცალკე ჯდება ტექსტში და, საერთოდ, სტრუქტურაში და გამოხატავს *ლიმზურის* იდეას, აზრს. *ლიმზირ* სვანურად ლოცვა, *ლი* თავსართია და რჩება *მზირა*, რომლის შესახებ ცოტა ქვემოთ ვისაუბრებთ.

იიოო ზუჰეეი, თი დაა ოოჰ – ამ წინადადებაში *იიოო* მაკავშირებელი მადიდებელია. *ზუჰეეი თი დააო* – *ზ* უკვე ცალკე საკრალურ ბგერად ზის და საკრალურად ლოცვის, დალოცვის აზრის მატარებელია ყველა საგალობელში.

თი ჰააიი ჰაიოოჰო იჰაიო იჰააა ოო (ჰო) – წინა თავებში უკვე განვმარტეთ, რომ საკრალური სიტყვები *ჰაი*, *ჰაი* შეიძლება ნატვრის აღმნიშვნელი სვანური ბგერებისგან წარმოშობილიყო. არსებობს ასეთი გამოთქმა: *ჰაი*, *ჰაი*, *სოლ-ჰაჯი ბედნიარ*, რომელშიც *ჰაი* *ჰაი* ნატვრის გამომხატველი სიტყვაა, *სოლჰაჯი ბედნიარ* – *ჰაჯ* სვანურად ამულეტი – ნატვრის თვალი. ჩვენი მოსაზრებით, *ჰაი*, ნატვრის აღმნიშვნელი სიტყვა, ჩემმა ქურუმმა წინაპრებმა საკრალური სამყაროს მკვიდრი გახადეს და დააკისრეს მრავალმხრივი ფუნქცია, რომელიც გულისხმობს ყოველგვარ სიკეთეს, კეთილდღეობას, ბედნიერებას. როცა კონკრეტულ ადამიანს ლოცავ და უსურვებ კეთილდღეობას, მან შეიძლება თქვას: *ჰაი*, *ჰაი* – ნეტავ. მაგრამ საგალობელში უკვე ზის სიკეთის სიმბოლოდ. ვაგრძელებთ ლაბირინთში გზის გაკვლევას:

იოო, ზუჰეეი ოოიდა ივა...

მახსოვს, როცა ანსამბლ *შვარიდას* რეპეტიციასზე ამ საგალობელს ვსწავლობდით, ვიკითხე: თქვენი აზრით, რას უნდა ნიშნავდეს *ოოიდა ივა*? გურგენ ჩხეტიანმა ხუმრობით თქვა: ალბათ, ადამ და ევას. მაშინ ყველამ გავიცინეთ, მაგრამ, როცა აანალიზებ და რაიმე თემის, მოვლენის ახსნის დასაშვებ ვარიანტებზე ფიქრობ, შეიძლება დაგებადოს გარკვეული აზრი. *ლიმზურ* უნივერსალური რელიგიური ტერმინია და მოიცავს ყველაფერს, რაც სიცოცხლეს, კეთილდღეობას, ნაყოფიერებას უკავშირდება და ჩადო კი ჩემმა წევრიანმა წინაპრმა ადამ და ევადან ცხოვრების ლოცვის აზრი ამ საოცარ ჰიმნში? ვინ იცის?!

შემდეგი მუხლი:

ოოიდა რიჰოოოი ოოი დია ჰო –

ეს მუხლი უკვე გასაგებია. მიმართვა, *რიჰოოი* (ღვთიური ნათელი), *ოოი დია*

ჰოლ – მიმართვა და თხოვნა (ვედრება).

ოდით ზააი ეჰეჰეი ოოი და ჰოლ –

ოდით უჰეე გასაგებია. ზ-მ (ზანმა) გამოაჩინა დამოუკიდებელი, უნივერსალური სახე. ზააიში შეიძლება წელიც ვიგულისხმით – ზა (წელი), თუმცა უფრო სავარაუდოა, რომ ეს მუხლი ისევ ლალმეზურადის არსის, იდეის მატარებელი იყოს და არის კიდევაც. ზ კი სწორედ თავისი უნივერსალური ფუნქციით არის ჩასმული და სიტყვათა გაგრძელება და შინაარსიც ამაზე მეტყველებს.

შემდეგი მუხლი:

იიჰააი პაიოოჰო, იჰაიოო იჰაა ჰოლა

იოიო ჰაა იოოი ჰოოო –

პირველი მუხლი განმეორებაა ზევით განხილული მუხლისა, ოღონდ ჰოა მადლიერებასთან ერთად სიგნალია საგალობლის ბოლო, დამამთავრებელ, მუხლზე გადასვლისა. ბოლო მუხლი – იოიო ჰაა იოოი ჰოოო – მიმართვა, დიდება და სამადლობელი.

დამთავრდა განხილვა. მგონი, გავაღწიეთ ლაბირინთიდან. აჰეე, დაპირებისამებრ, მოკლედ ლიმზურის (ლოცვის) შესახებ. რა არის მზირ, მზირა. მზირა მზის აღმნიშვნელადაც მოიაზრება, თუმცა, ჩემი აზრით, სვანურ ლოცვას, ლიმზირს – მზესთან არანაირი კავშირი არ აქვს. სვანურად მზეს ჰქვია მიჰ, მზირას კი ვერანაირად ვერ დაუკავშირებ მზეს. მზირა ქართულად მზერაა, მაგრამ სვანური ლიმზირის საფუძვლად ვერ გამოდგება და ამ უძველეს სვანურ ტერმინში მისი მოაზრება დიდი შეცდომა იქნება.

როგორც ცნობილია არსებობს ტერმინი მელამი – განსაკუთრებული ბრწყინვალეობა, რომლითაც შემოსილი არიან ღმერთები. მასში დაუნჯებულა მთელი ძალა ღმერთებისა, ღვთაებებისა. თუმცა ის უხილავი ძალაა, ის არ არის შუქი. მელამი შედარებულია იზისთან. იზი ცეცხლი არ არის, ის აღის ზევით დაიკვირება (ცეცხლი გვათბობს და კიდევაც გეწვავს). თუ მივიჩნევთ, რომ მელამი და იზი საერთო ფუნქციის მატარებელია, მაშინ შესაძლებელია იზი დავუკავშიროთ ლიმზირს, მზირას. ლიმზირში, როგორც მელამში, გარკვეული დოზით – ადამიანური შესაძლებლობის ფარგლებში, უხილავი სხივური ძალაა, იზია. და ლოცვის მადლი სწორედ ამ ძალით ხორციელდება. თუმცა ამ მოსაზრებას უშორესი წარსულისკენ გახედვის სურვილი განპირობებს. მრავლადაა შემერ-

აქადებთან კავშირის დამადასტურებელი ფაქტები და, ალბათ, მკვლევართა მომავალი თაობები გაბედავენ ამ სიმართლესთან მიახლოებული ისტორიის შექმნას. ჩვენ კი კვლავ ვიმოგზაუროთ კოსმიური ჰანგების სამყაროში.

ისევ ბუბა გერგთან ვარ სტუმრად. დავამთავრეთ *ღამზირიაშ* და დავიწყეთ მესამე საგალობელზე მუშაობა. ესეც ჯერ ბიჭებმა უნდა ისწავლონ. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ისინი იცნობდნენ ამ საგალობლებს და გერგის სწავლებას სწრაფად ითვისებდნენ. მაგალითად, საგალობელი *ღიადებ*, რომელსაც ახლა განვიხილავთ, სულ სამჯერ გაიმეორეს. დამწყები გივი ფირცხელანი გახლდათ.

ღიადებ

მლოცველი: ღიადებ, ღიადებ, ღიადებსი ჰოი!

სოლისტი: ღიადებ, ღიადებ სი ჰოი!

გუნდი: ლაიპაი დიიადებ,

თარინგლეუხერსი ჰოი!

მლოცველი: სიტ ლოგშედა ყერულდ მიჩაშოი

გუნდი: სიტ ლოგტია შედაი

ლაიპაი ყერულდიო

მიჩა შოი ჰოი

მლოცველი: ჩიპ შდუე ჩიპ უჩხე

სოლისტი: ყერულდ ისტამ მიუხაწედაი

ჩიიიიგიტა შდუეეი

ლაიპაი ყერულდიო

ისტამ მიუ ხაწედაი ოო

დიდება, დიდება, დიდება შენდა, ჰოი!

დიდება, დიდება შენდა!

ლაი პაი, ალბათ, პაის წინსართია, პაი კი უკვე განვმარტეთ. ლაიპაი დიიადებ – მთავარანგელოზს ჰო.

სივ ლოგტშედა ყერულდ მიჩაშოი – ყერ ძაღაა, მაღლია ანგელოზების. ზოგან

ყერს მთავარანგელოზის სინონიმადაც ასახელებენ. როგორც ამ საგალობელში არის ნათქვამი, შენ შეგვეწიე ყერულდ. აქ ყერულდში იგულისხმება მთავარანგელოზი და თვით ტაძარი. თუმცა სვანები იფიცებენ არა მარტო უშუალოდ ღმერთს, ჯგერზგს, მთავარანგელოზს, არამედ უფრო მეტად მათ ყერს, მაგალითად, *ხოშა ღერთემ ყერლო* – დიდი ღმერთის მადლმა. *ჯგერზგიშ ყერლო* – წმინდა გიორგის მადლით. *თარგლეზერიშ ყერლო* – მთავარანგელოზის მადლით. მაშასადამე, იფიცებენ ღვთაების მადლს, ყერს, რომლის ძალაუფლებასაც ფლობს ღმერთი, ჯგერზგი, მთავარანგელოზი. რატომ არ იფიცებენ მელამს? აქვე შეგვიძლია ვუპასუხოთ ამ კითხვას და მეტი სინათლე შევიძინოთ თვით მელამს და ყერს. მელამს, ღვთაების ძალას, მადლიც ახლავს და გამანადგურებელი ძალაც. ღვთაება ქმნის და ანადგურებს სწორედ მელამის ძალით. ამიტომაც სვანმა ღმერთის მადლს ყერ დაარქვა და მხოლოდ მის მადლს იფიცებს და სთხოვს შეწევნას. ესეც *სიჭ ლოგჭშედა ყერულდ მიწშიო*, მეორე კუპლეტში დანარჩენი, მგონი, გასაკებია.

შენ შეგვეწიე

ყერულდო შენდა.

მესამე კუპლეტში მლოცველი ამბობს:

ყველგან თოვს და ყველგან წვიმს

ყერლდ შენთან მზე ანათებს.

გუნდი: ყველგანოთო თოოვსოთ

ლაიჰაი ყეერულდიო

შენდა მზე ანათებს, ოო!

მოვიდა ღვთის სადიდებელი მეოთხე საფერხულო სიმღერის შესწავლის და ჩაწერის დრო. ბუბა გერგმა ჯერ გაგვაცნო სიმღერის ზოგადი შინაარსი და ძალიანაც გაგვახარა: ეს ხომ იგივე *დიდებათად* წოდებული დიდი ღმერთისადმი მიძღვნილი საგალობელია. მაგრამ, როცა ამ ფერხულის შესავალი წაიმღერა, ცოტა შევფიქრიანდით დადღილობის გამო, თორემ სურვილი მისი ჩაწერისა, რა თქმა უნდა, გამიასკეცდა. ბევრი რომ არ გავაგრძელო, სიმღერაც ისწავლეს ბიჭებმა და მეც მოვახერხე ამ საოცრების ჩაწერა სწავლების მთელი პროცესით. აუდიოჩანაწერები ინახება ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრის არქივში.

ლაჟღერსიშ დიადებ

დიდი ღმერთისადმი მიძღვნილი სარიტუალო ფერხული

დიადებსი ოჲე ჰა,
ბაილი ჰაი ჰეი დიაადებ!
ჰოლი დიაი ჰი დიაა ჰოლო,
ოდო რეჲელი ლაიჰა დიაოდო
ოი ოჰაა ჰა.
ოდი დიდნბ, დიდნბ ხოშამ ღერმათ!
ო დო ოიდიო რეელიო,
ოდი ისეჲამ დიდნბ სიჲ ლოგჲშედა
ოდო ჰიდიო რეელია,
ოდი ჯინნრ ჯირდახ სეჲ ლნგენა,
ოდო ჰიდიო რეელია
ოდი მუჲტნრ ხანნხ შიმ ოქრეში,
ოდო ჰიდიო რეელია,
ოდი გიცნრ ჯირდახ სეჲ ლაღგენა,
ოდო ჰიდიო რეელია,
ოდი მუჲტნრ ხანნ შიმ ყორყოჯი,
ოდო ჰიდიო რეელია,
ოდი დიდნბ, დიდნბ ხოშამ ღერმათ!
ოდო ჰიდიო რეელია.

აღნიშნული ფერხული და ტექსტი ცნობილია ქართულ მუსიკალურ სამყაროში, ამიტომ მისი განმარტებისაგან თავს შევიკავებ. რაც შეეხება სახელწოდებას და შესავალს ამ სარიტუალო ფოლკლორული შედევისა, შევეცდები, ჩემეული მეთოდით წარმოვადგინო მოსაზრებები.

ლაჟღერსიშ დიადებ – *ლაჟღერსიშ* ცნობილია ფოლკლორისტებისთვის, ის ნიშნავს წინამძღოლს, წინამძღოლ სიმღერა-საგალობელს თუ ჰიმნს და, ძირითადად, ამ სახელით მოიხსენიება დიდი ღმერთისადმი მიძღვნილი ჰიმნ-ფერხულები. რაც შეეხება სიტყვას *დიადებ*, ის პირველად გერგ ფირცხელანთან გაჟღერდა

და ანსამბლმა *შვარიდაშ* მთელ ქვეყანას გააგებინა ამ ზემოქმადვი ჰიმნის სიმღერით. თავიდან ვიფიქრე, რომ *ღიადებ* საერთო ქართული დიდების სახეცვლილი ვარიანტია, თუმცა დროთა განმავლობაში დავრწმუნდი, რომ ვცდებოდი. ბუბა გერგმა თავიდანვე მიმანიშნა, რომ ეს სიტყვა მამა-პაპათაგან მოდის და ღმერთების სადიდებელია... დიას, ღმერთების სადიდებელია, სიცოცხლის სადიდებელია, ცისა და მიწის კავშირის სადიდებელი და სიმბოლოა. სვანური ღვთის სადიდებელი ჰიმნების საკრალურ ბგერათა ლაბირინთებში გამოვლილს შეიძლება სხვა მოსაზრება მქონდეს?

აღნიშნული ფერხულის შესავალი უცნობი აღმოჩნდა ფოლკლორისტებისათვის, დღესაც მხოლოდ ანსამბლი *შვარიდა* ასრულებს. სვანეთში, გერგ ფირცხელანის სოფელშიც კი, სადაც ეს საოცრება აღმოვაჩინეთ, დავიწყებულია. სამაგიეროდ, ანსამბლი *შვარიდა* აღმოჩნდა მისი გადამრჩენი და მასთან ერთად სხვადასხვა უანრის ორმოცივე სიმღერის რეფრენებს, ახალ სიცოცხლე შთაბერილებს, შეუნახავს მომავალ თაობებს.

ახლა კი შევეჭიდოთ *ღაუღუიშ* დიადების შესავალს:

ღაუღუიშ დიადებ

შესავალი

დიადებსი ოუჰა

ბაილი ჰაი ჰეი დიაადებ!

ჰოთი დიაი ჰოი დიაა ჰო,

ოდო რეველილაიჰაა დიაოდოთი

ოთი ოოჰაა ჰა.

ღიადებსი ოუჰა, ჩემი ვარაუდით, *ღიადებსში* ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მარტო დიდება არ იგულისხმება. აქ თვით ღმერთის სახეს წარმოაჩენს, რაც *ოუჰა* მიმართვა, სადიდებლით დასტურდება. მეორე მუხლში – *ბაილი ჰაიჰეი დიაადებ* – ბაილი, როგორც საკრალური სიტყვა, პირველად შემხვდა რელიგიურ სიმღერაში, თუმცა არის სიმღერა ეპოსი მონადირე ბეთქილზე. სიმღერის ყოველ მუხლში ნახსენებია ბაილ: *ბაილ იღბაადა იღბაიო ბაილ*. ზოგი ავტორი წერს, რომ ბაილ, იგივე ბეი, მაჰმადიანურ სამყაროში წარჩინებულის, მდიდრის

ზეწოდებაა. სვანურშიც შემოსულია ეს სიტყვა: მდიდარ, შეძლებულ ოჯახს ბაი მეზგეს უწოდებენ, მაგრამ უძველეს საგალობლებში ამ სიტყვის ჩასმა, რა თქმა უნდა, უმართებულოა. ასევე ვერ მოგუხმობთ ქანაანელთა, ასურელთა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნების მთავარ ღვთაება ბაალს, რომელიც ადამიანთა (განსაკუთრებით ბავშვთა) სარიტუალო მსხვერპლშეწირვით საზრდოობდა. ალბათ, ისევ მოგვიწევს საგალობლის რელიგიური არსიდან ვივარაუდოთ, რომ ბაილი საკრალური სიტყვაა, რომელშიც უნდა მოიაზრებოდეს სიცოცხლის საწყისის ცნება. *ჰაის* და *ჰეის* მნიშვნელობა უკვე ვიცით. ჰაი ნატვრის პრინციპზე აგებული ყოველგვარი სიკეთისა და კეთილდღეობის თხოვნა-მოთხოვნის ფართო მცნებითი საკრალური სიტყვაა. *ჰეი* (ჰე) – ვედრება, მიმართვა. დიადადებ უკვე განვმარტეთ.

მორე მუხლი – ჰოი დიაი ჰოი დიაა ჰო – უკომენტაროდ, ვიცით, რომ მკითხველი მოახერხებს მის გაშიფვრას. მესამე მუხლი შედარებით რთული ასახსნელია – *ოდო რეველილაიბა დიაოდოი*. ოდო გასაგებია – მუხლის დამწეები სიტყვა-ბგერაა. *რეველილაიბა*, ვფიქრობ, ამ რთულ წინადადებაში ორი საკრალური სიტყვაა გაერთიანებული: რელი და ლაიბა. რელი ღვთის სადიდებელ მრავალ ჰიმნში გვხვდება, მაგრამ განსაკუთრებით დიდი ღმერთისადმი მიძღვნილში. დიდებაითას შესავალია საწესო სიმღერა *რაილი*. არსებობს უფლისადმი მიძღვნილი ქვემოსვანური (ლენტეხური) ვარიანტი სახელწოდებით *რალიტეიპე*. შედარებითი ანალიზის საფუძველზე ჩამოვყალიბებ მოსაზრებას, რომ რაილი, როგორც საკრალური სიტყვა, არის თვით დიდი ღმერთის ეპითეტი, მასში გადმოცემულია ღმერთის, როგორც ღვთიური ნათლის, ღვთიური ენერჯის შემოქმედის სახე. ამიტომ ყველა საწესო სიმღერაში გამოყენებული რელი არის ეპითეტი და სიმბოლო დიდი ღმერთისა. ვფიქრობ, ეს ტერმინი *ლილეხაც* უკავშირდება, ვინაიდან *ლილე* დიდი ღმერთის უძველეს სახელად მიიჩნევა. ალბათ, აღნიშნულის გამოა, რომ ზოგიერთი მკვლევარი *ლილეს* მზის საგალობლად მიიჩნევს. საერთოდ, ძველი წარმართული ღმერთები, განსაკუთრებით შუმერული, მზიური ღმერთებია. სინათლის, ნათლის გამომახსივებელმა ღმერთებმა დაამარცხეს ქაოსი და სიბნელე. ასე რომ, მზეს სვანი კაცი დიდ ღმერთად არც ერთ ეპოქაში არ თვლიდა. ზემოთ თქმულის მიხედვით, *ოდო რეველილაიბა დიაოდოი*, ჩვენი ხედვით, უფლის, როგორც ნათლის, დიდებაა. აღსანიშნავია, რომ

ლაუღვიაშიშ დიადების, რაილის (დიდებათა), რაილიოს ფერხულებში გარკვეული საფერხულო ნაბიჯების გადადგმის შემდეგ ტაში მიმართულია საფერხულო წრის ცენტრისკენ. როგორც ჩანს ეს რიტუალი კოსმოგონიური იდეის მატარებელია და ადასტურებს მანანა ხიდაშელის მოსაზრებას (თავის მხრივ იმოწმებს ქ. ალავერდაშვილს): „ფერხულთან დაკავშირებული უძველესი ფენა კოსმოგონიური იდეის მატარებელი იყო. წრიული ფერხული გამოხატავდა სამყაროს წრებრუნვის იდეას მისი ცენტრის გარშემო, ცისა და მიწის კავშირს საკრალური ცენტრის გარშემო“ (ხიდაშელი, 2005).

სვანურ რელიგიურ-სარიტუალო სიმღერებსა და ფერხულებში ეს ცენტრი შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც ანგი, სიცოცხლის ხე, ტაძარი. სწორედ ამ საკულტო სიმბოლოების გარშემოვლით სრულდებოდა საწესო-სარიტუალო სიმღერები: *კვირია, ლაუღვიაში დიადებ, რაილიო, რაილი, შაიდა ლილე* და სხვ. დიდი ღმერთის სადიდებელ საწესო-სარიტუალო სიმღერებში უკვე შეიძლება ცალკე ჯგუფად გავაერთიანოთ: *ლაუღვიაშიშ დიადებ, რაილი დიდებათა, ლაგუშედა, შაიდა ლილე, რაილიო*.

რაილიო, როგორც ლაუღვიაშიშ დიადებ, გააცოცხლა ანსამბლმა შგარაიამ.

ცხატქრისდემ

საგალობელი *ცხატქრისდემ* ჩავიწერე ეცერში აივენგო, ჩინო და მუშნი გურნიანებისაგან. დაამუშავა და ანსამბლის რეპერტუარში შეიტანა ფოლკლორულმა ანსამბლმა *შგარაიამ*.

საგალობელი საინტერესოა იმიტომ, რომ მისი ეპითეტი ცხავი არის ნაყოფიერების ღვთაების ატრიბუტი. „ძველ ხალხებში მიღებული იყო ღვთაებათა მოხსენიება ეპითეტებით, მათი ტაბუირებული სახელის შენიღბვის ან ფუნქციის გაძლიერებულად გამოხატვის მიზნით“ (სურგულაძე, 1981:25). როგორც უკვე განვიხილეთ, ცხავი და ცხავის ტიპის დაწნული და დაჩხვრეტილძირიანი ნივთიერი სიმბოლოები – საცერი, გოდორი, კალათი, საწური, ჩელტი – ცხავის იდეას გამოხატავს. ამ ატრიბუტებს ცხავის ტიპის და ცხავის იდეის გამტარებელ სიმბოლოებს უწოდებს ირაკლი სურგულაძეც. სვანმა სასულიერო მოღვაწეებ-

მა, როცა ეს შესანიშნავი საწესო-მუსიკალური შედეგები შექმნეს, მას ქრისტეს ეპითეტი ცხავი წარუმძღვარეს, რომელიც, აგრეთვე, ნაყოფიერების ღვთაების და, საერთოდ, ნაყოფიერების უძველესი სიმბოლო და ატრიბუტია.

რაც შეეხება საგალობლის ტექსტს, მისი შინაარსი და სტრუქტურა, ბგერათწყობა აგებულია მხოლოდ ქრისტეს საგალობლებისათვის დამახასიათებელი აზრით, იდეით და სიტყვით. ჩვენ უკვე განვიხილეთ საგალობელი-ჰიმნი *ღაღმეზურად* (ლოცვისა), ვნახეთ, რომ ამ ჰიმნის მთავარი ძარღვია საკრალური წინადადება *ღაღმეზურად* (ვილოცოთ), რომლის ფონზე და რომლის ირგვლივ საკრალურ სიტყვათა (თხოვნა, მიმართვა, მოხმობა, სამადლობელი) მთელი კასკადია. ჩვენს განსახილველ საგალობელ *ცხატქრისდეშ* ეს იდეა და შინაარსი უფრო თვალსაჩინოდაა წარმოდგენილი.

ცხატქრისდეშ

ცხაააუ ქრისიოლი დეეშიია ჰო
ოოჰოო ღაღმევეი ზი ჰაააი ოოდა
რააამსი ოოოჰო
დიჰაააოო იეეჰე ოოჰოო ჰაა
ჰოო იეეჰა

ცხაააუ ქრისიოლი დეეეშიია ჰო
ოოჰოო ღაღმევეი ზიჰაააი ოოდა
რაამსი ოოო ჰო
დიჰაააოო იეეჰე ოოჰოო ჰა

ამ საგალობლის მთელი აზრი ჩადებულია ერთ წინადადებაში: *ცხატქრისდეშ ღაღმეზურად* – ცხავქრისტეს მადლით ვილოცოთ.

ახლა საგალობლის ტექსტის წყობა განვალაგოთ ისე, რომ ამოვიკითხოთ *ღაღმეზურად* (ვილოცოთ):

ოოჰო ღაღმევეი
ზიჰაააი ოოდა
რააამსი ოოოჰო
დიჰაააოო იეეჰე ოოჰოო ჰა

სახკასმულები შეეუღლად წავიკითხოთ და მივიღებთ საგალობლის მთავარ სავედრებულ საკრალურ სიტყვას *ღალმეზირად* (ვილოცოთ). წარმოდგენილ ნიმუშში თითოეული მუხლი ცალკე მიმართვის, თხოვნის, ვედრების სადიდებელი საკრალური ბგერა-სიტყვებითაა შემაგრებული, რომელიც ინტონაციაში შესაბამისი ქრონოლოგიითაა ჩასმული. როგორც აღვნიშნეთ, ცხავის იდეის მატარებელ ნივთებში სარიტუალო პროცესებში უფრო ხშირად ვხვდებით საცერს, სვანურად ცხრილს, რომლის ცხავთან ყველაზე მეტი სიახლოვე აშკარაა. ცხრილს (საცერს) საკულტო ენაზე ფარასაც ეძახიან (ფარას შესახებაც გვაქვს ინფორმაცია). უკვე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საგალობელ-ჰიმნ *ცხნტ ქრისდეშში* გადმოცემულია მაცხოვრის, ქრისტე ღმერთის, (ქრისდე ღერმეთ) მთავარი ფუნქცია, ქრისტეს ღვთიური მადლით დაარწმუნოს ნაყოფიერება, სიკეთე, კეთილდღეობა, ბარაქა. თუ *ჯგვრანგის*, მთავარანგელოზის, დიდი ღმერთის, *ლილეს* საგალობლებში ჩვენი ღოცვა, ვედრება, დიდება გამოსატულია ერთ მთლიან სურვილში ღაგუშედაში (შეგვეწიეთ), ქრისტესადმი მიძღვნილ საგალობელში, უკვე გააზრებულია ის, რომ მაცხოვრის მადლი უკვე არის სამყაროში, ის ჩვენშია, ის მუდამ ჩვენს გვერდითაა და ამ მადლს უნდა აღვიქვამდეთ ღოცვით (*ლიმზურშ*).

ეცერში აივენგო, მუშენი და ჩიხო გურჩიანებისგან კიდევ ორი სიმღერა ჩაიწერე: *ზაშინავა* – სამონადირეო სიმღერა და საღალაობო – ავლითა ი მავლითა. ორივე სიმღერა, *ვასა* და *ცხნტქრისდეშთან* ერთად, დაამუშავა ანსამბლმა *შვარიდამ* და საკონცერტო ნომრებად ასრულებს.

ზაშინავა

ზაშინაჟაიი ზაააშინაჟა,

ზააში ჩოილამარე,

ო, ზაშინა

ა ღლათხუბრთე ანჲდ,

ზაააში ჩილამარე.

ო, ძუღლჟას ანჲდ ცუზნრ ჲდირმ,

ზაააში ჩოილამარე.

ო, ტუბას ანდ დაშდტუნ ადგარ
ზააში ჩოილამარე.
ო, მინდტერს ანდ ლანტუნ ადგარ,
ზააში ჩოილამარე.
ო, ცხეკას ანდ ჰერსენარ ადგარ,
ზააში ჩოილამარე.
ო, კოჯას ანდ ლტაშარ ადგარ,
ზაააში ჩოილამარე.
ო, ზაშინატა ჩუ ვდსადგტმუნ,
ზააში ჩოილამარე.
ო, ზაშინატად ლუნდ ანტყაბე,
ზააში ჩოილამარე.
ო, ზაშინატას დტუნ ლნხმეშგტრუნ,
ზააში ჩოილამარე.
ო ზაშინატად დტუნ ჩუ ადგარ,
ზააში ჩოილამარე.

ზაშინავა

ზაშინავა, ზაშინავა,
ზააში ჩოილამარე,
ზაშინავა სანადიროდ ლავიდა,
ზღვაზე თევები დაიჭირა,
ხეობაში დათევი მოკლა,
მინდორში ირმევი მოკლა,
ტყეში შველი მონადირა,
კლდეებში ჯიხევი მოკლა.
ზაშინავა დაბინავდა,
ზაშინავამ ხორცი შეწვა,
ზაშინავას დევი ესტუმრა,

ზაშინავამ დევი მოკლა.

ეს სიმღერა შესაძლებელია სვანურ მითოლოგიურ გმირს ჩორლას ეძღვნებოდეს, რომელიც ნადირობის დროს დევებს შეეცაკა და ჯგერზგმა (წმინდა გიორგიმ) გადაარჩინა. ჯგერზგი შეერია დალებს – ჩემს ერთგულ მორწმუნეს მხარი რად მოსტეხეთო (გელოვანი, 1983:542). სახელწოდება თუ წინადადება *ზაშინავა* შესაძლებელია როგორც ჯგერზგის კაცი, დალოცვილის ეპითეტით (*ღღმზირ*) გავიგოთ. მეორე ასხნაც შესაძლებელია მოეძებნოს, მაგალითად: *ზაშინაჭა* – *ზაში-ნაჭა*.. ნავა კაცის სახელია, *ზაში* – საკრალური სიტყვა, შეიძლება განვიხილოთ როგორც დალოცვილი, ჯგერზგის კაცი ე. ი. დალოცვილი ნავა. *რუფი ჩოილამარე* შეიძლება გავიგოთ, როგორც მოქნილი, გამბედავი კაცი (ღამარე). თუმცა მთავარია, რომ სიმღერა არსებობს, რომელიც გარკვეული მითოლოგიური და სარიტუალო ხასიათისაა.

ავლითა ი მავლითა

ოოდა, აჭლითა მატლითა,
დიმთილ-მიმთილ ყოორს ჯაგენახს
ააატლითაია უაი ჰაი ჰა,
ოოდა, აჭლითა მატლითა
შესმაშერსო ყოორს ხაგენახს,
ააატლითაია უაიჰაიჰა.
ოიდა, აჭლითა მატლითა,
მანოლს ყორზრ მად ხოკარა,
ააატლითაია უაიჰაი ჰა.
ოოდა, აჭლითა მატლითა,
მნდილ ჯერი ყორზრ ჩუენკერ,
ააატლითაია უაიჰაი ჰა.
ოოდა, აჭლითა მატლითა,
მანოლს ყორა ჩუ ხოკარა,
ააატლითაია უაი ჰაი ჰა.

ოოდა, ატლითა მატლითა,
დარჯულ ღვრბდალს სგატ ხასტურენა,
აატლითააიაა ტაი ჰაი ჰა.

ისევ ვეწვიე ბენოს თემს. ვარ კაკო კვიციანის ოჯახში, ვესაუბრები სვანური ტრადიციების, სვანური სიმღერებისა და სვანური სამართლის უბადლო მცოდნე კაკო კვიციანს. მასთან საინტერესო საუბრის შემდეგ ჩავიწერე სრულიად უცნობი ორი სიმღერა – *ქაღდან მურზა* და *ყაიო სუმა*. სიმღერა ქაღდან მურზა ეძღვნება კაცს, რომელიც ებრძოდა დაღეშქელიანებს. გავეცნოთ ტექსტს:

ქაღდან მურზა

ოოი უდა, ოი საბრალე ქაღდან მურზა,
ოოოი ოოჰო!

ოოი უდა, ხიღზიგალე თატრან სოფელსი ოჰო ჰოო ჰო!

ოოი უდა, ღვლზიგალას დემ ჯვხტიესდას

ოოი ოოჰო!

ოოი უდა, ისლამ ჭაბიკუ დანქელანში

ოჰოჰოო ჰო!

ოოი უდა, ქაუმენდეხი ოი სატითე,

ოოი ოოჰო!

ოოი უდა, ხიღზიგალე სოფელ სატისი

ოჰო ჰოო ჰო!

ოოი უდა, სგაუმეტხეხი ოი სატიხენ,

ოოი ოოჰო!

ოოი უდა, აშ ჯიბინა ღიშიალეი,

ო ჰო ჰოო ჰო!

ოოი უდა, აშ ჯიბინა ღიშიალე,

ოოი ოოჰო!

ოოი უდა, ჟიუ ჯიხტიტა დანქელანარი,

ოჰო ჰო ჰო!

ქაღდან მურზა

ოი, საბრალო ქაღდან მურზა,
გიცხოვრია სოფელ თავარას,
ცხოვრებას აღარ გაცლიან,
ისლამი გმტრობს დაჩქელანი.
გადასულხარ ბაღყარეთში,
გიცხოვრია ბაღყარეთში,
დაბრუნებულხარ ბაღყარეთიდან
და დაგიწვია ომი,
დაგიმარცხებია დაჩქელანები.

კაკო კვიციანს სიმღერა *ყაიო სუმა*ს ტექსტის მხოლოდ ნაწილი ახსოვდა, გვითხრა, ცოლ-ქმარზე, მათ სიყვარულზეა აგებული. მე იმითაც ვიყავი კმაყოფილი, რომ სიმღერა მთლიანად ჩავიწერე და ანსამბლმა *შგარიდამ* ორპირული ფერხულით შესანიშნავი სიმღერა წარუდგინა საზოგადოებას.

ყაიო სუმა

ოოდა, ყაიო სუმაიო ჯაში მიხლოდა,
ყაიო სუმადა ჯაში საიო,
ოოდა, ეწყინებაიო ბეჟეოი მურზასა,
ეწყიოი ნებადა ბეჟეოი მურზასა.
ოდა, შანაი გუმაიო გტირგტინისა ქებასა,
შანაიო გუმადა გტირგტინისა ქებასა.
ოდა, გულაი გწეიოდა რაშშაოი შტებასა,
გულაიო მწეიო რაშშაოი შტებასა.
დაბა მესტიაში მაქსიმე გვარლიანისაგან საგალობელი *გაბრიელ მახარე-ბელი* ჩავიწერე. სვანეთში ერთადერთი ის აღმოჩნდა, ვისაც ეს საგალობელი ახსოვდა.

გაბრიელ მახარებელ

გაბრიელ მახარებელს იჰოო,
გაახარო იი იჰი მრატალსაი.
ოი, გაბრიელ სიჰეოო,
გაახარო იი იჰი მრატალსაი,
ოოი, გაბრიელ თნრინგ ზელ,
ლიმზირ ბედნიწრ ანმწრჯტი ოოი.
ოი, გრენ სი ოო ჰოო
გრეენსიო იი იჰი ბრატალსაი.
ოოი, გაბრიელ სოჰეოო
მაახარო იი იჰი ბრატალსაი.
ოოი, გაბრიელ თნრინგ ზელ,
მწრმად სი ლენეშდი ოოო.
ოოი, ჩელსიოოო,
ჩეელსიო იი იჰი ბრატალსაი.
ოოი, გაბრიელ სიჰეოო
გაახარო იი იჰი ბრატალსაი.
ოოი, გაბრიელ თარინგ ზელ,
ჩინწილ ბედნიწრ ანმწრჯტი ოოო.

ამ საგალობელს ძეობაზე ამბობდნენ. ღოცვის შინაარსიც ამაზეა აწყობილი. პირველ სტროფში ძირითადად, მელოდიაზე აწყობილი სიტყვებია: მაგალითად, *ბრავალი* არაფერს არ ნიშნავს, ის უბრალოდ გაბრიელის სახელს მიმსგავსებული სასიმღერო სიტყვაა.

გაბრიელ სი ჰეო – სი ჰეა ჩვენ უკვე გავშიფრეთ – ის საკრალური წინადადებაა და ნიშნავს დიდებას, ვედრებას.

კუპლეტი მთავრდება გაბრიელ მთავარანგელოზისადმი სადიდებელი ან სავედრებელი საკრალური წინადადებით: *გაბრიელ თარინგ ზელ, ლიმზირ ბედნიწრ ანმწრჯტი ოო* – გაბრიელ მთავარანგელოზო, ჩვენი ღოცვა ბედნიერად აგვისდინე.

მეორე კი ასე იწყება: ოი, ბრენსიოო. ბრენსიოც გაბრიელის სახელს მიმსგავს-

ეპული სასიმღერო სიტყვაა. იგულისხმება გაბრიელი. სტროფში იგივე სიტყვები მეორდება, ოღონდ ბოლოშიც სიმღერით ითქმება. გაბრიელ თარინგ ზელ, მწრმად სი ლენეშდი, ო – გაბრიელ მთავარანგელოზო მეორეჯერ შენ შეგვეწიე, ოო.

მესამე სტროფი ბავშვის ბედნიერების ღოცვაა. ბავშვს ჩინჩტილ ჰქვია, ამიტომ სტროფის სათაური *ოი, ჩელსიააა* უკვე გასაგებია. დამამთავრებელი მუხლებია: *ოოი, გაბრიელ თარინგ ზელ, ჩინჩტილ ბედნიარ ანმწრჯტი, ოო – გაბრიელ მთავარანგელოზო, ჩვილი ბედნიერი გახადე, ოო.*

ლილე

ღვთის სადიდებელი ჰიმნი *ლილე* უძველეს წარსულში რომაა ფესვგადგმული, ამაზე დღეს არავინ დავობს, თუ არ ჩავთვლით იმას, რომ მკვლევართა ერთი ნაწილი მას მზის სადიდებელ ჰიმნად მიიჩნევს, ზოგი კი – დიდი ღმერთისადმი. ასევე არის მცდელობა *ლილეს* მთავარანგელოზთან დაკავშირებისა.

ფართოდ განიხილება *ლილეს* შუმერულ უზენაეს ღვთაება ენლილთან კავშირი, რაც, რა თქმა უნდა, მეტად მნიშვნელოვანია და მეც ამ თემის უფრო სიღრმისეული შესწავლის მომხრე ვარ.

არსებობს *ლილეს* ჰიმნური და საფერხულო ვარიანტები. ჩვენ ჯერ შემოგთავაზებთ ორივე ვარიანტის ტექსტს, შემდეგ კი, შეძლებისდაგვარად, ჩვენეულ კომენტარებს.

ლილე

ოოო, ლილე, ოოო!

ისგუაამი დიდააბიოო

ლიილგუააიოოჰო შიილეედა,

ოოოდი ოოჰო, ლიიილეე!

ი ოდი ოოი, ლილეედა,

ისგუაამი დიდააბიოოო

ლიილგუააიოოჰო შიილეედა,

ოოოდი ოოჰო, ლიიილეე!

ი შაადი ოოოი, ლილეოლო,
ოქრეეში სამკაალიოო
ლილეგუააიოოო შიილეედა,
ოოიდი ოოჰო, ლიილეეე, ოო!

ამ ჰიმნის ტექსტს კომენტარი არ სჭირდება, ვინაიდან მას მთელი საქართველო და თითქმის მთელი მსოფლიო მღერის, მაგრამ მაქვს ჩემეული მოსაზრება და მიმაჩნია, რომ ეს არც სიმღერას და სასიმღერო ტექსტს არ დააზარალებს.

ტექსტში არის მუხლი *ოქრეეში სამკაალიო თარინგლეზერსი*და. ამ წინადადებაში თითქოს აზრი არ დევს, მით უმეტეს მაშინ, როდესაც ოქროს სამკაალი ფოლკლორისტებსა და თვით მომღერლებს შორის აღქმულია, როგორც ოქროს სამკაული, რაც, ჩემი აზრით, მცდარია და ამ სამყაროული ჰიმნის იდეას თავიდანვე აუფერულებს. სამკაალი სვანურ ენაშიც ყანაა, განსაკუთრებით მიწის გარკვეული მონაკვეთი, რომელსაც უძღვნიდნენ რომელიმე რელიგიურ დღესასწაულს. ამ მიწაზე მოწვეული მარცვლეულის მოსავალი მთლიანად იხარჯებოდა დღესასწაულისათვის (ზედაშე, პური და სხვ.). როგორც სოფელ ბეჩოს მკვიდრმა გონა ხორგუანმა ამიხსნა, ასეთ ნაკვეთებს სამკაალს უწოდებდნენ, რაც შეეხება საკრალურ წინადადებას ოქრეეშ სამკაალ – ოქროს ყანა უნდა ვიგულისხმობო, თვით ღვთაების, ამ შემთხვევაში ლილეს საუფლო, რომელსაც, ბუნებრივია, ლილეგუააიშეედას, ანუ ლაგუშედას (შეწვენას), სთხოვს სვანი. ჩემი აზრით, თარინგლეზერიც (მთავარანგელოზი) არ არის შემთხვევით ნახსენები: მიქაელ მთავარანგელოზის, როგორც ანგელოზთა დასის წინამძღოლისა და ლუციფერის დამამარცხებლის ფუნქციები თითქოს შევსებულია წარმართული ნაყოფიერებისა და ტაროსის ღვთაებათა თვისებებით. ამიტომაც სვანი ლოცვებში მოიხსენიებს, როგორც სიკეთის და სიუხვის შემქმნელ-მომმატებელს. სვანეთის აღპურ ზონაში (უმეტესად ტბების მიმდებარედ) მიქაელ მთავარანგელოზის სახელობის ტაძრებში ტაროსის შემაკაებელ ლოცვებსაც ადავლენენ სვანები. ეს თვისებები ძვევამოსილ მიქაელ მთავარანგელოზს თითქოს შემერულ უზენაეს ღვთაება ენდილთან აახლოებს. სვანთა მითოლოგიური ხედვით, სწორედ მიქაელმა შექმნა სიცოცხლე და ადამიანები, ცხოველები. როგორც ჩანს, და ამაში ღრმად ვარ დარწმუნებული, სვანი სასულიერო მოღვაწეები ფლობდნენ ცოდნას შორეული შემერული და მთელ აღმოსავლურ ცივილიზაციათა

რელიგიებისა და მითოლოგიური სამყაროს შესახებ და ჰქონდათ თვითმყოფადი, ზოგადქართული კულტურით ნასაზრდოები სულიერი კულტურა, რაზეც უკვე კონკრეტული მაგალითებით ვსაუბრობთ ამ ნაშრომში. ასე რომ, მიქაელ მთავარანგელოზის ხსენებას *ლილეს* ჰიმნში მე არ ვეწინააღმდეგები, მაგრამ მიმანია, რომ საჭიროა დამატებითი კვლევა მთის მიქაელ მთავარანგელოზის სახელობის ტაძრების საწესო-სარიტუალო დღეობებისა და მათი ფუნქციონირების შესახებ სხვადასხვა ეპოქის ისტორიულ ჭრილშიც განიხილებოდეს. ჩემი წინასწარი მოსაზრება კი ასეთია: მიქაელ მთავარანგელოზი ქრისტიანობამდელი ის დვთაებაა, რომელიც თავისი არსებობის ძველადტქმისეულ პერიოდში ეკლესიას წარმართებთან ბრძოლაში იმედად ეგულებოდა. ისევე დავიმოწმებ ზვიად გამსახურდიას: „მიქაელ მთავარანგელოზი არის არსება, რომელსაც ჰყავს პროტოტიპები ანტიკურ ეპოქაში, ქრისტიანობამდელ ეპოქაში. ის არის არსება, რომელიც გვევლინება ნაყოფიერების დვთაებათა მცველ, ამინდის, ჭექა-ქუხილის დვთაებათა სახით, როგორც ძველ ინდოეთში ინდრა, მესოპოტამიურ სამყაროში მარდუკი, პალეოკავკასიურ სამყაროში ტარჰუ“ (გამსახურდია, 1990:19-20). სვანეთში კი მას, მამა-პაპათაგან გადმოცემით, ლილეს უკავშირებენ. ლილესა და ენლილის კავშირს მკვლევრები აღიარებენ არა მარტო მათ შორის ფონეტიკური მსგავსების გამო, არამედ იმიტომაც, რომ მათ მიმართ მიძღვნილ ტექსტებში ნახსენებია ხარები, მინდვრები, ოქროს ყანა, რომელიც დვთაების სიმბოლოც არის და საუფლოც. „შემერულ მითოლოგიაში გუთანი თავის თავს მინდვრების ზედამხედველს უწოდებს, რომ მისი წყალობით ენლილის ბედლები სავსეა ხორბლით, რომ მეფე მის სახელზე კლავს ხარებსა და ცხვრებს, ჩამოასხამს ლუდს ჭურჭლებში, ხარებს შეაბამს უღელში“ (ხიდაშელი, 2005:171).

გნებავთ მტკიცებულება? შემოგთავაზებთ *შიდა ლილეს* ტექსტს. ორპირული სიმღერა ფერხულით.

შიდა ლილე

შიაიდა ლილეო,

ისგუამი დიდბიო რილგუაია შიდა,

შიააიდა ლილე.

ოო, შიდაიდა ლილეო,

ოქრაში სამკალიო რიღგუაია შიადა,
შაააიდა ლილე.
ოოი, შაააიდა ლილეო,
დიდაბი დიდაბიო ხოშამა ღერმათა,
შააიდა ლილე.
ოი, შაააიდა ლილეო,
კანარი ჯირდახიო სგეშ ლაღგენასო,
შიაიდა ლილე.
ოი, შაააიდა ლილეო,
მუჭუჭური ხაგანხიო შტიმ ოქტრეშიო,
შიაიდა ლილე.
ოი, შაააიდა ლილეო,
პაკუდნრ ხადახიო დიმ-კორკოზა,
შიაიდა ლილე.
ოი, შაააიდა ლილეო,
გიცრპლი ჯირდახიო სგეშ ლაღგენასო,
შიაიდა ლილე.
ოი, შაააიდა ლილეო,
მუჭუჭური ხაგანხიო დამ ყორყოჯაიო,
შიაიდა ლილე.
ოი, შაააიდა ლილეო,
შიაიდა ლილეო.
პაკუდნრ ხაგანხიო დამ ხორხოზაღე,
შიაიდა ლილე.
შიაიდა ლილეო,
ყიასი ხორკუდახ დამ რუქნაღე,
შიაიდა ლილე.

როგორც ვხედავთ, ყველა გზა ლიღესკენ მიდის. ლიღეა ის დიადი პიში, რომელიც უხსოვარი დროიდან უცვლელად ჟღერს, მისი ინტონაცია, მისი ჟღერადობა, არამიწიერი პანგი, სულ რაღაც რამდენიმე წინადადებით გამოხატული, ნებისმიერ მსმენელში მსოფლიოს მასშტაბით მოწიწებას, აღტაცებას, თაყვანის-

ცემას იწვევს. მე ყოველ მოსმენაზე *ლილეს* ჰანგები მარწმუნებს, რომ ღმერთი არსებობს. ამ თემის უფრო მეტი სიცხადისათვის აქვე მოგვყავს შუმერული ენლილის სახობო ჰიმნი:

შუმერული ენლილი

ბრძენო მეუფეო, ვინ იცის ნება შენი?
ძლევამოსილო, ექურის ბატონო,
მთებში შობილო, ქართა მეუფეო,
ცათა საბეჭენი გიჭირავს შენ,
ცათა გასაღები გიპყრია შენ,
ბატონო დიდებულო, მამის გმირთაგმირო,
ექურის მეუფეო, მტერთა შემმუსვრელო,
გუთანს რომ უძღვები, ეს შენ ხარ ენლილი!

ამ დიდებულ ჰიმნს კითხულობ და ზემო სვანეთში, ლაშხრაშის თაგზე, დიდი ღმერთის (ფუსდ მუჰაშ) ტაძრიდან გადაჰყურებ სამყაროს. ტაძრიდან, რომელიც დასაბამის უტყვი მოწმეა და რომელშიც ენლილ-ლილეს მადლი და ძალაა დაუნჯებული. გადაივლი მთა-მთა და მოილოცებ მიქაელ მთავარანგელოზის ტაძრებს. დიდება ღმერთის კაიშის თარგლეზერს (მთავარანგელოზს). ეცერის ლახვა თარგლეზერს (მთის მთავარანგელოზს), იქვე ეცერის მიქაელ მთავარანგელოზის ტაძარია, სადაც ეცერლები სტიქიური უბედურების ასაცილებლად ატარებენ დიდ ლოცვა-რიტუალ *კირიოლას*. თუ სტიქია გრძელდება, სვანეთის სხვა სოფლებიდან მოდის შეტყობინება: რას უცდით, ეცერლებო, რატომ არ ატარებთ ლოცვას? ეცერიდან არც თუ ისე შორს, მაღალ მთაზე აღმართულა იდუმალი მეზირის მთავარანგელოზის ტაძარი, სადაც ტარდება ნაყოფიერებისადმი მიძღვნილი დიდი დღესასწაული *ლიქროში*. იქვეა წმინდა ტბა, რომლის შებღალვა ტაროსს არისსებს. თუმცა ტბა ამ შემთხვევაში საფრთხობელა სრულებითაც არ არის. ეს გაფრთხილებაა ადამიანთა მიმართ: იცხოვრეთ ღვთის ნების და წესების დაცვით, ადიდეთ ღმერთი, რომელსაც ცის საბეჭენი უჭირავს, რომელსაც ცის გასაღები უპყრია ხელთ, მხოლოდ ასე გისხნით უფალი

ახალი წარდენისგან. ამასვე დაჟღერებენ მესტიის მთის ჩახის მთავარანგელოზის და ქვემო სვანეთში ლაშხეთის მახაშის მიქაელ მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიები. და სვანი კაცი ღოცულობს, ადავლენს ღოცვას მშვიდობისათვის და ამას *ლილეს* მძღავრი ჰანგებით გამოხატავს, რომელიც მთელ დედამიწას ეფინება, ვინაიდან მრავალ ქვეყანაში დიდი სიყვარულით და მოწიწებით მღერიან მას. დიას, *ლილე* ჰიმნია დედამიწისა, ის სიცოცხლის ჰიმნია, ის ჰიმნია სამყაროსი.

დასაბამიდან *ლილეს* მხოლოდ ერთი მუსიკალური ვარიანტი არსებობს. ეს კი იმაზე მეტყველებს, რომ *ლილე* უცვლელი ზეგარდმოსული ჰანგია, რომელსაც ჩვენმა სახელოვანმა წინაპრებმა მარადიული სიცოცხლე მიანიჭეს.

რაც შეეხება *ლილეს* მზის საგალობლად მოხსენიებას, ოდესღაც დამკვიდრებული მცდარი შეხედულებაა, რომელსაც დღეს გაუაზრებლად იმეორებენ. *ლილე* სამყაროს შემოქმედი, სიცოცხლის პირობების შემქმნელი უზენაესი ღვთაების ჰიმნია და არა მზე, რომელიც ჰიმნში საერთოდ არ არის ნახსენები.

რადიო

ეს სიმღერა აღმოვაჩინეთ ვლადიმერ ახოზაძის წიგნში *ქართული (სვანური) ხალხური სიმღერების კრებული* (გვ. 56). სანოტო ჩანაწერიდან გამოვყავით მეორე ხმის შესატყვისი მელოდია და, ამ წიგნშივე თანდართული ტექსტის მიხედვით, *შვარიდამ* გაასამხმინა ეს საწესო-სარიტუალო სიმღერა. შემდეგში შედარებისათვის მოვიძიეთ ეს სიმღერა სვანეთში, კერძოდ, ლენჯერში, მაგრამ, სამწუხაროდ, არავის ახსოვდა. ლენჯერში ვლადიმერ ახოზაძეს გიერგ (გიორგი) ფილფანისგან ჩაუწერია იგი. გერგ (გიორგი) ფილფანის გადმოცემით, მაგალითად, ფერხული *რადიო* სრულდებოდა ლხინის დაწყების წინ, ასევე თარინგლეხერის (ეკლესია) შემოვლისას. სიტყვა *რადიო* არაფერს არ ნიშნავს, სიმღერის დასაწყისში – ჰო, ჰოიდივო რელიო – თავისუფალი გამოთქმაა.

მადლობა დიდ ხელოვანს, საშუალება რომ მოგვცა მისი ჩანაწერების მიხედვით გაგვეცოცხლებინა დიდი ღმერთისადმი მიძღვნილი საფერხულო სიმღერებისა და ჰიმნების დიდი ჯგუფის კიდევ ერთი საინტერესო ვარიანტი. ჩვენ კი

შევეცადეთ მისი ხსოვნის პატივსაცემად ამ ფერხელისთვის სრულყოფილი სახე მიგვეცა. პირველ რიგში, აღვნიშნოთ: სათაური, რომელიც არაფერს არ ნიშნავს, არაფრის სათაურად არ ჩაითვლება. ამ დროს რაიდიო დიდი დმერთისადმი მიძღვნილი ფერხელის სათაურია. ამ სათაურის ფერხულს ბუნების აღორძინებისადმი მიძღვნილ საგაზაფხულო დღესასწაულ აღბ ლაღრნლზე ასრულებენ. ექვსი მოხუცი მურყვამზე აღის და კოშკში ჩატანებული ანგის შემოვლით მღერის, ოღონდ სულ სხვა ტექსტით. ამდენად, ჩვენ იძულებული ვართ რაღაც სახელი მოვუძებნოთ ამ უშინაარსო რაიდიოს. ამისთვის ჯერ გავცინოთ ფერხელის ტექსტს:

რაიდიო

ჰოო ჰოდიო რეველიო,
დიდბ, დიიდბ ჰოო,
ჰოიდიო რეველიო,
ხოშამ ღერმათი ჰოი!
ჰოიდიო რეველიო,
ლიმზერ ჯაარახი ჰოო,
ჰოიდიო რეველიო,
ხოშამ ღერთშში ჰო.
ჰოიდიო რეველიო,
ჯაინწრ ჯირდახ ჰოო,
ჰოიდიო რეველიო,
სგემ ღლღგეენასი ჰოო.
ჰოიდიო რეველიო,
მუჭტურ ხააგწნხი ჰო,
ჰოიდიო რეველიო,
შიმ ოქრეეში ჰოო.
ჰოიდიო რეველიო,
გიცრწრ ჯირდახი ჰოო,
ჰოიდიო რეველიო,
სგემ ღალღეეენას ჰოო.

ჰოიდიო რეველიო,
მუჰტუნრ ხააგანხი ჰოო,
ჰოიდიო რეველიო,
შიმ ოქრეში ჰოო.
ჰოიდიო რეველიო,
დიდნბ, დიიდნბ, ჰო,
ჰოიდიო რეველიო,
ხოშამ ღერმათი ჰო!

ანინშნული ტექსტი მუსიკალურ სამყაროში, განსაკუთრებით ფოლკლორის-ტებისთვის, ცნობილია და მისი ქართული შესატყვისი არ არის აუცილებელი. გასარკვევია, რაიდიო და რეველი რა ფუნქციის მატარებელია ამ საფერხულო სიმღერაში. ჩვენ წინა თავებში უკვე განვიხილეთ ეს საკითხი და განმეორებით განხილვისას, შეიძლება, რაღაც ახალი აზრი დაგვებადოს. არსებობს დიდი ღმერთისადმი მიძღვნილი ფერხული რაილი, რომელსაც დიდებაითას სახელითაც მოიხსენიებენ. ჩვენი ვარაუდით, რაილი და რაიდიო, რეველიო (რელი), რალივეიჰე ერთი და იმავე შინაარსისა და ფუნქციის მატარებელი საკრალური სიტყვებია, უბრალოდ, რაიდიოში განსხვავებული ინტონაციაა. თანაც სხვა მსგავსი საფერხულო წინადადებების სახელწოდებები უფრო ზოგადია (დიდებათა, ლაჟღეიაშიშ დიადებ, ლაჟღეიაშ) და გადმოცემულია თვით ამ ფერხულის საწესო-რელიგიური ხასიათი თუ ფუნქცია. რაიდიო კი, როგორც ფერხულის სათაური, სიმღერის მთავარი საკრალური სიტყვები – ჰოო, ჰოიდიო რეველიო – ჩამოყალიბდა როგორც რაიდიო, რამაც ის რაილის მსგავს საკრალურ სიტყვად გადააქცია. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი:

1. ლაჟღეიაშიშ დიადებ
ოდი, დიდნბ, დიიდნბ, ხოშამ ღერმათ,
ჰოი დიო ჰოი დიო რეველიო.
2. დიდებათა
ჰოდი დიდებათა ლილგუაიაშედა
ოოჰოო ჰოიდიო რეველიო.
3. რაიდიო
ჰოო ჰოიდიო რეველიო

დიდაზ, დიდაზ, პო

პოდიო რელიო ხოშამ დერმათ, პო.

სახელწოდება რაიდიოს წარმოშობა ეჭვს არ იწვევს, რაც შეეხება რელიო, რაილი, რალიტუიკე, ჩემი ვარაუდით, ეს დიდი დმერთის ეპითეტია, რაც ნათელს, ღვთიურ ნათელს, უნდა უკავშირდებოდეს.

შგარიდა

ფერხული შგარიდა საბრძოლო-მეომრული სიმღერების ჯგუფს ეკუთვნის. ის სვანების წარმატებულ ბრძოლას ეძღვნება ჯერ კიდევ დაუდგენელი უცხო ლაშქრის წინააღმდეგ. შგარიდასთან დაკავშირებული რამდენიმე თქმულება ასახულია დეშდერ ლაშგარსა (დეშდერის ლაშქარი) და ბიჩვი ლაშგარში (ბეჩოს ლაშქარი). ჩვენი განსახილველი ფერხული შგარიდა ეხება ეცერში ლაშქრის შეკრებას, საბრძოლოდ წასვლას და უძლიერეს მრავალრიცხოვან მტერზე გამარჯვებას. წარმატება იმდენად დიდი იყო, რომ, თქმულების თანახმად, მარტო ერთი მოამბე გააშუშვეს ცოცხალი. ახლა ერთ მეტად საინტერესო ლეგენდას მოყვებით, რომელიც მკითხველსაც დააინტერესებს, ვინაიდან იმ ეპოქის ბრძოლის მოვლენები აფხაზეთსაც ეხება.

გასული საუკუნის 50-იან წლებში ზემო სვანეთს სტუმრობდა აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი. სოფელ ეცერში მას უმასპინძლა ბაბუაჩემმა იასონ მურღველიანმა. როგორც ბაბუამ მიაჩნო, ეცერში აკადემიკოსმა მეტად ნაყოფიერად იმუშავა და მისი ნაამბობიდან ერთმა ამბავმა ძალიან დამაინტერესა. საქმე ეხებოდა შგარიდას შექმნის ისტორიას. ბაბუამ მეცნიერი შეახვედრა გურჩიანების ერთ-ერთ უხუცესს, ილო გურჩიანს, და, აი, რა მოუყვა მას ილო გურჩიანმა: უძველეს დროში, როცა ჯერ კიდევ არ იყო გამოგონებული ცეცხლსასროლი იარაღი, როცა მშვილდისრებით, ხმლებით, შუბებით იბრძოდნენ, დალის (კოდორის) სვანთა ხეობას შეესია უცხო ლაშქარი. ხეობა გაანადგურეს, შემოვიდნენ ახლანდელ ჭუბერში, მაშინ, ალბათ, სხვა სახელი ერქვა (ჭუბერი ზემო სვანეთის ქვედა ზონას ეკუთვნის, სამეგრელოს მხარეს). მტერმა ჭუბერიც მიმდებარე სოფლებიანად გაანადგურა. სოფელ ეცერში

სახელდახელოდ შეიკრიბა ლაშქარი, ქუდზე კაცი. დედისერთები სახლში დატოვეს. ყველა მოლაშქრე ანთებული ლამპრებით შეიკრიბა ეცერში, სოფელ ფხოცრენის ტაძართან, გორაზე. ლამპრები კი მიუძღვნეს ჯგერაგს (წმინდა გიორგის). ლაშქარს შეხე აბრამი სარდლობდა. სვანთა ლაშქარი ჩავიდა ჩუბე ხევში და ჭუბურის მიმდებარე სოფლებთან განლაგებული მტრის ლაშქარი სასტიკად დაამარცხა. ერთი კაცი ცოცხალი დატოვეს და მოამბედ გაუშვეს. ჩვენი ანსამბლის რეპერტუარში *შგარიდა* საპატიო ადგილს იკავებს. ანსამბლს სახელი ჩვენი გმირები წინაპარების პატივსაცემად შევუწიეთ. რაც შეეხება მეომრების მიერ ანთებული ლამპრების მიძღვნას ჯგერაგისადმი (წმინდა გიორგისადმი), ეს მომენტი *შგარიდას* წინა ვარიანტებში არ იყო ასახული. ინტერნეტში მოვიძიე 1960-იან წლებში გრიგოლ ჩხიკვაძის მიერ ზემო სვანეთის სოფელ ეცერში იასონ გურჩიანისაგან ჭუნირზე ნამღერი *შგარიდა*, განსხვავებული ინტონაციით, სადაც ნახსენები იყო მეომრების მიერ ანთებული ლამპრების მიძღვნა, რამაც დამარწმუნა, რომ არსებობდა ილო გურჩიანის მიერ მოყოლილი თქმულებაც შეხე აბრამის სარდლობით დიდი ომის გადახდის შესახებ. ამ თემაზე საუბარს განვგარძობთ სიმღერა შეხე აბრამის განხილვისას. ახლა კი გთავაზობთ ფერხულ *შგარიდას* ტექსტს ანსამბლ *შგარიდას* მიერ მოძიებული ვარიანტის მიხედვით. მართალია, ტექსტის ძირითადი ნაწილი მაინც სხვა ვარიანტების ანალოგიურია, გარკვეული განსხვავებაა მხოლოდ ინტონაციაში. ამ სიმღერას საცეკვაო რეფრენად წაუვმძღვარეთ ვლადიმერ ახოზაძის წიგნში მოძიებული დღეისათვის ყველასთვის უცნობი სიმღერა *თისა რერა რამაშა*.

შგარიდა

შგარიდა ლაშგარიო

რისედააა ხუილაა,

შგარიდა ლაშგაარი რისედა ხუილაო,

ჰოო, შგარიდა ლაშგარიო რისედა ხუილაო,

ჰოო, შგარიდა ფხუტრეერი ზუგიშა ინზორიალეხ,

ჰოლ, შგარიდა ფხუტრერიო ზუგიშა ინხორიოლაღეს.

ჰოლ, შგარიდა ლამპაარი აჩვება თუთილააო,

ჰოლ, შგარიდა ლაშგარიო ანხება თუთილააო.

ჰოლ, შგარიდა ჟაბეეჟში ეცრიშა მახეო ღტაჟან,

ჰოლ, შგარიდა ჟაბეშიო ეცრიშო მახეო ღტაჟან,

ჰოლ, შგარიდა ჩტაბეეჟში ეცრიში მახეო ღტაჟან,

ჰოლ, შგარიდა ითიოლ შურეხო ლაშქრიში მათხტმის,

ჰოლ, შგარიდა ითიოლ შურეხო ლაშქრიშიო მათხტმის.

ჰოი, ჩიღმააი ჩება შეხეო მურზა,

ჰოი, ჩიღმააი ჩება შეხეო მურზა,

ჰოი, შგარიდა ენუნდი ხონამა ჯუღაბა,

ჰოი, შგარიდა ენუნდიო ხონამა ჯუღაბა,

ჰოლ, შგარიდა ენუნდი ხონამა ნაწიფა,

ჰოლ, შგარიდა ენუნდიო ხონამა ნაწიფა,

ჰოლ, შგარიდა ჟიტხოლოკიდახო წირიოლ თაღა,

ჰოლ, შგარიდა ჟიტხოლოკიდახო წირიოლ თაღა.

შგარიდა ლაშგარ ისაი ხტიღა,

ფიშირ ამ დრეტ ხონა გუჟი.

ოისა რეერო რამაშა,

ოისა ჰორი რირა რამაშა,

ჰეი ჰოი რამაშა,

ოისა ჰორი რირა რამაშა.

რეფრენი ანსამბლმა შგარიდაშ გააცოცხლა. სიმღერაში ლაპარაკია იმაზე, რომ:

შეიკრიბა ლაშქარი ფხუტრერის გორაზე,

მომრებმა ანთებული ლამპრები მიუძღვნეს ეკლესიას,

ზედა ეცერელი ვაჟკაცები,

ქვედა ეცერელი ვაჟკაცები,

ირჩევენ ლაშქრის მოთავეს (სამხედრო დემოკრატია),

ყველაზე უკეთესი შეხემურზა,

მასზე უკეთესი ჯუღაბა,

მასზე უკეთესი ნაწიფა.

ხელთ აიღეს საბრძოლო კეტი და ორპიროვანი

ნაჯახი წირიოთ თალა.

რეფრენი სარიტუალო შინაარსისაა, რაზეც მეტყველებს საკრალური ბგერები რამაშა (და არა რამაიდა), ჰორი რირას და ჰეი ჰოის სავარაუდო მნიშვნელობაზე წინა თავებში უკვე ვისაუბრეთ.

ჰარირა რირა

ვლადიმერ ახობაძის წიგნში *ქართული (სვანური) სიმღერები* (გვ. 45) ჩვენი ყურადღება მიიქცია სანოტო ჩანაწერმა *ჰარირა რირა*. მოგახერხეთ მგლოდის ერთ (მეორე) ხმაში ჩაწერა, რაც ანსამბლ *შგარიდასთეის* საკმარისი აღმოჩნდა, გაგვეცოცხლებინა ეს მეტად მნიშვნელოვანი და საინტერესო სიმღერა, რომლის საკრალური ბგერებით აკინძული ძირითადი აღნაგობა აშკარად საწესოს-სარიტუალო ხასიათისაა. *ჰარირა რირა* ინტონაციითა და შინაარსით სრულიად განსხვავდება საქართველოში საყოველთაოდ ცნობილ მეგრულ სიმღერა *ჰარირა საგან*. ძველი სვანი მომღერლები საუბრის დროს ხშირად უსვამდნენ ხაზს, რომ არსებობდა სვანური *ჰარირაც*, რომელიც უკვე დავიწყებულია. მადლობა დიდ ხელოვანს, რომ მოგვეცა საშუალება ჩვენი წინაპრების მიერ შექმნილი ამ მუსიკალური ხელოვნების ნიმუშისათვის მეორე სიცოცხლე მიგვენიჭებინა და საზოგადოებისთვის ასე მიგვეწოდებინა.

აქვე პატარა განმარტება: სანოტო ჩანაწერში აღნიშნული სიმღერის სათაურია *ჰარირა რირა*. შემდეგ ტექსტში უკვე ყოველი მუხლის საწყისი სიტყვაა არა *ჰარირა რირა*, არამედ *ჰოორირა რირა*. ვინაიდან თვითონ სიმღერის სათაურია *ჰარირა რირა*, ასევე გაგვანდა *ჰარირას* სვანური ვერსიის არსებობაზე ინფორმაცია, თანაც სიმღერაში ყოველი მუხლის საწყისი საკრალურ სიტყვად *ჰარირას* ჩასმა თვით ინტონაციასა და ტექსტში გარკვეულ დისონანსს იწვევდა, ჩემი აზრით, სწორი გადაწყვეტილება მივიღეთ: ჰორირა ჰარირათი შევცვალოთ. გთავაზობთ ტექსტს:

ჰარირა რირა

ჰარირა რირა ჰოლორი რირაა

ჰარირა რირა ჰოლორი ჰორირაა

ჰარირა რირა ჰორი ჰორი ჰორირაა

ჰარირირა რირა ჰორირირაი ჰორირაა

ამ საწესო-სარიტუალო სიმღერას შგარიდა ორპირულად ასრულებს. ვიწყებთ ვერხულით და შემდეგ იმავე სიტყვებით ცეკვით ვამთავრებთ.

შინა ორგილ

საწესო-სარიტუალო სიმღერა შინა ორგილ არა მარტო საქართველოში, არამედ მსოფლიოშია ცნობილი და თითქმის ყველა ანსამბლი ასრულებს. ის ფაქტობრივად სახალხო სიმღერად იქცა, თუმცა არავის აინტერესებს ამ ე.წ. საცეკვაო სამუჯლისო სიმღერის არსი, რა შინაარსის შემცველია ყველასთვის უცნობი სიტყვები და ბგერები, არადა ამ სიმღერის სულ სამ მუსიკალურ სიტყვაში ასახულია მიწის ნაყოფიერების და დოვლათის გამოთხოვის მთელი პროცესი.

ჩვეულებრივ ჯერ გავეცნოთ ტექსტს:

შინა ჰორგილ, ჰორგილ ოისა,

ჰორ შინა ჰორ გეგე.

წინა თავებში *ლაბსყადღური კვირია*ს განხილვის დროს ყურადღება მივაქციეთ საკრალურ სიტყვა შენავს. ვთქვით, რომ ოჯახის, თემის თუ ქვეყნის კეთილდღეობა, მაღალი ნაყოფიერება, ბარაქა, გამოიხატება ერთ სიტყვაში – შენაჲ.

სწორედ შენაჲის აზრია ჩადებული ამ უძველეს საწესო-სარიტუალო სიმღერის საკრალურ სიტყვაში შინა.

შინა ჰორგილ ჰორგილ ჰოისა (ჰოსა)

ჰორ შინა ჰორ გეგე –

გი-გიმ სვანურად მიწაა, დედამიწაა, ხოლო დედამიწის სვანური ღვთაება არის გა. ჰორ სავედრებელ-სადიდებელი საკრალური სიტყვაა. გილ, გიმ – მიწა. საბოლოოდ კი მივიღეთ საწესო-სარიტუალო და მაგიური შინაარსის ჰიმნი, რომელიც მიწის ღვთაებისაგან, მიწისგან, მაღალ ნაყოფიერებას და დოვლათის გაზრ-

დას გულისხმობს. ესეც შინა ორგილ.

შეხე აბრამ

ოო, შეხე აბრამ,
შევეიხეე ჰოო შევეიხე
აბრამსოლდა ქრომსიოლო
ჰოოოი ოიჰა ოოჰა
ოო თინათულა
თევეინა ოო თევეინა
თუუირაამსიოდა ქრომსიოლო
ჰოოოი ოიჰაა ოოჰა
რირავერირა ოიდა აჷთანდილ,
ჰორერა ჰოოიდა აჷთანდილ,
ჰოოდა აჷთანდილ ტაბგიშ თხუმას,
ჰოიდა, აჷთანდილ,
ჰორერა ჰოოიდა, აჷთანდილ,
ჰოოდა ჩანგ ი ჭუნირ შის ლოლურმედ,
ჰოიდა, აჷთანდილ.
ჰორერალ ჰოოიდა, აჷთანდილ,
ჰოოდა ოლღირალად, ოლშღირალად,
ჰოოიდა, აჷთანდილ,
ჰორერა ჰოოიდა, აჷთანდილ,
ჰოო რირა რამაშა რერა
ჰოო რირა რევერა.

შეხე აბრამის სიმღერის ტექსტის პირველი ნაწილი ჰიმნია, რომელშიც საკრალური ბგერებით შეხე აბრამისა და თინათის (თინათულის) ქება და დალოცვაა ასახული. ამ ტიპის ბგერების მნიშვნელობაზე უკვე ვისაუბრეთ. სამწუხაროდ, *ქრომსიო* (ქრომსიოლო) ვერ ავხსენით. ერთი კი ცხადია: ისიც საკრალური სიტყვაა და სადიდებელ ბგერათა და სიტყვათა რიგში უნდა გან-

ვიხილოთ, თუნდაც როგორც ეპოთეტი, ანდა დროთა განმავლობაში შეიძლება სახე იცვალა და დღეს ასეა წარმოდგენილი.

აღნიშნული ჰიმნ-სიმღერის მეორე ნაწილი ავთანდილს ეძღვნება. წარმოგიდგინო მის ქართულ ვარიანტს:

რირაე რირა ოიდა, ავთანდილ,
ჰორირა ჰოიდა, ავთანდილ,
ჰოოდა, ავთანდილი სუფრის თავსა,
ჰოოიდა, ავთანდილ,
ჰორერა, ჰოოიდა, ავთანდილ,
ჰოოდა ჩანგი და ჭუნირი ხელთ ავიდოთ,
ჰოიდა, ავთანდილ,
ჰორერა, ჰოოიდა ავთანდილ,
ჰოიდა, ვიმღეროთ და ვიცეკვოთ,
ჰოიდა, ავთანდილ,
ჰორერა, ჰოოიდა, ავთანდილ,
ჰოო რირა რაშშა რერა.

რაც შეეხება სიმღერის ტექსტს და შინაარსს, უცნაურია, მაგრამ ლაპარაკია, არც მეტი, არც ნაკლები, *ვეფხისტყაოსნის* გმირებზე, ავთანდილსა და თინათინზე. თუმცა არსებობს სვანური პოეზიის ნიმუშები *ავთანდილი* და *შეხე აბრამ*, რომლებშიც სიუჟეტი სულ სხვა მიმართულებით ვითარდება. თანაც აქ (ორივე ლექსის თემა ერთი და იგივეა) შეხე აბრამია მთავარი ფიგურა, თინათი კი მისი მეუღლეა. ორივე ლექსში ავთანდილი თინათს რძალს უწოდებს და მათ შორის დიდი და-ძმური სიყვარულია. ამ გრძნობითა და სიყვარულით აცილებს თინათი სანადიროდ ავთანდილს, რომელიც ნადირობისას გადაეყრება მტერს და უთანასწორო ბრძოლაში იღუპება. ეს ლექსები გამოქვეყნებულია სვანურ პოეზიაში (გვ. 338-392), რომელშიც აკაკი შანიძის, ვარლამ თოფურიას, მ. გუჯჯიანიის და სხვათა მიერ მოძიებული პოეტური ქმნილებები და ლექსად თქმული ლექგენდებია შესული, თან ამ თქმულებებზე მითითებულია, რომ გადაკეთებულია ქართულიდან. რა თქმა უნდა, ქართულიდან გადაკეთებაში საგანგაშო არაფერია, მაგრამ ჰიმნ-სიმღერა *შეხე აბრამში* ავთანდილიც და შეხე აბრამიც თითქოს ისტორიული

პირებია. ამას ადასტურებს ორი გარემოება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ნიკო ბერძენიშვილი ბაბუაჩემმა იასონ მურღველიანმა შეახვედრა უხუცეს ილო გურჩიანს, რომელმაც მეცნიერს მოუყვა, თუ როგორ დაამარცხა სვანების ლაშქარმა კოდორის ხეობაში, კერძოდ ჭუბერში, ძლიერი აგრესორი. სახელდახელოდ ეცერში შეკრებილ სვანთა ლაშქარს, ილოს თქმით, სარდლობდა შეხე აბრამ. სხვა ინფორმაცია ამ პიროვნების შესახებ ვერ მოვიპოვე. ალბათ, ნიკო ბერძენიშვილის პირად არქივში მაინც იქნება ილო გურჩიანთან მისი საუბრის ჩანაწერი. ამ საუბარს ესწრებოდა ბაბუაჩემი იასონ მურღველიანი, რომელმაც ეს მე მიაშბო. თვით სიმღერის შესავალი პიში, თავისი საკრალური სადიდებლით, ნათელი დასტურია იმისა, რომ შეხე აბრამი და თინათი ეკუთვნიან არა მარტო საერო მაღალ იერარქიას, ასევე ისინი არიან რაღაც დიდი მოვლენის და ეპოქის გამოჩენილი ადამიანები. რაც შეეხება თვით შეხე აბრამს, ალბათ, საინტერესოა შეხეს განმარტება. შეხე, ანუ შიხ – შავი. შიხ სიტყვა-სიტყვით ნახშირია, თუმცა სვანურ საკრალურ სივრცეში მას სხვა ფუნქცია გააჩნია: შიხ, შეხე ღვთაებრივი მსხვერპლის, მოწამობრივი მსხვერპლის, სიმბოლოა. ესენი იყვნენ რაღაც საიდუმლო ორდენის წევრები, რომლებიც მშვიდობიან დროს, როგორც ღვთის მოსავნი, გამორჩეულ როლს ასრულებდნენ და ემსახურებოდნენ ხალხს. ხოლო ომიანობის ქამს, თავიანთი პირადი მრავალმხრივი ფიზიკური საბრძოლო მომზადებით, გადამწყვეტ როლს ასრულებდნენ ბრძოლაში. ამ თემაზე ვესაუბრე ცნობილ პოეტსა და საზოგადო მოღვაწეს ერეკლე საღლიანს: „ხალხის წინამძღოლთა სახელისათვის წამმდვარებული შავი ნიშნავს, რომ ისინი რიგით მოკვდავთა წარმოდგენაში შავი ბედისანი არიან. ამ შავ ბედთან დაკავშირებულია ის, რომ ისინი პირველი იღებენ მოძალადე მტრის დარტყმას და, საჭიროების შემთხვევაში, პირველნი ეწირებოდნენ თავისუფლებისათვის ბრძოლას... შავ ფერს ვაქვაცი რომ აირჩევდა, ნიშნავდა, რომ ის წინასწარ მზად იყო, თავი გაეწირა. მათ სვანეთში შეწირულებსაც უწოდებდნენ. ბევრი იყო ისეთიც, რომელნიც თავის გამორჩეულობას მაღავედნენ და მხოლოდ განსაცდელისას ამჟღავნებდნენ თავს.“

როგორც ჩანს, შავი ბედის რაინდული კასტის წევრი გახლდათ შეხე აბრამიც. აქვე მოგაწვდით ამონარიდს ლექსიდან *შეხე აბრამ*.

შეხე აბრამ

შეხე აბრამ რას ირჯები
სამსახურსა და ღვთისასა?
ავთანდილ ზის სუფრის თავსა
მარტო ნიფხაე-პერანგითა,
ჩიტი სუფრა წინ უდგია,
ვოქროს კათხა ზედ უდგია,
ვოქროს ჩანგი ხელთ უჭირავს,
ილექსება, იმღერება
თინათ საგძალი გვიბოძე
ჭაღას წაეალ სანადიროდ,
ირემს მოკკლავ თავს მოგიტან...

ამ ლექსის მიხედვით, შეხე აბრამი ღვთისმსახურიც არის და შავი ბედის, მოწამეობრივი ცხოვრების აღმასრულებელიც. ავთანდილზეც არის შესაბამისი მასალა, კარგა მოზრდილი, ლექსად დაწერილი საგმირო ეპოსი. მას, როგორც შეხე აბრამს, ისტორიულ პირად მიიჩნევენ სვანები. ამის დასტურად მოვიყვან მე-19 საუკუნეში მოღვაწე ლაზარე დაღვანის წერილში მოყვანილ ერთ ეპიზოდს: „თავისუფალი სვანეთის ერთ-ერთ სოფელში ტარდებოდა სოფლის თავყრილობა, ისმოდა ახალგაზრდების სიმღერა, ცეკვა-თამაში. ამ სანახაობას უყურებდა ერთი ხანში შესული კაცი და ოხრავდა იმაზე, რომ ახალგაზრდობამ დაივიწყა მამა-პაპათა სიმღერები და რაღაც ახალი მოდისას მღერიანო. ბოლოს ვერ მოითმინა, ყავარჯენი გვერდზე გადააგდო და მივიდა მის ტოლ კაცებთან, დაიყოლია და გააბეს ძველი სიმღერა და ფერხული. როცა სიმღერა დაამთავრეს, ამ მოხუცმა უთხრა ახალგაზრდებს: „უყურეთ, შვილებო, თქვენი სიმღერის მაგივრად ასე იმღერეთ, თქვენ ამაზე უკეთეს სიმღერას ვერ შემოიღებთ, ისწავლეთ სიტყვები, კილო და ფეხის აწყობა... ეის ნახავთ თამარ დედოფლის, ამირანის, ავთანდილის, გიორგი ერისთავის მსგავს კაცებს, რომლებზედაც უნდა გამოსთქვათ ლექსები“ (გაზეთი დროება, 1876 წ. №98). ავთანდილის სიმღერას ასრულებდნენ *ღეშ-ღერ ლაშვარის* ჰიმნ-ფერხულის შესრულების დროსაც (ინფორმაცია მომაწოდა ზემო სვანეთის ფარის თემის მკვიდრმა, ამჟამად ღმანისში მცხოვრებმა, ნელი

გადრანმა). დედური სოფელია ფარის თემში. და ბოლოს: ჩემი ვარაუდით, შეხე აბრამსა და ავთანდილზე თქმულება-ეპოსი არ შეიძლება ჩაითვალოს ქართული-დან გადაკეთებულ სიმღერებად (ლექსებად), ვინაიდან სვანური ვერსიები სიუჟეტურად არ ემთხვევა *ვეფხისტყაოსნის* გმირების თავგადასავალს, მით უმეტეს, როცა სვანურ ვერსიებში მთავარი მოქმედი პირი არის შეხე აბრამი, რომელიც ფაქტობრივად ითვლება ავთანდილის ძმად ან ოჯახის უახლოეს წევრად, ხოლო თინათი რძალია ავთანდილისა. თანაც მათზე შექმნილი ჰიმნ-ფერხული *შეხე აბრამ და სიმღერა ავთანდილზე* უკავშირდება მომხდურებთან სვანთა ლაშქრის წარმატებულ ბრძოლას, გადაკეთებული ვერ დაერქმევა.

მურზაყან (კონსტანტინე) და დეშქელიანი

სიმღერა ეძღვნება სვანეთის (ჩუბე ხევის) უკანასკნელ მთავარ მურზაყან (კონსტანტინე) და დეშქელიანს, რომელმაც მოკლა ქუთაისის გუბერნატორი ალექსანდრე გაგარინი. ამ ფაქტთან დაკავშირებით სხვადასხვა ვერსია არსებობს. ზოგი ცდილობს ეს დაუკავშიროს შიდაეროვნულ დაპირისპირებას, ასევე სამეგრელოს დედოფალ ეკატერინე ჭავჭავაძესთან დაძაბულ ურთიერთობას, თუმცა ესეც, ჩვეულებრივ, რუსეთის იმპერიის პოლიტიკის შედეგია: რუსეთი თვლიდა, რომ სვანეთის და კავკასიის დაპყრობა გაუჭირდებოდა, მთელ სვანეთსა და ჩრდილოეთ კავკასიაში დიდი ავტორიტეტის მქონე ძღვეამოსილ მურზაყან და დეშქელიანის კავკასიიდან მოუშორებლად და გადაწყვიტეს, სომხეთში გადაესახლებინათ. შემოგთავაზებთ სიმღერა *მურზაყან (კონსტანტინე) და დეშქელიანის* ტექსტს:

სოლისტი: შაირადა, ოი, მურზაყან დაჩქელიან,

გუნდი: ჰოი ჰოი ჰორერა ჰოლორერა შაი.

შაირადა ლწირ ეჯწად ჯოღია ჯეუხენ,

ჰოი ჰოი ჰორერა ჰოლორერა შაი.

შაირადა ლეჰერ ხირი ქუთაშთე,

ჰოი ჰოი ჰორერა ჰოლორერა შაი.

შაირადა ჟილოჰენგირ ბაჩა მიშგუ

შემდეგ ამ სიტყვებით გრძელდება სიმღერა:
ჩუ მენდელსტი ლაკი ბოგთე
ბიუ ლამსტიდ აფრასიძე,
ბანა მიშგუ მინ ლოსბერნტ
ქა მენდელსტი ქუთაშთე,
ბულუარლექტა ესლტრი ქუთაშ,
ლტაჟნ ლახე სგა მეხტელის,
მიშგუ პატრონს ხენტიალეს,
სგა ხტი გუბერნატორთე
ემდიარ ორკაც სალდთ ხაცხიპ,
ამლა მი დესა ონფეშა,
სგა მენდე ხტი ქორთეისგა,
გუბერნატორ ჟი ლაგან უდნათეჟი
სი აგრანდ ხოლა მუშტან,
იმეგ ხარდანს ამზუმ ხანს?
მი ხოლა მუშტან იმჟი ხტიირი?
მი ხტი პირტელ დანქელიან,
დედე მირი დადიან,
დეცე ამტყუნსგაშ მაჯონ.
დაშნანშ გაგარინს თხტივიმ ჟი ოხტაქტც,
თხტივიმ ნქტიც პოლჟი ხოდახ.
სი აგრანდ ხოლა მუშტან,
თხტივიმ ნქტიცდ მწქტე, ერე
დაგრა მიშგუ მან ჯიგდენდა?
ქაუ მისკინა ქორხენქა,
ყარულან მინა ჟი მისტიიტა,
ქაუ მისკინა თხტივიმ ლანდთე,
სგა მეკდე ხტი ლიცემ პილთე,
ქაუ მიკტარა ფაჟტა მიშგუ,
ჩუ სტაპეჟა ბოგგლდ ჩუქტან,
ჯან ლტეშვიმ ფაჟტს ლახლტეჟა,

მი ბოგ ჩუქტან ჩუ ხუაპეუა,
ეშხუ ზურალ ქატი მაწედა,
ენნემ ქაუ ხათონე თხტიმა მიშგუ,
ჟიტი ხოტონა ჯარს ღუეშგმატი,
სგატი მაშედას მურგუწლდ ჯარელდ,
ჩუ ხოდგარახ დანქელიან.

ქართული ვარიანტი:

ოი, მურზაყან დანქელიანი,
წიგნი მოგივიდა შორიდან,
გამოგიძახეს ქუთაისში,
შემიკაზმია ჩემი ცხენი ბანა.
ჩავედი ლაკის ხიდთან,
ბაუ შემხვდა აფრასიძე,
ჩემი ბანა მას ჩავაბარე,
მე წავედი ქუთაისში (ან შევედი ქუთაისში).
ქუთაისის ბულვარზე მივიღივარ,
ვაუკაცები რომ მხედებიან
ლოცავენ ჩემს აღმზრდელს (პატრონს),
შევედი გუბერნატორთან,
თორმეტი ორკეცან სალდათი არტყია,
ამან მე არ შემაფერხა.
შევედი გუბერნატორთან,
გუბერნატორი წამოდგა,
შე მართლა, ცუდო სვანო,
სად იყავი ამდენ ხანს?
ცუდი სვანი როგორ ვიქნები,
მე ვარ პირველი დანქელიანი,
დედა მყავს დადიანი,
ცის ვარსკვლავის სადარია.
ხმლით გაგარინს თავი მოგკეფეთ.

რომელიც იატაკზე გაგორდა.
შე მართლა, ცუდო სვანო,
მოჭრილმა თავმა მითხრა,
ჩემი მოკვლა რად გინდოდა?
გადავხტი სახლიდან,
მისი ყარაულები გავწვივტი,
უკან დიდი ჯარი გამომეკიდა,
მდინარის პირს მივადექი,
ქული მდინარეში გადავუგდე,
მე კი ხიდქვეშ დავიმაღე.
ერთმა ქალმა დამინახა,
იმან ჯარს აჩვენა ჩემი თავი,
ჯარი დაბრუნდა და დამესიენ,
დაჩქელიანი მოკლეს.

რუსეთმა დადუშქელიანის მოშორებით მაქსიმალურად ისარგებლა. შეიქმნა სახელმწიფო კომისია და მისი სამფლობელოები ჩრდილოეთ კავკასიაში, კოდორის ხეობაში, სამურზაყანოსა და სამეგრელოში სახაზინო საკუთრებად გამოაცხადა.

აღნიშნული სიმღერა ვლადიმერ ახოზაძის *ქართული (სვანური) ხალხური სიმღერების კრებულის* სანოტო ჩანაწერის მიხედვით აღადგინა და ახალი სიცოცხლით წარუდგინა საზოგადოებას ანსამბლმა *შვარიდამ*.

ქარედა

სიმღერა სამგლოვიაროა. ეძღვნება სანადიროდ წასულ ორმოცი უშგულელის ტრაგედიას. მთით მოწვევტილი ზეავის შედეგად ორმოცი ვაჟაკიდან მხოლოდ ერთი გადარჩა. გასული საუკუნის 80-იან წლებში უშგულის მომღერალ ჯგუფთან შეხვედრისას ჩავიწერე ეს სიმღერა. ჯგუფის წევრები: როლანდი ჭელიძე, კოლია ნიჟარაძე, ჟორდან ჭელიძე, ჯოტო ჭელიძე.

წარმოგიდგენთ საკონცერტოდ შერჩეულ სიმღერის ძირითად ნაწილს. სიმღერა ორპირულად სრულდება.

ქარედა

ქარედაო უშგუულო ლასმანა,
ხელღებო ქარე,
ქარედაიო ხიუზირიოო რაღედაა
ლეთნიო ლადედ,
ქარედაიო ლათხუიო რაღეთა
ხიმარა რაღედ,
ქარედაიო ქაჭხაიო გენადა
სოფელ ხნდნქა
ქარედაი ქაჭხაიოტუტებო
ნამყტაიო გორა
ჰატმაა,ჰატმა, ხელტაქარე
ნოს გტყტილა ლაც ლამაგტი
ჰატმა ჰატმა ხელტაქარე
თოფარეი ისგტეი ჰატჯარე
ჰატმა ჰატმა ხელტაქარე
მუსას ხანგდა ქესაში

ქარედა

უშგულელი ვაჟკაცები
თათბირობთ (საუბრობთ) დღე და ღამე,
ემზადებით სანადიროდ,
გზას გაუდექით სოფლიდან,
მიადექით ნამყვამის მთას.
ზეაეი მოწყდა ნამყვამის მთიდან
ჰაიტ,ჰაიტ, ვაჟკაცებო,
არ გაგიყვიათ ტოლებს გულები,
ჰაიტ,ჰაიტ, ვაჟკაცებო,
თოფ-აბჯრები თქვენი

ჰაიტ, ჰაიტ, ვაჟაკებო,
თოვლსა და ქარბუქს შეერიეთ.

ლაგუშედა (შეგვეწიოს)

ლაგუშედა სარიტუალო-რელიგიური სიმღერაა და რამდენიმე ვარიანტად იმღერება ქვემო სვანეთში. *ლაგუშედა*, მთავარანგელოზის სადიდებელი ჰიმნი, ზემო სვანეთში, ჩუბე ხევში, ლაშხრაშის მიმდებარედ არსებულ დიდი ღმერთის სახელობის (ფუსდ მუჰამ) ტაძარში დაუნჯებულ დიდი ღმერთის მადლს (ყერიშს) ეძღვნება.

ლაგუშედა

ლააგუშედა ჰოოი
სიტ ლოგუშედა იო ყერიშა მიჩადა,
ლაააგუშეედა!
ჰოოი, ლააგუშედააო,
იმეგი სგტეჯიო ყერიშა მიჩადა
ლაააგუშეედა!
ჰოი, ლაააგუშედააო,
ლაშხრწში ჟიქანიო ივასიო მიჩადა,
ლაააგუშეედა!
ჰოი, ლაააგუშედააო,
დიდბი დიდბიო ხოშამა ღერმათა,
ლაააგუშეედა!
ჰოი, ლაააგუშეედააო,
ჰანწრი ჯირდახიო სგემ ლწღგენასიდა
ლაააგუშეედა!
ჰოოი, ლაააგუშედააო,
მუჭტარი ხაგწნხიო შიმოქრეეშიო

ლაააგუშეედა!

ჰოი, ლაააგუშეედააო,

მუჭუჭრი ხაგანხიო შიმყორყოჯიო,

ლაააგუშეედა!

ჰოი, ლააგუშეედააო,

დიდბი დიდბიო ხოშამო ღერმათოი

ლაააგუშეედა ოო.

ლაგუშეედა

ლაგუშეედა ჰოიოი,

შენ შეგვეწიე მადლითა მისითა.

სად არის დაუნჯებული მადლითა მისითა,

ლაშხრაში ზევით ბრძანდება მადლი მისი,

დიდება, დიდება დიდ ღმერთს, შეგვეწიე!

შემდეგ გაგრძელდება ყველასთვის ცნობილი ტექსტი.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ახოზაძე, ვლადიმერ. (1957). *ქართული (სვანური) ხალხური სიმღერების კრებული*. თბილისი: ტექნიკა და შრომა.
2. გაბლიანი, ეგნატე (1925). *ძველი და ახალი სვანეთი*. თბილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა.
3. გამსახურდია, ზვიად (1990). *საქართველოს სულიერი მისია. გელათის აკადემიის სულიერი იდეალები*.
4. გარაყანიძე, გიორგი. (2008). *ქართული ეთნომუსიკის თეატრი და მისი საწყისები*. თბილისი.
5. გელოვანი, აკაკი. (1983). *მითოლოგიური ლექსიკონი*, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
6. თათარაძე, ავთანდილ. (2010). *ქართული ხალხური ცეკვა*. თბილისი: საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრი.
7. კიკნაძე, ზურაბ (1979). *შუამდინარული მითოლოგია*. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
8. მაკალათია, სერგი (1926). *ფალოსის კულტი საქართველოში*. თბილისი.
9. მიბზუანი თეიმურაზ, ქაფიანიძე, ზურაბ (1997). *კაცობრიობის პირველი ანბანი: მეოცე საუკუნის უდიდესი აღმოჩენა ძველი აღმოსავლეთის სამყაროსეულ ცივილიზაციათა სათავე: შუმერულ-ქართული (სვანური) პარალელები*.
10. ონიანი, ჯუნის (1969). *ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიდან, (სვანური მურყვამობა-კვირიაობა)*. საკანდიდატო დისერტაცია.
11. რუხაძე, ჯულეტა. (1999). *ბუნების ძალთა აღორძინების ხალხური დღესასწაული საქართველოში: ბერიკაობა-ყვენობა*. თბილისი: ინტელექტი.
12. სურგულაძე, ირაკლი (1981). *არქაული ელემენტები ქართულ ხალხურ დღესასწაულებში. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის*, ტომი 21.
13. შანიძე, ა. ქაღდანი მ. (რედ). (1978). *სვანური ენის ქრესტომათია*. თბილისი.
14. ჭელიძე, გიზო. (2008). *ქართული მითოპოეზია*. თბილისი.
15. ჭუმბურიძე, კობა (2003). *იღუმადი იეროგლიფი ანხ*. <https://matekari.wordpress.com>
16. ხიდაშელი, მანანა (2005). *რიტუალი და სიმბოლო არქაულ კულტურაში*. თბილისი.
17. ჯავახიშვილი, ივანე (1951). *ქართველი ერის ისტორია*, წიგნი I. თბილისი.

შგარიდას მიერ გაცოცხლებული სვანური სიმღერა-საგალობლები, ღვთის სადიდებელი ჰიმნები, საწესო-სარიტუალო სიმღერები და რეფრენები

1. გა – საგალობელი. ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ეცერში ეთნოფორ აივენგო, ჩინო და მუშენი გურჩიანებისაგან.
2. ცხაჭყრისდეშ – საგალობელი ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ეცერში აივენგო, მუშენი და ჩინო გურჩიანებისაგან.
3. ზაშინავა – სიმღერა ეძღვნება მონადირეს. მოძიებული და ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ეცერში აივენგო, ჩინო და მუშენი გურჩიანებისაგან.
4. ავლითა ი მავლითა – საღალღობო სიმღერა. მოძიებული და ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ეცერში აივენგო, ჩინო და მუშენი გურჩიანებისაგან.
5. ლმზხერინშ (ოქრისდეშ) – საგალობელი ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ლატალში გიერგ ფირცხელიანისგან.
6. ლაქღვიაშიშ დიადებ – საწესო-სარიტუალო სიმღერა ფერხულით. ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ლატალში უხუცეს გიერგ ფირცხელიანისგან.
7. დიადებ – საგალობელი, ჩაწერილი გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ლატალში უხუცეს გერგ ფირცხელიანისგან.
8. უფლიშიშ სადამ – საგალობელი, ჩაწერილი გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ლატალში უხუცეს გიერგ ფირცხელიანისგან.
9. მესტიური ჯგერწვიშ – წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი ჰიმნი. მოძიებული და ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ დაბა მესტიაში ეთნოფორ მაქსიმე გვარლიანისგან.
10. გაბრიელ მახარებელ – საგალობელი მოძიებული და ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ დაბა მესტიაში ეთნოფორ მაქსიმე გვარლიანისგან.
11. ლადამური კვირია – საგალობელი მოძიებული და ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ დაბა მესტიაში ეთნოფორ მაქსიმე გვარლიანისგან.
12. ცხაჭყრისდეშ (მაზერული ვარიანტი) – საგალობელი მოძიებული და ჩაწ-

ერილია გურგენ გურჩიანის მიერ ეთნოფორ სეფე და ლუკა ვეზდენებისგან.

13. ასურდულა (ჩოლურული ჯგერზგიშ) – წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი ჰიმნი, ლენტეხის რაიონის სოფელ ჩოლურის ვარიანტი. მოძიებული და ჩაწერილია მესტიის რაიონის სოფელ მაზერში ეთნოფორ სეფე და ლუკა ვეზდენებისგან.

14. საიოდეშ – ნაყოფიერებისა და ოჯახის დოვლათისადმი მიძღვნილი საგალობელი. ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ნაკრაში ადგილობრივი ფოლკლორული ანსამბლის დახმარებით და უხუცესი დაშკო ვიბლიანის მითითებით.

15. უშგულ ლასმან – ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ მესტიის რაიონის სოფელ ნაკრაში ადგილობრივი ფოლკლორული ანსამბლის დახმარებით და უხუცესი დაშკო ვიბლიანის მითითებით.

16. შეხე აბრამ – მას *შგარიდა* ასრულებს ამ სიმღერის აღმდგენის – რუსლან (ფერბენქს) სტეფლიანის და ანსამბლ *ქალთიდის* წევრთა – მითითების შესაბამისად.

17. ქალთიდ – ჰიმნ-საგალობელი. აღდგენილია სოფელ ეცერში საშა გურჩიანის, რუსლან სტეფლიანის, ტრისტან პაკელიანის და შოთა გურჩიანის მიერ. ეს საგალობელი ანსამბლ *ქალთიდის* წევრებისაგან ისწავლა ანსამბლმა *შგარიდამ*.

18. ყაიო სუმა – მოძიებული და ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ სოფელ ბეჩოში ეთნოფორ კაკო კვიციანისაგან.

19. ქალდან მურზა – მოძიებული და ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ სოფელ ბეჩოში ეთნოფორ კაკო კვიციანისაგან.

20. ჟარედა – მოძიებული და ჩაწერილია გურგენ გურჩიანის მიერ უშგულში. ეთნოფორები: როლანდ ჭელიძე, კოლა ნიჟარაძე, ჟორდან და ჯოტო ჭელიძეები.

21. კვირია – გადრანების ვარიანტი. შესწავლილია უხუცეს გადრანთა დახმარებით (განუზომელია ამ საქმეში ოთარ გადრანის დეაწლი).

22. მირმინქელა (ჩუბეხური ვარიანტი) – ორსართულიანი სამხედრო-სარიტუალო და საკულტო ფერხული-სიმღერა. ნაწილ-ნაწილ მოძიებული მასალა კომპოზიციურად და სიუჟეტურად შეიკრა. კომპოზიციის ნაწილებია:

- მხედრული – ფერხულის შესავალი – შესწავლილია ეთნოფორ დავით (დათიკო) ჩხეტიანის დახმარებით.

• მირმინქელა – ფერხულის ძირითადი ნაწილი და საცეკვაო რეფრენები – *რირა რირა, პორი პორი, ოისა რირა დომფარა* და *ოილილი ოისა ვარადო* – მოძიებული და ჩაწერილია ეთნოფორებისაგან გურგენ გურჩიანის მიერ ბოლნისის რაიონის სოფელ ტანძიაში.

• გადრანების აუდიოჩანაწერებში აღმოჩნდა რეფრენ *რირა რირა პორი პორი დომფარას* უფრო გაშლილი ვარიანტი. ეთნოფორების დამოწმებით, მირმინქელას ფერხულითვე გაგრძელება. *შგარიდამ* გააცოცხლა *მირმინქელას* ჩუბეხური ერთ-ერთი უძველესი ვარიანტი.

23. იავ ქალთი – რელიგიური საწესო-სარიტუალო სიმღერა ფერხულით. ქვემოსვანური და ზემოსვანური (ლატალური) ვარიანტები. *შგარიდამ* იავ ქალთი კომპოზიციურად დაუკავშირა დვთის სადიდებელ ჰიმნ *ქალთიდს*.

24. კვირია – ლაბსყალდური ვარიანტი. მოიძია და ჩაწერა გურგენ გურჩიანმა მესტიის რაიონის სოფელ ლაბსყალდში.

25. სიმღერა პლატონ დაღვანზე – ლექსი ერეკლე საღლიანის, მუსიკა გურგენ გურჩიანის.

26. ორერა რაშშა რერა (ორირაშა ორირაშა რიოშა რერა) – კომპოზიცია. ავთანდილ თათარაძის ძველი ქართული ფერხულების მიხედვით.

27. რაიოდი – დიდ ღმერთისადმი მიძღვნილი სარიტუალო ფერხული. აღდგენილია ვლადიმერ ახოზაძის კრებულიდან *ქართული (სვანური) ხალხური სიმღერები*.

28. პარირა რირა – საწესო-სარიტუალო სიმღერა. აღდგენილია ვლადიმერ ახოზაძის *ქართული (სვანური) ხალხური სიმღერების კრებულის* მიხედვით.

29. ადრეკილა – საწესო-სარიტუალო ფერხული. ინტონაციურად საერთო ქვემოსვანური – ლენტეხური – ვარიანტებისაგან განსხვავდება მხოლოდ ფერხულით. რიტუალის სასცენოდ მომზადების შეუძლებლობის გამო, კომპოზიციურად მიესადაგა სარიტუალო რეფრენი *შარირა ვარირა*.

30. შგარიდა (ლაშქრული) – ფერხული. 1960 წელს სოფელ ეცერში გრიგოლ ჩხიკვაძის ჩანაწერი – იასონ გურჩიანის მიერ ჭუნირზე განსხვავებული ინტონაციით ნამღერი *შგარიდა*. განსხვავებული ვარიანტი განსხვავებული საცეკვაო რეფრენით: *ოისა რერო რამაშა*.

31. როსტომ ჭაბიგე – მუსიკალურ სამყაროში ცნობილი სიმღერა. სიმღერის

სიუჟეტისთვის შესაფერისი განსხვავებული რეფერენებით: 1. *ორე ორუდილა* 2. *ორერა ორერიოა*.

32. შაირი მურზაყან (კონსტანტინე) დადემქელიანზე. შაირი-სიმღერა სვანეთის დიდ მთავარ კონსტანტინე დადემქელიანზე. სიმღერა გაცოცხლებულია ვლადიმერ ახოზადის *სვანური ხალხური სიმღერების* სანოტო ჩანაწერების მიხედვით.

33. რაშშაო რირა ორირაშა – ფერხული-რეფერენი. ანსამბლის ზოგიერთ წევრს გვახსოვდა ეს სიმღერა და გამოვიყენეთ საგალობელ *რაილის* და სხვა საწესოსარიტუალო სიმღერების პოპურში.

ქართული (სვანური) მუსიკალური ფოლკლორის მოღვაწეები

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველოში ეროვნული კულტურის აღორძინების ხანა დაიწყო. განსაკუთრებული ინტერესის საგანი გახდა ხალხური მუსიკა – მუსიკალური ფოლკლორი.

ქართული ხალხური ხელოვნება საერთო ეროვნული ცნობიერების არეალში მოქცეა და დადგა აუცილებლობა საქართველოს ყველა კუთხის ფოლკლორის, ხალხური სიმღერებისა და ტრადიციების კომპლექსური შესწავლისა, ერთად თავმოყრისა და, სცენური თუ სხვა მასობრივი ღონისძიებების საშუალებით, ამ ერთიანობის ფართო საზოგადოებისათვის გაცნობისა.

XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში უკვე ჩამოყალიბდა აკადემიური საშემსრულებლო სტილი. საზოგადოება გაეცნო დიდ მომღერალ ანსამბლებს, ტრადიციულ მომღერალ ოჯახებს, სიმღერა-გალობის უნიკალურ ნიმუშებს, რომლებიც თაობიდან თაობებს შეურყენელი სახით გადაეცემოდა.

თვალსაჩინო მუსიკოს-მოღვაწეები მთელ საქართველოში აწყობდნენ ექსპედიციებს, იწვრდნენ ამ თუ იმ კუთხისათვის დამახასიათებელ მუსიკალურ ნიმუშებს, ეხმარებოდნენ ადგილობრივ ენთუზიასტებს სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლების შექმნაში.

ამ ეპოქის ღირსეული წარმომადგენელი გახლდათ ივანე მარგიანი, რომელიც სვანური მუსიკალური ფოლკლორის დროის მოთხოვნათა შესაბამისად წარმოჩენის საქმეს ჩაუდგა სათავეში.

ცნობილი სასულიერო და საზოგადო მოღვაწის, დეკანოზ იოანე (ივანე) მარგიანის, ბიოგრაფია შესწავლილია, მისი მრავალმხრივი მოღვაწეობა თამაზ ლეჟავას ნაშრომით ცნობილია საზოგადოებისათვის.

ივანე მარგიანი ჯერ კიდევ 1903 წელს სვანეთში კულტურული მემკვიდრეობის გასაცნობად და სვანური სიმღერების ჩასაწერად ჩასული ექსპედიციის წევრი და მეგზურია. ექსპედიციის წევრები იყვნენ: პოლიექქტოს კარბელაშვილი, ალექსანდრე ხახანაშვილი და ზაქარია ფალიაშვილი. ამ დროს დაბადებულია ზემო სვანეთის სარაიონო გუნდის შექმნის იდეა, რომელიც მოგვიანებით ივანე მარგიანმა, ალექსი ფილფანის თანადგომითა და დახმარებით, განახორ-

ციელა. ალექსი ფილფანს თავისი სოფლის ბაზაზე ჰყოლია ფილფანებისა და სხვა რამდენიმე გვარის წარმომადგენლისაგან შემდგარი მცირერიცხოვანი ანსამბლი. მათმა დიდმა ძალისხმევამ შედეგი გამოიღო და 1928 წელს ოფიციალურად ჩამოყალიბდა ზემო სვანეთის რაიონული გუნდი ივანე მარგიანის ხელმძღვანელობით და ალექსი ფილფანის ლობჯინობით. ანსამბლში გაერთიანდა მესტიის რაიონის თითქმის ყველა სოფლის წარმომადგენლი. ივანე მარგიანმა სიმღერა-გალობა ცნობილ სასულიერო და საზოგადო მოღვაწესთან, ქართული საგალობლების ცნობილ შემკრებ და შემსრულებელ რაქვენ ხუნდაძესთან შეისწავლა. ასე რომ, ივანე არ იყო მხოლოდ ენთუზიასტი, მას ჰქონდა შესაბამისი მუსიკალური განათლება და, შესაბამისად, კომპეტენცია, რომ დაწყებული დიდი ეროვნული საქმე, ყველა ნიუანსის გათვალისწინებით, წარმატებული ყოფილიყო. ანსამბლმა საბჭოთა კავშირის მრავალ ქალაქში ფურორი მოახდინა. 1928 წელსვე მოსკოვშიც გამართეს კონცერტი და გრამფირფიტაზე 14 სიმღერა ჩაწერეს. ეს უნიკალური ჩანაწერები კი ანზორ ერქომაიშვილმა მოიძია.

ივანე მარგიანი 1933 წელს გარდაიცვალა. მცირე ხნით ანსამბლს მურზაყან დაღეშქელიანი ხელმძღვანელობდა, შემდეგ – სეზი გულედანი.

რესპუბლიკურ ოლიმპიადაზე თბილისში ანსამბლს სეზი გულედანი ხელმძღვანელობდა, ლობჯინი კი ალექსი ფილფანი გახლდათ. ამ დიდმა ხელოვანმა, როგორც ლობჯინმა და მომღერალმა, სვანური სიმღერების მემკვიდრე, განუზომელი წვლილი შეიტანა ანსამბლის წარმატებაში და, საერთოდ, სვანური მუსიკალური ფოლკლორის განვითარებაში.

1938 წელს ზემო სვანეთის ეთნოგრაფიულ ანსამბლს პლატონ დადვანი ჩაუდგა სათავეში. ანსამბლის შემოქმედებაში ახალი წარმატებული ეპოქა დაიწყო. პლატონ დადვანი გახლდათ დიდი ორგანიზატორი და ენთუზიასტი. მან, ლობჯინ ალექსი ფილფანთან ერთად, შემოიკრიბა უძლიერესი მომღერლები და მოცეკვავეები. გამოჩნდნენ ახალი სახეები. ანსამბლში გაიზარდა და ჩამოყალიბდა კაშკაშა ვარსკვლავი მაჰარბი გურგულიანი. მე მას სვანური მუსიკალური ფოლკლორის მიხედვით ხერგიანი ვუწოდებ. ის იყო არა მარტო კარგი შემსრულებელი, არამედ შემოქმედით – რაიონული ანსამბლის ქორეოგრაფი და ლობჯინი ალექსი ფილფანის შემდეგ. მაჰარბი გურგულიანმა, პლატონ

დადვანთან ერთად, ავთენტიკურობის დაცვით, დახვეწა და განავითარა არაერთი სვანური სიმღერა.

1960 წელს მშობლიურ სოფელ ლატალში დააარსა სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლი ლატალი, რომელიც დღემდე წარმატებით მოღვაწეობს და ყველა ფესტივალის ლაურეატია.

1966 წელს ცნობილი ლოტბარი და ლეგენდარული მოცეკვავე მაჰარბი გურგულიანი ზუგდიდი-მესტიის გზაზე ავტოავარიაში დაიღუპა. ჩაქრა კაშკაშა ვარსკვლავი, მაგრამ დარჩა მისი საქმეები, დარჩა მისი სამაგალითო სახელი. შემდეგმა თაობამ წარმატებით გააგრძელა ის საქმე, რისთვისაც თავდაუზოგავად იღვწოდა მაჰარბი. კანდიტ მერლანმა, ღირსეულმა მეგეკვიდრემ, ახალ სიმაღლეზე აიყვანა სვანური ქორეოგრაფია. უდიდესია მისი ღვაწლი სვანური სიმღერისა და ცეკვის განვითარებაში. ისიც, როგორც მისი წინამორბედი, დაჯილდოებულია დიდი შემოქმედებითი ნიჭით, ადადგინა უამრავი ფერხული და სვანური ცეკვის უძველესი ნიმუში. მიუხედავად ასაკისა, იგი აგრძელებს რიგობს ქორეოგრაფობას და ახალი თაობების აღზრდას.

მუსიკალური ფოლკლორი, მიუხედავად მისი მრავალფეროვნებისა, ერთიანი ორგანიზმია. ის ყველა ეპოქისათვის თანაბრად მისაღები, საინტერესო და მნიშვნელოვანია, ვინაიდან ის თაობებს გადასცემს არა მარტო სიმღერათა ტიპილხმოვანებას, არამედ მრავალსაუკუნოვან ისტორიას, წინაპართა მსოფლმხედველობასა და ცოდნას იმის შესახებ, რომ ჩვენი წინაპრები ქმნიდნენ ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის საგანძურს და უშუალოდ მონაწილეობდნენ უძველესი ცივილიზაციის შექმნაში.

სვანური მუსიკალური ფოლკლორი, როგორც ზოგადქართული მუსიკალური კულტურის განუყოფელი ნაწილი, მეტად მზარდი ტემპით ვითარდებოდა: გაიზარდა ხალხური სიმღერის შემსწავლელთა რაოდენობა, ყოველ სოფელს კვალიფიციური ფოლკლორული ანსამბლი ამშვენებდა. გაფართოვდა რაიონული ანსამბლის შემოქმედებითი არეალი, ამადლდა ხარისხი, რაც ახალ-ახალი გამარჯვებისა და წარმატების საწინდარად იქცა. ახალი ეტაპი და ეპოქა დაიწყო ისლამ ფილფანის მესტიის სარაიონო ანსამბლის ხელმძღვანელად მოვლინების შემდეგ. ისლამი სრულიად ახალგაზრდა ჩაება ანსამბლის ურთულესი საქმიანობის ფერხულში და, როგორც ხელოვანმა და პროფესიონალმა, პლატონ

დადვანისა და ალექსი ფილფანის გზა გააგრძელა. სპეციალური მუსიკალური განათლების მიღების შემდეგ მშობლიურ რაიონს და ანსამბლს დაუბრუნდა.

1967 წელს პლატონ დადვანმა გუნდის ლობარობა ისლამ ფილფანს მიანდო, 1982 წელს კი სამხატვრო ხელმძღვანელობაც მას გადააბარა. აქედან იწყება მესტიის სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლ *რიპოს* ისტორია და მისი ნათლიაც ისლამი გახლდათ. უპირველეს ყოვლისა, დაიხვეწა და უფრო მრავალფეროვანი გახდა რეპერტუარი, სტუდიურად ჩაიწერა რამდენიმე ათეული სიმღერა. რაც მთავარია, ანსამბლი პოპულარიზაციას უწევს სვანურ მუსიკალურ და საცეკვაო ფოლკლორს არა მარტო საქართველოში, არამედ უცხოეთშიც. ანსამბლმა მრავალ ქვეყანაში იმოგზაურა, მართავდა კონცერტებს, ატარებდა მასტერკლასებს. თუ დღეს მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში უცხოური ანსამბლები მღერიან სვანურ სიმღერებს, აქედნებენ ჭუნირსა და ჩანგს, ეს, ძირითადად, ანსამბლ *რიპოს* და უშუალოდ ისლამ ფილფანის დამსახურებაა.

მრავალი ტიტულით დახუნძლული სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლ *რიპოს* ხელმძღვანელი ისლამ ფილფანი 2013 წელს საქველმოქმედო ფონდმა *ქართულმა გალობამ* დააჯილდოვა, როგორც *ქართული ხალხური სიმღერის მოამბე* და გამოსცა მისი მონოგრაფიაც.

2016 წელს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრომ ქართული კულტურის განვითარებაში შეტანილი წვლილისათვის *ხელოვნების ქურუმის* წოდება მიანიჭა.

2017 წელს ისლამ ფილფანი გარდაიცვალა. ანსამბლს მისი ვაჟი, ვახტანგ ფილფანი, ჩაუდგა სათავეში. დღეს მისი ხელმძღვანელობით ანსამბლი *რიპოს* ღირსეულად აგრძელებს მესტიის სიმღერისა და ცეკვის სარაიონო გუნდის ტრადიციებს და უამრავ შემოქმედებით პროექტს ასორციელებს.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ანსამბლის ვეტერანი წევრის, რუსლან (ფერბენქს) სტეფლიანის, განსაკუთრებული ღვაწლი მიღწეულ წარმატებებში. იგი გარკვეულ პერიოდში ანსამბლსაც ხელმძღვანელობდა, ისლამ ფილფანის მხარდამხარ ლობარის ფუნქციებსაც ასრულებდა. მისი თაოსნობით შეიქმნა მესტიის რაიონის სოფელ ეცერის ფოლკლორული ანსამბლი *ქალთიდ*, ყველა რაიონულ და რესპუბლიკურ ღონისძიებებს რომ ამშვენებს. რუსლან სტეფლიანი დღესაც მხნედ და შემართებით მონაწილეობს სვანური მუსიკალური

ფოლკლორის მოვლა-გადარჩენის საპატიო საქმეში.

ახლა კი განსაკუთრებული პატივისცემითა და სიყვარულით მოვისხენიებთ ერთ საოცარ კაცს – ილია ფალიანს (სეტიელს). ის იმხელა მასშტაბის მოღვაწეა, რომ მისი მრავალმხრივი საქმიანობის აღწერას დიდი მოცულობის ნაშრომი დასჭირდება. დაამთავრა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელი და სწავლა განაგრძო მოსკოვის სამშენებლო ინსტიტუტში. როგორც მშენებელი-ინჟინერი თავის დიდ ცოდნას და გამოცდილებას სვანეთსა და საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში გრანდიოზული ობიექტების მშენებლობებს ახმარდა. მაგრამ არის ილია ფალიანი – დიდი ხელოვანი, სვანური მუსიკალური ფოლკლორის ერთ-ერთი გამორჩეული და გამოჩენილი მოღვაწე. ის სვანური ხალხური სიმღერებითა და საკრავებით ბავშვობიდანვე დაინტერესდა, ორივეს ადრეულ ასაკშივე დაეუფლა და ჩანგისა და ჭუნირის დამკვრელთა მრავალი თაობა აღზარდა. ილიას მუდმივი საზრუნავი იყო სვანური ხალხური სიმღერების მოძიება, აღდგენა და პოპულარიზაცია, ქმნიდა მომღერალთა ჯგუფებს, ანსამბლებს. როგორც ინსტრუქტორ-მასწავლებელი მიწვეული იყო ჯერ ავქსენტო მეგრელიძის რადიოკომიტეტის ანსამბლში, შემდეგ საქართველოს სიმღერისა და ცეკვის სახელმწიფო დამსახურებულ ანსამბლშიც. ილია ფალიანის მოღვაწეობის ერთ-ერთი შთამბეჭდავი შტრიხია ლენტეხის ფოლკლორულ ანსამბლ *ლილესთან* ურთიერთობა. როგორც ცნობილია, ეს ანსამბლი 1933 წელს ჩამოაყალიბა სვანური მუსიკალური ფოლკლორის დიდმა მცოდნემ და პოპულარიზატორმა მურზაყან დადეშქელიანმა. რაღაც პერიოდის განმავლობაში ანსამბლს ილია ფალიანი ხელმძღვანელობდა. როგორც ჩანს, ამ ორ დიდ ხელოვანს შორის მეტად დიდი შემოქმედებითი კავშირები არსებობდა, რაც მესტიაში არსებული მასალებითაც დასტურდება. 1937 წელს მურზაყან დადეშქელიანი რეპრესირებულ იქნა და უკვალოდ დაიკარგა.

1938 წლიდან ლენტეხის სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლმა იოსებ მუკბანიანის ხელმძღვანელობით მეტად საინტერესო გზა გაიარა, რაც მეოთხე და მესხეთე ოლიმპიადებზე მოპოვებულ წარმატებებში აისახა. შემდეგ ოლიმპიადებზეც გამარჯვების კვარცხლბეკი არ დაუთმიათ. ანსამბლის წარმატება გაგრძელდა გრიგოლ მეშველიანისა და მიტუშა ონიანის ხელმძღვანელობის დროსაც. ახალი ეპოქა კი 1954 წლიდან დაიწყო, როდესაც ანსამბლს სათავეში

ჯოკია მეშველიანი ჩაუდგა. მან ანსამბლის საქმიანობა, ტრადიციების მკაცრ დაცვასთან ერთად, სრულიად ახალ ლიანდაგზე გადაიყვანა. მნიშვნელოვნად ამაღლდა პროფესიული საშემსრულებლო დონე. სიმღერებში, გარკვეულწილად, კლასიკური ელემენტების შეტანამ, არქეულობისა და ავთენტიკურობის დაცვის ფონზე, მკვეთრად აამაღლა თვით სიმღერის ესთეტიკური მხარე. პუბლიკამ, ქართული ფოლკლორის ავტორიტეტულმა მოღვაწეებმა, მთლიანად ქართული ხალხური მუსიკის სამყარომ, მიიღო ეს ახალი ფორმა სვანური ხალხური სიმღერის შემსრულებლობისა. აქვე ვსარგებლობ ჩემი პირადი მოსაზრების თქმის უფლებით და ლენტეხელ მომღერლებს ლენტეხური სკოლის წარმომადგენლებად მოვისხენიებ და ფორმატის სიმცირის გამო, ყველას ვერ ჩამოვთვლი. დიდმა შემოქმედმა ჯოკია მეშველიანმა 44 წელი უხელმძღვანელა ლენტეხის სახელოვან ანსამბლს და დატოვა უკუდავი სახელი მუსიკალური ფოლკლორის ისტორიაში. ის 1994 წელს გარდაიცვალა და 1999 წლამდე ანსამბლს ჯოკია გუგავა ხელმძღვანელობდა. ძალიან საინტერესოდ წარიმართა შემდგომი მოვლენები: გელა გუგავას თაოსნობითა და ხელმძღვანელობით, შეიქმნა ფოლკლორული ანსამბლი *ლაგუშედა* (სვანურად შეგვეწიე). ანსამბლმა წარმატებით გააგრძელა ტრადიციები და მრავალი ჯილდოთი გაამდიდრა *ლაგუშედას* ისტორია.

ასევე წარმატებით მოღვაწეობს სარაიონო ანსამბლი *ლილე*, რომელსაც 2010 წლიდან სვანური ფოლკლორის შესანიშნავი მცოდნე გულად ლიპარტელიანი და ქორეოგრაფი რობერტ ბენდელიანი უძღვებიან. მე, ლენტეხის ერთი დიდი მუსიკალური ოჯახის ბაზაზე ორი ფოლკლორული ანსამბლის – *ლაგუშედას* და *ლილეს* – ახალი ფორმატის წარმოქმნას, მოვლენა დავარქვი და ჩვენეულ მოსაზრებაში ეჭვის ნატამალიც არ არის. სასიხარულოა, რომ სვანური ფოლკლორის ლენტეხური სკოლის მრავალწლიანმა ნაყოფიერმა შემოქმედებითმა მუშაობამ შექმნა მომღერალ-შემსრულებელთა ის დიდი კონტიგენტი, რომელმაც სწორედ ორი უნიკალური ანსამბლის წარმოქმნის წინაპირობას დაუღო სათავე. ამჟამად ანსამბლ *ლაგუშედას* მეტად პერსპექტიული პროფესიონალი მუსიკოსი, სვანური ფოლკლორის დიდი მოამაგე და მცოდნე, ზურა ლიპარტელიანი ხელმძღვანელობს. წარმატებები მას.

ლენტეხის სვანური ხალხური სიმღერების ჩოღურული ანსამბლი *მიყენარი*

აშკარა კოლორიტია და ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორში ღირსეული ადგილი უჭირავს. 90 წელს გადაცილებული ჯუშუბერ მუკბანიანის ხელმძღვანელობითა და თანადგომით, დღეს ანსამბლს მისი შვილები და აღზრდილები ახალ-ახალი წარმატებებისკენ მიუძღვიან.

ლენტესში მრავალი წელია მოქმედებს მოსწავლე-ახალგაზრდობის ქორეოგრაფიული ანსამბლი *სვანეთის შვილები* პროფესიონალი ქორეოგრაფისა და პედაგოგის – იური ბენდელიანის – ხელმძღვანელობით.

ჩვენ წარმოვადგინეთ მოკლე ქრონოლოგიური ისტორია მესტიისა და ლენტეხის რაიონებში მუსიკალური ფოლკლორის განვითარებისა და მიღწევების შესახებ. შესაძლებლობის ფარგლებში მიმოვიხილეთ წარმმართველი ანსამბლები, სხვადასხვა დროის დიდი ეროვნული საქმის მოღვაწეები. მათ გვერდით ყველა თაობის ხელოვანთა უზარმაზარი არმიაა, რომელთა ჩამოთვლა, ფორმაციის სიმცირის გამო, შეუძლებელია, თუმცა სვანური მუსიკალური ფოლკლორის მიღწევებში თითოეული მათგანის თავდაუზოგავი შრომა და პროფესიონალიზმი დევს.

ქედს ვიხრით თქვენ წინაშე!

აღნიშნულ ნაშრომს ჩვენ ვუძღვნით სვანური მუსიკალური ფოლკლორის ყველა მოამბეს და ყველა ანსამბლს.

ღმერთი იყოს ჩვენი სამშობლოს, საქართველოს, მფარველი!

აუდიოალბომის სიმღერების სია

1. ლაქვიშიშ დიადებ
2. რაიდიო
3. ჰარირა რირა
4. მურზაყან დაჩქელანი
5. იავ ქალთი
6. ლაგუშედა
7. უფლიში სადამ
8. კვირია (ღაბსყაღღური ვარიანტი)
9. ადრეკილა
10. ცხტქრისდემ
11. გა
12. ასურღულა
13. მირმიქელა
14. სადამ
15. ზაშინავა
16. ავლითა ი მავლითა
17. ჯგერვგიშ (ბალსქვემოური ვარიანტი)
18. ქაღდან მურზა
19. ქალთიდ
20. კვირია (გადრანების ვარიანტი)
21. ჯგერვგიშ (მესტიური ვარიანტი)
22. ო ქრისდემ
23. კვირია (ლაღამური ვარიანტი)
24. სიმღერა პლატონ დადვანზე
25. შგარიდა

Svan Folk Music from Ethnomusical Aspect

(summary)

Musical creativity, art of music occupies one of the most important places in the spiritual culture of every nation, every people. Everyone loves and feels proud of native folk music.

Georgian folk musical creativity, folk music, grown from folk traditions and ethnographic life mode, together with dance, has long gone beyond national boundaries and, as a Georgian phenomenon, holds a worthy place in the musical treasure of humanity. The most delighting and proud-worthy is that in this treasure, Georgian culture is presented in all its diversity and original folk art, rooted in the traditions of each of its regions – as one big family, called the all-Georgian spiritual culture. A worthy representative of this common Georgian family is Svan folk music, one of the creators and architects of unique Georgian polyphonic folk music.

The work is entirely devoted to Svan folk music, which is presented on the example of the creative work and activities of folk ensemble Shgarida, the restorer of ancient Svan folk songs and hymns, at Dmanisi Municipality Center of Culture and Art.

Let's get to know folk ensemble Shgarida and its activity.

An unusual story: a group of enthusiasts gathered in Dmanisi, they restored (processed) and presented to the general public an important and forgotten part of Georgian musical treasure – folk songs-chants and hymns of different genres (mainly religious and ritual) – over 40 masterpieces of Svan folk music! Moreover: parallel to the ensemble's intense musical activity, scientific-research work was conducted to study the socio-historical and cult-religious origin of the folk examples. This research combines several branches of science: ethnology, ethnomusicology, linguistics, religious studies and others. And this is when the ensemble members and its director – the author of the book – have no special education! Yes, this is true, and yet it became possible to revive and preserve the treasures of Svan folklore, and also to prepare the corresponding work, which is the result of many years of hard work.

Everything started like this:

In the 1980s, on my own initiative, I started searching for forgotten Svan songs. I had

information that old songs, already forgotten by wide public, were still remembered in Svaneti. I planned expeditions and visited almost all villages of Zemo (Upper) Svaneti. I met with ethnophores, and managed to record about 20 folk examples of different genres, mostly one – leading voice. I was actively engaged in the study and processing of the texts and structure of the songs recorded from the ethnophores, I matched Svan musical traditions and peculiarities of thinking with my experience as of an ethnophore and thus processed the obtained material; at the same time, I got familiarized with the works and opinions of the Georgian scientists and researchers of corresponding fields about Svan traditions and folk music.

In 1994, I moved to the city of Dmanisi, where a large group of the Svans (eco-migrants) affected by natural calamities had already settled. In 2002, probably by God's will, the time came when I was able to turn a long-term dream and desire into real, live action. This is directly related to the name of the true patriarch of Georgian folk music, the late Anzor Erkomaishvili: on one of his trips to Svaneti, Anzor learned that I had folklore material obtained during the expeditions to Svaneti. Of course, we met and I admitted that I really had very valuable material and I could create an ensemble which would process the material and give new life to the forgotten songs. He was very happy. We agreed: I would create a folk ensemble and after appropriate preparations, the presentation would be held in Dmanisi.

It was not difficult for me to collect the ensemble members. For several years, in Dmanisi there had been ensemble Lile, created on the initiative of the famous scientist-archaeologist and great enthusiast Jumber Kopaliani, but at that time it was no longer functioning. Most of today's membership of Shgarida are from that ensemble. I explained to the guys that it was necessary to revive the precious material I had collected in Svaneti, because it was an important part of the national treasure. I did not hide from them that the work required great effort and strenuous daily work, and all this free of charge. By God's will, they unanimously agreed with me. This is how new folk ensemble Shgarida was created.

Shgarida is a popular warriors' round-dance song in the world of folk music. We selected this name in agreement with Anzor Erkomaishvili: for very significant work to carry out, we really came together as an army and started doing the work of national importance, which is, searching for forgotten folk music examples, restoring them and returning their own treasure to people.

I worked on the audio materials, on each song recorded from the ethnophores for many years. Thanks to my genetic memory as of an ethnophore, I easily navigated polyphony, however, processing them together with the choir proved difficult. It is easy to imagine how much effort, labor and professionalism would be required to bring a musical example – the most complex and unique Svan song, recorded in one voice, to a full condition with maximum preservation of archaism. In praise of Shgarida members, it should be said that they managed that, and without any experience, after all.

We conducted main works in the autumn of 2002 and in the winter-spring of 2003, within the frozen walls of the then Dmanisi House of Culture. The constant work paid off and, as promised, the presentation took place in the city of Dmanisi in April 2003. We presented up to 20 folk songs and song-hymns revived by us. This is the day of blessing for ensemble Shgarida. The presentation was successful –with great joy and love, Anzor Erkomaishvili congratulated us on entering the world of Georgian folk music and wished us success. Mr. Erkomaishvili’s highest appreciation played a decisive role in the future life of the ensemble, its subsequent many years of activity. Our motivation to continue working on the revival of unique examples of Svan folk music treasures grew stronger. And, in January 2004, we held our first solo concert at the Grand Hall of Tbilisi State Conservatoire. This was followed by a number of successful performances at the festivals and symposia in both Georgia and elsewhere. In 2012, Shgarida’s first audio CD was released with the support of the Dmanisi Municipality and the Folklore State Center of Georgia.

In 2014, a one-day cultural event “Tradition – National Treasure” was held at the Folklore State Center. The event consisted of three parts: 1. In the paper presented at the scientific seminar, I briefly reviewed the results of ensemble Shgarida’s 12-year work and here, for the first time, I made a public statement about the ethnomusicological study of Svan folk music examples. 2. With the participation of the wrestlers from Dmanisi sports school, we showed Svan wrestling-competition, restored and revived by us. 3. In the evening, Cultural Center of Tbilisi Rose Garden hosted Shgarida’s solo concert. This cultural event was supported by the Ministry of Sports and Youth of Georgia, the Folklore State Center and the Dmanisi Municipality.

The most important thing in Shgarida’s life is the acceptance of young generation into the ensemble. Their membership added a new hue to the collective. The children themselves

gradually grew up in daily relation with Shgarida, mastering the most complex Svan songs and dances. And today, already on the big life arena, they still maintain their relations with the ensemble.

Along with many happy days and successes, we have lived difficult and painful years: in a short time, we lost five of our closest colleagues... Along with purely human feelings, the passing of these great masters of Svan song resulted in serious problems in the ensemble's work and it took a lot of effort to overcome these difficulties. Taking the opportunity, I would like to express great respect and love to each and all members of the ensemble for their devotion, patriotism and even self-sacrifice for the successful implementation of this great national deed. Today our dream has come true: by God's will and the support of kind people, we were given the opportunity to turn many years of research work into a book and present Svan ethnomusical traditions to the attention of readers in a new way. I would like to cordially thank all the individuals and organizations who have supported us in various ways during these twenty years and with professional advice or technical and material means, helped us to pave the most difficult paths. We express our gratitude to the Ministry of Culture, Sports and Youth of Georgia and personally to Minister Thea Tsulukiani for the proper assessment of the competition, which allowed me to publish my many years of research as a book.

Folk celebrations of the nature revival in Svaneti

Before the direct discussion of folk music examples – hymns glorifying God, ritual songs –we considered it necessary to provide readers with extensive information about the spring religious holidays on the revival of nature. To make the results of our research and specific issues more understandable for the readers, we, to the extent possible, widely represent the opinions of scientists and researchers working on this problem, which, in our opinion, will make this big topic more interesting. Their considerations will create a solid foundation for our research, in order to show the greatness of religious rites (mysteries) against the background of the discussion of accompanying ritual song- chants, hymns glorifying God and the symbols of sacred purpose. Thus, we considered it necessary to present the rituals with different names, but with the same ideological content and religious

function, ancient religious holidays (mysteries) performed by a human, with their common features while preserving the old splendor. As a guide in this most difficult task, we have interesting works and considerations of famous scholars, which encouraged us to enter the mysterious musical labyrinths of Svan folklore. “If by monuments we can study the art of past epochs, construction techniques, learn about the talents and skills of folk craftsmen, the study of holidays and their preservation reliably leads to the revelation of the nation’s moral riches. Annihilation of holidays is as much a loss for national culture as the destruction of historical monuments, therefore, folk holidays should be cared for and valued as much as other priceless treasures – folk poetry, various monuments of material culture“ (Rukhadze, 1999:3). For my part I will add: Oblivion and destruction of chants and God-glorifying hymns is also an irreparable loss for Georgian culture. Each revived folk music example is part of the preserved history. Numerous revived examples of folk music will pave the way for future researchers to a deeper study of this treasure of world significance. Of Georgian folk holidays Butter Week games hold a special place in Svaneti. This holiday had various names: Limurqvamal (Koshkoba), Limurqvamal-likuiniel-murqvamoba-kuinieroba – in Kvemo (Lower) Svaneti, Jgvib – in Zemo (Upper) Svaneti, Ughliashoba – in Balskvemo (Below Bal) Svaneti.

It is well known, that Butter Week games like many other holidays, is of agrarian nature; therefore, as Irakli Surguladze points out, indisputable is their connection with the archaic cosmogony of farming, as the idea of the fertility of nature forces, its constant renewal, is felt everywhere in their basis. Main ritual action of these festivities is to build a snow tower (murqvam), and then forcefully fall it on one side.

In Mulakhi community (Zemo Svaneti), Aghba Laghral (end of the week games) was held at the end of the Butter Week and was conducted in compliance with the following mandatory rules: 1. The hymn to Kviria; 2. The scene of constructing and falling the towers; 3. Lixal – removing snow with shovels – wrestling; 4. The ceremony of carrying durshai (flag); 5. The scenes depicting sexual intercourse with the queens of Sakmisai and Qaehn; 6. Competition in climbing a pole decorated with a phallus; 7. Various round dances and round-dance songs (Betkil, Samti chishkhash, Shukvi chishkhash, Raideevo, etc.). In Kvemo Svaneti, Murkvamoba-Kviriaoba festival was traditionally held with the participation of Lashkheti community villages on the Monday following the Butter Week, the so-called Black

Monday. The villages competed with each other in the following rituals: 1. Singing Kviria; 2. Construction of snow towers (murqvam); 3. Adrekilai (a round dance performed by two groups); 4. Antiphonal ritual song Miril Miakela (in Zemo Svaneti it is called Mirminkela); 5. Wrestling. The ritual songs such as Melia-Telepia, Iavkalti(d) Bebutsia, Khetse, Giorgis Jvari.; as well as other songs and round dances: Lile, Didebata, Raliveyhe and others were performed collectively. Falling of the tower on any side was followed by wrestling. Then ritual songs were sung according to the established rules and order: 1. Kviria; 2. Adrekilai; 3. Melia telepia; 4. Iavkalti(d) bebutsia; 5. Miril-Miakela; 6. Gergil jvara; 7. Khetse; 8. Mavlen.

The semantics, origin, content and etymology of these song-hymns are discussed in detail in the book.

The topic of our research the mysteries of the death and revival of nature “were formed several thousand years ago, the idea is encountered in certain version or ritual symbolism of all ethnic groups and regions. Local representations played a decisive role in separate variants and ritual symbolism, this explains the survival of the folk festival with one leading idea and extremely peculiar diverse artistic images (Rukhadze, 1999). Relevant chapters of the work discuss the ritual songs of spring festivals. Such a discussion and analysis will enable the reader to have a deeper understanding of the sacred mystery hidden in the hymns glorifying God. New findings and discoveries on some issues will also be offered to the readers.

Here I will say: The Butter Week games documented in Svaneti constitute an organic part of Berikaoba-qeenoba celebrations in Georgia, however, there is a certain difference: if Berikaoba-qeenoba is limited to berika’s plays and other diverse spectacular plots, in Svaneti, such celebrations are held against the backdrop of very complex sacral-religious symbols, songs-rituals dedicated to the deity of fertility and God-glorifying hymns, which is a clear proof of originality.

There is no doubt that over 1500 years Christianity has influenced the development of the aforementioned holidays and various plots, but deep traces of pre-Christian views are still noticeable.

Thus, Svan Murqvamoba (we conditionally refer to the Butter Week celebrations as Murqvamoba) is a Georgian phenomenon and is widespread in all parts of Georgia. The

idea of the death-revival of nature is similar to the analogous holidays of a religious nature in all ethnicities, however, they are presented in a certain version and variant; and local representations play a decisive role in individual variants and symbolism. First of all, considered as such can be the Dionysian mysteries. The Celebrations of the proto-Hittites related to Telepinu. Georgian tribes were aware of Adonis, Attis and other life-reviving deities. In subsequent chapters, we will discuss the Svan hymns glorifying God, traditional ritual and other genres songs, most of which are related to the celebrations of the revival of nature and are an organic part of their ritual space: Kviria (the variants from the villages of Labsqaldi, Laghami //of the Gvarliani and Gadrani families), Adrekila, Kaltidi, Iavkalti (d); O krisdesh; Lazhghviashish diadeb, Jragish (the Bals kvemo, Mestia, and Lower Svaneti variants, in the latter the song is known under the title Asurghula), Ga, Sadam, Sayodesh, Ushgul lasman, Mirminkela, Uplishish sadam (Svan prayers), Lamzirish, Diadeb, Lazhghviashish diadeb, Tskhau Krisdesh, Zashinava, Avlita i mavlita, Kaldan mrza, Qayo suma, Gabriel makharebel, Lile, Shaida lile, Raidio, Sgharida, Harira rira, Shina orgil, Shekhe abram, Mrzaqan Dachkelani, Zhareda, Lagusheda, Melia tulepia.....

The book mainly comprises the materials restored and revived by ensemble Shgarida, which may not quantitatively reflect the entire picture of folk holidays in Svaneti, but we have tried to bring to the fore the rituals and songs that no one has explored, or about which, there are different opinions. By participating in the discussion we will try to make a modest contribution to establishing the truth.

* * *

In the second half of the 19th century, the era for the revival of national culture started in Georgia. Folk music became the subject of special interest. Georgian folk art entered the area of national consciousness and it became necessary to conduct a comprehensive study of folklore, folk music and traditions of all parts of Georgia, bringing them together and presenting this unity to the general public through scenic or other public events.

From the 1870s-1880s folk song began a new scenic life, which was followed by the creation of new performance styles and forms. Gradually, the general public got familiarized with

large choirs, individual singing families, in which unique song examples had traditionally been preserved and passed down from generation to generation.

Generations of notable musicians-figures were formed, who organized expeditions throughout Georgia, recorded musical samples characteristic of this region, and provided appropriate assistance to local enthusiasts in creating song and dance ensembles.

In the work we, as much as possible, have reviewed the history of the creation and activities of main leading (regional) ensembles have told about the figures of different epochs, who led and cared for the development and success of this great national treasure. Around these people there is a huge army of all-generation artists, who are impossible to list due to the lack of format, but in the listed achievements there is a lot of love and professionalism of each of them.

We do bow before them.

Folk Ensemble Shgarida was created from the eco-migrants in Dmanisi. About 300 families of the eco-migrants live in the city currently. Despite this small-scale backup base, the ensemble managed to successfully fulfill its main task of searching for and reviving forgotten Svan songs We have already revived about 40 songs of different genres (mostly of a religious character). And with our observations, we have deciphered their ancient, unique glossolalia, which today seem to have lost their content and meaning, but have preserved the wisdom and history buried in the depth of centuries.

We dedicate our work to all beneficients, performers and researchers of Svan folk music.

